Cinsiyet Sınıf ve Sosyalizm

Lindsey German

Çeviri: Yıldız Önen

Babil® Yayınları: 115
Toplumbilim: 6

Cinsiyet, Sınıf ve Sosyalizm
Lindsey German

Çeviri:
Yıldız Önen

Yayın Koordinatörü
İsmet Gülseçkin

Yayına Hazırlayan
Özkan Akpınar

Kapak Tasarımı
Babil Grup

Birinci Basım: 2006 (1000 adet)

© Bookmarks, 1994
© Babil Yayınları

Teknik Hazırlık
Babil Yayınları

Baskı ve Cilt
Kitap Matbaası

ISBN: 9944-990-00-0
Yayıncı Sertifika No: 0705-34-000139

Babil®
Muvakkithane Cad. No: 9, Kadıköy-İstanbul Tel: 0216 414 73 64 - 330 07 45

Babil® Yayınları Seyhan Müzik Prodüksiyon San. Tic. Ltd. Şti. Tescilli markasıdır.

Cinsiyet, Sınıf ve Sosyalizm

LINDSEY GERMAN

Çeviri:
Yıldız Önen

Babil

İçindekiler

Önsöz 7

Birinci kısım: Değişen aile 23
Kapitalizm altında aile 25
Bugünkü aile 52
Aile teorileri 70

İkinci kısım: Kadınlar çalışma hayatında 89
Emeğin cinsel işbölümü 91
Kadınlar ve yedek işgücü ordusu 110
Kadınlar ve sendikalar 123

Üçüncü kısım: Özgürlük mücadelesi 153
Kadınlar, İşçi Partisi ve oy hakkı 155
1960'ların sonunda kadın hareketi 171
Kadın hareketinin düşüşü 193
Sol ve kadın hareketi 224
Kadınların özgürlüğü için sınıf mücadelesi 235

Notlar 243

Teşekkürler

Bu kitabın hazırlanmasına pek çok kişi yardım etti. İlk taslak hakkındaki yorumları için Chris Bambery, Tony Cliff, Sue Clegg, Jane Elderton, Elaine Heffernan, Chris Harman, Charlie Hore, Sheila McGregor, David McNally, John Rees, Sharon Smith ve Maureen Watson'a teşekkür ederim. Metin üzerindeki çalışmalarıma yardımcı oldukları için Alex Callinicos, Ann Rogers ve Julie Waterson'a özel olarak teşekkür ediyorum. Son olarak kitabı yayına hazırladığı için Peter Marsden'e ve kitabımı yazarken editörlüğünü yaptığım Socialist Review dergisinin ek işlerini omuz ladıkları için Lee Humber ve Pat Stack'a teşekkür ediyorum.

Lindsey German, Ekim 1989

ÖNSÖZ

Cinsiyet, Sınıf ve Sosyalizm kitabının yeni basımı için benden bir önsöz istendiğinde, bir önsöze gerek olup olmadığı konusunda net değildim. Kitabın birinci basımı yapıldığından bu yana ciddi bir temel değişiklik olmadı. Ne aile kurumunda ne de kadının toplumsal koşullarında büyük değişiklikler yok. Aynı zamanda, kürtaj gibi önemli belli başlı konularda 10 veya 15 yıl önceki gibi büyük kampanyalar da yok. Ancak, bir dizi şey fikrimi değiştirdi.

Bunların içinde en başta gelen, 1993'lerin sonu ile 1994'lerin başında su yüzüne çıkan, bir dizi konu etrafındaki bağnazlık seviyesiydi. Birçok tartışmalı tecavüz davasında, tecavüz iddiasında bulunan kadının cinsel davranışı üzerinde yoğunlaşıldı. Bu tür davalarda olması gereken, kadının gerçek isminin saklanması hakkının verilmemesi çağrısı yapıldı. Bu tür hareketler, 1970'lerde kazanılan hakların kaybedilmesi anlamına geliyor. 1990'larda tecavüz davalarında bir kadının geçmiş seks hayatı kendisine karşı kullanılabiliyor ve davalar etkili bir şekilde kadınların yargılandığı davalara dönüşebiliyor. Mart 1994'te, İngiltere Parlamentosu'nda eşcinsel erkeklerin cinsel ilişki kurma yaşının değiştirilmesi konusundaki oylama, bağnazlığın zaferi ile sonuçlandı. Milletvekilleri,

eşcinsellerin cinsel ilişki kurma yaşı olarak, heteroseksüellerin yaşı olan 16 yerine, ara çözüm olarak, 18'i kabul ettiler. Otuz beş İşçi Partisi milletvekili eşcinsel erkeklere karşı bağnazlığın saldırısına destek verdi. İlişki yaşının 18 olmasını -hatta bazı milletvekilleri 21 olmasını istedi- isteyenlerin iddiaları tamamen önyargı, cehalet ya da eşcinsellere duyulan korkuya dayanıyor.

Bu iki olay "politik doğruluk" tartışmasına yönelik genel kampanyanın yansımaları. "Eşit olanaklar" politikalarına saldırıldı ve kadınlar, eşcinseller, siyah ve Asyalılar için sağlanan özel olanaklar kesildi. İşyerinde saldırgan bir kadın tarafından cinsel tacize uğrayan bir adamın anlatıldığı Michael Crichton'un romanı Disclosure, bütün medya tarafından oldukça iyi tanıtıldı, reklamı yapıldı. Bütün bunların üstüne gerici Muhafazakâr Parti hükümeti "geleneklere dönme" kampanyasını popüler hale getirmek için girişimlerde bulundu. Tek başına çocuk büyüten anneler, 1990'larda bakanların onları toplumdaki tüm suçların, hastalıkların sorumlusu olarak suçlamalarıyla, şamar oğlanına dönüştürüldüler. Ancak "geleneklere dönme" politikaları tutmadı. Onun yerine Muhafazakâr Parti milletvekilli ve bakanları, toplumun geri kalanını zorladıkları yüksek ahlaki standartlara, uygun yaşamadıkları için saldırı altında kaldılar.

Savaş sonrası yıllarda kazanılmış haklara karşı güçlü bir tepki vardı ve devam ediyor. Ancak bu tepki, pek çok sağcının umduğu kadar bir etki yaratamıyor. Kadınların gerçek hayata maruz kaldığı baskılar pek çok insanın bu tür görüşleri reddetmesini ve eşitsiz bir dünyada kadınların erkeklerden daha çok ezileceklerini anlamalarını sağlıyor. "Geleneklere dönme" politikasının gerçekten tutmamasının bir diğer nedeni, Muhafazakâr Partinin kadınları ev merkezli olarak şekillendirmelerinin, gerçek hayata uymamasıdır. 1950'lerdeki "mutlu ailelerin dünyası" reklamına dönmek mümkün değil. İnsanların çoğunluğu bunu istemiyor da.

Bugün kadınların, daha az çocukları var. Evlenme ve geleneksel ailelerde yaşama oranları azaldı. Hayatlarının büyük çoğunluğunda ev dışında çalışmak zorunda kalıyorlar. Hayatları bir kocayla başlayıp bitmiyor. Ancak her şey iyi yönde gelişmedi. Kadınlar hem ev dışında çalışmak, hem de çocuk, hasta ve yaşlılara bakmak gibi işler yaparak ailenin yükünü taşımak zorunda bırakılıyorlar. Sağlık, yaşam ve eğitim harcamalarındaki kesintiler özelleşmiş ai-

leye büyük baskı uyguluyor, bu da genellikle kadının üstündeki yükü artırıyor. 20 veya 30 yıl öncesi reklamlardaki iyi bir kadın mutlu bir ev kadını iken şimdi iyi bir iş kariyeri sahibi olmak, aynı zamanda iyi bir aşçı, şefkatli bir anne ve fantezi seven bir seks partneri olmak da gerekiyor. Hayatlarımız her zamankinden daha şiddetli ve basınç altında geçiyor.

Çalışma Hayatı

Bu kitap, ekonomik durgunluk dönemi daha yeni başlıyorken yazılmıştı. 1980'lerin sonlarındaki ekonomik gelişme dönemi birdenbire tersine dönüştü. Fabrikalar kapandı, "rasyonalizm" günün düzeni haline geldi, bankacılık ve finans gibi sektörlerdeki ekonomik gelişmenin başarılı hikayeleri çok kötü bir şekilde tersine döndü. İşsizlik arttı, işçi arayanların sayısı azaldı. Mülk sahibi olma hayalleri, ev fiyatları bazen o ev için alman borcun bile altına düştüğünden, felaketle sonuçlandı. On binlerce aile borçlarını ödeyemez hale geldi ve pek çok ev geri verilmek zorunda kalındı. Ekonomik gelişmenin olduğu dönemde bile zor durumda olan kamu harcamaları ve hizmetleri büyük para sıkıntıları yaşamak zorunda kaldı.

Bu durumun kadınlar üzerinde etkisi çeşitli oldu. 1980 ekonomik gelişmesinin sonucu olan bazı kazanımlar durduruldu. İşyerlerindeki kreş sayısının artması durdu. Midland Bank, ya da Boots gibi şirketler artık kadın işçileri kazanmak ve korumak gibi bir basıncın altında olmadıkları için işyerlerine kreşler yapmakla yükümlü olmamaya başladılar. Her ne kadar hükümet kamuya ait çocuk yuvalarının, kreşlerin sayısını artıracağını söylese de henüz gerekli parayı sağladıklarına dair bir işaret yok. Aksine yerel belediyelere ait günlük çocuk yuvalarının sayısı 1990'da 33.000 iken 1992'de 30.000'e düştü. Özel sektördeki çocuk yuvaları ve özel çocuk bakıcısı alanların sayısı arttı.[1]

Ekonomik durgunluk, pek çok işkolunda kadınların işlerini kaybetmesine neden oldu. Gene de son yıllardaki olaylar kitabımın "yedek işgücü ordusu" bölümündeki argümanları zayıflatmadı aksine güçlendirdi. Her durgunluk döneminde kadınlar işlerini kaybeden erkeklerin yerine emek pazarına sürüldü. Yeni "kadın mesleği" geleneksel olarak erkeklerin yaptıkları işler oldu. 1990'lar e-

konomik durgunluğu bu trendi devam ettirdi.

Kadın işleri erkeklerinkinden oldukça farklı olmaya devam ediyor. Erkeklerin işsizlik oranının daha yüksek oluşu bu farklılığı yansıtıyor. Örneğin, 1993'te 16 yaşın üstündeki erkeklerden % 12,4'ü işsizken kadınlarda bu oran % 7,5 idi.[2] Bazı farlılıklar emek pazarındaki eski işbölümünden kaynaklı, bu yüzden madencilik, gemi yapımı gibi pek çok eski endüstri dalı "erkek işi" idi. Bu işlerdeki azalma özellikle erkek işçileri çok kötü vurdu. Ancak bu farklılık yeni işlerin ortaya çıktığı son yıllarda da devam etti. Son yıllarda yaratılan işlerin büyük çoğunluğu "kadın işi" oldu. Ekonomist dergisinin yakınlarda yazdığı gibi:

> Britanya'da ekonomik gelişme dönemi başladığından beri part-time işlerin sayısı arttı, ful time işler hala azalıyor. Durgunluk başladığından beri yaratılan tüm işler kadın işçilere gitti.[3]

Britanya'da işlerin üçte de birini part-time işler oluşturuyor[4] ve bu işlerin % 85'inde kadınlar çalışıyor.[5] Ancak kadınların sadece part-time işlerde çalıştığını düşünmek 5 yıl önce olduğu gibi şimdi de yanlış olur. Patricia Hewitt'in About Time ismindeki bugünkü çalışma modelleri çalışması, kadınların büyük bölümünün full-time -bazen gerçekten çok uzun saatler- çalıştığını gösteriyor. Kadınların % 58'si haftada 31 veya daha çok saat çalışıyor. Bir diğer % 19'u, 20 ile 30 saat arası çalışıyor.[6] Aynı zamanda küçük yaştaki çocuklu kadınların full-time çalışma oranında bir artış var.

> 1940'lar ile 1970'lerin sonu arasında ilk çocuğunu doğuran kadınların ilk 6 ay içinde işe dönme sayıları iki katına çıktı, altı anneden birine tekabül eden bir artış oldu. Bu artış part-time işlerdeki artışla orantılı oldu. 1980'lerle birlikte full-time işlerde çalışan kadınlarda doğumdan sonra full-time işe geri dönme eğiliminde de artış oldu. PSI araştırmalarına göre çocuk doğurduktan sonraki ilk 9 ay içinde işe dönen kadın işçi sayısında 1979'dan beri % 20'den % 40'a bir artış oldu. Daha çarpıcı olan full-time işlerde çalışanların part-time çalışanlara göre daha hızlı işe dönmüş olmalarıdır.[7]

Bütün bu örnekler kadınların artık emek gücünün kalıcı bir parçası olduğunu vurguluyor. Pek çok tasarıya göre gelecek 10-20 yılda gelişmiş kapitalist ülkelerde kadınlar emek gücünün büyük kıs-

mını bile oluşturabilir. Kadınlar kesinlikle bir önceki kuşaktakilere göre daha uzun çalışma sürelerine sahipler. Bunun üstüne, kadınlar erkeklere göre hayatlarının daha uzun bir kısmında çalışıyorlar. Britanya'da kadın emeklilik yaşının 65'e yükseltilmesiyle bu farklılık artacak. Patricia Hewitt "bugünün genç kadın işçilerinin, bu yüzyılın başında doğan kadınlara göre 10 yıl daha fazla paralı bir işte çalışacaklarını"[8] söylüyor.

Bununla birlikte kadınların ezilmesi emek pazarına girdiklerinde de devam ediyor. Kadınlar her ne kadar emek gücünün bir parçası olsalar da en düşük ücreti alan, çoğunlukla part-time çalışan ve genellikle düşük mevkilere hapis olan bir durumdalar. İşverenler ve Muhafazakâr Parti hükümeti "esneklik" maskesini kadınları düşük ücret ve kötü koşullarla çalışmaya devam ettirmek için kullanıyorlar. 1977'de part-time kadın işçilere aynı işteki full-time kadın işçilerin % 83'ü maaş ödenirken 1992'de bu oran % 73'e düştü.[9] Mağaza, kuaför gibi düşük ücret ödenen işyerlerindeki işçilerin ücretinin alt düzeyini belirleyen Wages Council (Ücret Konseyi) in ortadan kaldırılmasıyla düşük ücretli kadın işçilerin durumu daha da kötüleşti.

Çocuk bakımı ve aileye ilişkin diğer yükümlülükleri karşılayacak olanakların eksikliğinden çocuk sahibi kadınlar istedikleri işlerde çalışamıyorlar. Bu gerçek özellikle işçi sınıfına üye kadınlar için geçerli. Onlar, aile sorumluluklarını yerine getirmek için gerekli vasıflarının olduğu kalifiye işlerde çalışmak yerine, çevre dükkânlardan birinde çalışmayı tercih etmek zorunda kalıyorlar. Son zamanlarda yapılan bir araştırma, doğum izninden sonra aynı işe dönen kadınların çocuksuz iş arkadaşlarıyla aynı ücreti aldıklarını, ancak farklı bir işe başlayanların oldukça düşük bir ücret aldıklarını gösterdi.[10]

Kadınlar için emek pazarında alanın genişlemesi, çalışma koşullarında bir iyileşme sağlamak yerine ucuz ücret ve esnek çalışma koşullarına neden oldu. Kadınlar hayatlarının daha uzun bir döneminde genellikle düşük ücret ve daha kötü koşullarda çalışıyorlar. Buna rağmen dışarıda çalışmanın yanı sıra çocuk bakmak ve ev işleri yapmak zorunda bırakılıyorlar. Bu yönde kadınların hayatında önemli olumlu bir gelişme yaşanmadı.

Aile Kurumunun Kaderi

Aile üzerindeki baskı 1980'lerin sonundakinden çok daha fazla arttı. Yaşam koşullarındaki kısıntılar, en yoksulların hayat koşullarındaki düşüş, on binlerce hem fiziksel hem ruhsal hastanın "toplumsal bakım evlerine" sürülmesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en kötü evsizlik krizinin olması, evde özellikle çalışan anneler üzerinde büyük baskılar yarattı. Boşanma oranlarının istatistikleri bu baskıyı iyi yansıtıyor. Boşanma oranı 1961'de binde 27 iken, 1971'de binde 79.2, 1981'de 155.6, 1991'de 171.1'e yükseldi[11]. 1991'e gelindiğinde iki evlilikten biri boşanmayla sonuçlanıyordu.

Evlilik daha az sayıda insan için ilk iş kabul ediliyor. 1991'de 30 yıl öncesine göre 500.000 daha az evlilik oldu. Bu evliliklerden üçte birinde evlenenlerden en az biri daha önce evlenip boşanmıştı[12]. Aynı zamanda tek başına çocuk büyüten ebeveyn sayısında da büyük bir artış var. Son yirmi yılda sayıları iki katına çıktı. Britanya'da 1,3 milyon tek başına çocuk büyüten ebeveyn var. Tek başına çocuk büyüten kadınlar, annelerin %15'ini oluşturuyor[13].

Evli olmadan çocuk doğuran ve büyüten kadınların sayısının artması, beklenmeyen bir şekilde tek başına çocuk bakan kadınlara saldırılmasına neden oldu. Onların suç ve kurallara uymama sayısını artırdıkları iddia ediliyor. Yapılan araştırmalarda çocuğunu tek başına büyüten annelerle ile suçlar arasındaki ilişkinin çoğunlukla yoksulluk olduğunun bulunması, genellikle gömemezlikten geliniyor. Jamie Bulger'in korkunç olayı, 2-3 yaşındaki bir çocuğun iki tane 10 yaşlarında çocuk tarafından 1993'ün sonunda öldürülmesi, ebeveynlerinin kontrolü olmadığı için çocukların içindeki "şeytanın" ortaya çıkmasıyla açıklanmıştı. Gerçekte ise çocuklardan biri annesinin sürekli kontrolü altında kalmıştı. Çocukların ortak noktaları yoksul olmaları ve aileyi desteklemesi gereken toplumsal destek organlarının -okullar ve sosyal yardım sisteminin - çocukların sorunlarını görecek ve çözecek durumda olmamasıydı[14].

Britanya'da Muhafazakâr Parti'nin sosyal yaşamdaki yoksunlukları tek başına çocuk büyüten ebevenylere yükleme çabası başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen buna benzer saldırılar ABD'de oldukça başarılı oldu. ABD'de tek başına çocuk büyüten anneler

"aile değerlerine" zarar verdikleri, için saldırı altında kalıyorlar. Başkan Bill Clinton, kadınlara verilen sosyal bir ödenti olan Aid to Families with Dependent Children (Bağımlı çocuklu ailelere yardım)'ı, iki sene sonra kesmeyi düşünüyor. Başkan'ın Sağlık ve İnsan Sekreteri, "Bana kalırsa aile bağı dışında çocuk sahibi olmak yanlış" dedi. ABD'deki New Jersey Eyaleti'nde sosyal yardımla yaşarken çocuk doğuran kadınların çocuklarına sosyal yardım parası verilmiyor[15].

Baskı altındaki kurbanları suçlamak daha yaygın bir hale geldi. Ekonomik durgunluğun etkileri artıkça resmi kurumlar, sosyal yardım alanlara ilgi, alaka göstereceklerine onlara karşı sertleştiler. Bize, yoksulların paralarını mantıksız kullandıkları için, çok sayıda çocuk sahibi oldukları için, kocasız yaşadıkları için yoksul oldukları söyleniyor. Gerçekte ise yoksulluğun artması - ki son zamanlarda tüm büyük endüstri ülkelerinde oluyor - kişilerin beceriksizliğinden değil, hükümetlerin politikalarının sonucudur. Britanya'da yoksullar ile zenginler arasındaki uçurum 1979'dan bu yana büyüyor, nüfusun en alttaki % 60'ının toplam gelir içindeki payı azaldıkça, tepedeki en zengin yüzde beşin gelirlerinde gerçek bir artış oldu.[16] Gelirin eşitsiz dağıtımının temel nedeni, sosyal yardımlar ve emekli maaşlarındaki kesintiler ile vergilendirmedeki değişiklikler. Vergilendirmedeki bu değişiklik zenginleri doğrudan vergi yükünden kurtarırken dolaylı vergiler sayesinde yoksulların yükünü artırdı.

Aynı insanlar son yıllarda artan bir biçimde devam eden kamu harcamaları ve sosyal yardımların kesilmesinden de en çok zarar görenler. Sosyal politikalarda da en kötü olan yer ABD. Clinton'ın 1995 bütçe önerisinde kamu evleri yapımı ve ısıtma parası desteğinde ciddi kesintiler varken hapishane harcamalarında artış var.[17]

Çalışma modellerinin değişmesi aile kurumu üzerinde de büyük etkilere neden oldu. Kadınların ev dışında çalışma gerçeği kadının evde çalışması şeklinde değişti. Vardiya tarzı çalışma çocuk bakımı ve (ev kadınlarının bile) ev işlerine yönelik tavrını değiştirdi.

> 1961-85 arası ortalama Britanyalı kadının rutin ev işlerinde (yemek, temizlik, çamaşır yıkama ve diğerleri) harcadığı zaman bir günde 55 dakika, haftada 6,5 saat azaldı... 1970'lerin ortalarından beri çalışma yaşındaki erkekler daha fazla rutin ev işi yapıyorlar.[18]

1961'de erkekler ev işlerine günde 17 dakika ayırırken, bugün 40 dakika ayırıyorlar. Kadınlar ise 1961'de 217 dakika ayırırken, bugün 162 dakika ayırıyorlar. Ev kadınları 1961'de 295 dakika ayırırken 1985'te 198 dakika ayırıyorlar.[19] Full-time çalışan erkekler 30 yıl öncesine göre haftada 3 saat daha fazla ev işi yapıyorlar. Kadınlar kendileriyle eşit koşullardaki erkeklere göre tabi ki daha fazla ev işi yapıyorlar. Ancak bu rakamlar ev içindeki emek işbölümündeki bazı değişiklikleri gösteriyor. Özellikle alışverişteki işbölümüne baktığımızda bu rakamların aynı zamanda ev dışı hayattaki değişiklikleri de yansıttığını görüyoruz. Patricia Hewitt'in dediği gibi, "alışverişe ayrılan zaman bir günde 40 dakikadan 70 dakikaya çıktı yani haftada 3.5 saat arttı".[20] Büyük süpermarketler çok sayıda ürünü aynı anda alma olanağı sağlarken, süper marketlere gidiş ve giriş daha uzun zaman aldığından alışveriş zamanı uzadı; dükkanların açık olduğu saatler uzadığından çiftlerden herhangi biri alışveriş yapabilir hale geldi; kadınların çalışma saatleri uzadığından alınan yiyeceklerin türü değişti. Bu değişiklikler alışveriş zamanının artmasını sağladı.

Ev dışındaki çalışma saatlerinin esnekliği, kadınların ev içinde yapmaları gereken işlerin alışverişlerle telafi edilmesini sağladı. Bu çalışma koşullarının açık ve kesin etkisi aile bireylerinin her biri üzerine daha fazla baskı uygulanmasıdır. Erkekler öncekinden daha fazla alışveriş ve ev işi yapıyor. Kadınlar full-time evde olduklarından daha az iş yapıyorlar, ama para alacakları bir işte çalışacaklarından daha çok çalışıyorlar. Milyonlarca çalışan kadın için olduğu kadar erkekler içinde çifte yük (iş-ev işleri) daha bir ağırlaştı.

Sınıf Başını Kaldırıyor

1980'lerin sonlarından bu yana göze en çok çarpan keskin sınıf bölünmeleri, kadınlar arasında yaşandı. Tabi ki bu bölünme hiçbir zaman sönümlememişti. 1980'ler bazı kadınlara, yönetim kadrolarına girmek, profesyonelleşme ve ücret artışı konularında, bir önceki kuşağın hayal bile edemeyeceği kadar olanaklar sağladı. Bu hiçbir şekilde cinsel eşitliği sağlamadı, çok az kadın yatırımcı banker ya da üst yönetici kadın var, olanların da çocukları yok, çocuk sahibi olmaları terfi şanslarını düşürüyor. Pek çok profesyonel

yüksek yönetici kademesindeki kadın kendilerini iş hayatında yükselme ve ücret artışı konularında "cam hücre" içine konmuş hissediyorlar. Erkekler bu konuda kendilerini çok daha rahat hissediyorlar. Bu eşitsizlik kamu hayatında da kendini gösteriyor, 1992'de sadece 60 milletvekili kadın, toplamın % 10'u seçildi[21].

Gene de bu kademedeki kadınların uğradığı eşitsizlik, onlarla sınıf farklılığı olan çalışan kadınlar arasındaki farklılık söz konusu olduğunda marjinal kalıyor. 1980'ler boyunca iş koşullarında, gelirinde ve statülerinde iyileşme yaşayan her bir kadına karşı 20 tane koşulları kötüleşen kadın işçi vardı. Düşük ücretler, vardiya çalışma koşulları, kötüleşen ev olanakları özgürlüğün her zamankinden daha fazla uzaklaşmasına neden oldu.

Genelde bu belirgin eşitsizliğe, feministlerin çoğunluğunun de dahil olduğu liberal yazarların ve düşünürlerin tepkisi olumsuz oldu. Kadının özgürlüğüne ilişkin fikirlere, sadece sağ ve daha sağ yazarlar değil bir zamanlar kendilerini feminist olarak gören kadınlar da karşı çıktılar.

ABD'deki sağın saldırısı Susan Faludi'nin kitabı Backlash'ta oldukça açık bir şekilde belgelendi[22]. 1980'ler, serbest market, kendi kendine yardım ve kadınların erkeklerle aynı durumda yarışması gerektiği fikirlerinin geliştiği bir ortamda kadına ilişkin tüm gerici fikirlerin büyüdüğü bir dönem oldu. Kadın özgürlüğünün "çok ileri gittiği" fikri daha çok insan tarafından dinlenmeye başlandı. Kadınların çok az hatta hiçbir hak almamasını isteyenlerin "Hepsini alamazsın" düşüncesi yaygınlaşmaya başladı. Bu gericilerin varlığı ya da bunların kadınların birkaç kazanılmış hakkından kendilerini tehlikede hissetme endişeleri o kadar şaşırtıcı değil. Son on yılda, özellikle kürtaj hakkı, şimdi liberaller tarafından "politik doğruluk" olarak alay edilen eşit olanaklar tanınması ve iş yaratma reformları gibi kadın hakları üzerine her kazanım, bir gerici tepki yarattı. Ancak kadınların yaşamındaki her gerçek değişiklik beklentileri yükseltti ve pek çok yerde en gerici fikirlerin zafer kazanmasına engel oldu.

Ancak bazı kadınlarda hatta bazı feministlerde bile geri dönüş yaşandı. "Post feminizm" ortaya çıktı. Bazıları post-feminizm ile eski tip cisiyetçilik arasında fark göremedikleri için affedilebilirler, çünkü post feministler kadınlarında erkekler ile aynı koşullarda rekabet edebileceklerini, kadınların ezildikleri için ayrı bir muame-

leye ihtiyaçlarının olmadığını söylüyorlar. Bazen Üçüncü Dünya kadınlarının beyaz orta sınıf ABD kadınlarıyla ortak noktaları olmadığı gibi tartışmalar ırkçı bir yorumla sonuçlanabiliyor. Bu gerçekte doğruysa da beyaz orta sınıf ABD kadınlarının bundan ne çıkardığı önemli. Aynı zamanda pozitif ayrımcılık ve benzeri konularda koydukları karşı koyuş aynı şekilde yanlış. Örneğin, Amerikalı Camille Paglia 1994'te Britanya televizyonunda kocaman bir programı penise ayırdı. Kadınların yıllarca erkeklerin cinsel objesi olduğunu şimdi erkeklerin kadınlar için cinsel obje olacağını iddia ediyordu. Kadınların ezilmesi üzerine ayrıntılı bir çalışma bizi daha ileri götürebilir. Örneğin, Harvard Üniversitesinden yeni mezun olan Katie Roiphe, meşhur olduğu The Morning After kitabında "randevu tecavüzlerinin" çoğunlukla feministlerin bir hayal ürünü olduğunu ve bunlara ilişkin iddiaların abartıldığını savunuyor. Roiphe, Ms dergisinin yapmış olduğu anketin sonuçlarını ret ediyor. Bu araştırmaya göre ABD'de her dört üniversite öğrencisi kadından biri, 14 yaşından itibaren, yasal olarak tecavüz ya da tecavüz girişimi olarak tanımlanan bir saldırıya maruz kalmış[23].

Şimdi devam eden "politik doğruluk" fikrine yönelik saldırılarda Roiphe gibiler, pornografi karşıtları kampanyacısı Catharine MacKinnon gibi en uç radikal feministlerin açıklamalarını kullanarak kadınların ezilmesinin abartıldığını iddia ediyorlar. Halbuki tüm erkeklerin tecavüzcü olduklarını ya da her cinsel tacizin bir tecavüz vakası olduğunu kabul etmek zorunda değilsiniz. Ancak kadınların ezilmesini anlayabilmek için tecavüz vakalarının hala büyük çoğunluğunun rapor edilmediğini ve tecavüz iddialarına çoğunlukla inanılmadığını kabul etmek gerekir. Polisler bile kendilerine rapor edilenden daha çok tecavüz vakası yaşandığını kabul ediyorlar. Buna rağmen, öyle bir hava yaratılıyor ki kadınlar işyerlerinde erkeklere sarkıntılık yapıyor, sabahları tecavüz edildik diye bağrışıyor ve erkekleri titreyen birer enkaz durumuna getiriyorlar. Bundan dolayı erkekler kendi "doğal" egemenliklerini göstermeye korkar hale getiriliyor.

Gerçekte Paglia ve Roiphe Amerikalı ve Britanya'da bu derece anti-feminist eşleri yok. Ancak Britanya'da bunlara eşit iş yapmak isteyen orta sınıf feministler var. Bunlar yoksul kadınları kötü durumlarından dolayı suçluyorlar ve işçi erkeklere eşlerine yeterince olanak sağlamadıkları için saldırıyorlar. Gazeteci Polly Toynbee ya

da tek başına çocuk büyüten anneler kampanyacısı Sue Slipman gibiler, yoksullara tutumlu olmalarını ve doğum kontrolünü öğütleyen Fabianların modern devamcıları. Şimdi ortadan kalkmış olan Sosyal Demokratik Partinin eski destekleyicileri olan bu iki kadın, Child Support Agency'nin (Çocuk Destekleme Dairesi) tek başına çocuk büyüten annelere yardımı babaların yapması gerektiğini fikrini, savunuyorlar. Gerçekte bu Daire verilen paraları annelerin cebine değil doğrudan hazine kasalarına koyuyor. Sosyal yardım alan annelerin çoğunluğu çocuklarının babalarının isimlerini vermeleri için Daire tarafından zorlanıyorlar. 1980'ler ve 1990'ların başında egemen ve orta sınıf sağa yöneldikçe, feministler de aynı yönde değiştiler. Hatta Theresa Gorman gibi sağcı Muhafazakâr Parti milletvekilleri, pek çok kadının hayatını zorlaştıran politikaları sürdürürken feminist bir maske takabiliyorlar.

Post-feminizmin gelişmesi ve pek çok feministin sağa kayması geriye kalan sosyalist feministlerin 1980'lerden bile daha fazla kafalarının karışmasına neden oldu. Cinsiyet, Sınıf ve Sosyalizm kitabında vurgulanan kadın hareketinin karakteristik özellikleri daha keskin hale geldiler. Kadın hareketine ilişkin kayda değer yayınlar ya da şimdi kapatılmış olan Kuzey Londra'daki Sisterwrite gibi kadın eserlerini basan kitapevleri artık yok. Genç kadınları harekete geçirecek kadın sorunu etrafında örgütlenen büyük kampanyalar yok. 1980'lerin sonlarında feminizmi ayakta tutan kurumsal mevkiler bile şimdi tehdit altındalar. Birkaç sene öncesine kadar İşçi Partisi'nin yerel örgütlerinin vazgeçilmez parçaları olan kadın üniteleri ve kampanyaları şimdi ortadan kalktılar. Uluslararası Kadın Günü bu sene benim bölgemde birkaç kadın tarafından yüzme havuzunda kutlandı. İşçi Partisi'nin belediyeleri şimdi kesinti paketinin bir parçası olarak kadın ünitelerini ya da özel ofisleri kapatıyorlar. Bu ünitelerin kendileri açısından "lüks" olduğunu ve bunları karşılayamacaklarını söylüyorlar.

Eşit olanaklar politikalarını 1980'lerde savunanların bir kısmı "politik doğruluk" tartışmasından korktukları için bu politikaları savunmaktan vazgeçtiler. İşçi Partisi milletvekilleri ve belediye başkanları medyanın "yalnız solcular" diye saldırmasında korkarak bu politikalardan uzaklaşıyorlar. Desteklemek yerine ne kadar yanlış uygularsa uygulasınlar uygulamaya çalışanları teşhir etmeye başladılar. Bu yüzden 1994'ün başında, Doğu Londra'da Hack-

ney'de baş öğretmenlik yapan Jane Brown, ilkokul öğrencilerini "heteroseksist" dediği Romeo&Juliet balesine götürmediği için medya tarafından rezil edildi. Her ne kadar öğrencilerinin velileri tarafından desteklendiyse de İşçi Partisi belediyesi ve eğitim şefi öğretmene disiplin cezası vermeye çalıştı. Bu atmosferde feminizmden arta kalan güç akademik dünyayla sınırlı. Kadın çalışma kursları, tarih ve edebiyat konularındaki feminist disiplin çalışmaları feminist fikirlerin devamını sağlamada merkez oluşturuyorlar. Ancak genel ideolojik saldırılar ve hükümetin yüksek okullardaki kesintileri kursların parasız kalmalarına neden oluyor.

Pek çok sosyalist feminist, fikirlerinin sağcı saldırılar yüzünden geri çekilmesinden şikayetçiler. Bazıları karşı saldırıya geçmeye çalıştılar. Lynne Segal 1987'de basılan Is the future Female? (Gelecek Dişi mi?) kitabında sosyalist feminizmi yeniden cins ve sınıf tabanına yaslamaya çalıştı. 1992 ve 1993'teki maden ocaklarının kapanmasına karşı kampanyalar gibi faaliyetler bir grup sosyalist feministin yeniden canlanmasına yardımcı oldu. Ancak genelde savunma pozisyonunda kaldılar. Dünyayı gerçekten değiştirmek yerine akademik teorilerle ya da feminist yaşam tarzıyla ilgilendiler. Mücadelenin dışında kalmak feministleri derin bir karamsarlığa itti. Sosyalist feministler kendi sağ kanatlarındakiler ile birlikte patriyarşi teorisinden dolayı iş yapamaz oldular. Kendi politikalarının mantığı içinde hapis oldular. Feministlerin sınıf oryantasyonları olmaması, onların önünde örgütlenme ve büyümede bir barikat oluşturdu. Şimdi bu eksiklik pek çok sosyalist feministin değişme potansiyelini görmemelerine neden oluyor. Ve bu potansiyel kesinlikle var.

Bugünkü durum, dünya kadın hareketinin başladığı 1960'ların sonundan çok farklı. O zamanlar 1950'lerin durgun ve tutucu toplumunun 1960'ların savaş karşıtı ve siyahi hareketlerle ideolojik olarak sarsıldığı zamanlardı. Bu kadın ve eşcinsel hareketin ortaya çıkması için verimli bir ortam yaratmıştı. 1970'lerin ortası ekonomik krizlerin keskinleştiği, işsizliğin artığı, kamu sektöründe kesintilerin yaşandığı bir dönemi başlattı. Bu savaş sonrası ekonomik gelişme döneminin sonu oldu. Ondan sonra dünya iki tane büyük ekonomik kriz yaşadı. 1994'ün ortasında başlayan ikincisi hala pek çok kapitalist ülkede devam ediyor.

Bu uzun süreli krizler bir yandan yukarıdaki post feminizm ör-

neğinde gördüğümüz gibi bazı entelektüel ve düşünürlerin sağa kaymasına neden oluyor. Ancak aynı zamanda tüm dünyada sağlık hizmetlerine, yaşam standartlarına, tek başına çocuk büyüten ebeveynlere, emeklilere ve işsizlere yönelik saldırılara karşı toplumda bir radikalleşme başladı. Bu radikalleşme politik polarizasyona da neden oldu. Bu süreç pek çok ülkede kurumsallaşmış partilere hayal kırıklığı duyulmasına, faşist sağın yükselmesine, aynı anda bu kitapta anlatılan devrimci sosyalist türdeki fikirlere desteğin artmasına neden oldu.

Bu durumda sınıf politikalarının anahtar olduğu daha da net ortaya çıktı. Yenilgi, geri çekilme ve demoralizasyon yıllarından yara almamış yeni bir işçi sınıfı kuşağı büyüyor. Egemen sınıfın sürekli saldırıları karşısında bu kuşağın öfkesi artıyor. Bu işçilerin büyük çoğunluğu radikal bir alternatif arıyor ve pek çoğu sosyalizm fikirlerini kucaklıyor. Dayanışma, kolektif mücadele ve özgürlük fikirleri bir kez daha insanların maddi ihtiyaçlarına uyuyor. Sınıf mücadelesinin yükseldiği her dönemde olduğu gibi kadınların rolü önemli oluyor. Bugün bunun yaşandığına ilişkin işaretler var. Social Trends (Sosyal Eğilimler) raporuna göre "1991'de işçi erkeklerin % 42'si, işçi kadınların % 32'si sendika üyesi. Full-time çalışanların sendika üyesi olma oranları part-time çalışanların iki katı"[24]. Buna göre işçi kadınların üçte biri sendikalı. Kadın sendikacılar kendi eşitleri erkek sendikacılardan daha aktif durumda gözüküyorlar. "1992'de erkek işçilerin sendika ya da meslek odası üyelik oranı % 42'den % 39'a düşmüşken, kadın işçilerin üç yıllık periyod içinde oranları %32'de kaldı." [25] Bu rakamlar kadın işçilerin sendikalar ve politik mücadelelere ilgili olduklarını gösteriyor. Sınıf içinde saldırı altında kalan işçiler, bu saldırılara karşı sınıf temelli savaşmak gerektiğini anlıyorlar. Bu hem kadın işçiler için hem de erkek işçiler için doğru.

Tarihsel olarak, kadın işçilere yönelik erkeklerin düşmanlığının en azından bir bölümü, kadınların grevleri yenmek için grev kırıcılar ya da erkek işçilerin ücretlerini kesmek için ucuz işgücü olarak kullanılmalarından kaynaklanmaktadır. Bugün daha karmaşık ve genellikle işçi sınıfının birliği lehinde bir durum var. Kadınların düşük ücret alması yüzünden ücretlerde genel bir düşüş yaşandığı ve kadınların yedek işgücü olarak kullanıldıkları doğru. ABD'de kadın işçiler çalışanların yarısını oluşturuyor ve hem erkek, hem

kadın işçilerin ücretleri son 20 yılda keskin bir şekilde düştü. Ancak orada kadınlar yedek işgücü olarak erkek işçilerin işlerini almıyorlar. Düşünüldüğünün tersine erkek ve kadın işçiler iş imkânları için aynı şekilde rekabet ediyorlar. Grev kırıcıları, erkek ve kadın işçileri bölünmesinden çok, artık gelişmiş sendikalı işçilerle, geri kalmış örgütsüz işçiler arasındaki bölünmüşlükten çıkıyor. 1993'teki Dundee'deki Timex grevinde en başarılı mücadeleyi verenler kadınlardı.

Erkeklerin Çıkarı Var Mı?

Cinsiyet, Sınıf ve Sosyalizm kitabı yazıldığında güncel olan bazı tartışmalar şimdi o kadar da önemli değiller. Beş ya da altı yıl öncesine göre şimdi, işçi sınıfının birliği daha da önemli ve mümkün görünüyor. 1980'lerin tüm feminist kuşağına çekici gelen İşçi Partisi artık aynı çekiciliğe sahip değil. Erkeklerin kadınların ezilmesinde çıkarı olduğu ve bu yüzden ezilmenin sürmesinden fayda sağladığı argümanı yeni sosyalist kuşakta eski kuşağa göre daha az egemen. Sınıf polarizasyon seviyesinin artması işçi sınıfı içindeki kadın-erkek bölünmüşlüğünü ortadan kaldırdı. Son yıllardaki mücadeleler erkek-kadın bölünmüşlüğünü değil sınıf birliğini vurguladı. Ücret kesintisine ve sendikayı kırmaya karşı yürütülen Timex grevi; daha yüksek ücretler için yürütülen Girobank grevi ve hemşire, öğretmen ve öğretim elemanlarını ilgilendiren anlaşmazlıklar gibi önemli bazı grevlerde işçilerin büyük çoğunluğu kadındı. Bu hem sendikalizmin yeni yüzünü hem de işçi sınıfının bölünmüşlüğü nasıl yıkacağını gösteriyor.

İşçi Partisi ve sendika liderleri bu gelişmelerin oldukça dışında kaldılar. Karamsarlıkları ve pasiflikleri onları mücadelenin ve karşı koyuşun dışında tuttu. Bunların, kadın işçiler arasında nasıl bir mücadele yürütecekleri hakkında çok az bilgileri var. Kadın özgürlüğünün nasıl sağlanacağı konusunda ise hiçbir fikirleri yok. Sistem içindeki birkaç feminist, reformların uygulanmasından çok mutlular. Kadın özgürlük mücadelesinin bir rüya olduğunu anlatıyorlar. Gerçekte ise mücadele kapitalist toplumun sınırlarını zorluyor. Son on-yirmi yılda kazanılan kadının yasal ve ekonomik bağımsızlığı tabi ki önemli bir ileri adım. Ancak bu gerçek özgürlüğü sağlayamaz, çünkü kadının ezilmişliği kapitalizm öncesinde

başlayan sınıflı toplumlardan kaynaklı ve ancak bir devrimle yenilebilir. Bugün kadının ezilmişliği aile kurumu ve devletin kendisiyle toplumun içine yerleştirilmiş durumda. Hükümetler ve devlet aygıtı sarsılan ve harap aile sistemini desteklemek ve ayakta tutmak için çaba sarf ediyor. Devlet ve temsilcileri, kadın ezilmişliğinin belli başlı araçları oldu. Bu sayede birey olarak erkeklerin ezme davranışları devletin kendisi tarafından desteklendi, meşrulaştırıldı ve birlikte yapıldı.

Bu yüzden sosyalizm, kadınların özgürlüğünün sağlanabileceği tek sistem. Bu sosyalist devrimden sonra kadının ezilmesine ait tüm sorunların birdenbire biteceği anlamına gelmiyor. O zamanda erkeklerin maçoluğu, cinsel tacizler ve tecavüz gibi cinsel suçlar devam edecek. Kadınların anne ve çocuk bakıcısı rolleri hala merkezi olacak, bazı kadınlar devrimci büyük değişimler yerine ailedeki geleneksel rollerine devam etmek isteyecekler. Kadınların ezilmesi tüm baskıların en eskisi en kurumsallaşmış ve en derin olanı. Bu baskı herkesin cinsel ve özel ilişkilerini etkiliyor. Ancak en basit, en gelişmemiş işçi devletinin bile sağlayabileceği bazı maddi değişiklikler, kadınların özgürlüğünü ve tüm insanlığın özgürlüğünü sağlamak için temel oluşturabilir.

Sosyalist devletin tüm kaynakları kadının ezilmişliğinin yükünü hafifletmeye kanalize edilecektir. Kapitalist toplumlarda kadınların hayatını kolaylaştırmak ve daha hoş hale getirmek için çok az para harcanmakta. Çocuk bakımı gibi konularda para harcamak az görülen ve genellikle geçici yapılan bir şey. Bu harcamalar kadının ihtiyaçlarına göre değil, kapitalist sınıfın o dönemki ihtiyaçlarına göre ayarlanmakta. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nda kadın işçi gerektiğinde çocuk yuvaları inşa edildi ancak barış zamanı bu yuvalar hemen kapatıldı. Sosyalist toplumda kadının çalışmak isteyip istemediğine bakılarak çocuk yuvaları temel ihtiyaç olarak görülecek. Silahlara harcanan paralar ile zenginlere dağıtılan paralara el konulacağından çocuk bakımı için para sorun olmayacak. Yüksek rakamlar harcanabilecek. Sosyalist toplumun merkezi rolü, yemekleri yapmak, çocuklara bakmak ve çamaşır yıkamak gibi sosyal ihtiyaçların karşılandığı yerler oluşturarak, aile kurumuna bir alternatif sağlamaktır. Çocukların, yaşlı ve hastaların ve aile dışında kalıp ihtiyaç duyanların bakımı sadece bireysel erkek ve kadınların değil tüm toplumun sorumluluğu olacak.

Medya ve yasaların rolü de oldukça farklı olacak. Bugünlerde bu kurumlar kadınların ezilmesini artıran bir roldeyken, sosyalist toplumda bunun tam aksi olacak. Bu tabi ki erkek şovenizminin sonu anlamına gelmiyor, ancak cinsiyetçi fikirler toplumda saygı duyulan, revaçta olan fikirler olmayacak. Devrimin birinci günü kadının özgürlüğünün günü olmayacak, ama kadınlara mali, yasal ve sosyal eşitliği sağlayacak. Bu hem oldukça ileri bir adım olacak hem de kadınların kendi özgürlüklerine ulaşmaları için gerekli koşulları yaratacak.

Bu kitapta yazılan her şey sosyalizm fikri akılda tutularak yazıldı. Umarım ki hem kadın özgürlüğü hem de sosyalizm mücadelesini ileri çekebilecek bir katkıda bulunsun.

BİRİNCİ KISIM:

DEĞİŞEN AİLE

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİZM ALTINDA AİLE

Kadınların yaşamı, son iki yüz yılda insanlık tarihinin tümünden daha büyük değişikliklere tanık oldu. Kapitalizmin gelişimi iş, ev hayatı, eğitim ve hatta cinselliğin her yönünü tamamen değiştiren muazzam teknolojik ilerlemeler sağladı. Bireysel olarak kadınların hayatında gelişmeler olurken, kadınların ezilmesi kapitalizmin ana hatlarından biri olmaya devam etti. Sosyal hayattaki temel değişikliler bile kadınlara işe girme, eğitim görme ya da oy vermede eşit olanaklar sağlamadı. Bu olanaklar kazanıldığında bile, istenmeyerek verildi.

Kadınların hala ezilmesinin nedenleri çeşitli. Bunların temelinde, kapitalizm altındaki ailenin doğası yatıyor. Gene de aile değişmiyor değil. Aksine tersi doğru. Aile kurumunun kendisi toplumun sınıflara bölünmesinin bir ürünü. Ailenin biçimi, içinde bulunduğu sınıflı topluma ve ona bağlı üretim modeline göre şekillenir. Kadın ve erkeklerin geçinmek için yaptıkları işler o toplumun yeniden üretilmesinin biçimini belirler.

Bir üretim modelinden başka bir modele (örneğin feodalizmden kapitalizme) geçiş, ailede köklü ve temel değişikliklere neden olur, hatta gerektirir. Kapitalizmin gelişimi, büyük güçlerle endüstri

devriminin yayılması, ailenin doğasında muazzam değişiklikler yarattı. Bugün kadının ezilmesinin nedeni ve biçimi, ancak kapitalist üretimdeki değişiklikler anlaşıldığında açıklanabilir.

Kapitalist üretim süreci öyle yeni ve değişik çalışma yöntemleri geliştirdi ki, o dönemin eleştirmenleri aşırı uç sonuçlar çıkardılar. Bir kesimi eski toplumun yitip gitmesinden ağlaşıp dururken, içlerinde genç Marks ve Engels ile ütopik sosyalistler de olan kesim kadınlar için yeni bir aydınlanma döneminin başladığını düşünüyorlardı. İkinciler kapitalizmin hızlı gelişiminin dünya ekonomik kaynaklarını muazzam büyüttüğünü, bunun da kadınların özgürleşmesi için olanaklar yaratığını savundular.

Kapitalist toplumun ilk dönemi bu vaadini hem yerine getirdi, hem de yadsıdı. Kadınların hayatı gerçekten radikal bir biçimde değişti. Aile işlerinden fabrika işlerine geçiş yaptılar. Süreç içinde, aile etrafındaki üretime dayanan ve genelde erkeklerin aile reisi olduğu eski ataerkil aile biçimi parçalandı. Kadınların ücretli işçiler olarak bir derecede sosyal ve finansal olarak bağımsız olması, eski tarımsal toplumda pek görülmeyen bir şeydi.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, yeni endüstriyel işçi sınıfında, ailenin tamamen ortadan kalkmasa bile zayıfladığı görünüyordu. Ancak aile ortadan kalkmadı. Aksine varlığını sürdürdü ve zamanla kendini yeniden güçlendirdi. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında aile kurumu yeniden güçlendi. Hatta bugün hala bizimle yaşayan "aile değerlerinin" geliştirilmesiyle birlikte aile hayatı kutsanır hale geldi.

Bu durumun en çok bilinen açıklaması, feodal üretim modelinden kapitalist modele geçişte ailede ya da ailedeki kadının hayatında bir değişiklik olmadığıdır. Bugün toplumda egemen olan "sağduyulu" açıklama bu. Aile ebedi ve ezeli olan ve değişmeyen bir kurum olarak görülüyor. Ferdinand Mount gibi sağcı ideologlar bu görüşün taraftarları.[1] Hâlbuki bu görüş tamamen hatalı ve yanlış.

On sekizinci yüzyılın sonu ile on dokuzuncu yüzyılın başı sosyal hayatta şiddetli, büyük ve ani değişikliklerin olduğu yıllardı. Bu yıllarda insanlar, genellikle zorla, topraklardan alınarak şehirlere getirildiler. İngiltere tarımsal bir toplumdan endüstriyel bir topluma dönüştü. Kapitalizm hem tarımda, hem endüstride üretim yöntemlerini değiştirdi, dönüştürdü. Toplumsal patlamalar ve büyük göçler yaşandı. Bazı geleneksel çalışma biçim ve işleri tama-

men ortadan kaybolurken yenileri ortaya çıkıp gelişmeye başladı. Geleneksel olarak kadınların yaptığı işler bazen erkekler için korundu, bazen erkek işleri kadın işlerine dönüştü. Örneğin tekstil endüstrisindeki dokuma, eğirme vb işlerde bu değişim yaşandı.

Eski aile biçimi bu değişikliklerden etkilenmeseydi, gerçekten dikkate değer bir olay gerçekleşmiş olurdu. Ancak olmadı. Aile kurumu büyük değişiklikler geçirdi. Gene bu değişiklikler için de kesin doğru kabul edilen varsayımlar ileri sürüldü. Herkes tarafından kabul edilen varsayımlardan biri; feodalizmde büyük "kalabalık" aileler vardı, kapitalizmde aileler küçüldü. Ancak gerçek bu kadar basit değil. Feodalizmin son dönemlerinde Batı Avrupa'nın gelişmiş bölümlerinde aileler genelde küçüktüler. Her ne kadar aynı evde birkaç kuşak kalıyorsa da aynı kuşaktan az sayıda insan birlikte kalıyordu. Birkaç kuşaktan aile bireyinin ve aynı kuşaktan erkek kardeşlerin birlikte yaşadıkları aileler as olarak Doğu Avrupa'da yaygındı.

Bu konuda birbiriyle çelişen örnekler var. Açık ki ailenin şekli, coğrafyaya, gelişmişlik düzeyine, tarımsal çalışma yöntemine ve diğer üretim biçimlerine bağlı olarak değişiklikler gösteriyordu.[2] Örneğin modern İngiltere'nin ilk dönemlerindeki aile yapısı, kapitalizm altındaki aileden hem büyüklük hem de yapı açısından çok da farklı değildi.

Kapitalist aile ile kapitalizm öncesi aile arasındaki fark kompozisyon ve büyüklük farkı değildir. Asıl fark ailenin üretim sürecinin bir birimi olup olmadığıdır.

1750'de İngiltere'de kadın ve erkeklerin yaşamlarını sürdürmelerini sağlayan asıl kaynak tarım üretimiydi. Ailelerde as olarak tüketim, bazen de satış için üretim yapan unsurlar vardı. Bu üretim modeli kadının aile içindeki rolünü belirliyordu. Kadın aile reisi olan erkeğe bağlı olarak yiyeceklere, hatta tüm geçim kaynaklarına ulaşabiliyordu.

Çalışma aile merkezi etrafında örgütleniyordu. Hem evli, hem bekar kadınlar farklı işler üstlenseler de çalıştırılıyorlardı. Evli kadının emeği aileye ait olduğundan onların sağlıklı ve yetenekli oldukları sürece çalışabilecekleri genel kabul görüyordu. Evli kadınların çalışmayacağı, ya da eş olma ve çocuk sahibi olma rollerinin onları iş yapamaz hale getireceği anlayışı yoktu.

evli kadın işçilerin acınılan veya onaylanmayan unsurlar olması, evin çalışma merkezi olmaktan çıkmasıyla başladı.[3]

Kadın ister aileye ait tarımsal işlerde, ister tekstil işlerinde veya aileye ait endüstrilerde çalışsa da, kadının emeği merkezi bir rol oynuyordu. Ancak burada da sınırları belli bir işbölümü vardı. Yün eğirme işi kadınların, dokuma tezgahlarında çalışmak erkeklerindi. Çocuklar temel işleri yapabilecek yaşa geldiklerinde üretim süreçlerine katılıyorlardı.

Eski ailenin değişimi, onun temelini oluşturan üretim biçimine bağlı olarak farklı şekillerde oldu. Tarımsal alanda on sekizinci yüzyılın sonlarındaki devrim oldukça şiddetli oldu. Büyük ölçekli kapitalist çiftçilikler eski metotları ve yaşam koşullarını yok etti. Bu değişiklik toprağın mandıra ve otlak gibi işler için kullanılması yerine ekilip biçilir hale getirilmesini sağladı. Ortaklaşa kullanılan topraklar çitlerle çevrildi ve sahiplenildi. Sütçülükteki değişiklik bir ev için gerekli miktar yerine, burjuva şehirlerin taleplerini karşılayacak büyük miktarlara ihtiyaç duyulduğunda oldu. Bu da kadınların geleneksel rollerini değiştirdi. Örneğin peynir yapmadaki yeni yöntemler erkek işçilerin işe alınıp daha büyük ve ağır peynirler yapılmasını sağladı.

Tarımsal üretimdeki değişim, kadınların hayatını değiştirdi. Bazıları için yaşam daha iyi oldu. Tarımdaki değişikliklerden maddi çıkar elde eden çiftçilerin eşleri ve aileleri, üretim işlerini bıraktılar ve lüks bir hayat yaşamaya başladılar. Diğerlerini, yani yoksullar ve yoksul çiftçi eşlerini ise sosyal değişiklik farklı etkiledi. Yaşam kaynaklarının ellerinden alınmasıyla çoğu fakirlik hatta bazen sefalet içine düştüler.[4]

Ortaklaşa kullanılan toprağın çitle çevrilmesi ise daha kötü sonuçlar doğurdu. Pek çok yoksul çiftçi ailesi yakıt ve bazı yiyecekleri bulamaz hale geldiler. Günlük işçilere dönüşen bu çiftçiler yaşayabilmek için zengin toprak sahipleri ve çiftçilere bağımlı hale geldiler. Bu tür bağımlılıklar korkunç yoksulluklar yarattı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında tarım sektöründe çalışanların ücretleri o kadar düşüktü ki "evli bir işçinin yardım almadan ailesini geçindirmesi mümkün değildi".[5]

Pek çok işçi ailesi, yoksul yardımıyla geçinebiliyordu, ancak bu da zor yetiyordu. Bunun sonucunda aile yaşamları harap oldu. İşçi

ailelerinin ekmek, peynir ve çay diyetiyle yaşadıkları Güney İngiltere'de ücretler sabitti. Yakıt bulmak zor olduğundan, çoğu için yemek pişirmek neredeyse imkansızdı. Buğdayın fiyatının yüksek olması bu temel yiyeceğin bile bulunamamasına neden oluyordu. Kırsal işgücüne bu saldırılar moral bozukluğuna ve karamsarlığa neden oldu.

> Ailesine ısı, rahatlık ve çeşitli yiyecekler veremeyen ev kadınları aileye ilgilerini kaybettiler. Ev hayatı kötüden çok kötüye evrildi. Bu umutsuzluk içinde erkek işçiler konforu birahanelerde ararken, eşleri teselliyi komşularla çay içmekte buldular.[6]

Pek çok aile yoksul yardımı almak zorunda kaldı ve genellikle yersiz yurtsuz kaldılar. Oturmuş gibi görünen dünya inanılmaz bir hızla değişti. Topraklar gittikçe daha az kişi arasında bölüşüldü. Topraksız kalanlar ise ya toprak sahibinin yanında çok az bir ücretle çalışmak ya da oralardan gitmek zorunda kaldılar. Bunlar yeni oluşan şehirlerdeki işçi sınıfının temelini oluşturdu. Kırsal bölgelerde kalanlar yoksul köylüler oldular ve ücretlerine eklenen yardımlara bağlı yaşadılar.

Büyük çaplı fabrika üretimi de eve bağlı tekstil endüstrisini oldukça kötü etkiledi. Bu endüstride, işçiler, evde ailenin çalışması için hammadde sağlıyordu. Aile biten ürün üzerinden para alıyordu. On sekizinci yüzyılın son yıllarında birçok buluş bu endüstriyi geliştirmişti. Yün eğirme makinesi gibi buluşlar tekstil endüstrisinin evden fabrikaya taşınmasını sağladı. Tekstil üretimi Endüstri Devriminin motoru oldu.

İlk başta kadınlar bu değişikliklerden kötü etkilendiler. Yün eğirme makinesi erkekler tarafından kullanılıyordu, kadınlar ise eve bağlı endüstride elle bu işi yapıyorlardı. Ancak on dokuzuncu yüzyılın başındaki büyük teknolojik yenilikler erkek işlerini tehlikeye soktu. Bu aile içindeki işbölümünü radikal bir şekilde değiştirdi. Fabrika sahipleri, erkeklerin yerine kadın ve çocukları işe almayı tercihe ettiler.

Bu işçiler daha önce tekstilde çalışanlardan değil, "kırsal kesimdeki değişikliklerden sonra işsiz ve evsiz kalan köylülerden, hizmetçilerden, vasıfsız zanaatçılardan ve kilise yardımıyla yaşayan şehirlilerden alındı".[7] Dokumacılar ve aileleri, fabrika ve de-

ğirmenlere işçi olarak girmeye karşı çıktılar ve şiddetli direnişler oldu. Ancak bir kuşak içinde eşleri ve kızları da fabrika ve değirmenlerde çalışmaya başladılar:

> "otuzlar ve kırklarda makineli dokuma tezgahlarında çalışanların büyük çoğunluğunu, şanslarını artırmak için fabrikaya girmek zorunda kalan acılı dokumacıların kızları oluşturuyordu. İhtiyaçlarını karşılamak için evden çıkıp çalışmak zorunda kalan evli kadınların çoğunluğu da dokumacı eşleriydi.[8]

Başlangıçta ailenin değişme süreci çok önemli değil gibi gözüküyordu. Ailenin yapısı fabrikaların başladığı dönemi yansıtıyordu, evin reisi aile bireylerini ücretli işe alıyordu. Ancak tekstil endüstrisinin gelişmesiyle özellikle 1820'de dokuma makinesinin gelmesiyle erkekler ekonomik olarak marjinalleşti.

1820 ve 1830'larda tüm aile çalışırken bile erkekler eşlerinden ve çocuklarından daha az kazanıyorlardı. Bazen değirmenlerde sadece bekçilik görevi bulabiliyorlardı.[9] Bu dönemde baba ile çocuklar arasındaki ekonomik ilişkilerde de değişiklik oldu. Sadece kadın ve çocuklara daha fazla talep yoktu, artık "efendileri değil ustalar" onları işe alıyordu.[10] Ailenin tüm fertleri emek pazarına girip bir ücret alıp onunla yaşıyordu. Böylece aile üretim yapan bir birim olmaktan çıkıp ayrı çalışan ücretli işçilerin kolektif birimi oldu.

> kapitalist üretim ilişkilerinin aileye yaptığı özel katkı onun atomize edilmesiydi. Ailenin her ferdi işçi pazarında ayrı ve tek başına durmaya başladı.[11]

Bu değişiklikler eski ataerkil ailedeki pek çok bağı kırdı. Anne ya da büyük erkek çocuğun tek geçindiren olduğu ailelerde, kabul edilen norm ve değerler kısa süreden tepe taklak oldu. Friedrik Engels 1840'larda Manchester işçi sınıfının hayatını anlatırken "kadının çalışması aileyi tamamen çözdü" vurgusunu yapıyor:

> Pek çok örnekte aile tamamen çözülmedi ancak alt üst oldu. Kadın aileyi geçindirirken baba evde oturup çocuk bakıyor, evi temizliyor ve yemek yapıyordu.[12]

Pek çok gözlemciye göre işçi ailesi ortadan kayboluyor ya da en azından parçalanıyordu. Eşler ve çocuklar artık eski ataerkil otoriteye bağlı değildi. Ücretler ve çalışma koşulları onlara daha önce hiç sahip olmadıkları bir özgürlük sağladı. Kadının emeği evde yaptıkları tarafından belirlenmiyordu. Sadece cinsler arasındaki işbölümünde değişiklik olmadı, aynı zamanda geleneksel ev işlerinin bir kısmı pazarda alınıp satılan mallara dönüştü. O dönemde yaşayanlardan biri 1862'de "kadınların büyük bir çoğunluğu geçimlerini değirmenlerde çalışanların ihtiyaç ve isteklerini karşılayarak sağlıyorlardı"[13] diyor. Günümüzdeki çalışmalar bu noktayı destekliyor:

> Tekstil bölgelerinde ... kadınların büyük çoğunluğunun çalışması ve aile gelirinin oluşması, ailelerin dükkan yapımı turta ve pudingler yemesini, bebeklere evde bakıcı tutulmasını, çamaşır ve temizliğin bu işlerde uzmanlaşmış kadınlara yaptırılmasını sağladı.[14]

Marks ve Engels'in Aile Üzerine Düşünceleri

1840'larda işçi ailesi oldukça tehlikeli bir konumda gözüküyordu. Marks ve Engels o dönemde ailenin yaşayabileceğinden şüphe duyuyorlardı. Ancak ilk baştan beri aile konusunda sınıf farklılığını ortaya koydular. 1848'de basılan Komünist Manifestoda bunu şöyle açıklıyorlardı:

> Günümüzdeki aile, burjuva ailesi, neye dayanıyor? Sermayeye, özel kazanca. Tam gelişmiş olarak yalnızca burjuvazi için var. Ancak bu sürecin tamamlayıcısı işçiler arasında ailenin yokluğu.[15]

Marks ve Engels'in analizi, özellikle Engels'in İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu kitabında anlattığı Manchaster işçilerine ait gözlemlere dayanıyordu. Fabrika işçilerinin yaşadığı korkunç hayatlar, aile üzerine konuşmaları komik kılıyordu. Ancak Marks ve Engel'sin analizinin başlama noktası aile ve özel mülkiyet ilişkisiydi. İşçi sınıfının mülkiyetsiz oluşu işçi sınıfı ailesinin temelinin olmaması anlamına geliyordu. Mülkiyetsizliği ailenin yok olmasının maddi temeli olarak gördüler. Engels yaklaşık 40 yıl sonraki yazısında sınıflı toplumların gelişimini aileye, onu da kadının ezilmesine bağlıyordu:

> Tarihte görülen ilk sınıf kini, monogam evliliklerdeki erkek ile kadın arasındaki kinle; ilk sınıf ezilmesi, kadın cinsinin erkek tarafından ezilmesiyle çakışmıştır.[16]

Hem Marks hem Engels eşitsizliğin, sınıflı toplumdaki cinse dayalı işbölümünün önemli bir parçasını oluşturduğu işbölümünde yattığını vurgulamışlardır. Bu toplumda mülkiyetin eşitsiz olarak dağıtılmasını artırıyor. Bu mülkiyet ilişkisinin ilk biçimi "eş ve çocuğun kocanın kölesi olduğu" ailenin içinde oluşuyor. "Ailedeki bu gizli kölelik hala çok ham olmasına rağmen ilk mülkiyet ilişkisi".[17]

Mülkiyete dayanmayan bu yeni aile biçimi, kadınların en azından işçi kadınların özgürleşmesinde bir açılım yarattı. Her ne kadar tersi gözüküyorsa da, Marks ve Engels ailenin bu kadar kolay yok olmayacağına inanıyorlardı. Burjuvazi açısından aile güçlü bir ekonomik bağ haline geldi. Ev dışında çalışma burjuva erkeklere ayrıcalık getirdi. Onların eşleri ve kızları özel alan sınırları içinde ayrıcalıklı ve aylak, aynı zamanda boğucu ve sıkıntılı bir hayat yaşamak zorundaydılar. Mirasın güvenceye alınması için monogami, hayati önem taşıyordu. Burjuva ailesinin maddi temeli, kapitalist zenginliğin yasal mirasçılarına geçmesi, buna dayanıyordu. Bu yüzden burjuva ailesi varlığını sürdürdü ve gelişti.

İşçi sınıfında eski ataerkil aile değerleri ve kuralları yıkılsa da, aile kapitalizm altında varlığını sürdürüyordu. Cinsel işbölümünü, kadınların geçimi sağladığı erkeklerin ev işlerini yaptığı şekilde tersine çevirmek problemleri biraz çözdü. Bu eski ailenin suni yapısında çok az etki yarattı:

> cinsiyetler arasındaki pozisyonu tersine çevirme işinin gerçekleşmesinin nedeni başlangıçta cinsiyetlerin sahte bir pozisyona konmuş olmalarıdır. Eğer fabrika sisteminin kaçınılmaz olarak neden olduğu kadının koca üzerindeki hükümdarlığı insanlık dışı ise, kocanın karısı üzerindeki bozulmamış, saf rolü de insanlık dışı olmalıdır..... şu andaki toplumumuzda aile bu şekilde dağılıyorsa, bu ahlaksızlık aileyi birbirine bağlayan bağın aile arasındaki sevgiye değil, toplumsal mülkiyet ilişkileri kisvesi altına sinsice bürünmüş özel çıkarlara bağlı olduğunu gösteriyor. [18]

Bu yüzden ailenin dağılması bireyler arasında özgür ve eşit bir

birlik oluşturulması anlamına değil eski mülkiyet ilişkilerinin ortadan kaybolması anlamına geliyordu. Bu süreç kapitalizmin iddia ettiği gibi mutluluk ve gerçek özgürlüğü getirmiyordu. Aksine erken endüstrileşen İngiltere'deki işçi sınıfının yaşamak zorunda kaldığı korkunç hayat koşullarını getiriyordu. Engels'e göre ilişkiler ancak sınıfsız bir toplumda özgürce yaşanabilirdi:

> evliliğin tam olarak özgür yaşanabilmesi, kapitalist üretim biçimi ve ona bağlı olarak yaratılan mülkiyet ilişkilerinin yok edilmesiyle birlikte tüm ekonomik etkenlerin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir.[19]

Ancak eğer sınıfsız toplum gerçekleşmezse ne olur? O zaman aileye ne olur? Kapitalizmin bir dünya sistemi olarak büyümesi, işçi sınıfı ailesi üzerinde derin olumsuz etkiler yarattı. Ailenin ortadan kaldırılması bir yana hem kapitalist sınıf hem de işçi sınıfı aileyi sürdürmek ve stabilize etmek için ellerinden geleni yaptılar. Bu gelişme on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısını belirledi ve kadının ezilmesini bir gerçeklik olarak bıraktı.

Ailenin Yeniden Kurulması

1830 ve 1840'larda ailenin tüm fertleri uygun olan her yerde ücretli işçiler olarak çalıştılar. Oldukça çok sayıda evli kadın çalıştı; aynı şekilde küçük çocuklar ve bazen daha da küçük çocuklar da çalıştı.[20] Kadınların çalışma dışında kalan zamanları uyumaya bile yetmiyordu. Bu yüzden aile içi işleri yapamaz durumdaydılar. Günde on iki saatten fazla çalışmak yaygındı. Yolda geçen zaman ve yemek araları da eklenince çalışma saati on dört ya da on beş saatte çıkıyordu.[21] Çocuk doğurmak tehlikeliydi ve fabrika çalışması bunu daha da kötü bir hale sokuyordu. Kadınlardan doğumdan hemen sonra makinelerinin başına dönmeleri isteniyordu. Küçük bebekler anne sütüyle değil mamalarla besleniyordu. Çalışamayacak kadar küçük olan çocuklar bebek bakıcılığı yapıyorlardı. Bebekleri hastaların kullandığı ilaçlarla uyutarak sessizleştiriyorlardı.

Çocuklar beş ya da altı yaşından itibaren değirmenlerde çalışmaya başlıyordu. Marks Kapital adlı kitabında erken fabrika sisteminin korkunçluğunu şöyle anlatıyordu: yüksek oranda bebek ö-

lümleri, çocukların sakatlanması ve inanılmaz derecede işçi yaralanmaları erken fabrika döneminin unsurlarıydı. Marks kadınların ev dışında çalışmasıyla bebek ölümleri arasındaki bağlantıyı vurguladı. Örneğin Manchester'de 1860'lerin başında bebeklerin üçte birinden fazlası bir yaşına girmeden ölüyordu. Bu tür ölüm oranları büyük şehirler için istisna değildi. Fens'deki Wisbech ismindeki kapitalist tarım merkezinde kadınlar korkunç çete sisteminde gündelikçi işçiler olarak çalışıyordular. O kentteki bebek ölüm oranı Manchester'deki kadar yüksekti. Bunun ortak olan ve bilinen nedeni:

> kadınların evin dışında çalışıyor olmaları, onların yokluğunda bebeklere kötü ve ilgisiz davranılıyor olması, eksik ve yetersiz beslenilmesi, uygun yiyeceklerin verilmemesi ve afyonla uyutulması.[22]

Bu koşullar, konut sorunun olması, yabancı katkılı yiyecekler verilmesi, fabrikadaki iş kazaları, sosyal hakların azlığı, kısacası tüm çalışma ve yaşam koşullarının kötülüğü işçi sınıfında sosyal patlamalara, ayaklanmalara neden oldu. 1830 ve 1840'lardaki büyük Çartist hareketi bu koşullara tepkinin bir sonucuydu. Sefalet ve yoksulluk öyle bir dereceye gelmişti ki pek çok burjuva eleştirmen ve yardımsever bu durumu protesto etmeye başlamıştı. Küçük çocuklar ve kadınların ya hiç çalışmamalarına ya da çalışma saatlerinin ve koşularının yasalarla kontrol altına alınmasına yönelik talepler arttı.

O yıllarda koruyucu yasal düzenlemelerle işgücüne getirilen yapısal değişiklikler, işçi sınıfı ve ailesinin gelişimi üzerinde büyük etkiler yarattı. Bununla birlikte ortaya çıkan evin reisine ödenen ve tüm ailenin yeniden üretimini karşılayacak kadar olan aile ücreti hem işçiler hem de işverenleri etkiledi. En son olarak 1834'te çıkarılan yeni ve nefret edilen Yoksul Yasası aile ideolojisi üzerinde derin bir iz bıraktı.

Koruyucu Kanunlar

İlk kanunlar, işin iki yönüyle ilgileniyordu: çalışma saatlerinin azaltılması ve belirli bölümlerdeki işçileri kömür ocakları başta ol-

mak üzere bazı endüstrilerden çıkarmak. Kanun yapıcılar öncelikle çocukların koşullarıyla ilgilendiler. Ancak daha sonra kadınlar da çalışma saatlerinin azaltılması konusunda kanunların içine dâhil edildiler.

Böylece 1833'teki Fabrika Kanunu çocuklara ve genç insanlara uygulandı. Dokuz yaşın altında çocuklar hiç çalıştırılmayacaktı, dokuz ile on üç yaş arası sekiz saatten fazla, on üç ile on sekiz yaş arası on iki saatten fazla çalıştırılmayacaktı ve on sekiz yaşın altındaki çocuklar gece çalıştırılmayacaktı. İşverenler bahaneler bularak bu kanunun yükümlülüğünden kurtulmaya çalıştılar. Bu yükümlülükten kurtulamadıklarında çocuklara çok zor gelen çift vardiya sistemi uyguladılar.

On bir yıl sonra 1844'teki Fabrika Kanunu ile kadınlarda genç insanlarla aynı kategoriye alındılar. Kadınların da on iki saatten fazla ve geceleri çalıştırılmaları yasaklandı. Gerçekte bu erkeklerin de on iki saat çalışmalarını sağladı. 1847'de yeni bir kanun bütün kadın ve genç insanların çalışma saatlerini on saatte indirdi. Bu kanun 1 Mayıs 1848'de uygulanmaya başladı.

Çalışma gününü azaltma girişimlerinin her biri işverenler tarafından kızgınlıkla karşılandı. Ülkenin bazı bölgelerinde Kanun uygulanamıyordu, çünkü genellikle kendisi de fabrika sahibi olan sulh yargıcı diğer fabrika sahiplerini mahkum etmiyordu. İşverenler çalışma saatlerini kısıtlamayı engelleyemedikleri yerlerde cevap olarak ücretleri kesiyorlardı. Bu arka plandaki mücadelelere rağmen Kanunlar zamanla yasallaştı, sonunda çalışma günü kısaldı.

Çalışma gününün kısalmasının arkasındaki sebepler olarak işçi sınıfının o zamanki korkunç çalışma koşulları ve işverenler arasındaki çıkar çatışmaları görünse de gerçek farklıydı. Çalışma gününün kısalmasının en fazla etkilediği fabrika sahipleri yaygara çıkarıp protesto ederken, diğer uzak görüşlü fabrika sahipleri işçilerin çalışma koşularının nispeten düzelmesinden çıkar sağlayabileceklerini anladılar. Bu gelişme politikada hızlı sonuçlar doğurabilir ve daha sağlıklı ve verimli bir işçi sınıfı yaratılabilirdi.

Marks 1844 Kanunu üzerine yazdığı yazıda bu fikirlere önem vermişti:

> her ne kadar bireysel olarak imalatçıların çoğu kazançlarını artır-

> mak için işçileri dolu dizgin çalıştırmak istiyorlarsa da imalatçı sınıfın sözcüleri ve politik liderleri işçilere yönelik tavır ve dilde değişiklik emrettiler. Bunlar Corn Yasalarını yürürlükten kaldırmak için kampanyalar başlattılar ve kazanmak için işçilerin yardımına ihtiyaçları var.[23]

Eğer kapitalist sınıf işçi sınıfından elde ettiği artı değerini korumak istiyorsa çıkarları gereği işçi sınıfını yeniden düzenlemeliydi. Daha iyi bakılan ve daha sağlıklı, daha vasıflı ve eğitimli bir emek gücü yaratmalıydı. Bu sömürü oranını artırmaya yardımcı olabilirdi.

Bu çıkarlar anlaşılabilir bir şekilde çalışma saatlerinin azaltılmasını isteyen kadın ve erkek işçilerin talepleriyle çakıştı. Koruyucu yasal düzenlemeler o zaman için standart olan uzun çalışma saatlerini çalışacak aile üyesi sayısını azalttı. Çalışma saatlerinin azalması aynı zamanda işçi sınıfı ailesinin de yararına oldu. Margaret Hewitt 1847 Kanunu ile gelen ilerlemeleri şöyle açıklıyor:

> değirmenden kazanılan özgürlük saatleri... kadınlara evlerine ve ailelerine verilecek özel ve iyi bakımın yolunu açmıştı.[24]

Tek başına çalışma saatlerindeki azalma işçi sınıfı ailesinin yapısını değiştirmedi.[25] Asıl değişikliği yapan kadınların çalışmaması gerektiğini söyleyen görüşün özendirilmesi oldu. Bu hala kadınların çoğu ev dışında çalışıyor olmasına rağmen kadınların evde olması gerektiği görüşünü güçlendirdi.

Kadınların yeraltındaki kömür madenlerine inişini yasaklayan 1842 yasal düzenlemeleri de benzer bir etki yarattı. Bu düzenleme çocuk emeğinin yeraltında çalışmasını inceleyen Maden Ocakları Komisyonunun araştırması sonucunda yapıldı. Kadınlar bu uygulamaya "Lancashire ve Yorkshire kasabalarından parlamentoya gelen sayısız dilekçe"[26] sonucunda 1841'de alınmaya başladılar. 1842'deki Komisyonunun Raporu pek çok maden ocağındaki şok edici koşulları ortaya çıkardı. Kadın ve çocuklar ıslak tünellerde hayvanlar gibi sürünüyorlardı. Bunun kadınlar üzerindeki olumsuz fiziksel etkileri bir yana bu koşulların hamilelik ve doğuma zararları çok büyüktü. Pek çok kadın ya düşük yapıyor ya da ölü bebek doğuruyordu. Engelleri aşıp başarılı doğum yapabilen kadınlar ise birkaç gün içinde çalışmaya geri dönmek zorunda kalıyorlardı.

Rapor kamuoyunda yayınlandıktan sonra Londra'daki orta ve üst sınıf üyelerinden protesto çığlıkları duyuldu. Özellikle orta sınıf içerisinde kadınların maden ocaklarında çalıştırılmasının kanunlarla yasaklanması isteniyordu. Gene de maden ocakları sahipleri ile onların müttefikleri parlamentoda kanunun geçmesini bloke etmeye çalıştılar. İşverenler başarısız oldular, kanun geçti. Bazı ocaklarda erkek kıyafeti giyerek de olsa kadınlar birkaç yıl daha çalıştılar. Wigan'daki ocaklarda bu yüzyıla kadar genç kadınlar çalışmaya devam ettiler. Bu örnekler bazı kadın işçilerin ocaklardan alınmaya oldukça güçlü bir şekilde karşı çıktıkları izlenimini veriyor.

Bugün kadınların emek gücünden çıkarılmasına, erkek işçilerle kapitalistler arasındaki anlaşmanın, neden olduğuna ilişkin yaygın bir görüş var. Kapitalistlerin işçi gücünün daha iyi yeniden üretilmesinden çıkar elde ettiği iddia ediliyor. Erkek işçilerinde kadınların işlerini alıp, evde daha iyi kişisel hizmet görmekten dolayı çıkar elde ettiği iddia ediliyor. Ancak 1842'deki Rapor bile bazı sonuçları vurguluyor.

Kadın işçilerin kömür ocaklarında çalışmaları 1840'larda bile yaygın değildi. Yorkshire'nin West Riding'i ile Lancashire ve Cheshire, Batı İskoçya ve Güney Galler bölgelerinde kömür ocaklarında çalışılıyordu.[27] Bunun bir nedeni endüstri bölgelerinin farklılığıydı, bir başka nedeni ise kadınlar başka işlerin olduğu bölgelerde diğer işlerde çalışmayı tercih ediyorlardı. Maden ocaklarında kadınların çalıştığı bölgelerde de madende çalışan kadın sayısında farklılık vardı. Yorkshire'de her bin erkeğe karşı 22 yetişkin kadın işçi çalışırken Doğu İskoçya'da her bin erkeğe karşı 338 yetişkin kadın işçi çalışıyordu.[28] Bunlara ek olarak madenlerde de kadın ve erkek işçilerin yaptıkları işler farklıydı. Örneğin hewing (kesme) sisteminde kadın ve çocuklar kömür taşırken erkekler kömürleri kesiyordu.[29] Bu sistemde iş verme aile ilişkilerine dayanıyordu. Kesici kömürü taşıyan ve kesenlerden sorumlu oluyordu.[30]

Bütün bunlar erkek ve kadın işçilerin kömür ocaklarında iş için doğrudan rekabete olduklarını söylemenin doğru olmadığını gösteriyor. Erkeklerin kadınların işten çıkarılmasından parasal çıkar elde ettiğini söylemek bile zor. Ivy Pinchbeck erkeklerin parasal olarak çıkar elde edemediklerini çünkü

> erkekler kendi düzensiz işlerini tamamlamak için kadın ve çocuk-

ların desteğine ihtiyaç duyuyorlardı. Ancak madenciler finansal kayıpları bir yana kendi koşullarındaki gelişmelerden yarar elde ettiler.[31]

Ivy Pinchbeck, erkek işçilerin kadın işçilerin ücretleri düşürdüklerini ve koşulları kötüleştirdiklerini düşündüklerinden kadınların madenlerin dışına çıkmalarını istediklerini ekliyor. Ancak Jane Humphries 1842 Kanunu ve sonuçları üzerine yazdığı mükemmel makalede, erkeklerin kendi çıkarları için koruyucu kanunlara karşı çıkması gerektiğini söylüyor. Çünkü bu kanunlar yüzünden kendi karısı ve kızlarının kazanacağı parayı kaybettiği için ailenin toplam geliri düşüyordu.[32] Ayrıca erkekler daha az çalışıp daha çok ücret aldıklarına göre kadınların ayağını kaydırıp yerlerine geçmeye ihtiyaçları yoktu, bundan maddi çıkarları olamazdı.[33]

Buna rağmen kadınların madenlerden çıkmasına yönelik erkek işçilerin gerçek bir protestosu olmadı. Erkeklerin gönülsüz de olsa bu sürecin yanında yer alması, pek çok kişinin erkeklerin bu işi, koruyucu kanunların içindeki 'ataerkil ayrıcalık' istemelerinden kabul ettiğini düşünmelerine neden oldu. Gerçekte ise çalışma saatlerinin azaltılmasında olduğu gibi madenlerden kadın ve çocukların çıkarılmasını kabul etmeleri, işçi sınıfı ailesinin düşman dünyaya karşı kendi koşullarını iyileştirme çabalarından kaynaklandı.

Koruyucu kanunların uygulanması için işveren sınıfın zorlamış olduğuna ilişkin çok az şüphe var. Bazı işverenler 1842'deki raporun açıkladığı koşullardan gerçekten şok geçirdi. Kömür madenlerinin 'ahlaksızlığı' yeniden ve yeniden vurgulandı. Victoria tarzı ahlak anlayışı kadınların yeraltında belden yukarı çıplak çalıştıklarını duyunca incindi. Ancak ahlaksızlığa tepki işçi sınıfının çalışma koşullarının kötülüğüne yönelik bir ilgiden ortaya çıkmadı. Aksine bu tepki, yeni ve genç endüstriyel işgücünü kontrol altına alma ve disiplin altına sokma ihtiyacından çıktı. 1830 ve 1840'lardaki Çartizm Hareketinin büyümesi egemen sınıfın işçilerden korkmasını ve yeni kontrol yolları bulma isteğini artırdı.

Yönetimden sorumlu olanlar, kadın ve çocuk işgücünün yasaklamasıyla, erkek maden işçilerinin tüm aileye bakmak zorunda kalacaklarını ve bunun onların sorumsuz alışkanlıklarını azaltacağını hissetiler.[34]

Yani bu olay kapitalist sınıfın kömür madenleri endüstrisini yeniden örgütlenmesi gibi basit bir olay değildi. Gittikçe önemi artan işgücünün uyumlu, disiplinli ve 'çalışma ahlakına' sahip bir hale getirme çabasıydı. Bu dönem aynı zamanda daha sıkı çalışma saatleri ve yöneticiliğin zorla kabul ettirildiği dönemdir. [35]

Koruyucu kanunlar endüstride cinsiyet işbölümünün şekillendirilmesine yardım etti. Ancak etkilerini olduğundan fazla göstermemek gerekir. Koruyucu kanunların hiçbir parçası kadın işçilerin yeniden yapılanmasında merkezi bir rol oynamadı. Kadınların küçük bir bölümü madenlerde ya da şişe cam gibi koruyucu kanunların uygulandığı endüstrilerde çalışıyordu. Kadınları büyük bölümü ya tekstil endüstrisinde ya da ev işleri servislerinde çalışıyordu. Çalışma saatlerinin azaltılması bu kadın işçilerin üzerinde çok etkili olmadı.

Ancak koruyucu yasaların mirası gelecek iş modellerinde etkili oldu. Kadınlar genellikle başka iş olanaklarının olmadığı kömür madenleri bölgelerinde işsizlikle karşı karşıya kaldılar, ya erkenden evlenmek ya da göç etmek zorunda kaldılar.[36] Bu kömür madenlerindeki aileler arasında sert bir işbölümünü yerleştirdi. Kadınların bazı işleri yapamayacağı veya yapmaması gerektiğine ilişkin görüşler güçlendi. Bu emek pazarında çok katı bir işbölümü yerleştirdi. Koruyucu kanunlar ideolojik olarak sadece küçük bir azınlık üzerinde etkileri olsa da aile kurumuna ve kadının bir işçiden çok eş ve anne olması fikrine büyük destek verdi.

Yoksul Yasası

İşçi sınıfı ailesini olumsuz etkileyen ikinci kanun, 1834'teki Yoksul Yasası Düzeltme kanunudur. Yoksul ya da yardıma muhtaçlara yardım etmek Elizabeth döneminden beri uygulanıyordu. 1834'te yoksul işçileri daha da düşük ücretli işlerde çalıştırmak için bu yardım kesildi. 1834'den önce pek çok tarım işçisi ücretlerinin eksikliklerini yardımlarla kapatıyorlardı. Ancak Yoksul Yasasından sonra çalışamayan ya da iş bulamayanlar çalışma evlerine zorla sürüldüler. Bu 'Yoksul Yasa Bastil'leri' tam da Dickens ve diğer çağdaşı yazarların tarif ettiği gibiydi. Engels onları 'en korkunç ve iğrendirici ikametgâhlar' olarak tanımlıyordu.[37]

Bu yasanın amacı yeni endüstriler ve kapitalist tarım için ucuz

işgücünü garantiye almaktı. İşçiler kendilerine verilen en kötü işi bile kabul etmek zorundaydılar çünkü alternatifi çok daha korkunçtu. Gerçekte bu kısmen gerçekleşti. 1834'ten sonra Doğu Anglia'da toprakta çalışan kadın sayısı arttı. Buna paralel tarım işçilerinin de ücretleri düştü:

> 1834'ten sonra kadın ve çocuk işçilerin kazançları erkeklerin düşük ücretlerle çalışmasını sağladı. Aksi takdirde erkekler bu ücretlerle yaşayamayacak durumdaydılar. [38]

Çalışma evlerinin bir diğer sonucu yargı kurumlarının yakınlarına düşen tüm ailelerin sistematik olarak bölünüyor olmasıydı. Engels grafiklerle bunu şöyle açıklıyor:

> 'lüzumsuzların' üremesini ve 'demoralize' ana babaların çocuklarını etkilemelerini engellemek için aileler parçalanıyordu. Koca bir bölümde, kadın başka bir bölümde çocuklar ise üçüncü bölüme yerleştiriliyordular. Aile üyeleri uzun aralardan sonra daha önce saptanmış zamanlarda birbirlerini görebiliyorlardı. Bunun için de yetkililerin onların iyi davrandığını düşünmeleri gerekiyordu.[39]

İşçiler çalışma evlerinin dışında kalabilmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. İşçiler bu evlerden öyle nefret ediyorlardı ki bir asır sonra yıkıldıktan sonra bile hala nefret ediyorlardı. Sistem işçi sınıfı ailesinin parçalanmasına çok fazla yardım etti. Geçim kaynağını kaybeden ya da yoksulluğa düşen herkes, her şeyle birlikte ailesini de kaybediyordu. Aile üyelerinin zorla birbirinden ayrılması en çok nefret edilen şeydi.

Yasa kısa vadede aileleri parçalamaya yaradıysa da, uzun vadede ailenin alternatifinin ne olduğu sorusunu da ortaya attı. Kapitalist sınıf kendilerine bakamayan işçi sınıfı ailesi üyelerine iki çözüm yolu buldu: çalışma evleri ya da özel yardım kuruluşları. Diğer yandan işçiler, yaşlılar, hastalar ve öksüzler için daha iyi bakım yolları olması gerektiğini hissediyorlardı. Devlet kurumlarının bu konuda güvenilir olmadığı açıkça ortadaydı.

Ailenin daha çekici bir öneri olması hiç de şaşırtıcı değil. Yeterince zamanı olan, tüm üyelerine bakacak kadar kaynakların olduğu, tüm üyelerinin emek pazarında kendilerini satması gerekmediği, temel eğitim için zamanın olduğu, iyi bir yuvanın sağlandığı ve

kadınların daha güvenilir çocuk doğurup baktığı bir aile, işçi sınıfının en büyük amacı oldu.

Ve bu gelişmiş yaşam kaynaklarına ulaşmak için bir yol ortaya çıktı. Erkek işçiyi karısı ve çocuklarıyla makul koşullarda yaşatacak yükseklikteki tek bir maaş: aile ücreti.

Aile Ücreti

Aile ücreti işçi, işveren açısından farklı nedenlerle ortaya çıktı. İşçi sınıfı için aile ücretinin çekiciliği özellikle kadınların ev dışında çalışmamasıydı. Bu belki endüstriyel hayatın bazı nahoş yönlerini bitirebilirdi. Her şeyden önce anneler çocuklarına yeterince bakabilecekler, çocuklarda ücretli işlerin en kötü yönlerinden kurtulacaklardı. Çocukların iş kazaları ile ölü doğan bebeklere ait tüm korkunç hatıralar geçmişe ait şeyler olacaktı.

Bunlara ek olarak pek çok kişi, evli kadınların emek pazarından çekilmesiyle işçi sınıfı ailesinin yaşam standartlarının radikal bir şekilde artacağını düşünüyordu. Kadınlar hamilelik ve bebek büyütme döneminde, hastalık, sakatlık gibi sorunlarla daha az karşılaşacaklardı. İkincil olan ama daha az önemli olmayan bir faktör de, kadınlar on iki saatten fazla ev dışında çalıştığında imkansız olan ancak evde kaldıkları takdirde yapabilecekleri ev işlerini yaptıklarında tüm işçilerin yaşam koşulları düzelecekti.

Bu tür düşüncelerin aile ücretini isteyen dürtüler uyandırdığına ilişkin pek çok delil var. Bütün bunların dışında işçi sınıfı ailesinin varlığı tehlikedeydi.[40] Ancak sadece bu faktörlerin etkili olduğunu düşünmek olası görünmüyor. Eğer işçi sınıfı sadece daha fazla zaman, eğlence ve buna benzer şeyler istiyorduysa geleneksel talepler olan daha az iş saati ve yüksek ücret aynı sonuçları verirdi.

Gerçekte aile ücreti isteği on dokuzuncu yüzyılın başlarında genel ücret durumunu etkiledi. Kapitalizmin gelişmesi önce ailenin tüm fertlerini emek pazarına çekerek emeğin değerini düşürdü; sonra genellikle kadın işçileri erkeklerin ücretlerini düşürmek için kullandı. Marks, emek gücünün ucuzlamasını fabrika sahiplerinin sürekli olarak büyük ölçekli makineleri kullandırmasıyla açıkladı:

> Emek gücünün değeri sadece erkek işçinin kendisini geçindirmesi için değil aynı zamanda bakması gereken ailesini geçindirmesi i-

çin de gerekli emek zamanı ile belirleniyor. Makineleşme ailenin tüm üyelerini emek pazarına atarak erkek emek gücünün değerini tüm aileye yaydı. Bu yayılma emek gücünün değerini düşürdü. İşveren açısından bir aileden dört işçiyi çalıştırmak sadece ailenin reisi olan erkeği çalıştırmaktan daha pahalı olsa da bir kişilik emek yerine dört günlük emek kullanmış oluyordu. Üstelik ücretler düştüğünden dört kişiden elde edilen artı değerin oranı bir kişilikten daha fazla oluyordu. Bir ailenin yaşayabilecek geliri elde etmesi için sadece kapitaliste emek vermesi yetmiyordu aynı zamanda artı değeri de sağlaması gerekiyordu. [41]

Emek gücünün değerinin ucuzlaması yüzünden işçi sınıfı ailesi yaşayabilmek için, daha çok üyesini daha düşük ücretlerle çalıştırmak zorunda kaldı. Kapitalist sınıf kısa zamanda, kadın ve çocuk işçilere daha düşük ücretler ödeyerek ve bunu kullanarak erkeklerin ücretlerini düşürerek, bu durumdan faydalanmanın yolunu buldu. Kapitalistler arasındaki sürekli rekabet bu süreci hızlandırdı. Bu sürecin sonucu işçiler açısından oldukça zararlıydı. Vasıflı bir matbaa işçisinin1830'lardaki ölümünü anlatan aşağıdaki (çağdaş bir makaleden alman) örnekte olduğu gibi:

İşyerine yeni matbaa makinelerinin gelmesini onun işsizliği izledi, çocuklar açlıktan ağlıyordu, gündüzler iş için umutsuzlukla, geceler çaresizlik içinde barda içerken geçiyordu, en sonunda evden atıldı ve evsiz kaldı.[42]

Bu süreç oldukça yaygındı. Yeni makineler ve teknolojik değişiklikler pek çok zanaat dalını değiştirdi. Eski zanaatkarların yerini vasıfsız makine işçileri aldılar. Bunlar da genellikle çok daha düşük ücretle çalışan kadın ve çocuklar oluyordu. Ucuz emek kullanımından dolayı cinsler arasında düşmanlık doğdu. Bazen kadınlar ücretlerinin yarısına çalıştıkları için erkeklerin sinirlenmesine neden oluyorlardı. [43]

Bazen kadın işçileri kapsamak için, Staffordshire'deki çömlek endüstrisinde olduğu gibi, bir endüstri komple yeniden düzenleniyordu. [44]

Kadınlar işgücünün daha büyük bir parçası haline gelmeye başladılar. Erkekler haklı olarak bu rekabetten korkmaya başladılar. Bazı endüstrilerde ücretleri düşürmelerinden dolayı erkekler ka-

dınlara karşı greve gittiler. Londra'daki 1834 terzi grevinin nedeni buydu. [45] Ancak Ivy Pinchbeck'in de vurguladığı gibi kadınların erkeklere yönelik tehditti ücretlerin düşürülmesinden çok işlerini ellerinden alma noktasındaydı. [46]

Bu arka planla birlikte, aile ücreti talebi, işçi sınıfının yaşam standartlarının savunulmasıyla içinden çıkılmayacak bir şekilde bağlandı. Pek çok işçi daha makul bir hayat yaşamalarını sağlayan eski ustalıklarının ve işlerinin olduğu bir dünyaya geri dönmek istediler. Eğer gelecekte hayatlarında bir gelişme olacaktıysa bu erkeklerin ailenin yeniden üretilmesini sağlayacak daha yüksek bir ücret almasıyla sağlanabilirdi.

Konu, bir noktaya kadar, kontrolün kimin ellinde olacağıydı. İmalatçılığın ilk yıllarında bile emek pazarında bir dereceye kadar bir taşeronluk vardı. Kömür ocaklarında kesiciler ve ustabaşılar bazı işlerin yapılmasından sorumluydular. [47] Pamuk endüstrisinin bazı parçalarında da benzer uygulamalar vardı: Preston'da 1816'da 18 yaşın altında çalışan işçilerin parasını değirmen sahipleri değil, iplik eğirenler ve lifçiler veriyorlardı. [48] Bu çocukların (bazen kadınlarının ki de) emeğinin aile reisinin ellinde olduğu anlamına geliyordu. Aile reisi aynı zamanda tüm aileyi besleyecek kadar ücret alıyordu. Erkek işçi, emeği düzenleme yetkisine sahip olduğu için çıplak sömürü derecesini ebeveynlik kontrolünü de kullanarak sınırlayabiliyordu.

Aile kontrolü fikri, tüm gerici inanışları kapsıyordu. Bu aile bireyleri arasındaki eşitsiz ilişkilere de uyuyordu. Ancak Jane Humphries'in belirttiği gibi bu iki yönlü bir etkiye sahipti:

> Emeğin kullanımındaki işçi sınıfı kontrolünü sağlayan birkaç tane kaynaktan biri, evli kadınların kullandırdıkları emekle sağladıkları aracı roldür.

Bu durumun trajedisi

> bu kontrol, maalesef sınıf temelli değil, kadın işçilere yönelik cins ayrımına dayalı egemenlik ve hakimiyet kurallarına uygun sistemli ve düzenli bir şekilde kuruluyordu.[49]

Aile ücreti, ucuz emek rekabetini azaltacak ve emek arzını düzenleyebilecek bir uygulama olarak görülmeye başlandı.

Ancak aile ücreti sadece işçi sınıfına cazip gelmiyordu. Aynı zamanda burjuva sınıfının pek çok fikrine de uyuyordu. İlk kapitalistler, ucuz ve esnek emek olarak kadın ve çocuk işçileri çalıştırmaktan ve karlarını maksimize etmekten çok mutlu ve istekliydiler. Bu kapitalizm aşaması çok uzun sürmedi. Sermaye birikimi devam ettikçe Britanya endüstrisindeki tekstilin üstün pozisyonu azaldı. Daha ağır makinelerin kullanıldığı endüstriler gelişmeye başladı ve değişik bir işgücü talep edildi. Makineleri işletmek için daha çok eğitim gerekli oldu. Kapitalistler işçilere yaptırdıkları eğitimden daha fazla fayda elde etmek istedikleri için daha eğitimli ve sağlıklı işgücü ihtiyacı doğdu. Eğer işçilerin yerine 5 yaşında işçiler alınabilecekse ve işçi sayısı çok hızlı artırılabilecekse vasıflı işçileri eğitmenin bir anlamı yoktu. Üstelik egemen sınıf açısından işçi sınıfını kontrol altına almak gittikçe önem kazanıyordu.

Kısaca işgücüne daha çok mali ve ideolojik yatırım yapmak gerekiyordu. Bu pek çok şekilde yapılabilirdi. Bunlardan biri burjuva ailesinin tarzına işçilerin bağlılığını artırmaktı. Bu aile ücreti fikrine desteği de kapsıyordu.

Böylece kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasında rastlantısal bir çıkar birliği doğdu. Ancak bu bazı feministlerin vurguladığı gibi daha önce gördüğümüz gibi sınıf farklılıkları güdüleri değiştirmez fikrinden çıkarak söyledikleri ataerkil eğilimden doğmadı. İşçi sınıfı kadın ve erkeği için bu talep daha iyi bir hayat için samimi bir istekti. Aile ücreti, aile içindeki kadın ve erkek için, baskıcı bir şey olarak görülmedi. Aksine kadınların çok düşük ücretlerle ev dışında çalışması durumunda, kadının daha çok baskı altında olduğu kabul ediliyordu:

> Kadınlar uzun zaman kocalarının veya babalarının asistanları olarak çalıştıkları için ekonomik durumları kötüydü..... kendileri bir parçası oldukları ve katkıda bulundukları sürece aile ücreti sistemi baskıcı olmak zorunda değildi. Kadınlar kendi emeklerine bağımlı olur olmaz kendi pozisyonlarının sıkıntıları aşikar oldu. Geleneksel olarak ücretleri ek gelir seviyesinde kaldı. Ve daha fazla ücret alınan işler ile vasıflı olabilmek için gerekli eğitim onlara verilmedi.[50]

Aile ücreti talebi özel tarihsel koşullarda ortaya çıktı ve işçi sınıfının yaşam standartlarını geliştirme yöntemi olarak görüldü.

Kesinlikle kadın işçilere ihanet olarak görülmedi. Ancak işçi sınıfı ailesinin problemlerine çözüm olarak oldukça dar ve geri bir yaklaşımdı. Dolaylı olarak kadını yaşamını sürdürmek için erkeklere bağlıyordu ve erkeklerin kadınlara göre daha çok çalışma hakları olduğunu vurguluyordu. Bu yüzden kadınlar için bir geri adımdı. Koruyucu kanunlarla birlikte bu uygulama kadının yerinin ev olduğu fikrini güçlendirdi.

Bu noktada bir şeyi anlamak önemli: fikir güçlendirilirken gerçeklik oldukça farklıydı. On dokuzuncu yüzyıl boyunca sadece çok az sayıda erkek işçi 'aile ücretine' yakın bir ücret almayı başarabildi:

> bir tek erkek işçinin ücretine dayanarak yaşayabilen işçi sınıfı ailesi oranı çok düşüktü. Yine de her ailede tek bir ekmek kazanan erkek olması amacı, ideolojik olarak modern dönemin aileye ilişkin en radikal değişikliğiydi.[51]

Charles Booth'in 1889'lar Londra yoksulları üzerine yaptığı bir araştırma, nüfusun % 30'unun sadece erkeklerin ücretiyle geçinemediğini gösterdi.[52] Erkeklerin ücretlerinin tüm ailenin yeniden üretimini karşılayamadığını gösteren önemli bir işaret 'ev dışında çalışan evli kadınların sayısı' idi. Örneğin tekstil endüstrisinde kadınlar işgücünün büyük bölümünü oluşturuyordu. 1860'larda dokuma endüstrisinde dokuma tezgahlarında çalışanların % 65'i ve iplik eğirenlerin yarısından fazlası kadındı.[53] Bunların büyük bir çoğunluğu evli kadınlardı:

> kadın işçiler arasında evli olanların oranı 1841'de % 18'den, 1851'de % 28'e, 1861'de % 33'e çıktı. [54]

Salford 1850'de yazdığı Manchester'deki gündüz kreşleri ve çocuk yuvaları ismindeki broşürde ev dışında çalışan kadınların % 27.31'inin evli olduğunu söylüyordu.[55] 1851'de kadınların işgücünün yarısından fazla olduğu Staffordshire'daki çömlek endüstrisinde çalışan kadınların % 37.51'i evli ya da duldu.[56] On dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar bu seviye ya korundu ya da arttı.

> 1841'den 1891'e kadar ki yarım asır içinde İngiltere'deki tekstil fabrikalarında çalışan kadın işçilerin sayısında % 221'lik artış oldu. Bu periyotta erkek işçilerdeki artış ise sadece % 53 olmuştur.[57]

En azından başlangıçta, evli kadınların daha fazla çalışması, özellikle 1840'da geçen koruyucu kanunlardan sonra çok az çocuğun çalışabilmesi gerçeğiyle bağlantılıydı.[58] Evli kadınlar, kendi çocukları çalışamayacak kadar küçük olduğunda onların yerine ücretli işlerde çalışıyorlardı. Çocuklar çalışıp ailenin gelirine katkıda bulunabilecek yaşa geldiklerinde kadınlar ücretli işten ayrılmayı tercih ediyorlardı. Örneğin on dokuzuncu yüzyılda Leicester'deki mensucat endüstrisi üzerine bir araştırmada şunlar saptanmış:

> 1851'de yedi yaşından küçük çocuğu olan evli kadınların oranı % 30 iken yedi yaşından büyük olanların oranı % 20 idi. Durum 1871'de daha da açık gözüküyor. Yedi yaşından küçük çocuğu olanlar % 20 iken daha büyük çocuğu olanların % 10'u ücretli bir işte çalışıyordu.[59]

Clementina Black'in 19. yüzyılda evli kadınlar üzerine yaptığı araştırma, pek çok endüstri ve ticaret alanında evli kadınların, işgücünün önemli bir parçasını oluşturduğunu gösteriyor. [60]

Bu kadınlar genellikle 'aile ücretinin' çok altında olan erkeklerin ücretini tamamlamak için çalışmak zorundaydılar. Ailenin geçimini sağlayabilmesi için aileden bir kişiden fazla çalışması gerektiği, mümkün olduğunda ailedeki büyük çocukların kadın emeğinin yerine kullanılmasından anlaşılabiliyor.

İşçi Sınıfının Ailesinin Birleşmesi

Peki, mademki aile ücreti ve koruyucu yasal düzenlemeler kadının ücretli işten çekilmesini sağlayamadıysa, neden on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından bugüne kadar işçi sınıfının içinde ailenin önemi arttı? Bu önemin arttığına ilişkin çok az kuşku olabilir. Tarihçi Dorothy Thompson kadınların belirli bir orana kadar toplumdan 'çekilip' evlerinde ve çocuklarında sığmak bulmaları sürecini çok iyi anlatıyor:

> Kadınların beklentilerinde ve toplumdaki yerlerine ilişkin fikirlerinde bir değişiklik yaşandı. Yüzyılın başlarındaki yeteneksiz kişilerin baktığı çocukların ve fabrikalarda çok çalışan çocuk ve kadınların durumuna ilişkin korkunç hikayelerin etkisi tartışılmaz. Aynı zamanda çocuklara ve evlerine daha çok zaman ayıran kadın-

> ların aile hayatı üzerindeki olumlu etkilerini de vurgulamak gereksiz. Ancak bu kazançlara karşın, işçi sınıfı kadınları, daha ev merkezli ve aşağı nitelikte olan bir imajı da kabul etmeye başladılar. İşçi sınıfı kadınları, kendilerinden daha zengin sınıftaki kadınlara dayatılan dekoratif ve işe yaramaz rolü hayat koşullarından dolayı bire bir uygulayamıyorlardı, ancak bu rolün bazı saklı parçalarını kabul ediyor gözüküyorlardı. [61]

Bu değişikliğin nedenlerinin karışık olduğu besbelli ortada. Ancak bir dizi faktör, bu değişimde en azından katkıda bulundu. Dorothy Thompson'un kendisi işçi sınıfı hareketindeki değişiklikleri vurgulamış. İlk değişiklik Çartist hareketin gerilemesiydi. Bu hareket işçi sınıfının ilk büyük politik hareketiydi. Hareketin en yüksek olduğu günlerde kadınlar aktif elemanlar olarak içinde yer almışlardı.[62] Bu hareketin gerilemesi kadınların politik ilişkilerini kötü etkiledi. Çartizm hareketinden sonra işçi sınıfının politik ilişkilerinin değişmesi bu etkinin olumsuzluğunu pekiştirdi:

> Olgunlaşmış kapitalist topluma doğru gidildiğinde, işçi sınıfının önemli bölümleri, sendikalar, politik baskı grupları, kooperatif topluluklar ve eğitim kurumları gibi görece daha sofistike örgütlere yöneldi. Gittikçe istikrarı artan bir sistemde kendi pozisyonlarını korumak için pek çok yöntem buldular. Yüzyılın başındaki daha yeni kurulmuş ve daha az güvenli olan endüstriyel kapitalist sistemin tamamına meydan okuyan, kitlesel politikayı arkalarında bıraktılar. Vasıflı işçiler böyle yaparak, hayat koşulları daha kurumsal politik formlarda yer almalarına engel olan, vasıfsız işçilerle kadınları da saf dışı bıraktılar.[63]

İşçi sınıfı hareketindeki değişiklikler 1850 ve 1860'larda ortaya çıktı. Vasıflı işçilerin birlik oluşturması (vasıfsız işçileri, kadınları veya göçmenleri örgütlemeyi ret ettiler); Lancashire ve merkezi İskoçya'da, Orange Lodge gibi toplulukların oluşturulması; işçi sınıfının politik olarak muhafazakârlaşması hep bu dönemin özellikleri. Bu özellikler yüzyılın ikinci yarısında da devam etti.

Tekstil endüstrisinin, gemi yapımı ve ağır sanayi gibi yeni ve gelişmekte olan endüstrilere karşı ağırlığı azaldı. Bu endüstriler uzun çıraklık dönemi ve ustalık gerektiren işler olduğu için neredeyse tamamen erkeklerle doluydu. Önemi artan üçüncü endüstri dalı kömür ocaklarıydı. O zamana kadar bu endüstri de erkeklerin yo-

ğun olduğu bir iş kolu olmuştu. Böylece kadınlar tekstilin egemen olduğu döneme göre işgücünün daha az merkezi bir parçası oldular.

1914 öncesinde 'Britanya ihracatının yaklaşık % 75'i kömür, pamuk, demir, çelik ve makineden oluşuyordu. Bunlar ulusal üretimin yarısını oluşturuyordu. Neredeyse çalışan nüfusun çeyreği bunların üretiminde çalışıyordu'. 64 Yalnızca pamuk üretimi kadınların yoğun çalıştığı yerlerdi.

Kalıcı aile ideolojisi bu değişikliklere çok iyi uyuyordu. Erkekler ev dışında evi geçindirenler olarak görüldüler. Genellikle tehlikeli çalışma koşulları olan ağır sanayide çalışıyorlardı. Erkeklerin işten sonra dinlenebilmeleri için, tüm dikkatini kocasına ve çocuklarına veren bir kadının yönettiği rahat ve iyi organize olmuş bir evde yaşamaları gerektiği söyleniyordu. Bu pembe resimin sadece çok küçük bir parçası işçi sınıfı ailesinin hayatına uyuyordu. Bazı yönlerden bu istenmiyordu da. Aslında bu resim orta ya da üst sınıf ailelerdeki kadınların hayatının modelleştirilmesiydi. Bu kadınlar işçi sınıfının sömürüsünden elde ettikleri payla eğlence ve rahat içinde yaşayabiliyorlardı. İşçi sınıfından istenen diğer tüm alanlarda olduğu gibi aile hayatında da kendisinden 'daha iyi olanlara' bakmak ve onları taklit etmekti.

Ancak hayal çok güçlüydü. Vasıflı işçilerin bir katmanında bu gerçekleşebilirdi ve pek çokları için bu model ilham kaynağı oldu. Kapitalizm gelişip herkesi kapsamaya başlayınca hayalin gücü de arttı.

Şikago'da on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki orta sınıf aileler üzerine yapılan bir araştırma, çocuklar ve kadınlar için ailenin nasıl merkezi olduğunu gösteriyor: 'yeni güçlü bir aile ile özel ve yalıtılmış bir hayat üzerine yoğunlaşıyorlardı'.65 Bu evler 'büyük kocaman şehirlerde küçük adalara'66 dönüştüler. Bu daha çok orta sınıf aileleri için gerçekti. O zamanlar da buna benzer bir fenomenin işçi sınıfı içinde de olduğuna dair kanıtlar var. 67

Ancak aile üzerine 'yoğunlaşma' büyüdüyse bunda diğer maddi faktörlerin de etkisi vardı. Faktörlerden ilki kapitalist devletin işçi sınıfı ailesinin yaşamına müdahale etmesidir. Bu müdahale tüm yüz yıl boyunca devam etti. Ancak sonlara doğru devlet, ailenin sosyal hayat, eğitim, sağlık ve diğer yanlarını düzenlemek için müdahaleyi artırdı. Eğer işçi sınıfı ailesindeki bireyler bu tür şey-

leri yeterince sağlayamıyorlarsa devlet müdahale etmek zorunda kalıyordu. Devlet her zaman müdahaleleri sırasında aile içindeki cinslerin görev bölüşmesine uygun davrandı ve korudu. Çok nadir bu bölüşmeye karşı çıktı.

Aile için ikinci büyük değişiklik çocukların 'çocukluk dönemindeki' uzama oldu. Çocukluk dönemi kavramının kendisi yakın tarih içinde oldukça yeni bir olguydu. Kapitalist sosyal ilişkilerin bir parçası olarak ortaya çıktı. On dokuzuncu yüzyılda çocukluk dönemine önem verilmesinin nedeni, vasıflı işçileri yetiştirmek ile yeni işçi kuşaklarını düzenli ve disiplinli yapmak için gerekli olan eğitimin artırılmasıydı. 1870'lerde Eğitim Yasası ilk eğitimin yaşını on üçe kadar çıkardı.

Tüm sınıflarda eğitimin uzatılması ailenin mali yükünü artırdı: 'eğitimin uzatılmasının sonucu, aile için çocuk masraflarının düzenli ve aralıksız olarak artmasıydı'. 68 On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru işçi sınıfı içinde doğum oranın düşmesinin nedenlerinden biri hiç kuşkusuz bu masraf artışıdır.

Yeniden üretimin masrafları ya kadın ve erkeğin aile dışında çalışmasıyla denkleştiriliyordu ya da erkek, kadının ev içinde çocuk için gerekli emek ve duygusal bakımı yapmasını sağlayacak kadar kazanıyordu. Bu işçi sınıfı ailesinin seçimine kalıyordu. Pek çok örnekte kadının kendi dölüne artan bir şekilde hizmet etmesiyle birlikte aile, çocuk için merkezi bir hale geliyordu. Çocuklar emek pazarına çok daha geç yaşlarda atılıyorlardı. Bu süreç aynı zamanda, emek gücünün yeniden üretiminin merkezi haline gelmesi için aileyi kopmaz bir şekilde birleştirdi.

İşçi sınıfı ailesinin sabitleşmesi ve güçlenmesinin son maddi nedeni işçi sınıfının kendi ihtiyaçlarında yatıyor. Aile kapitalist sınıf için emek gücünün yeniden üretimini sağlamak için var oldu. Emek gücünün yeniden üretimi özelleşmesine rağmen ailenin bu üretimden büyük çıkarları vardı. İşçi sınıfının aileyi korumak ve sağlamlaştırmak için kendi nedenleri de vardı. Aile, kendisi çalışamayan ya da çalışmayan aile bireylerinin korunduğu ve bakıldığı temel bazen ise tek yerdi. On dokuzuncu yüzyılda çalışma evleri tüm korkunçluklarıyla aileye tek gerçekçi alternatif idi. Bu neden ailenin korunması için çok yerinde bir gerekçe oldu. Aile küçük çocuklar, hastalar ve yaşlıların bakımı için en iyi tercihti. Zaten ortada olan tek alternatif aileydi.

Ailenin güçlenmesinin nedeni olarak bu konuyu tarihçi Jane Humphries şöyle anlatıyor:

> Aileye katlanılması, işçi sınıfının kapitalist bir sistemde çalışamayan ya da çalışmayanların ihtiyaçlarını karşılama mücadelesinin yansımasıdır.

Ayrıca;

> Aile bağları, kronik belirsizlik koşullarında, ihtiyaç duyanlara bürokratik olmayan kaynaklardan büyük destekler verilmesini sağlıyordu.[69]

Emeğini satamayacak durumda olan aile bireyleri için aile tek destek kaynağıydı.

Bu bakışa göre işçi sınıfı ailesi kısmen de olsa kapitalist sisteme karşı bir savunma aygıtı. Aile en kötü sömürü koşullarında çalışanlar için bir sığınak; daha fazla sömürülemeyecek olanlar için bir dinlenme yeri; daha sömürülmemiş olanlar için büyüme yeri. Aile işçilere kendi hayatları üzerinde bir dereceye kadar kontrol yetkisi veriyor. Bu görüş, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve aileyi erkek işçiler ve kapitalist sınıf arasındaki bir 'ataerkil' komplonun sonucu olarak gören anlayıştan daha kabul edilebilir. Ayrıca bu görüş kadınların neden gönüllü olarak ailenin yeniden düzenlenmesine katkıda bulunduklarının açıklanmasına da yardımcı oluyor. Ataerkil komplo teorisi kadınlara aldatılan ya da pasif kurban rolü verirken kadınları özellikle aşağılıyor. Çünkü kadınları tarihin özneleri olarak değil nesneleri olarak görüyor.

On dokuzuncu yüz yılın sonlarında işçi sınıfını aileye bağlayan başka gelişmelerde yaşandı. Belki de en büyük değişiklik en azından bir grup işçinin refahının artmasıydı. Bu refah artışı bugün anladığımız anlamda (bir kaç odası, bir mutfağı, güzel mobilyaları olan) evlerin, pek çok işçinin amacı olmasını sağladı. Orta derecede eğitim yaygınlaştı. Bir annenin doğurduğu çocuk sayısının azalması bu gelişmeyle aynı zamana rastladı.

Çocuk doğumunun azalması ailenin öneminin azalması anlamına gelebilirdi. Gerçekte bu doğru değildi. Yirminci yüzyılın başlarında çalışmayan evli kadınların saygıdeğer olduğu fikri işçi sınıfının tüm katmanlarında yayılırken, evli kadınların çalışma oranı a-

zaldı.[70] Aile başına düşen çocuk miktarının azalması aileye aktarılacak kaynağın artması anlamına geliyordu. 1851'de dört evli kadından biri çalışıyorken 1911'de on kadından biri çalışıyordu.[71] Ücretli çalışan kadınların çoğu pansiyonculuk yapma, çamaşır yıkama ya da dikiş dikme işleri yapıyordu. Genelde ailenin geçimini sağlamak için daha büyük çocuklar çalışıyordu. Kadınların ev dışında çalışmaktan alınmaları sadece artmadı aynı zamanda idealize edildi ve arzu edilir hale geldi.

Toplumdaki egemen fikirler ailenin kutsanmasını sürdürdü. Ancak kapitalist sistemin kendisi ailenin içinde büyüyüp gelişeceği istikrarlı bir toplum yaratamadı. Aile hiç bir zaman ekonomik, sosyal ve psikolojik gerilimlerden bağımsız değildi:

> Özel hayat ve ailenin yüceltilmesi, toplumu yabancı, kişisel olmayan, uzak ve soyut olarak gören, burjuva anlayışının diğer yanını yansıtıyordu. Öyle bir dünya da yaşanıyordu ki merhamet ve sevecenlik korku içinde kaçmıştı. Kamu hayatında mahrum bırakılan istekler, talepler özel alanda telafi edilmeliydi. Ailenin ve özel hayatın büyük dünyadan kaçış için bir sığınak olarak görülmesine neden olan koşullar, ailenin bu görevi yapabilmesi işini de çok zorlaştırdı.[72]

Bu açıklama bugünkü aile için de doğru. Aileyi geliştiren kavramlar, aile üzerine ideolojik vurgunun artması; devletin artan müdahalesi; kadının evdeki pasif süs olması miti, aile biçiminin üzerinde izlerini bıraktılar. Eski sanayilerin yok olması, toplulukların temizlenmesi, kişinin üzerinde artan baskılar yüzünden bugün aile çok daha fazla şeyin üstesinden gelmek zorunda. Bütün bunlar aile üzerinde büyük izler bıraktılar. Evli kadınların daha çok işgücüne katılması gibi büyük ve önemli bir değişikliğe rağmen, aile kurumu kendini devam ettiriyor. Bugün kadınlar çok daha az çocuğa sahip oluyorlar ve ev dışında daha uzun saatler çalışıyorlar. Böyle yaparak kısmen de olsa geleneksel kadın tipi olan anne ve eş olma rolünü yadsıyorlar. İnsanların bugün niye hala aile içinde yaşadığını anlamak için aileyi neyin sürdürdüğünü anlamamız lazım.

İKİNCİ BÖLÜM:

BUGÜNKÜ AİLE

MODERN AİLE, sonsuz tartışma ve çalışma konusudur. Bazen ailenin yok olduğu, boşanmaların, düşük çocuk doğumu oranlarının ya da ailenin en önemli özelliği olan atomizasyonun aileyi enkaz haline getirdiği varsayılır. Diğer yandan ise, aile sonsuz ve değişmeyen bir kale, belirsizlikler dünyasında bir güç kaynağı olarak kabul edilir. Esasında gelişmiş kapitalizmde aile her iki özelliği de taşıyor. Kapitalist sistemin kendisi aileyi hem güçlendiriyor hem de yıkıyor.

Aile biraz da kendisinin evrensel bir kurum olmasından kaynaklı olan bir çelişki yığınıdır. Aileler sınıftan sınıfa farklılık gösterse de hepimiz bir aileye doğuyoruz ve bir ailede ölüyoruz. Aileye alternatif olarak komün gibi gruplar kurulmaya çalışılsa da, genelde bu alternatif gruplarda da aile tarzı ilişkiler ve tavırlar kendilerini yeniden üretiyor.

Eşcinseller gibi aile normlarını kırmak isteyenler ise bunun sonucunda önyargı ve ayırımcılıkla karşı karşıya kalıyorlar. Gerçekte pek çok eşcinsel ilişkisi geleneksel cins rollerinin yeniden üretilmesiyle sonuçlanıyor. Bazı sosyalistler, öğrenciler, genç oda ar-

kadaşları, kışladaki askerler hatta seferdeki denizciler gibi aile içinde yaşamayan sosyal grupları işaret ediyor. Ancak bunların koşulları kısa süreli ve genellikle geçici bir durum. Bunların çoğu da en fazla bir kaç yıl sonra bir tür aile biçimi kurarak hayatlarını sürdürüyorlar. Ailenin egemenliği ve önemi, toplumun aile dışında kalanlara yönelik tavırlarında da gözüküyor. Bakıcıların baktığı çocuklar, yaşlılar evlerindeki yaşlılar ve evsizler acınacak kişiler olarak görülüyor. Bu kurumlara 'ev' ismi verilmesi bile özelleştirilmiş aile kavramına verilen önemi gösteriyor. Pek çok zaman bu kurumlarda yaşayan insanların ideali 'normal' bir ailede yaşamak.

Bugünkü ailenin en şaşırtıcı özelliği, tersine görünmesine rağmen, işçilerin aileyi tutmakta gösterdiği azimdir. Ergenlik döneminde gençler ailelerine karşı başkaldırabilirler. Yüksek öğrenim ergenlik dönemini yirmi yaşların ortasına kadar uzattığı için üst ve orta sınıflarda başkaldırı dönemi uzun olabiliyor. Ancak evlilik ve çocuk bakımı hala pek çok işçi kadının ideali ve kaçınılmaz olarak pek çok işçi erkeğinin ideali. Bu idealizasyon gerçek hayatta ailelerinde tersi deneyimler yaşamalarına rağmen devam ediyor. Mutsuz ailelerin kızları, evliliği aileden kurtuluşun en temel yolu olarak görüyor. Lilian Rubin'in ABD'deki orta sınıf beyaz aileler üzerine yaptığı çalışma bu eğilimi yansıtıyor:

> Büyümek evlenmek anlamına geliyor. Kendi hayatlarında yaşadıkları, gördükleri evlilik modelerinin hayallerindeki mitlere hiç benzememesine rağmen bu böyle devam ediyor. Alternatifleri o kadar zayıf ve kötü ki, nefret ettikleri bir iş, ya da baskıcı aile çatısı altında uzun yıllar, işçi kızları kendilerini gerçeklere karşı körleştirip inanılmaz bir inatla hayallerine bağlanıyorlar.[1]

Bunun nedenini anlamak için ailedeki değişik eğilimleri kavramak lazım.

Kapitalizm emek gücünün daha kolay hareket etmesini sağlayarak ve bunu talep ederek aileyi bir noktaya kadar parçalıyor. Özellikle 1945'ten bu yana, dünya eşi görülmemiş bir büyüklükte göç yaşadı. Asya ve Karayiplerden Britanya'ya,Türkiye, Kuzey Afrika ve Yugoslavya'dan Kuzey Avrupa'ya, Ortadoğu, Uzak Asya ve Orta Amerika'dan ABD'ye işçiler göç etti. Bu göçlerin eski ailenin yıkılmasında büyük etkileri oldu. Çoğu aile parçalanmasının sonucu ailelerde üzüntü yarattı. Göçmen kontrolleri işçilerin yakınları-

nın ya yanlarına gelmelerini engelledi ya da çok sıkı kurallara bağladı. Avrupalı göçmenlere vatandaşlık verilmediğinden aileleri anavatanlarında kalmak zorunda kaldılar. Böylece bu göçmen işçilerin yeniden üretim masrafları bile 'misafir' memleket tarafından karşılanmadı.

Artan göçmen işçilerin yanı sıra, kadınlar da yığınsal olarak emek ordusuna katılmaya başladı. Evli kadınların iş hayatına katılması, pek çok işçi ailesinin hayatında radikal değişikliklere neden oldu.

Ancak bu gelişmeler milyonlarca işçinin hayatında çok temel değişiklikler yaratsada işçiler garip bir karşı çıkışla aileye sıkı sıkı sarılıp, ailenin farzedilen geleneksel değerlerini korumaya çalışıyorlar. Bu eğilim, ailenin önemi fikri ve gelişmiş kapitalizmde yuvanın merkeziliği konusundaki ideolojik propagandanın artmasında gözüküyor.

Evin merkezileşmesi daha önce gördüğümüz gibi on dokuzuncu yüzyılın sonlarının bir özelliği. Bu vurgu modern kapitalizmde daha da önemli bir hale getirildi. Ev 'düzenlemesi' çok büyük bir endüstri haline geldi. Her kasabanın ucundaki büyük mağazalar 'rüya evler' için gerekli tüm temel eşyaları satıyorlar. Eğlence aktivelerinin en yaygınlarından biri evin içini doldurmak için alışveriş yapmak oldu. Ev sahibi olmak pek çok işçi için bir tutku.

Eğer ailenin devam ettiğine dair daha çok kanıt isteniyorsa iki büyük partinin aile konusundaki tavırlarına bakmak yeter. İşçi Partisi Başbakanı James Callaghan 1978'de Evlilik Bakanlığı kurulmasını önerdi. Margaret Thatcher serbest market Toriliğini aile değerleriyle aynı kefeye koydu. Ahlak değerlerine yapılan vurgu, geleneksel aile değerlerinin korunması fikrine dayanıyor. İki parti de varolan aile yapılarını destekleyerek oy kazanmaya çalışıyorlar.

Aileler ne yazık ki beklentileri gerçekleştiremiyor. Herşeyden önce insanların çoğunluğu her zaman, iki heteroseksüel ana baba ve onların çocuklarından oluşan, geleneksel 'çekirdek' aile içinde yaşamıyorlar. Herhangi bir apartmanda kalanların dörtte biri yalnız yaşayan kişiler. Bu rakam 1952'de on kişiden biriydi. 1985'te tek bir anne ya da babayla yaşayan çocuk oranı % 13. Evlilik dışı doğan çocuk oranı beş doğumdan bire yükseldi.[2] Boşanma gittikçe yaygınlaşıyor. 18 - 49 yaşları arasında boşananların oranı % 11. 1983'teki evliliklerin üçte birinde evlenen taraflardan en az biri

dul.[3] Evlilik sayısı artsa da bunların çoğu yeniden evlenenler. İlk evliliklerin sayısında düşüş var.[4]

Milyonlar için aileler oldukça yoksul kaleler. Yaşlılar ya da çok küçük çocuklar varken aileler en yoksul dönemlerini yaşıyorlar. Yaklaşık sekiz milyon kişi yardımlara bağımlı yaşıyor ve en az bir yardım alıyor. Bunlardan dörtte biri emekli, neredeyse yarısı tek başına çocuk büyüten anne babalar.[5] Çocukların yoksulluk içinde yaşamalarının nedeni, kadınların çocukların küçük olduğu yıllarda yeterli bir ücret alacak işlerde çalışamamaları. Heather Joshi yakınlarda yaptığı bir araştırmada annelerin, çocuksuz kadınlardan % 30 daha az ücret aldıklarını ortaya çıkardı.[6]

Devletten işsizlik parası alarak yaşayanların durumu çok daha kötü. Ortalama kazanan bir aile işsizlik parasıyla yaşayanlardan, % 50 daha fazla yiyeceğe, dört kat daha fazla alkole, beş kat daha fazla giyecek ve ayakkabıya, altı kat daha fazla hizmetlere ve beyaz ev eşyasına sahip ve yedi kez daha fazla ulaşıma para harcıyor.[7]

Aile içindeki mutluluk sürekli olarak maddi kaynaklarla eşit gider. Reklamlar hiçbir zaman işçilerin olamayacak, içlerinde bulaşık ve kurutma makineleri gibi parlayan modern araçların olduğu büyük, mutfaklarla dolu büyük evleri gösterir. Ya da pek çok işçinin ücretini yıllarca biriktirmesiyle alabileceği yeni 'aile' arabalarını gösterirler. Bu reklam aileleri, her zaman beyaz, sağlıklı ve iyi görünümlüdürler. Ana babalar hiçbir zaman sinirlenmezler, anneler kirli çamaşırları makineye koyarken ya da yerleri silerken mutlulukla gülümser. Şiddet, dayak, borç ya da işsizlik bu tür ailelerin semtine uğramaz. Bu pembe resimin gerçeklikle hiçbir ilgisi yok. Bu tasasız ve hali vakti yerinde olan orta sınıf yaşam biçiminin resmidir. Bunlar da ancak çok küçük bir grup insan için geçerlidir. Bunlar dar odalarda yaşayan ve oldukça sınırlı duygusal yaşamlar sürdüren pek çok işçinin hayatına milyonlarca mil uzaklıkta olan resimlerdir. İşçilerin bunlardan tekini bile alabilmesi için kendisini ödenemez borçlara hapsetmesi gerekir.[8]

Bu koşullarda işsizlik, hastalık ya da yaralanma gerçek yoksulluğa geçişin tetikleyicisi olabilir. Muhafazakâr Parti mülk sahibi olunan bir demokrasi hayalini savundu. Ancak 1982 - 1986 arası emlak şirketleri tarafından geri alınan mülk sayısı 6.000'den 21.000'e yükseldi. Evsiz kalanların % 14'lük bölümünde, neden ev borçlarının zamanında ödenememesiydi.[9]

Aynı zamanda aile şiddetin yaşandığı bir yer. Dayak ve daha kötü olaylar evin dört duvarı içinde gerçekleşiyor. Ailede hem fiziksel hem de cinsel çocuk tacizi ve eş dövmek dışında, Jean Renvoize'nin 'Web of Violence' adlı kitabında vurguladığı gibi çocuklar ya da torunlar büyükanne ve büyükbabalarına fiziksel tacizde bulunuyor.[10]

Şiddet, kişilerin vakitlerinin çoğunu aileleriyle geçirdikleri, dolayısıyla tansiyonun yükseldiği anlar olan, Noel ve Yılbaşı zamanlarında artıyor.[11] Kesinlikle aile sokaklardan daha tehlikeli. Jean Renvoize Amerika'nın en fazla şiddet yaşanan şehri olan Detroit'te 1973'de yapılan araştırmadan alıntı yapıyor. Bu araştırmaya göre her beş cinayetten dördü, kurbanın arkadaşı, akrabası ya da komşusu tarafından işlenmiş.[12]

Aile de en fazla cinsel ve fiziksel tehlike altında olanlar genç çocuklar. Anne babalar genelde çocuklarını aralarındaki kavgalarda piyon olarak kullanırlar. Tacizde bulunan anne babaların oldukça büyük bir çoğunluğu bir çeşit psikiyatrik tedavi görüyorlar.[13] Çocuk dövmeleri genellikle altını değiştirmek, beslemek gibi çocuk bakımı sırasında oluyor. Bu çocuk dövmelerinin büyük kısmının kadınlar tarafından yapılmasını açıklıyor.[14] Çocukları Şiddete Karşı Koruma Kurumunun istatistikleri, çocuk tacizlerinin, ev kadınları ile işsiz kadınlarda iş sahibi ya da işsiz erkeklere göre daha çok olduğunu gösteriyor.[15]

Her ne kadar aile tüm sınıflarda varsa da sınıflar arasındaki farklılıklar aileleri de etkiliyor. En büyük farklılık yoksulluk konusunda oluyor. Lillian Rubin'in çalışması, en zengin refah ülkesi olan ABD'de bile, zaman zaman da olsa, yoksulluğun pek çok işçi ailesi çocuğu tarafından yaşandığını gösterdi.[16]

İşçilere daha çok paranız olsa ne yapardınız diye sorulduğunda pek çoğu faturalarını ödeyeceklerini söylediler. Daha az ekonomik kaygıları olan orta sınıf aileler cevap vermemeyi tercih ettiler. İşçi ailelerinin % 34'ü 'daha fazla üzülmemeleri, kaygılanmamaları için' kendi ana babalarına yardım edeceklerini söylediler. Aynı cevabı tek bir orta sınıf erkeği verdi.[17] Yoksulluk sadece işsiz olanlar ya da yardım alanlar için geçerli değil. Pek çok işçinin aldığı ücret, ailesinin yeniden üretim masraflarını karşılayamayacak kadar az. Yoksulluk pek çok işçi için en azından yaşamlarının büyük bir bölümü için hayatın gerçekliği. Britanya'daki son istatistikler zengin

ile fakir arasındaki uçurumun gittikçe artığını gösteriyor.[18]

Ağır işlerde çalışan işçiler arasındaki boşanma oranı, profesyonel ve yönetici işçiler arasındakinin neredeyse iki katı. Buna ek olarak 'Birinci ve ikinci sosyal sınıflarda 10 gelinden biri hamileyken evleniyor, 4 ve 5. sosyal sınıflarda bu oran 4'te bir'.[19] Jean Renzoize çocuk dövülmesine ilişkin de benzer bir vurgu yapıyor:

> ağır fiziksel şiddet olayları daha çok sosyo-ekonomik durumları düşük olan gruplarda yaşanıyor..... annelerden çok azı tam gün işte çalışıyor. Sürekli küçük çocuklarla ilgilenmek evde kalan kadınları oldukça sinirli yapıyor.[20]

1960'larda yapılan başka bir çalışma, işçi sınıfı ailelerinde, şiddet olaylarının boşanma sebebi olma oranının % 40, orta sınıf aileler için % 20 olduğunu gösteriyor.[21]

Değişik sınıflara mensup aileler arasında daha az önemli olan farklılıklar da var. Lillian Rubin'in çalışması bu konuda oldukça önemli. Lillian Rubin işçi ailesinin hayatının darlığını, ağır işlerin ailenin sosyal yanını nasıl yok ettiğini gösteriyor. İşçi karı-kocalar, ev dışında çok az vakit geçiriyor, nadiren akraba olmayanları eve çağırıyor ve çok nadir sözlü iletişim kuruyorlar. 'Karşılaştığım neredeyse tüm kadın ve erkekler ana babalarından özellikle babalarından bahsederken suskun ve tepkisiz olduklarını anlatıyorlardı'.[22]

Çıkışsız işlerde sıkışmış ana babalar, genellikle kendilerine bile değer vermiyorlardı. Her ne kadar çocukları için daha iyisini isteseler de pek fazla umutları yoktu. Duygusal olarak aileler baskı altında tutuluyordu. Bazen çocuklar sıkı ve disiplinli bir terbiyeyle büyütülüyordu. Kadınlara kocalarının iyi olan vasıflarının ne olduğu sorulduğunda neredeyse tümünün verdikleri cevap kadınların ufuklarının ne kadar dar olduğunu gösteriyor: 'düzenli bir işçi, içki içmez, beni dövmez'.[23]

Orta sınıf aileleri biraz daha açık ailelerdi. Aile bireylerini ilgilendiren konular tartışılabilirdi. Ailede daha bir özgürlük havası vardı. Para önemli bir sorun değildi. Beyaz orta sınıf babaları iş problemleriyle karşılaşsa da işçi erkekleri kadar çekmiyorlardı. İşçi kadınları, erkeklerin onlara 'izin vermelerinden' bahsetse de, orta sınıf kadınları kocalarıyla en azından görüntüde eşitlerdi. Bu orta sınıfın daha eşitlikçi olmasından değil 'orta sınıfın içinde eşitlik ideolojisinin kendisini hissettirmesinden kaynaklıydı'.[24]

Bütün bu özellikler işçi ailesini kendi üyeleri için bile bir kabusa dönüştürdü. Aileyi şiddetli, tehlikeli ve düşman bir dünyada durgun, sakin bir vaha olarak gösterme uğraşlarına rağmen, aile genellikle sefaletin merkezi.

Ancak bütün bunlara rağmen, inkar edilemez bir şekilde, işçiler aile içinde yaşamaya devam ediyorlar. Aile kurumu, hem işçilerin hayatının hem de kapitalist sistemin merkezi. Aile bu egemenliği ve üstünlüğü nasıl sağlıyor?

Cevap ne basit ne de aşikâr. Kapitalist aile benzersiz bir kurum. Daha önceki tüm aile biçimlerinden önemli bir noktada farklılaşıyor: üretici bir aile değil. İnsanlık tarihinin büyük bir bölümünde, üretici olmayan bir aile, imkânsız olurdu. Aile hem üretimin hem de yeniden üretimin merkeziydi. Aile aynı zamanda tüm sosyal ilişkilerin merkeziydi. Tüm aile bireyleri, evin içinde ya da dışında, üretime katılırlardı. Bu durum genellikle tarımsal bir toplum olan Britanya için Endüstriyel Devrim'e kadar geçerliydi.

Kapitalizm altındaki çekirdek aile eski modelle uygun devam edemezdi. Kadın ve erkekler eskisi gibi birbirlerinin vasıfları üzerinden evlenmiyorlar. Erkeğin çiftliği ekip biçmesi, kadının dikiş dikebilmesi artık önemli değil. İşçilerin tüm ihtiyaçları, yiyecek, ev eşyaları, giyecekler genellikle mal olarak satın alınabiliniyor. Böylece aileler malların üretildiği birimlerden, satın alındığı birimlere dönüştüler. Her ne kadar evler dekorasyon ve kendin yap tarzı eklemelerle 'geliştiriliyorsa' da, aile evleri hazır alınabiliniyor. Süper marketlerden, garnitürlenmiş ve paketlenmiş etler, kemikleri alınmış ve pulları soyulmuş tereyağına batırılmış balıklar, temizlenmiş yemeğe hazır sebzeler, dilimlenmiş ekmekler ve sadece mikro fırında ısıtılarak yenebilecek yiyecekler almak mümkün.

Çok küçük bir azınlık bunun dışında tutulabilir. Örneğin bazı kadınlar kendi ekmeklerini pişirmek isteyebilirler. Ancak evdeki iki yetişkin kişinin de çalışıyor olması bunu neredeyse imkansız kılıyor. Emek hazırlanmadan yapılan yiyecekler daha uygun oluyor. Genellikle bu tür yiyecekler seri üretim ve kalitesiz malzemeler sayesinde daha ucuz oluyor.[25]

Benzer bir şekilde kadınların çoğu kendilerinin ve çocuklarının giyeceklerini yapmıyorlar. Pek çoğu evde yün örüyor ya da dikiş makinesine sahiptir. Bazıları kendilerine ve para karşılığı komşularına giysi dikiyorlar. Ancak bu kadınların emeği ne ailedeki geli-

rin ne de giyimin merkezi olamazlar. Portekiz ya da Tayvan'da dikilmiş giysileri almak evdekinden daha ucuza mal oluyor. Ancak sadece iki yüzyıl önce İngiltere'de çıkrık veya iğ değnekleri gibi eşyalar tüm çiftlikler ile pek çok evin demirbaş mobilyasıydı.[26] Mal üretiminin gelişimi evdeki iş performansını tamamen değiştirdi.

Bugün aile, en azından görünüşte çok az belli olan bir ekonomik role sahip. Ev her şeyin ötesinde iş hayatından bir kaçış yeri olarak kabul ediliyor. Evlilik ve aile işle değil, bireysel romantik aşkla ilgililer. Kadınlar için 'doğru adamı' bulmak ve çocuk sahibi olmak hayatlarını doldurmak anlamına geliyor. İş, toplu eğlence, eğitim gibi sosyal hayat aktivitelerinin, hepsi ev dışında kalıyor. Aile var olduğu farz edilen özel aşkın ve mutluluğun alanıdır. Gerçekte ise özel yaşamdaki acıya, şiddete ya da hayal kırıklıklarına sahne oluyor.

Aile kendisine atfedilen imaja uymadığında, daha büyük bir çelişki yaşanıyor. Kalpsiz bir dünyada cennet olmadığı gibi pek çok bireyi için bir cehenneme dönüşüyor. Ailenin dışa dönük yüzü ile gerçeklik birbirinden çok farklı. Ailenin niye devam ettiğini anlamak için ailenin ekonomik rolünü iyi kavramak lazım.

Ailenin ekonomik rolü, önceki sınıflı toplumlardan farklı olsa da, kapitalist sistemin de merkezi. Aile kurumu hiç de gönüllü bir birliktelik değildir. Aile erkek ve kadınların birbirlerine aşık olması, evlenmesi ve çocuk sahibi olmasıyla ilgili değildir. Bu tabi ki pek çok erkek ve kadının aileler kurarken izlediği prosedürdür. Ancak arkadaşlardan, ana babalardan ya da devletin kendisinden gelen evlenme baskısının nedeni ailenin oynadığı merkezi ekonomik roldür.

Bu merkezi ekonomik rol, kapitalist sınıf için emek gücünün yeniden üretimidir. Tarih boyunca tüm toplumlar için, gelecek işçi sınıfı kuşağını yeniden üretmek çok önemli olmuştur. Yeniden üretim için gerekli olan aile biçimi, üretim modeliyle bağlantılıdır. Engels aile kurumu üzerine yazdığı Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Rolü adlı kitabında bu bağlantıyı açıklar:

> Bir yandan kişinin kendini geçindirmek, yiyecek, giyecek ve barınak bulmak için yaptığı üretim ve bu üretim için gerekli araçlar; diğer yandan insanların kendilerinin üretimi, türlerin üremesi.[27]

'İnsanların kendilerinin üretimi' bugün her zamankinden daha

önemli. Çocuk bakımı ve ev işlerinin çoğunluğu tam da bunla ilgili. Varolan işçi kuşağı, aile içinde bakılıyor, giydiriliyor; ailede kişisel ve cinsel hizmet görüyor. Hatta gelecek işçi sınıfı kuşağı da aile içinde büyütülüyor, bakılıyor kendisine bakacak hale getiriliyor. Bu kuşağa özellikle anneler ilgi ve bakım da gösteriyor. Böylece emek pazarı, sürekli olarak, değişik yollardan egemen ideolojiyi kabul etmiş genç, sağlıklı işçilerle yeniden dolduruluyor.

Bu süreç, kapitalist sınıf açısından, gerçekten ekonomik çıkara sahip. Çünkü kadının ev içindeki ücretsiz emeğiyle (çok daha az olmak kaydıyla erkek emeği de) kadın ve erkeğin dışarıdaki ücretli emeklerinin bileşimiyle emek gücü yeniden üretilmektedir. Kath Ennis 1970'lerin başında bu noktayı vurgulamıştır. O aynı zamanda aşağıdaki vurguyu da yapmıştır:

> patronun elde ettiği artı değer, sadece işteki erkeğin emeği değil, işteki erkeğin emeği artı evdeki kadının emeğinin birleşiminden elde edilir.[28]

Bugün daha açık ortada ki, kapitalizm, kadının ev dışındaki ücretli emeğinin yanı sıra evin içindeki ücret ödenmeyen emeğine de dayanıyor. Ancak temel önerme doğru: kadınlar ev içi emekle emek gücünün yeniden üretimini sağlıyorlar. Bu sayede emek gücünün değerini düşürerek, kapitalist sınıf için üretilen artı değere dolaylı olarak katkıda bulunuyorlar.

Kapitalist sınıf, bu ev içi emeğin var olduğu önermesinden yola çıkarak ücret belirliyor. Bu konuda çok az şüphe olabilir. Gerçekte, bütün kapitalist ücret sistemi, tüm bireylerin aile birimlerinin oluşturduğu toplumda yaşadığı önermesine dayanıyor. Bunun önemli sonuçları var. Emekliler, tek başına çocuk büyüten ana babalar gibi aile birimlerinde olmayanlar yoksulların arasındalar. Aynı zamanda kapitalistler, erkek ve kadın işçilere bu olanak olmasaydı vereceklerinden daha az ücret ödüyorlar.

Erkeğin düşük ücretinin kökenleri özelleştirilmiş ailede yatıyor. Erkek işçiler yeniden üretim için doğrudan mallara para ödemek zorunda değiller. Yiyeceklerin yapılması, giyeceklerin yıkanması, ev işleri ve çocuk bakımının yapılması, aile biriminin işleri olarak yapılıyor. Bunlar yeniden üretimin masraflarını düşürüyor, çünkü para bu servislere ücretlerden doğrudan aktarılarak pazarda öden-

miyor.[29] Paradoksal olarak kadın ücretli işte çalıştığında ücretleri daha da düşürüyor. Çünkü kadınların ücreti (erkeklere ek olarak) ev içinde kullanılan mallar için gerekiyor.

Kadınların ücreti de ailenin varlığından etkileniyor. Kadınlar ortalama erkek ücretinin ya üçte biri ya da dörtte biri kadar ücret alabiliyorlar.[30] Part-time işler, derecelendirme, cinsel işbölümü gibi yollarla bu farklılık sağlanıyor. Ancak kadınlara düşük ücret verilmesinin en önemli nedeni, açıkça söylenmese de sözsüz kabul edilen, ailenin varlığından dolayı kadının kendi ücreti dışında onu destekleyecek başka maddi kaynaklara sahip olduğu önermesidir. Pek çok kadının bu desteğe sahip olmadığı ve ücretlerinin aileleri için yaşamsal olduğu gerçekliği, bu hesaplamaya katılmamaktadır. Kapitalist sınıf, kadınların ücretini, yeniden üretimi yapabilecek en düşük seviyede tutmaktan son derece memnun.

Kadının ücretli emeğinin biçimi aile tarafından sadece ücret miktarında belirlenmiyor. Kadınlar part-time işçilerin büyük çoğunluğunu oluşturuyor. Full-time çalıştıkları zaman bile erkeklerden daha az çalışıyorlar.[31] Çalıştıkları zaman ve koşullar, evdeki işlerini, özellikle çocuk bakımını, dikkate almak zorunda. Belki de bu yüzden kadınlar erkeklerden daha fazla hastalık izni alıyorlar.[32]

Her ne kadar ailenin merkezi ekonomik rolü emek gücünün yeniden üretiminde yatsa da bu onun tek rolü değil. Başka rolleri de var özellikle ideolojik olarak önemli bir rolü var. Aile, hasta, yaşlı, sakat ve gençler gibi emek güçlerini satamayacak olanlara destek sistemi oluşturuyor. Gençler arasındaki işsizlik, genç yardımlarını kesme, okulu bitirme yaşını büyütme ergenlerin uzun yıllar boyunca ailelerine maddi açıdan bağımlı olmalarını sağlıyor. Her ne kadar pek çoğu alternatif arayışına girse de, pek fazla alternatif olmadığı için durum değişmiyor. Evsiz gençlerin sayısının artması bunu doğruluyor.

Örtmece 'toplumsal bakım' sözleri daha çok hasta, yaşlı, fiziksel ya da zihinsel özürlülerin ailelere geri sokulması anlamına geliyor. On dokuzuncu yüzyıldaki çalışma evleri gitti onun yerine hapishaneler, hastaneler, akıl sağlığı hastaneleri, çocuk yuvaları, okullar, kolejler ve gibi bir dizi kurum geldi. Ancak son zamanlarda devlet bu tür kurumlara yaptığı harcamaları kısmaya çalışıyor. Bu işçi sınıfının zararına yapılıyor. Özellikle kriz dönemlerinde, kapitalist sınıf, ailenin üzerindeki yükü artırmaya çalışır.

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte pazar, geleneksel olarak ailelerin gerçekleştirdiği işleri ele geçirmeye başladı. Tekstil ürünlerinin fabrikada üretilmesi, ilk büyük endüstriyi kurdurdu. Zamanla mal üretimi hayatın tüm alanlarına girdi, hatta sosyal hayata bile. Şimdi herkesçe bilinen bir gerçekte seksin bile, videokasetler, porno dergiler ve vücudunu satma yollarıyla, alınıp satılan bir mala dönüştüğüdür.

Pazarla bu ilişki hayatın tüm alanlarına yayıldı ve ailenin tüm fertlerini etkiledi:

> İnsanlar, sosyal organizasyonlar için artık aile, arkadaş, akraba, komşu, yaşlılar ve çocuklarına gitmemeye başladılar. Bir kaç istisna dışında insanlar sadece yiyecek, giyecek, barınak için değil dinlenmek, eğlenmek, güven duymak, gençlere, yaşlılara, hastalara ve özürlülere baktırmak için de pazara gitmeye başladılar. Zamanla madde ve hizmet dışında duygusal ihtiyaçlar bile pazarlarda karşılanmaya başladı.[33]

Böylece aile üretici fonksiyonlarını kaybederken, tüketim birimine dönüştü. Ailenin tüm ihtiyaçları, nakit parayla karşılanmaya başlandı.

Tüketim birimi olarak aile kapitalizm açısından pek çok yönden önemli. Aile atomize oldukça tüketim malları çoğalıyor. Evdeki elektrik araçları zamanın çoğunda kullanılmadan duruyor. Çamaşır makineleri en çok günde bir saat, ocaklar en fazla iki saat, videolar birkaç saat kullanılıyor. Arabalar günde en fazla bir ya da iki saat kullanılıyor, günün geri kalan kısmında ya garajda ya da otoparkta duruyorlar. Gene de evlerin % 82'sinde çamaşır makinesi, % 34'ünde çamaşır kurutma makinesi, % 32'sinde video var, evlerin üçte ikisinde bir araba ya da karavan var.[34] Durumun mantıksal hiçbir nedeni yok. Bu kapitalist sınıfın birikim çılgınlığından kaynaklı bir durum.

Ailenin üretim birimi olarak yok olup, tüketim birimi olarak gelişmesinin bir dizi etkisi var. Öncelikle, mal üretimini artırdı. Hayatın pek çok alanı üretime sokuldu. Hatta bir zamanlar ailenin bir parçası kabul edilen yemek pişirme, yaşlılara bakma, eğitim, sosyal işler gibi alanlar bile 'servis endüstrisine' dönüştürüldü. Bu arada çok sayıda kişi emek pazarına alınmaya başlandı. Bu özellikle kadınlar için geçerli. Kadınların çalışmasıyla aileler değişmeye:

> aileler için en acil ihtiyaç ve istek bağımsız bir gelir kaynağı oldu. Bu toplumun emek ve mallardan oluşan dev bir pazara dönüşmesiyle tüm aile bireylerine en güçlü istek olarak aşılandı. Çünkü artık toplumda statüler malları yapma yeteneğiyle değil, satın alma yetenekleriyle belirlenmeye başladı.[35]

Bu süreç aile üyelerinin atomize ve izole olmasına neden oldu. Ancak bunun kendisi çelişkili: bir yandan aile üyeleri atomize oluyor, bir yandan ise aile kurumu işçi sınıfında artan bir öneme sahip oluyor. Bunu ancak kapitalizm altındaki çalışmanın yapısına bakarak anlayabiliriz. Harry Braverman işçilerin hayatının nasıl sadece iş saatleri bittiğinde başladığını anlatıyor:

> Emek gücünün alınıp satıldığı bir toplumda çalışma saatleri gittikçe keskinleşiyor ve çalışılmayan saatlerden ayrılıyor. Zamanla işçiler 'çalışmadıkları' saatlere olağanüstü önem veriyorlar. Çalışılan saatleri ise kaybolan ya da boşa harcanan zaman olarak kabul ediyorlar. İş bir süre sonra doğal bir fonksiyon olmaktan çıkıyor.[36]

İşçiler yaptıkları işten tamamen kopuyorlar. Marks'ın 'yabancılaşma' olarak tanımladığı bu süreç 'işçi için çalışma hayatındaki fedakarlığıydı... hayat işi bittiğinde yemek yerken, barda içerken, yatakta yatarken başlıyordu'.[37]

İşçiler için bu yabancılaşmadan kurtulmak mümkün değildi: ancak ücretli köleliğin ve sömürünün ortadan kaldırılmasıyla kurtulabilirler. Yani aile gerçek bir cennet sağlayamazdı. Aksine aile işçi sınıfının en kötü gerginliklerinin yaşandığı bir yer. Ancak aile hayatı bu kadar basit açıklanamaz.

Mal üretiminin hayatın her yanına yayılmasıyla iş ve evin ayrılması iyice arttı. İş hayatında işçiler kendilerini çok daha az kontrol sahibi hissediyorlar. Hangi işi yaptıkları konusunda seçim hakları yok, katı çalışma saatleri var, sıkı bir gözetim ve denetim sistemi işletiliyor, ve günün sonunda yaptıkları mallar işçilerin değil kapitalistlerin oluyor. Bazen bu duruma karşı grev ya da başka bir şekilde karşı çıkılıyor. Yapılan işlerin kontrolü, karar alma mekanizması üzerinde bazı haklar elde ediliyor. Ancak bu tür durumlar genel değil istisna durumlar oluyor.

Böyle olunca iş dışındaki zaman işçiler için özgürlük ve seçim yapabilecekleri alem haline geliyor. Ücretimizi nerelere harcaya-

cağımızı seçebiliyoruz, sinema, alkol, giysiler veya futbol maçları. Evlenmek ve çocuk sahibi olmak isteyip istemediğimize karar verebiliyoruz. Gerçekte bu tercih özgürlüğü aldatıcı. Toplumda o kadar ekonomik kısıtlama var ki gerçekten tercih özgürlüğü olan şeyler son derece önemsiz, abes şeyler. Ancak işçinin hayatını nasıl yönlendireceğine ilişkin seçme özgürlüğü illüzyonu çok güçlü.

Bu koşullar altında, ailenin ideolojik önemi artıyor. Sistemdeki eşitsizlikle aileden herkes değişik şeyler elde ediyor. Çocuklar ekonomik ve duygusal olarak ana babalarına; kadın en azından kısmen ekonomik olarak kocasına; erkekler kadınlara ve çocuklara duygusal destek için bağlı. Ailede genel olarak erkek 'ailenin reisi', kadın ise 'eş ve anne' olarak rol alıyor.

Aile işçiler için önemli bir amaç haline geliyor, ancak gerçek bir kurtuluş sağlayamıyor. Bazı feministler bu rahatlamayı sağladığını, ailenin kapitalizm altında erkeğin güç kaynağını oluşturduğunu iddia ediyorlar. Ancak erkeğin bireysel olarak durumu kadınınkinden daha iyi olsa bile, gerçekte kapitalizm altında erkek işçi, güçsüz bir pozisyona sahip. Erkek işçiler hayatları konusunda gerçek bir kontrole sahip değiller. Bunu yanlış anlamak işçi ailesini anlamamaktır. Aile bir güç kaynağı olmak yerine tüm üyeleri için bir savunma mekanizması oluyor. Bu ailenin nasıl sürdüğünü açıklamak için çok önemli bir vurgu. Jane Humphries ailenin güç ve direncinin, kısmen işçileri ve yaşam standartlarını koruma yeteneğinden, kaynaklandığını doğru bir şekilde vurguluyor.[38]

Ekonomik rolü kapitalist sınıf açısından ailenin nasıl sürdüğünü açıklıyor. Diğer özellikleri ise işçilerin aileye olumlu tutum almasını açıklıyor. Ailenin çift yönlülüğü, gerçekte ailenin kendisinden bekleneni hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceği, anlamına geliyor. Dış dünya aileye daha çok müdahale ettikçe, aile hayatı bir cennetten çok bir cehenneme dönüşüyor. Aile içindeki gerilim artıyor. Aileye vurulan her darbe aileyi bir sosyal servis istatistiğine indirgiyor.

Bu yüzden kapitalizmin tarihi, işçilerin özgürlük ve seçim yapabilecekleri konuşmalarına rağmen, aile hayatı ile kişisel hayata dışardan sürekli müdahale edilmesi tarihidir. Bu müdahale genellikle kapitalist devletin zorunlu eğitim, sağlık ve güvenlik ihtiyaçlarını sağlayan kurumlar, yerleştirme kurumları, aile üyelerinin arasmdaki ilişkileri düzenleyen yasalar gibi kurumlarıyla gerçekleşti.

Aile kurumuna devlet müdahalesi yeni değil. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda aile hayatına bir dizi yasal düzenlemeyle saldırıldı. Lord Hardwicke'nin 1753 yasası, evliliğin İngiltere Kilisesinde dini ayinle yapılmasını gerektirdi. 1832'deki Yoksul Yasasının Gayrimeşru Bölümü, kısmen Hardwicke'nin yasası, artan gayrimeşru doğumları azaltmaya çalıştı.[39] Kürtaj 1803'te geleneksel olarak tersi olmasına rağmen yasal bir suç haline getirildi.[40] 1830lar, 1840lar, 1850ler devletin telaşlı bir şekilde aileyi ilgilendiren konularda bir dizi yasal düzenleme yaptığı yıllar oldu. Yoksul yasası ve koruyucu düzenlemeler bunların en önemlileriydi. On dokuzuncu yüzyıl fahişeliği ve eşcinselliği cezalandırarak cinselliğin kontrol altına alma çabalarına tanık oldu.

Yüzyılın başında devlet müdahalesi, aile konusunda kapitalist politikanın merkezi maddesi haline geldi. Aile kapitalizmin önemli bir parçası haline geldikten sonra, devletin sosyal hayata müdahalesi arttı. Çocukların büyütülmesi, evrensel zorunlu eğitimin başlatılması ve çocuk mahkemesi gibi kurumların oluşturulmasıyla, ana baba kontrolünden çıkarıldı. Devletin çalıştırdığı çeşitli meslek grupları devletin ailedeki rolünü artırdı. Bu gelişme en çok Amerika Birleşik Devletlerine damgasını vurdu, ancak diğer yerlerde de görüldü. Britanya'da ilköğretim 1870'de başladı. 1906'da ki Liberal hükümetin bütçesinde hasta, yaşlı ve ücret almayan gençlere büyük bir pay ayrıldı. Bir dereceye kadar işsizlik parası uygulaması başlatıldı. Bu doğrudan ücretlerden ve aileden sağlanmayan sosyal hayattaki ilk 'güvenlik ağı' uygulamasıydı.

Bundan sonra 'sosyal güvenlik' ya da 'sosyal servisler' denilen bu tür uygulamalara gittikçe daha çok para ayrıldı. 1986'da, toplam devlet harcamaları, gayri safi milli gelirin % 45'iydi. Bu oran 1961'den % 10 daha fazlaydı.[41] Her ne kadar bu harcamaların bir kısmı koruma ve savunma giderlerine gitse de sosyal güvenliğe harcanan bölümde de artış vardı. 1985'te üç ve dört yaşındaki çocuklardan % 47'si eğitim görüyordu, bu oran 1966'da % 15'di. 1951'de 51.000 tane yuva varken, 1985'te bu rakam 609.000'e çıktı.[42]

Bugün devlet, bir zamanlar ailenin yaptığı ya da daha önce hiç olmayan servislerin büyük kısmının, işvereni ve sağlayıcısı. Devlet eğitimi gelişmiş kapitalizmin önemli bir özelliği. Beş ile on altı yaşları arasındaki tüm çocuklar full-time eğitime katılmak zo-

rundalar, bu yaşlardan sonra da eğitime devam edenlerin sayısı da gittikçe artıyor. Yüksek öğrenim genellikle teşvik ediliyor. Zorunlu eğitime çocuklarını yollamayan ana babalar cezalandırılıyor.

Ancak devletin çocuk bakımına müdahalesi resmi eğitimden çok önce başlıyor. Çocuk doğmadan önce bile devletin sosyal güvenlik sistemi müdahale ediyor. Sosyal hizmetli ya da sağlık görevlisi çocuğun ya da annenin zarar görmemesi için gerekli müdahaleyi yapıyor. Gebelikten korunma araçları bedava dağıtılıyor; belirli koşullarda kürtaj devlet tarafından yaptırılıyor, zorla kısırlaştırma ve iğneyle gebelikten korunma yöntemi Depo Provera 'uygun' olmayan annelerin hamileliklerini engellemek için kullanılıyor. Doğumdan sonra çocuğun büyütülmesine yardımcı olmak için anneyi sağlık görevlileri ziyarete devam ediyor ve devlet gerekirse para yardımı yapıyor. Çocuğun büyütülmesinde tüm müdahaleler yasaların gücüyle destekleniyor; hatta bazı aşılar zorunlu.

Gerçekten sağlık ve sosyal hizmetler gittikçe kökleşiyor. Yaşlılar tek başlarına yaşayamadıklarında hastahanelere kaldırılıyor; ana babalar çocuklarına kötü davrandıklarında, ya da düzgün bakamayacak durumda iseler çocuklar devletin bakımına alınıyor; yasalar, kamu kuruluşlarında, işyerlerinde, dükkan ve restoranlarda minimum sağlık standartlarını zorunlu hale getiriyor.

Sosyal servisler, kapitalist toplum içindeki işsiz, emekli ve düşük ücretlilerin, yani çok yoksul olan geniş bir kesimin gelirini tamamlıyor. Çeşitli devlet yardımları, milyonların, açlıktan ölmesini ya da -her ne kadar fark az ise de -tamamıyla yoksulluğa düşmesini engelliyor. Destek Yardımlar üzerine yapılan bir araştırmada, var olan yardımlarla dört kişilik bir ailenin yedirilmesinin, barınak bulmasının ve giydirilmesinin imkânsız olduğunu ortaya çıkardı. Beslenme tamamen yetersizdi, dayanıklı tüketim mallarını değiştirmek imkânsızdı.[43] Devlet müdahalesi, Yoksul Yasasının veya yardım derneklerinin modern biçimi; yoksulların sadece güç bela yaşamasını sağlıyor.

Devlet müdahalesi kadınların iş hayatındaki rolünü artırıyor. Şimdi yasalar doğum izni, eşit ücret imkanları sağlıyor ve cinsel ayrımcılığı önlüyor. Her ne kadar bu yasal düzenlemeler yetersiz ise de, en azından kadınların kapitalist emek gücüne katılması için bazı özel tedbirlerin alınması gerektiğini kabul etme anlamına geliyor. Aynı şeyler boşanma, çocuk bakımı ve aile içi şiddeti düzenleyen 'aile yasası' için de geçerli.

Aile hayatının her alanında, devlet, bazı şeylerin yapılması ve diğer şeylerin yapılmaması şeklinde müdahale ediyor. Bu müdahale bazı tartışmalara neden oluyor. Serbest pazara inanan ve kamu harcamalarının kesilmesini savunan sağcılar, devletin aile için yaptığı harcamalarda oldukça büyük indirimler olmasını savunuyor. Ferdinand Mount aileyi özel bir kurum olarak görüyor ve dışarıdan herhangi bir müdahaleye kızıyor. Şöyle yazıyor 'kamudaki meşgul organlar, kendi kişisel ölçülerine uygun önceliklerini geri kalanlarımıza dayatma hakkına sahip değiller'.[44]

Ona göre devletin rolü özgürlükten yoksun, bir tür devlet 'sosyalizmi' ve orta sınıf sosyal hizmetli davranışına uygun bir rol. Mount'a göre işçi sınıfı bu tür şeylere karşı kıskançlıkla mahremiyetini koruyor. Tabi ki Mount'un görüşü tüm sağcılar tarafından benimsenmiyor. Pek çok sağcı yoksul ve 'beceriksizler' için kısırlaştırma ve kürtaj yapacak, aileye zorla müdahale edecek bir sosyal mühendisliğin olması gerektiğini düşünüyor. Bu görüşü savunanlar yüksek boşanma ve gayri meşru ilişki oranlarından şikayetçiler. Bunların 'daha düşük' işçi sınıfı saflarında olduğunu düşünüyorlar ve sosyal eğitimle onları düzeltmek istiyorlar. Bunlardan bir yazar bu durumdan şöyle şikayet ediyor:

> pek çok genç işçi kızı bir çift kişilik yatak ve çocuk arabası sahibi olmak için evli kadın statüsünde olmak istiyor. Bu isteği gerçekleştirebilmek için kendine uygun ve istekli bir genç erkek arıyor.[45]

Pratikte, başarılı hükümet politikaları, yoksuların hayatını denetlemek için yoğun müdahale ile hiç denetleme yapmama arasında bir rota izlediler. Ancak devlet müdahalesi kapitalizmin başarısı için öyle merkezi ve can alıcı oldu ki gerçekte hükümetlerin manevra yapması için çok fazla yer kalmıyor. Savaş sonrası tarih bunu gösteriyor.

İkinci Dünya Savaşı ve ondan kısa bir süre sonrasında tam istihdamın yaşandığı devirler yaşandı, 1950'lerde emek gücünde şiddetli eksiklikler belirdi, göçmen işçilerle evli kadınlar iş hayatına çekildi. Devlet müdahalesi, emeğin bu ihtiyacının karşılanmasını düzenlemeye çalıştı. Kadınlar konusunda ailenin hala birinci planda kalmasını, geleceğin işçilerinin ihmal edilmemesini sağladı. Bunun masraflarının büyük çoğunluğu ana babaların omuzları-

na yüklenebilirdi. Örneğin kadınlar uygun olunan yerlerde elektrik süpürgesi veya çamaşır makinesi alıp işlerini daha kolay sürdürebilirlerdi. Bunların olamadığı yerlerde devlet her zaman istemeyerek de olsa doğrudan yardımda bulundu. Devlet yoğun emek istediğinde, beş yaşın altındaki çocuklara yuva hizmeti sunmak, kadınların tek tek çalıştıkları işe ekstra masraf ekliyordu. Yeni işçileri emek pazarına sürmenin dışında kapitalin, en azından küçük bir grup vasıflı işçiye ihtiyacı vardı. Bu özellikle yüksek öğrenimin genelde eğitimin genişletilmesiyle sağlandı.[46] Emeğin verimini artırmak için yüksek vasıflı işçiler devletin harcamalarıyla yetiştirildi. Sağlık hizmetleri, emek gücünün daha az hasta olarak daha verimli olması için düzenli bir duruma getirildi.

Hem sağlık hem eğitim alanlarındaki bu harcamaların aileler üzerindeki etkilerini görmüştük. Her ne kadar son yıllarda harcamalarda kısıntılar olsa da bu özellikler ailede kalıcı hale geldi. Bu alanlardaki devlet harcamaları yüksek düzeyde devam ediyor. Devletin harcamalarının yüksekliği, devletin kendisini aileden kurtarmayı zorlaştırıyor. Bundan kapitalist sınıfın doğrudan çıkarları, yüksek oranda emek gücüne yatırım yapmasıydı.

Devletin sosyal harcamalarının iki önemli fonksiyonu var:

> Uzun bir süre boyunca sosyal güvenlik harcamaları eşzamanlı olarak kapitalin iki ihtiyacına cevap veriyordu: bir yandan işçi sınıfının hayatını kabullenmesini sağlamak, aynı zaman da kapital birikimin yükünü artırmadan emek gücünün verimliliğinin maliyetini karşılamak. Ücretler hem yeniden üretimi karşılıyor hem de işçiler açısından yaptıklarının karşılığı olarak görülüyor. Böyle olunca kamu harcamalarındaki 'sosyal ücret' hem emeğin verimliliğini artırıyor hem de işçilerin toplumun onları umursadığını hissetmesini sağlıyor.[47]

Bu iki özellik de çok önemli. Bu başarılı hükümetlerin, sosyal hizmetlerde kısıntılar yaparken nasıl bir tehdit altında kaldıklarını açıklıyor. Milli Sağlık Hizmetlerini korumak için işçilerin yaptıkları savunma bunun kanıtı. Bu özellikler aynı zamanda merkezi devlet müdahalelerinin ailenin korunmasındaki önemini gösteriyor. Kadınların ezilmesini açıklayan ve ailenin neden devam ettiği sorusunu cevaplayan tüm teoriler sistemin aileyi korumak için yaptığı pozitif yardımı dikkate almak zorundadır. Çok basitçe di-

yebiliriz ki, kapitalist sistem aileyi emek gücünün yeniden üretimi için korumak zorunda.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AİLE TEORİLERİ

FEMİNİST TEORİ, son yirmi yılda topluma yerleşti. Feminizm üniversite kurslarında kabul edilen bir alan oldu. Bu hem oldukça zengin olan bir dizi kadın çalışmaları kurslarıyla hem de tarih, sosyoloji, ekonomik ve basın üzerine feminist yaklaşıma ilişkin yaygın çalışmalarla ortada. Kadınlar ezildiği için akademik çalışmada kadın boyutu dikkate alınmamış tartışması yapılıyordu. Buna cevap olarak feminizm akademik çalışmalarla bütünleşmiş durumda.

Kadınların ezilmesi üzerine pek çok değişik teori var. Ancak sadece radikal feministler arasında değil sosyalist ve Marksist feministler arasında bile egemen olmaya başlayan bir teori var. Bu ataerkil teori. Neredeyse evrensel olarak feministler ve sol arasında kabul edilen teoriye göre kadınların ezilmesinin sebebi ataerkillik, ataerkil aile, hatta ataerkil kapitalizm. Bazen ataerkilliğin kadının ezilmesinin sebebi olduğu bile söyleniyor.

Ortada kesinlikle bir kavram problemi var. Terimin anlamı ne? 'Ataerkinin' sözlük anlamı 'babanın egemenliği'. Marks bu kavramı evdeki aile içi üretim sistemini anlatırken kullanıyor. Marks ataerkiyi kadının ezilmesinde genel bir deyim olarak değil, özel bir

tarihi dönemdeki aile için kullanmıştır. Marks kesinlikle bu dönemin tarihe yayılabilir olduğunu söylememiştir.

Feminist teoriler bunu kesinlikle bu anlamda kullanmıyorlar. Onlar bu kavramı daha sert kullanıyorlar. Feminist teorilerin çoğunun ortaklaştıkları nokta, özel bir ekonomik modelin dışında, erkek egemenliğinin sürekli devam ettiğidir. Bu yüzden erkek egemenliği sınıf tanımıyla ya da Marks'ın ekonomik teorisiyle açıklanamaz. Pek çok feminist teoriye göre üretim güçleri gelişse de sosyal hayatta değişiklikler olsa da erkek egemenliği hala devam ediyor. Erkek egemenliği sürekli ve her zaman varolan bir olgudur. Kadınların ezilmesi her zaman vardı ve var olacak, hatta bir sosyalist devrimde sonra bile.

Bu tür fikirler, genellikle kendilerine Marksist diyenler tarafından ortaya atılıyor. Ancak Marks ve Engels bu soruya oldukça değişik yaklaştılar ve farklı sonuçlara vardılar. Onlar kadınların ezilmesinin, toplumun sınıflara bölünmesi ve özel mülkiyetin gelişmesiyle paralel geliştiği varsayımıyla başladılar. Bu gelişmeye paralel olarak Engels'in tabiriyle 'dünya çapında kadın cinsinin yenilgisi'[1] gerçekleşti. Annelik hakkı yenildi ve aile inşa edilmeye başlandı.

Toplum geliştikçe ezilmeler değişik açılardan devam etti. Üretim güçleri geliştikçe toplumsal biçimler değişti. Toplum değiştikçe aile formları değişti. Tüm bilinç formları sosyal insanın varlığmdadır. Bu yüzden, kadınların ezilmesinin hem fikirsel, hem da maddi gerçekliği bir üretim modelinden diğerine geçerken değişti.

Marks'ın işçilerin sömürülmesinin ve ezilmesinin yöntemi üstüne yazdığı meşhur bir pasajda:

> Ahlâk, din, metafizik ve geri kalan tüm ideolojik kavramlar ile bunlara karşılık gelen bilinç formları artık bağımsızlığın biçimlerini sürdürmüyorlar. İşçilerin artık tarihleri yok, gelişme yok. Erkekler maddi üretim ve ilişkileri; varoluşlarının, düşüncelerinin ve düşüncelerinin ürünlerinin yerine koymuşlar. Hayat bilinçle belirlenmiyor, ancak bilinç hayat tarafından belirleniyor.[2]

Fikirler maddi hayatta şekillenirler. Ancak kadınların ezilmesi ve kapitalizm söz konusu olunca başka özellikleri de düşünmek lazım. Özellikle Marks, kapitalizmi bir bütün olarak gördü. Kapitalizm öyle bir ekonomik sistem ki hayatın tüm alanlarına dünyanın her parçasında tecavüz etti; önceki tüm üretim biçimlerini ve üre-

timin sosyal ilişkilerini komple değiştirdi. Kapitalist üretim biçimi, sürekli değişim sürecine sahip, sırf bu yüzden bile önceki üretim modellerinden oldukça farklı. Eski tüm üretim modellerinde egemen sınıflar eski üretimi muhafaza etmeye çalışırlardı, kapitalist egemen sınıf, burjuvazi bunun tam tersi hareket ediyor:

> Üretimin sürekli değişikliğe uğratılması, toplumsal koşulların aralıksız altüst edilmesi, sonu gelmez istikrarsızlık ve çalkantı, burjuvazi çağını önceki bütün çağlardan ayıran özelliklerdir. Durağan, kaskatı donmuş bütün ilişkiler peşi sıra getirdikleri yıllanmış saygıdeğer önyargılar ve fikirlerle birlikte süpürülüp gitmektedir; yenileri ise daha kemikleşmeye vakit bulamadan çağ-dışı kalmaktadır.[3]

Aile ve kadınların ezilmesi dahil olmak üzere hayatın tüm alanları, sosyal üretim modelince şekillenir. Marks'ın teorisi, sosyalist devrimin eski aileyi eriteceği, kadın erkek eşitsizliğini yaratan yasal kısıtlamaların bitiriceği, kadının özgürleşmesi için temelleri atacağım anlatıyor. Böyle bir görüş ataerkil kuramcılarının görüşlerini kestirip atıyor.

Marksist bakış açısıyla, ataerki teorisinin iki önemli kusuru var. Birincisi idealistler, fikirlerin maddi hayattan şekillendiğine ilişkin bir önermeleri yok, ikincisi kapitalist sistemi bir bütün olarak kabul etmezler.

İlk ataerki kuramcıları bu iki önermeyi kanıtlayan örneklere sahipler. Onların önermesine göre ataerkillik her zaman vardı, tarihsel dönemlere bağlı olmadan da devam ediyor. Onlar her türlü sınıf analizini de ret ediyorlar. Kate Millett, Sexual Politics adlı kitabında kadınlar arasında sınıfsal büyük farklılıklar olmadığını iddia ediyor.[4] Shulamith Firestone Marksist kategorileri devirerek tarihin gerçek dinamiklerinin sınıf savaşımları değil, cinsel mücadeleler olduğunu söylüyor. Bu yüzden ayrı bir devrimin gerekli olduğunu savunuyor.[5] Kadınların ezilmesi ya biyolojik farklılıklarla (bu yüzden kadınlar ancak yeniden üretim işlevlerinin üzerindeki kontrolü zorla alarak ezilmekten kurtulabilirler) ya da erkek egemen fikirlerle açıklanıyor.

Bu tür tartışmalar, kadın hareketinin tarihi boyunca radikal ya da ayrılıkçı feminizmin temel argümanlarını sağladı. Yakın zamanlarda tüm sosyalist feministler tarafından yaygınca benimsendi.

Başta bunlar bayağı süslendi. Ancak zamanla ayrılıkçı görüşü benimsediler. Ekonomik mücadeleden ayrı bir mücadele, kapitalizmden ayrı bir ataerki teorisini benimsediler. Sınıf düşmanlığının yerini kadın ve erkek arasındaki düşmanlığın aldığı söylendi.

Ataerki kuramının teorik temeli, bir değil iki ayrı üretim alanı ya da modelin olduğudur. Bu yüzden iki ayrı mücadele vardır, ekonomik ve ideolojik mücadele. Juliet Mitchell kısa ve öz olarak şöyle diyor 'biz iki bağımsız alanla uğraşıyoruz. Kapitalizmin ekonomik biçimi, ve ataerkinin ideolojik biçimi'[6] Diğer feministler bunu çok idealist buluyorlar ve Marksizmin feminist yorumunu geliştirmeye çalışıyorlar. Ataerkiyi 'ideolojik biçim' olarak tarif etmek materyalist analizi terk etmek anlamına geliyor.

İki teoriyi birleştirme çalışmaları oldukça yaygın. Bunlar da iki ayrı üretim biçimi formülasyonunu ifade ediyorlar. Kapitalist üretim biçimi ve ailenin yeniden üretim biçimi. Bu anlayış ayrılıkçı feministler arasında oldukça yaygın. Fransız Christine Delphy:

> Toplumumuzda iki tane üretim biçimi var, pek çok mal endüstriyel biçimde üretiliyor, ev içi servisler, çocuk bakımı, bazı mallar aile içinde üretiliyor. Birinci tarz üretim biçimi kapitalist sömürünün artmasını sağlıyor. İkincisi ise ailevi daha net olarak ataerkil sömürünün artmasına yarıyor.[7]

Delphy bu iki alanın birbirinden kesinlikle ayrı olduğunu düşünüyor. İş hayatında olanlar ailede olanlardan tamamen ayrı. Erkek işçiler yaşayabilmek için işverenlerine bağlıyken eşler kocalarına bağlılar. Kadının erkekle ilişkisi tamamen erkeğe tabilik şeklinde. Kadının varlığı her anlamda erkeğe bağımlı. 'Kadının yaşam standartlarının seviyesi, kadının proletaryayla sınıf ilişkilerine değil, kadının kocasıyla üretim ilişkilerine bağlı'.[8] Delphy için sınıf anahtar değil. Ona göre burjuvaların eşleri burjuva değiller. Kendilerini sınıf kavramlarıyla açıklayan kadınlar, yanlış anlama ve 'düşman ataerkil sınıflar' tanımıyla boğuşmak zorunda.[9]

Marksist açıdan bakıldığında bu analizde temel problemler var. Bir kere sınıf farklılıkları analizini tamamen bırakmış durumda. Kapitalizmin doğasını yanlış anlayarak, kapitalist ailede feodal üretim ilişkilerinin de yaşayabileceğini savunuyor. Delphy gibi radikal bir feministin böyle bir görüşü savunması sürpriz değil. Ancak

Delphy'in görüşlerinin sonuçlarını tartışacak pek çok sosyalist feminist de benzer argümanları kabul ediyor.

Sheila Rowbotham bile, ilk kitaplarından Woman Consciousness, Man's World'de kadınların evdeki tabilik ilişkisinin ancak kapitalizm öncesi üretim biçimiyle açıklanabileceğini savunuyor. Sheila her ne kadar açıkça bir ataerki teorisi geliştirmediyse de (hatta sonraları bu kavrama saldırdı) benzer argümanlar anlattı:

> Kadın ve koca arasındaki ilişkilerde öyle bir hizmet değiş tokuşu var ki feodalizmdeki erkek ve kadın arasındaki ilişkileri andırıyor.[10]

Sheila Rowbotham, bu tartışmayı ilişkinin gerçekten feodal olduğu noktasına kadar çekiyor. Ancak daha sonra kadının emeğini 'eski üretim biçimlerinin unsurlarını taşıyan, kapitalizmde ikincil bir üretim biçimi'[11] sağlamak için kullanıldığını anlatıyor.

Bu tür formüller kapitalizme ve erkeklere karşı mücadeleyi birbirinden ayırmayı meşrulaştırmak için kullanılıyor. Bu pozisyonu onaylatmak için yukarda bir parçasını aldığımız Engels'in meşhur yazısını referans gösteriyorlar. Mal üretimi ve insanların yeniden üretimi üzerine, bir yandan her günkü üretimden ve diğer yandan ailenin üretiminden bahsettiği yazıyı.

> Materyalist anlayışa göre, tarihte, egemen etken, sonunda, maddî yaşamın üretimi ve yeniden üretimdir. Ama bu üretim, ikili bir özeliğe sahiptir. Bir yandan, yaşam araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan nesnelerin, ve bunların gerektirdiği aletlerin üretimi; öbür yandan bizzat insanların üretimi, türün üremesi. Belirli bir tarihsel dönem ve belirli bir ülkedeki insanların içinde yaşadıkları toplumsal kurumlar, bu iki türlü üretim tarafından, bir yandan emeğin öbür yandan da ailenin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması tarafından belirlenir.[12]

Sosyalist teoriye sadık kalmak isteyen (ve istemeyenlerin bir kısmı) feminist kuramcılar, Engels'in bu ayırımı anlattığını ve en azından bir dereceye kadar iki üretim biçimi arasında bir ayrılık olduğunu savunuyorlar. Ancak argümanları hatalı ve Engels'in gerçekte yazdığının yanlış anlaşılmasından ya da yanlış yorumlanmasından kaynaklanıyor. Çünkü Engels üretim modeli geliştikçe ailenin daha az önemli olduğunu anlatarak devam ediyor.

> Emeğin daha az gelişimi ve ürünlerinin azalması sonucunda... sosyal düzenin korunması daha çok kan bağlarınca belirleniyor.[13]

Üretim güçlerinin gelişimi insanların yaşam biçimlerini değiştiriyor. Özellikle devletin gelişimi ve grupların kan bağıyla değil coğrafi temellerde bir araya gelmeye başlaması toplumu 'ailenin yapısını mülk ilişkisinin belirlediği bir topluma'[14] dönüştürüyor.

Bu bağlamda daha gelişmiş bir toplum ailenin üretim biçimine daha fazla bağlandığı bir toplumdur. Ancak her zaman bu iki üretim biçimi arasında bir ilişki gereklidir. Aile ve onun biçimi, o dönemdeki belirli üretim modelinden çıkar. Aile üretim biçimi, üretim modelinden bağımsız, ayrı veya uzak değildir. Yeniden üretim, maddi üretimle sıkı sıkıya bağlıdır.

Pek çok feminist teori bu görüşe karşı çıkar. Annette Kuhn örneğin şöyle diyor:

> Ataerkil yapılar tarih içinde şekillenirler. Ancak üretim biçimleri içinde değil. Ataerkil yapılar, belirli üretim biçimlerinde, daha çok sosyal formların karakterlerine uygun bir şekilde oluşurlar.[15]

Pek çok kuramcı bundan yola çıkarak Marksizmin sadece toplumun ekonomik gelişimini anlamak için kullanılabileceğini savunuyor. Belirli bir toplumda fikirlerin nasıl geliştiği Marksizm'le açıklanamaz. Bunun sonucu Marksizm ideolojik veya bilinçli faaliyeti açıklamakta yetersizdir. Bu yaklaşım Marksizmin, sosyal hayat bilinci belirler ve altyapı ile üstyapı arasında bir bağlantı olduğu temel argümanlarını bırakmaya dayanıyor. 'Üretim İlişkileri', yeniden üretimin herhangi bir şeklinden doğmaz. Yeniden üretim biçimi, içinde bulundukları üretim modelinin ürünüdür.

Toplumun nasıl değiştiğini ve geliştiğini anladığımızda bu durum net bir şekilde ortaya çıkar. Marks bu süreci şöyle açıklar:

> Toplumdaki üretim modelinin maddi güçleri, gelişimlerinin belirli bir döneminde, varolan üretim ilişkileriyle çatışmaya girerler. Daha resmi bir açıklamayla daha önce içlerinde varlıklarını sürdürdükleri mülkiyet ilişkileriyle çatışırlar. Üretim güçlerinin gelişiminin önünde mülkiyet ilişkileri engel olmaya başlarlar. Bundan sonra sosyal devrim dönemi gelir. Ekonomik temelin değişmesiyle bütün altyapı yavaş ya da hızlı bir şekilde yeni üretim biçimine uygun bir şekilde değişir.[16]

Marks'ın analizi değişim ve çelişkiden bahsettiğinden feminist analizden farklılaşır. Marks açısından toplumda hiçbir şey statik veya ölümsüz değildir, bir üretim biçiminden başka bir üretim biçimine geçildiğinde hayatın her alanında değişiklik olur. Bu tanım feodalizmden kapitalizme geçişi çok iyi açıklayabilmektedir. Eski aile modelleri yeni üretim biçiminde engel oluşturmaya başladı. Yeni üretim biçiminin başarıya ulaşabilmesi için eski ailenin dağıtılması gerekiyordu. Böylece engel ortadan kaldırıldı.

Daha sonra üretim aileden fabrikaya geçti, ev ile iş alanları ayrıştı. Bu değişiklik sosyal patlamalarla birlikte gerçekleşti. Marks açısından aile, toplumun kendisi değiştikçe değişen, toplum yapısının bir parçası haline geldi.

Altyapı ile üstyapı arasındaki farklılık, ekonomik üretim ile fikirler arasındaki ilişkileri gösteriyor. Yani üretim ilişkilerinin kendisi belirli fikirleri, kültürel ve sosyal modelleri geliştiriyor. Pek çok feminist bu türden ilişkiyi görmemezlikten gelmek istiyor. Ataerkiliğin kapitalist üretim modelinden 'göreceli bağımsızlığını' anlatarak, 'ataerkiliğin sınıf gibi yapılarla açıklanamayacak bağımsız bir yapı olduğunu'[17] kanıtlamak istiyorlar.

Bu açıklama feminizmi, Roisin McDonough ve Rachel Harrison'un yaptığı ayırıma götürüyor:

> Marksistler olarak analitik önceliği üretim alanına versek de, feministler olarak kadının ezilmişliğini anlamak için insanların yeniden üretim ilişkilerine de eşit derecede önem vermek zorundayız.[18]

Böyle yaparak feministler toplumun gelişimini ya da ekonomik gelişmelerle fikirlerin bağlantısını açıklamakta yetersiz kalıyorlar. Ataerkillik gibi kavramlar havada yüzen fikirlere dönüyor, üretim modellerinin üstünde oluyor. Yeniden üretimle, üretim modelleri arasındaki ilişki - nasıl ataerkillik sınıfların üstündeyse- tamamen rastlantısal. Dolayısıyla bu feministler Marksist değişim teorisini tamamen bırakıp ekonomik determinizmle idealizmin birleşimi bir teoriyi kabul ediyorlar.

Teoriler, sadece en yüksek soyutlama düzeyinde sürdüğü takdirde ayakta dururlar. Bugünkü aile ve kadının gerçek yaşamındaki değişikliklerle herhangi bir bağlantı kurmaya başlayınca bu teorilerdeki pek çok tutarsızlık ortaya çıkar.

Tartışmalardaki en temel hata maddi üretim ile yeniden üretim arasındaki bağı görememektir. Bu bağ hem en dar biyolojik türün yeniden üretimi bağlamında, hem de en geniş emek gücünün yeniden üretimi bağlamında, tüm sınıflı toplumlarda vardır. Kapitalist üretim kapitalist aile biçimini geliştirir. Bu son nokta Joan Smith'in 'Women and Family'[19] kitabında oldukça net vurgulanmıştır. Ancak o da patriyarşi teorisini savunanların tam tersi bir hata yaparak, kapitalist ailenin üstyapıyla hiçbir ilgisi olmadığını, ailenin kapitalizmin ekonomik temelinin bir parçası olduğunu savunuyor.

Diğer pek çok patriyarşi teorisyeni gibi Joan Smith de Engels'in formülünü yanlış yorumluyor ve iki-model teorisini kabul ediyor. Smith, aile, yeniden üretim sistemini oluşturduğu için kapitalizmin kendi temelini yıkmadan aileyi yıkamayacağını savunuyor. Onun için aile kapitalizm için ücretli emek veya birikim gibi merkezi bir şey.

Ancak onun teorisi savunulabilir değil. Çünkü kapitalizm döneminde bile emeğin yeniden üretimi yöntemlerinde büyük değişiklikler oldu. Kapitalizm özelleştirilmiş ev içi emeğe dayanarak varlığını sürdürmez. Teoride, kapitalist toplumun sonundan tek bir kelime etmeden bile aile yıkılabilir. Kapitalist sınıfın çıkarları doğrudan kadınların evde ücretsiz olarak çalışmalarında yatmaz. Aksine kadınları doğrudan üretim sisteminde çalıştırıp artı değer yaratmaları kapitalist sınıfın daha fazla çıkarınadır. Tüm deliller bunu göstermektedir. En azından, ailenin sosyalleştirilmesine dönük büyük yatırımlar yaparak kadınları kapitalist sınıf için artı değer yaratacak işçilere dönüştürmenin, kapitalist sistem açısından bugünkü emek gücünün yeniden üretimi modeline göre ekonomik olarak daha faydalı olduğu tartışılabilir bir noktadır.[20]

Bu noktayı vurgulamak önemli. Çünkü aileyi sömürü süreci kadar, kapitalist sistemin merkezi bir kurumu olarak tanımlamak bizi önemli politik hatalara götürür. En büyük hata kadınların ezilmesine karşı mücadeleyi sömürüye karşı mücadeleyle aynılaştırmaktır. Ancak burada her ne kadar özelleştirilmiş ailenin, kapitalizmin devamında mecburi bir kurum olmadığını vurgulasak da, ailenin yıkılmasının kapitalizm içinde mümkün olmadığını da vurgulamak gerekir. Bunun birçok nedeni var. En önemlisi ailenin toplumsallaştırılması için her bir kapitalist devletin altına girmesi

gereken yatırım miktarı oldukça büyük. Bu büyük yükün altına giren her bir devlet en azından kısa vadede diğer büyük uluslararası rakiplerine karşı dezavantajlı olacaktır. Ekonomik genişleme dönemlerinde toplumsallaştırma nispeten düşünüle bilinir ancak kapitalizmin kriz yaratan doğası düşünüldüğünde tüm kapitalist sınıfların bundan gözü korkar. Savaş sonrası refah dönemlerinde bile, gelişmiş kapitalist ülkelerde kamunun çocuk bakımı üzerine yaptığı harcama miktarının oldukça düşük olduğunu hatırlamakta yarar var.

Özelleştirilmiş ailenin emek gücünün yeniden üretiminde oynağı roldeki tüm tutarsızlık ve verimsizliklere rağmen, krize yatkın, kar temelli sistemde herhangi bir alternatifi yaratmak neredeyse imkansız. Şimdiki artan devlet müdahalesi artı, devletin çocuk bakımına destek vermesi (genellikle özel kapitalist yatırımlarla sağlanıyor) artı, kadın işçilerin çocuklara bakabilecek şekilde çalışabilecekleri işlere yerleştirilmeleriyle oluşan bileşim devam edecek gibi gözüküyor.

Joan Smith'in analizi, ailedeki çelişkileri dikkate almıyor. Bu yüzden ailenin kapitalizmin merkezinde olduğuna ilişkin neredeyse mistik bir inanca ulaşıyor. Smith, iki-model teorisine saplanarak patriyarşi teorisiyle yollarını ayırmanın tersine onun tarihi unsurları dikkate almayan analizine geri dönüyor.

Aile kurumuna ilişkin teori geliştirirken karşılaşılan problemlerden biri akademik solun büyük bölümünün altyapı ve üst yapı kavramlarını tamamen bir yana bırakmış olmalarıdır. Bu bırakmanın bir nedeni bu ikisi arasındaki katı ilişkiyi savunan Stalinist kavramlara duyulan tepkiden kaynaklanıyor. Bugün ne yazık ki, geniş kesimler yanlış bir şekilde bir toplumun ekonomik temeli ile burada gelişen fikirler arasındaki ilişkinin yok olduğunu savunuyorlar.

Ekonomik temel ile üstyapı ilişkisindeki karışıklığın bir nedeni de aileyi üstyapıyla ilişkilendirdiğinde onun ekonomik rolünü ortadan kaldırıyorsun, böylece ailenin kadının ezilmesindeki rolünü azaltıyorsun düşüncesidir. Halbuki bu doğru değil. Chris Harman, bunu şöyle açıklıyor:

> Temel yapı ile üst yapı arasındaki fark, üretim güçlerindeki değişikliklerden hemen etkilenen ve değişen ile göreceli daha statik ve

> değişikliklere direnen sosyal ilişkiler arasındaki farktır. Kapitalist ailenin, emek gücünün yeniden üretiminden dolayı bir 'ekonomik' fonksiyonu varsa da, birincisinden çok ikinci kategoriye girmektedir.[21]

Ailenin çok önemli bir ekonomik rolü vardır. Ancak bu önerme kapitalist devlet gibi diğer üstyapı kurumlar için de geçerli. Ancak bunlar ne kapitalizmin dinamizmini, ne de dinamik kapitalist üretim sisteminin bir parçasını oluştururlar. Aksine daha önce gördüğümüz gibi, aile bazen kendi üyelerini zalim, sınıflı topluma karşı korumak için bir savunma mekanizması, muhafazakar bir güç olarak davranır. Ailenin ekonomik rolü birikim sürecine bağımlı olarak kabul edilebilir. Bu nokta Engels tarafından vurgulanmıştır ve Marks buna benzer bir aile tanımı yapmıştır. Sosyal üretimin gelişimi aile tarzı üretimin miktarını ve önemini azalttı:

> Aile sosyal ilişkilerin sürdürüldüğü tek kurum iken, ihtiyaçların artmasıyla yeni sosyal ilişkilerin yaratılması ve artan nüfusun ihtiyaçlarının artmasıyla aile üretim ilişkilerine bağlı hale geldi.[22]

Ev İçi Emek Tartışması

1960 sonlarıyla ve 1970 başlarında kadınların ezilmesi teorisine Marksistlerin müdahalesi ailenin anlaşılabilmesinin kapitalizmle bağlantısını anlamaktan geçtiği şeklinde oldu. Ev içi emek tartışması kadının evdeki emeğinin kapitalist üretim sistemine katkısı çerçevesinde oldu. Bu tartışma akademik ve soyut bir düzeyde devam etti. Bu tartışma hem kadının ezilmesini kapitalist topluma yerleştirme ve Marksist terminolojiyi ezilmeyi açıklamada kullanma çabası; hem de feminist fikirlere taviz verme çabasıydı. Bu tartışma Marksizmin her zaman maddi üretimle ilgilendiğini ve Marksistlerin ev işlerini tamamen ayrı bir alan olarak gördükleri tartışmasının eleştirisine cevap oluşturuyordu.

Bu yüzden ev içi üretime ilişkin yazıların bir kısmı bazı değerli bilgiler üretse de bu tartışmada bir dizi hata vardı.

İlk ev içi emek teorisyenleri iki tane üretim modeli ve yeniden üretimi vurgulayarak ev işlerinin ayrı bir üretim olduğunu kabul ettiler.[23] Pek çoğu işlevselliğin önemi tuzağına düştüler ve kapitalizmin herhangi bir koşulda özelleştirilmiş aile olmadan yaşayamaya-

cağına inandılar. Diğerleri kadının ev içindeki emeğinin emek gücünün metalaştırılması sonucu oluşan artı değerin ürünü olduğunu savundu. Dolayısıyla kadınlar ayrı bir sınıf oluşturuyordu ve ev işlerine ücret ödenmesi için mücadele etmeliydiler.[24]

Bu teorilerdeki hata ikisinin de değişik yollardan sosyal üretimi ev işlerinden ayırmasıdır. Teoriler önce ev içi emeği patronların ücretli emeği kullanımı ile eşit görüyor ve ev içi üretimi sosyal üretim ilişkileriyle aynı kabul ediyor. Sonra özelleştirilmiş ev içi emeğinin varlığının sürekliliğini kabul ederek bunun ayrı bir üretim modeli olduğunu varsayıyorlar.

Bu teoriler üzerine yapılan pek çok eleştiri ev işinin ücretli emekle eşit görülemeyeceğini vurguladı.

> Ev içi emeği ücretli emek ile karşılaştırmak birbirine benzeyenleri karşılaştırmak demek değildir. Her ne kadar maddi üretimden ne kadar değer elde edildiği kesin bilinmiyorsa da, ücretli emeğin üretiminden elde edilen artı değerin miktarı ile ilgili konuşmalar ev içi emek için geçerli değildir. Bu yüzden ev içi emek zamanının ve ücretli emek zamanını birbirine ekleyerek kadının artı değerini hesaplamak mümkün değildir. Çünkü bu iki zaman eşit değildir.[25]

Ev kadının iş ve dinlenme, eğlence zamanı arasında katı ayırımları yoktur. Doğrudan yönetilen ya da kontrol edilen bir durumda değil. Ve pazar için üretim yapmıyor. Kadın daha çok kollektifin parçası olarak atomize oluyor. Çünkü pazar doğrudan onun emeğini yönetmiyor. Yeniden üretime ilişkin işler (yaşlılar, işsizlik vb durumlara bağlı değişiyor) ona yönelik acil talep olup olmamasına göre yerine getiriliyor.

Aynı zamanda ev kadınları doğrudan artı değer üretmiyorlar. Genellikle ev kadınlarını kullanım değeri ürettiği söylenir:

> Ev içi emek kullanım değerinin ürünüdür. Üretim için kullanılan girdiler erkeğin maaşının bir parçasıyla alınan tüketim mallarıdır. Ev kadını bunlardan doğrudan ev içi kullanıma dönük üretim yapar... çocuk bakımı full-time ev kadının en çok vakit ayırdığı iştir... bu aynı zamanda ev kadının kapitalizmin devamı için oynadığı en önemli roldür.[26]

Ev kadınının sadece kullanım değeri üretmek ile ilgilendiğini

söylemek ev kadınının kocasının ve çocuklarının hizmetçisi olduğunu ima etmektir. Bununla birlikte ev içi emeğin bir sosyal rolü de var. Çocuk bakımının kapitalizm için kadının evdeki en önemli rolü olmasının nedeni bu işle artı değerin üretimi arasında bir ilişkinin olmasındadır. Kısaca özetlersek 'ev içi emeğin artı değerin üretimiyle ilişkisinde, önceki sonrakinin mümkün olmasını sağlar'[27]

Ev içi emek, emek gücünün doğrudan ürünü olduğu için, artı değerin dolaylı ürünü kabul edilebilir. Bu noktayı kavramak, ev içi emek tartışmalarının ana vurgusunu anlamak ve bu tartışmadan doğru sonucu çıkarmak açısından önemli. Bu tartışmada egemen olan iki çizgi aslında yanlış sonuçlara götürüyor: ya Selma James'in yaptığı gibi ev işlerine ücret kampanyasına, ya da ev kadının yaptığı işlerin mal üretimiyle ya da gerçekten kapitalizmle ilgisi olmadığı fikrine götürüyor. Bu analiz, emek gücünün yeniden üretiminin, kapitalist üretim modelinin dışında yer aldığı sonucuna götürüyor.[28] Analizin iki tarafı da hala mücadelelerin tamamen ayrı olması gerektiğine ve patriyarşi teorisini kucaklamaya götürüyor.

Ev içi emeğin kapitalizmle ilişkisi sadece maddi değerlerin üretiminde değil aynı zamanda emek gücünün yeniden üretiminde de yatar. Ev kadını sadece kullanım değeri üretir; ancak bu aynı zamanda emek gücünün değerini de etkiler.

Pek çok ev içi emek teorisyenin amacı, üretim modellerini ayırmak olmayabilir. Onlar yaptıkları işi Marksizm'le kadının ezilmesini teorize etmeye çalışmak olarak görüyorlar. Ancak ev içindeki ücretsiz işleri Marks'ın Kapitalindeki emek kategorileri ile eşit göstermeye çalıştıklarında teorilerinde büyük bir zayıflık ortaya çıkıyor: aile ve iş arasındaki bağı anlayamamış oluyorlar.

Bu bir çelişki olarak gözükebilir. Çünkü kapitalizm altında emek gücünün yeniden üretiminin merkezi unsurlarından biri ailenin işten ayrılmasıdır. Ancak aynı zamanda aile ve iş birbirinin tamamlayıcısı ve birbirlerini etkiliyorlar. Ev içi emek tam da ücretli emek ve mal üretimi olduğu için var.

Ev içi emek teorisyenleri ise aileyi ayrı bir alan olarak görüyorlar. Bu yüzden kadının ev içi emeğinin sadece ailede değil kapitalist sistemde de merkezi olduğunu kanıtlamaya çalışıyorlar. Bu çaba, teorisyenleri ikisini birleştirmeye çalışanlardan uzaklaştırıyor. Bu bakış aynı zamanda kadının emeğinin ev dışında, işyerlerinde

gittikçe toplumsallaşan emeğini de dikkate almıyor. Bunların sonucunda ev içi emek teorisi kadının ezilmesinin sadece bir parçasını açıklayabiliyor.

Erkeklerin Çıkarı Var

1970'lerin sonunda ev içi emek teorisini açıkça bastıran bir patriyarşi teorisi ortaya çıktı: erkeklerin kadınların evde ezilmesinden bazı maddi kazançlar elde ettiği görüşü. Kadının ezilmesinin erkeğin kadının iş de dahil tüm hayatını kontrol altına almasının bir sonucu olduğu savunuldu. Bundan yola çıkarak şu argümanlar ortaya çıktı:

> evlilikte kadın, kocasına belli bir zaman, tüm hayatı, boyunca geçimini karşılaması karşılığında, hem emek gücünü hem de türünü sürdürme kapasitesinin kontrolünü veriyor.[29]

Marksizmi 'Cins körü' olarak tanımlayan Heidi Hartmann, daha materyalist denilen esasında tamamen idealist olan bir patriyarşi analizini savunuyor. Heidi Hartmann, 'Patriyarşinin dayandığı maddi temel, erkeğin kadının emek gücü üzerindeki kontrolünden geçer' diyor.[30]

Hartmann açısından erkeğin kadın üzerindeki kontrolü sadece aile ile sınırlı değil, bütün kapitalist toplum yapılarında da geçerli. O da fikirlerini iki model üretim analizine dayandırıyor. Hartmann'a göre, acemi kapital ile tüm sınıfların erkekleri, kadınlar üzerinde bu kontrolü kurmak için ittifak kurdular. İşçi erkekler, bu kontrolü koruyucu yasal düzenlemeler ve aile ücretini destekleyerek sağladılar. Bu düzenlemeler, kadını eve hapsetti ve erkeğe 'lüks tüketim, eğlence zamanı ve özelleştirilmiş hizmetler konusunda daha iyi yaşam koşulları'[31] sağladı.

Zillah Eisenstein da, kadının ezilmesini tanımlarken 'kapitalist patriyarşi'[32] terimini açıkça kullanırken benzer tartışmaları yapıyor. Bu argümanın temeliyle daha önceden tartışmıştık, gene de birkaç zayıf noktasını vurgulamak önemli. Öncelikle kadın işçilerin emek pazarıyla ilişkisine anlamayan bir anlayıştan çıkıyor. Kadın işçi, emek pazarında aynı erkek işçinin yaptığı gibi emeğini satar. Kapitalist sınıf ile ücretli kadın emeği arasında, kadının emeği-

ni satmasını engelleyen herhangi bir dolaylı ilişki yok. Kadınlar kocalarının referansı olmadan doğrudan işe alınıyorlar.

Kadın emek pazarında emeğini satarken, kocalarıyla kölelik ilişkileri kurduklarını söylemek en basitinden gerçekleri inkar etmektir. Daha da önemlisi patriyarşi kuramcıları bunu söylediklerinde, kapitalist sınıfın kadın emeğini niye daha düşük ücretle çalıştırdıklarını anlayamaz ve açıklayamazlar.[33]

Koruyucu yasal düzenlemeler ve aile ücreti daha önce gördüğümüz gibi egemen sınıfın çıkarlarının sonucu uygulandı. İşçi sınıfı açısından ise yaşadıkları çok kötü koşullar karşısında alternatif göremedikleri bir dönemde, bu zalim sisteme karşı bir koruma içgüdüsüyle kabul ettikleri uygulamalardı. Bunun dışında erkek işçiler kadın işçilere oranla daha güçlü bir pozisyonda değillerdi, çok azı sendikalıydı. Aynı zamanda koruyucu yasal düzenlemeler hiç de feministlerin anlattığı gibi kadınların çalışma koşullarını mahvetmedi. Örneğin ABD'de yirminci yüzyıla girene kadar hiçbir koruyucu yasal düzenleme konmadı ama ABD'deki işçi ailesi Britanya'dakiyle oldukça benzer özellikler taşıyordu.

Johanna Brenner ve Mariz Ramas "Rethinking Women's Oppression" makalesinde bunu vurguluyorlar:

> Bu kadar büyük bir sosyo-politik yapının ne İngiltere'de ne de Amerika Birleşik Devletleri'nde aile sistemi veya emeğin cinsel işbölümünü belirlemede bu kadar önemli bir rol oynadığını düşünmek çok zor. Buna dayanarak bir argüman ortaya koymak oldukça güvenilmez bir altyapı oluşturur.[34]

Britanya'da kadın ve çocukların çalışma saatlerini azaltmak tüm işçi sınıfı açısından yararlı bulunuyordu. Çünkü tüm işçi sınıfının çalışma saatlerini azaltmaya yaradı. Sendikalar, kadın işçileri işe almama mücadelesi verdikleri yerlerde bunu işçi sınıfı bilinciyle yaptılar. Çünkü kadınlar buralarda ücretleri düşürmek ve koşulları kötüleştirmekte kullanılıyorlardı.

> Sendikaların, özellikle kadın işçileri bulundukları iş alanlarına katmamalarının nedenini ideolojik nedenlere bağlamak tamamen gereksiz bir çabadır. Sendikaların kadın işçileri almamayı başaramadıkları iş kollarında, ücretler sürekli düşüyor ve çalışma koşulları gittikçe kötüleşiyordu.[35]

Her ne kadar Hartmann'ın tarihsel analizindeki tutarsızlıkları ve çelişkileri vurgulamak görece daha kolay olsa da, onun hiçbir şekilde tarihsel doğruluğuna bağlı olmayan argümanının etkilerini yenmek daha zor. Erkeklerin ailedeki kadın emeğinden çıkar elde ettikleri, çok geniş bir kesim tarafından kabul edilen bir fikir oldu. Pek çok feminist, erkeklerin bundan, daha fazla eğlence, daha fazla yiyecek ve daha fazla güç gibi gerçek çıkarları olduğunu ve bu yüzden statükoyu desteklediklerini savunur.

Bu fikirler oldukça güçlü çünkü içinde yaşadığımız toplumun dış yapısını yansıtıyor. Çünkü toplumdaki 'genel kanıya' göre erkekler yemeklerini pişirtiyorlar, aile bütçesini kontrol ediyorlar, karıları ve çocukları üzerinde kontrol hakları var. Bu toplumun genel durumunun görüntüsü ve pek çok feminist bunun alt yapısının da aynı olduğunu savunurlar.[36]

Halbuki tartışma kapitalizm altında ailenin rolü etrafında dönüyor. Aile emek gücünün yeniden üretimi için mi yoksa erkeklerin kişisel çıkarları için mi kuruluyor? Eğer ikinci önerme doğruysa bundan işçi erkeklerin kapitalist sistemi savunmada maddi çıkarları olduğu sonucu çıkar mı?

Erkeklerin kadının ezilmesinde çıkarları olduğunu savunmak bizi sınıf analiziyle soruna bakmaktan uzaklaştırır. Onları sömüren sisteme karşı onu yok etmek için mücadele etmek işçi sınıfının tümünün çıkarınadır. Bunu yaparken tabi ki diğer şeylerle birlikte kadının özgürleşmesi için de mücadele etmek gerekir. Diğer taraftan emek gücünün şimdi olduğu gibi özelleştirilmiş ailelerde yeniden üretilmesi kapitalist sınıfın çıkarınadır. Aynı zamanda kadının ev içi ve dışında emeğini kullanması, kadın işçilere düşük ücret ödenmesi, ev içi emeğe ücret ödenmemesi, erkeklerin toplumda karısı ve çocuklarının geçimini yetersiz de olsa sağlamak zorunda hissetmesi, bunların hepsi as olarak kapitalist sınıfın çıkarmadır.

Bu durum aile içinde cinsler arasında eşitsiz ilişkiler doğuruyor. Ancak bu, erkeklerin maddi çıkar elde ettiği bir durum yaratmıyor. Aksine şu andaki gibi ilişkilerin deli gömleğine giydirilmediği bir toplumda yaşamaktan ailenin tüm üyelerinin çıkarı vardır.

Genelde erkeklerin çıkarı olduğu sorunu sadece güç konusuna indirgenir. Tartışma en basit olarak şöyle konur: erkek işçiler iş hayatında kapitalistle ile ilişkide sömürülür, yabancılaştırılır ve haksızlığa uğrar ancak hiç olmazsa evde patrondur. Evde karısına ve

çocuklarına kabadayılık yapabilir, hatta bazen fiziksel şiddet uygulayabilir. Bunları yapmadığı zaman bile evi hem finansal hem de ideolojik açıdan kontrol eder.

Ancak işçi sınıfı bir bütün olarak gücüyle değil güçsüzlüğü ile tanımlanır. İşçi kendi ürettiği malı kontrol edemez, bu yüzden kapitalist toplumdaki mülklere ya da herhangi bir gerçek statüye ulaşım hakkı yoktur. Kapitalizmde işçinin tek değeri kendi emek gücünü satabilmesidir. Bu yeteneği çeşitli nedenlerle bittiği zaman, yaşlılıktan, hastalıktan, veya pazarda emek gücü fazlalığı olduğunda işçiler, kendilerine çalışırken verilen kırıntılardan bile mahrum bırakılırlar.

Bazı feministler patriyarşiyi, en tepede yaşlı, beyaz erkek olan hiyerarşik bir piramide benzetirler. Kapitalist toplumda sadece zengin yaşlı beyaz adamın gerçekten gücü olduğundan, bu benzetme daha yanlış olamazdı. İşçiler emek güçlerini satamayacakları yaşa gelince, para kazanan dolayısıyla harcayabilen durumdan çıktıkları için, kapitalist toplum tarafından değersiz kabul edilirler. Bu durum feodal toplumda tamamen karşıtıydı, orada yaşlı erkekler (ataerkil ailenin başı), genelde ailede gücü elinde bulunduran kişiydi. Ancak kapitalizmin en önemli özelliklerinden biri, işçi sınıfının güçsüzleştirilmesidir.

Aile içinde erkeğin güçlü ve baskın bir figür olarak kabul edilmesi, işçi sınıfının 'Andy Capp' tarzı basmakalıp tiplemesine teslim olmaktır. Bu tarz kadın işçilerin rolünü iyice azaltıp eve sıkıştırıyor ve kadın ve çocukların tamamen pasif, itaatkar ve uysal olduklarını varsayıyor. Tabi ki bu efsanevi basmakalıba uygun aileler var, ancak pek çoğu buna uymuyor. Bazı ailelerde kadınlar ailenin mali kontrolünü elinde tutuyor. Bazı ailelerde kadın ve erkekler mutlu bir şekilde birlikte yaşıyorlar; diğerlerinde aile, değişik üyelerin birbirleriyle kavga ettiği bir alana dönüşüyor.

Kadının ailedeki gerici rolü düşünüldüğünde, ailenin ataerkiliğin bir komplosu olduğu fikri hemen dağılır. Kadınların üzerinde, cins rollerinin ve kadın işlerinin zorla uygulandığı fikri çok da doğru değil. Çoğunlukla kadınlar cins rollerinin en katı uygulatıcıları oluyorlar, örneğin anneler bu rolleri kızlarına zorla uygulatırlar.

Erkeklerin çıkarı olduğu fikri açıkça ataerkilik teorisini güçlendiriyor ve iki ayrı, bağımsız mücadele alanı düşüncesini ortaya çıkarıyor. Aynı zamanda sol içinde oldukça yaygın olan başka bir tar-

tışmayı da doğuruyor: evdeki eşitsiz durum ya kadın ile erkeklerin görevleri değiştirilerek ya da evdeki işler eşit olarak yapılarak çözülebilir tartışması. Bu tartışma Beatrix Campbell ve Anna Coote tarafından Sweet Freedom kitabında şöyle anlatılıyor:

> Eğer kadınlar ev işlerini erkeklerle eşit olarak bölüşürlerse, erkeklerin ücretsiz olarak çalıştıkları saatler artacaktır.[37]

Pek az insan evdeki eşit işbölümüne karşı tartışabilir. Ancak bu tartışmalar genelde ütopik oluyor. Her ne kadar bu taktik, pek çok kadının kişisel hayatını iyileştirecek de olsa, niye her hangi bir kimsenin evde bu sıkıcı, bıktırıcı ve angarya işleri yapması gerektiği sorusuna cevap aratmıyor. Bununla birlikte ev işlerinin paylaşılması toplumun temel biçimini değiştirmediği için, ütopist bir hayal olarak kalma olasılığına sahiptir. Var olan toplumda erkekler daha uzun saatler çalışarak para kazanırken kadınlar da ev işlerini yüklendikleri için ev işlerinin paylaşılması pek çok kadın için neredeyse imkansız.

Bugün toplumda, ev içindeki işbölümü işyerlerindeki işbölümüne bağlı olarak belirleniyor. Erkekler hem kadınlara göre daha uzun saatler çalıştırılıyorlar- özellikle küçük çocukları olan kadınlar çocuk bakımı yüzünden daha az çalışmak zorunda kalıyorlar - hem de işyerine gitmek için daha uzun yolculuklar yapıyorlar. Bu yüzden daha rahat bir gelir elde eden orta sınıf erkekler açısından çocuk bakımının paylaşılması daha mümkün olabiliyor.

Bunu anlayamamak Michele Barrett ve Mary Mcintosh'un The Anti-Social Family kitabındaki dar reformizm anlayışına götürüyor. Onlar feministlerin baskıcı ilişkilerden uzak durmaları; ve tamamen feminist yaşantılar yaşamaları; cilveli fettan davranışları terk etmeleri hatta diğer insanların düğünlerine bile gitmemeleri gerektiğini söylüyorlar. Onların kaygıları modern feminizmin en etkileyici olan aşağıdaki açıklamasında yatıyor:

> maddi olarak evi temizlemek, yemek pişirtmek gibi ev işlerini parayla yaptırabilenler bu işleri aile üyeleri arasında paylaştırmak yerine profesyonellere yaptırmayı tercih ederler. Pek çok sosyalist nedenini bilmeden bundan vicdan azabı duyarlar ... Hâlbuki bu işler, hizmetçi almaktan çok eve tamir için bir tesisatçı almak gibi kabul edilmeli.[38]

Pek çok kadın eve temizlikçi almaktan çok, evlere temizlikçi olarak gitmek zorunda kalıyor. Evlere temizlikçi fikri istenir olsa bile ki biz istemiyoruz, pek çok işçi kadın açısından bu maddi olarak imkânsız. Aynı zamanda ev içindeki rol değişimi de, kadının özelleştirilmiş aile içindeki ve emek gücünün yeniden üretimindeki rolünü değiştirmiyor.

Ancak pek çok feminist kadının bu tür tartışmaları yapması sadece onların feministliğiyle ilgili bir şey değil. Feministler varolan toplumu devrimci bir dönüşümle değil reformlarla değiştirmeyi düşünüyorlar. Ataerkilik teorisi bu çerceveye tam oturuyor.

Ataerkilik fikirleri, özelleştirilmiş ailenin toplumun sosyal koşullarını önemsemeden varolduğunu savunuyor. Patriyarşi teorisi, İşçi Partisi'nin, derece derece uygulanacak olan reform talepleriyle örtüşebilir. Beatrix Campbell gibi Komünist Parti feministlerinin kullanabildiği bir teori olabilir. Stalinist fikirlerin etkisinde kalan Beatrix ve diğerleri 1970'lerde bu fikirlerin yayılmasında büyük rol oynadılar. Doğu Avrupa'daki baskıcı ve sömürücü rejimlere destek verilmesini sürdürmek için, oradaki eşitsizlikleri feminist bakış açısıyla açıkladılar. Birileri nasıl 'sosyalist ülkelerdeki' kadınların ezilmesini, ya da Küba ve Doğu Almanya'da eşcinsellerin ezilmesini açıklayabilir ki? Ya bu ülkelerin sosyalizmle hiçbir ilgilerinin olmadığını söylemek ya da sosyalizmin kadınlara özgürlük getirmediğini savunmak lazım. İkinci fikrin devamı kadınların ataerkiliğe karşı ayrı bir mücadele sürdürmesini savunmaktır.

Patriyarşi teorisinin kabul edilme alanının genişliği, sosyalist ve kadın hareketlerinin içinde reformist fikirlerin egemen olduğunu gösteriyor. Pek çok feminist Heid Hartmann'ın aşağıdaki argümanıyla aynı fikirde:

> Ben SSCB, Çin ve Küba'nın sosyalist olmadığını savunanlarla aynı düşünmüyorum. Onların istediği sosyalizm bu ülkelerde olmayabilir, ancak bu ülkeler kendilerini sosyalist kabul ediyorlar ve daha pek çok insan böyle düşünüyor.[39]

Bu pek bilimsel bir açıklama olmayabilir ancak, kadın hareketi içindeki baskın görüşün altındaki fikir hakkında bilgi veriyor.

Bu aynı zamanda pek çok ataerkillik teorisyeninin anti-entelektüel tavrını da gösteriyor. Bunlar kadınların ezilmesini ciddi ve

dikkatli bir şekilde teorize etmeye çalışanlara da saldırıyorlar. Ev içi emek tartışmaları 'işlevsel'[40] oldukları için alay edildiği dönemde Jane Humphries 'feminist değil'[41] diye tarif ediliyordu.

Patriyarşi teorisinin belki de en zayıf olduğu nokta, kapitalist toplumun yarattığı ev ile iş bölünmesini mutlaklaştırmasıdır. Feministler, kadınların artık sadece basit ev kadınları olmadığı, emek pazarında önemli roller oynamaya başladıkları, gerçeğini anlamakta belki de en yavaş davranan grup oldular. Hatta pek çok feminist bu gerçeği şimdi bile kabul etmiyor. Ekonomik mücadelenin işte, politik ve ideolojik mücadelenin başka yerlerde verilmesi gerektiğini düşünenler için iş - ev bölünmesi oldukça uygun bir durum. Bir kısım feminist yalnız kol işçilerinin proletarya olduğu fikrini öne sürerek, kadın işçilerin işçi sınıfının bir parçası olmadıklarını savundu. Dolayısıyla erkekler kol işçileri olarak kategorize edilirken, kadınlar da ezilen ev kadınları olarak kategorize edildiler.

Bugünkü işçi sınıfını anlamakta bu büyük bir hata oluşturur. Kadınlar artık işçi sınıfının önemli ve sürekli bir parçasını oluşturuyor. Göreceğimiz gibi işçi sınıfı içinde büyük bölünmeler var ve cins bölünmesi en temel olanı. Ancak kadınların işçi sınıfının parçası olduğu artık tartışılmaz bir gerçek. Erkek ve kadın işçileri ayrı görmek kadınların ezilmesinin sadece bir parçasının görülmesini sağlar.

Resmi tam görebilmek için işçi sınıfını bir bütün olarak görmek lazım. Aynı zamanda aileyi sınıflı toplumun bir parçası, kapitalist üretim biçiminin bir ürünü olarak görmek lazım. Böyle görüldüğünde ailenin kaderi kapitalizmin kaderiyle bağlantılıdır. Kadınların ezilmesinin bitmesi, vazgeçilemez bir şekilde, işçi sınıfının kendi kurtuluşuna bağlıdır.

İKİNCİ KISIM

KADINLAR ÇALIŞMA HAYATINDA

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EMEĞİN CİNSEL İŞBÖLÜMÜ

Britanya'da kadınlar, erkekler kadar çok çalışma alanlarında yer alıyorlar, ancak erkeklerden değişik işler yapıyorlar. İşlerin bölünmesi oldukça yaygın. Kadınların full-time çalıştığı işlerin %58'i '*yalnız kadınların işi*' iken, part-time'da bu oran % 70'lerde.[1] Kadınlar erkeklere göre daha az işte uzmanlaşıyorlar.

Emek pazarındaki bu cinsel bölünmeden dolayı kadınların, kapitalist toplumda genelde kötü ücret alınan, kolayca çıkarılabilen ve değersiz işlerde çalıştırıldıkları düşünülür. Erkekler endüstriyel olarak güçlü işlerde çalıştırılırken kadınların ikincil işlerde çalıştırıldığı düşünülür.

Bunu ancak küçük bir azınlığa bakarak söylemek mümkün, burada bile olay çok basite indirgenip söylenebilir. Kadınların çalıştıkları part-time ve full-time işleri arasında büyük farklılıklar var. Full-time çalışan kadınların yaptıkları işlere bakıldığında, kadınların hiçte emek pazarında ikincil olmadıkları, aksine kapitalist sistemin devamında oldukça önemli roller oynadıkları ortaya çıkar.

Full-time çalışan kadınların % 42'si sekreterlik ya da bununla ilgili işlerde çalışıyorlar. Sekreterlik kadınların en çok çalıştığı

meslek. Bu kategoriye banka, sigorta, yerel ve milli hükümetler ile tezgahtarlık ve pazarlama alanlarında çalışanlar dahil. Bu işçilerin büyük çoğunluğu ya makine operatörlüğü ya da rutin sekreterlik işi yapıyorlar. İkinci en çok çalışılan meslek eğitim, sosyal güvenlik, sağlık alanı: öğretmenler, sosyal görevliler, hemşireler ve bunlar gibi. Bunların oranı % 19, yani sekreterlik alanının yarısından az.[2]

Part-time işlerde durum çok farklı. En çok part-time çalışılan alanlar: yemek, temizlik, kuaför ve diğer kişisel hizmetler. Bu alanlarda çalışan part-time kadın işçi oranı % 39, bu alanlarda full-time çalışan kadın işçi oranı % 9. Full-time ile part-time arasındaki oranın yüksek olduğu bir diğer meslekte satış işleri (% 12 ile % 6).

Endüstri alanları değil de yapılan işler üzerinde yapılan araştırmalar da aynı sonuçları veriyor. Part-time işçilerin yarısından fazlası ya profesyonel ve bilimsel servislerde, ya da pazarlama, dağıtım ve tamir işlerinde çalışıyorlar. Full-time kadın işçilerin sadece üçte biri bu iki endüstri alanında çalışıyor.[3]

Tipik kadın işçiler, temizlik ya da yemek işlerinde çalışanlardan çok sekreterlik ya da profesyonel işte (hemşire, sosyal güvenlik uzmanı, öğretmenlik) çalışanlar oluyor. Gerçekte de mühendislik alanında çalışan kadınların oranı (% 4) ile otel ve yemek işlerinde çalışanların oranı (%5) çok farklı değil.[4] Ancak genelde kadın işçi imajı bir kadın mühendisten çok temizlikçi ya da mutfak yardımcısı oluyor.

Bazı endüstrilerdeki kadın işçi sayısı bu imajın tersini ispatlıyor. Kimya endüstrisinde çalışanların % 28'i, alet üretiminde % 28'i, elektrik mühendisliğinde % 30'u, yiyecek, içecek ve tütün üretiminde % 35'i, tekstilde %50'si, ayakkabı ve giyside % 69'u kadın işçiler.[5]

Kadınlar hâlâ imalat endüstrisinin büyük kısmını oluşturuyor. Bütün bunlara rağmen kadınların iş alanlarını en çok büyüttüğü alanlar, hizmet sektörleri oldu. Bu da kısmen bu sektörün gelişmesinin sonucu oldu. Son yirmi yılda imalat endüstrisinde büyük daralmalar oldu ve bu hem kadın hem de erkek işçileri kötü etkiledi. Bu arada hizmet sektöründeki işler arttı. Ancak yeni işler sadece kadınlara yönelik değildi. Hizmet sektöründeki part-time işlere erkekler de alındı hatta 1980'lerde erkekler kadınlardan daha hızlı bir oranda işe alındılar (bu daha küçük bir alanda oldu).[6] Bu dö-

nemde banka, finans ve sigorta mesleklerinde kadınlar erkeklerle aynı oranda işe alındılar.[7]

Kadın işçiler açısından da iş farklılıkları olsa da kadın ve erkek işçilerin bazı işlerde sürekli kalmasını sağlayan cinse göre bir işbölümü var. Bundan dolayı bazı belirli işlere bir dizi değer ve varsayım bağlanıyor. Bu duruma nasıl gelindi? Nasıl oluyor da 'kadın işi' ve 'erkek işi' kavramları, günlük hayatımızda ve konuşmalarımızda bu kadar yaygın yer alıyor? Bu soruların cevabı kapitalist üretim modelinin kendisini nasıl şekillendirdiğinde yatıyor. Bu şekillendirme sırasında kendi özel ihtiyaçlarına göre cinse dayalı işbölümünü oluşturdu.

Tabi ki kapitalizmden önce de cinse dayalı iş bölümü vardı. Marks ve Engels'in vurguladığı gibi ilk iş bölümü cinse dayalı işbölümüydü.[8] Cinse dayalı iş bölümü kadınların toplumdaki pozisyonuna bağlıydı. Kadınlar çocukları doğuran ve bakan oldukları için fiziksel ve coğrafi olarak bazı işleri yapamıyorlardı. Eski toplum modellerinde belirli bazı işler erkeklere bazıları ise kadınlara tahsis edilmişti. Bu iş bölümünden eşitsizlik çıkmayabiliyordu. Bu toplumlardan bazılarında iş bölümü çok azdı, erkekler ve kadınlar çocuk bakımı da dahil bütün işleri ortak yapıyorlardı.

Orta çağın sonlarına doğru ev içi sistemi ile eşitsiz ve erkek egemen aile yapısının gelişmesiyle birlikte, cinse dayalı iş bölümü, kadınları dezavantajlı bir hale dönüştürdü. Kadınlar genelde ücretsiz çalıştırıldılar yemek, kalacak yer ve diğer ihtiyaçları için genelde erkek olan evin reisine bağlı hale geldiler. Evin içinde ve çevresindeki üretim ilişkileri onları aileye daha da bağımlı yaptı.

Bu iş bölümünün niye kapitalizm altında devam ettiğinin net bir cevabı yok. Gördüğümüz gibi eski aile biçimi dağıldı, onunla birlikte aile içindeki üretim de. Tekstil endüstrisindeki fabrika üretiminin ilk yıllarında cinse dayalı iş bölümü tersine çevrildi. Endüstri içindeki işler, rolleri tersine çevirdi. Geleneksel olarak iplik eğiren kadınlar fabrikalarda dokumacı oldular. Geleneksel olarak evde dokumacılık yapan erkekler ise iplik eğirme işine başladılar.

Geleneksel iş bölümündeki bu değişim, yeni teknolojilerin özellikle pamuk eğirme makinesi gibi makinelerin kullanılmaya başlamasıyla gerçekleşti. Teknoloji üretim sürecini değiştirdi, daha önce bazı işleri yapamayanlara, özellikle kadın ve çocuklara bu işleri yapabilme şansı verdi. Bu değişimin sonuçları çelişkili oldu.

Önceleri geniş bir işçi grubunun yararına gözüktü. Ancak elle dokuma yapan erkek işçiler bundan çok kötü etkilendiler. Gelirleri ve yaşam olanakları bu yeni teknolojilerle ellerinden alındı. Aynı zamanda genç kadınlar iyi ücretlerle çalışmaya başladılar. Bu onlar açısından ileri bir adımdı. Ancak bu parayı kazanmak için çok uzun saatler kötü koşullarda çalışmak zorunda kalıyorlardı.

Fabrika sistemi geliştikçe tekstil sanayiindeki cinse dayalı iş bölümünü ortadan kaldıracağına daha da eşitsiz bir hale getirdi. Asıl radikal değişiklikler Napolyon Savaşları'ndan sonra yeni teknolojik buluşların daha fazla kadın ve çocuk işçiyi iş hayatına çekmesiyle gerçekleşti. Daha büyük fabrikalarda daha çok üretim yapma şansı Engels'in 1840'larda tarif ettiği çok kötü yaşam koşullarını getirdi.[9]

19. yüzyılın ortalarında pamuk kentlerindeki emek gücünün büyük çoğunluğunu gençler daha çok da kadınlar oluşturuyordu. Stockport'un 1840 ve 1860'lar üzerine yaptığı bir araştırma bunu gösteriyor:

> 1841'deki örnekte 10 - 69 yaş arası kadınlar işçilerin % 44'ünü oluşturuyordu. Bu oran 1851'de 49, 1861'de % 55 idi. Bu dönemde otuz yaşın altındaki kadınların oranı % 36'dan % 41'e, yirmili yaşlardaki kadınların oranı % 14'den % 20'ye yükseldi.[10]

Aynı çalışma, kadınların daha fazla vasıf aranan işlere yöneldiklerini gösteriyor. 1865'lere gelindiğinde yün eğirenlerden % 56'sı (1841'de bu oran % 30 idi) ve dokuma tezgahında çalışanların % 65'i (1841'de bu oran % 55 idi) kadın işçilerdi.[11]

Cinse dayalı iş bölümünün kırıldığını başka yollarla da görmek mümkün. Yoksul Yasası'nın komisyon üyeleri, aileleri 1834 sonrası Lancashire'da olduğu gibi fabrika alanlarına göç ettirmeye çalışıyorlardı. 1834 ile 1837 arasındaki krizde 203 aile (1660 insan) anlaşmayla göç ettirildi. Ancak erkekler genelde karılarından veya çocuklarından daha az kazanıyorlardı. At arabalarının şöförlüğü ya da bekçilik gibi işler yapıyorlardı. Komisyon üyelerinin bu 'göç eden ailelerin sayısı' hakkındaki ilgileri çocuk ve ergen işçilere duyulan ihtiyacın büyüklüğünü ve yetişkin erkeklere verilen işin azlığını gösteriyor.[12] Genç işçilerin aldığı ücret onları 'çekirdek aileden tamamen bağımsızlaştıracak kadar yüksekti'.[13]

Diğer endüstri dalları da makineler ve yeni teknolojilerle değiş-

mişti. Buralarda da geleneksel iş bölümü tersine çevrilmişti. Örneğin Staffordshire'daki seramik endüstrisinde, kadınlar ancak yeni makinelerin 1845'te kullanılmaya başlamasıyla merkezi bir rol oynamaya başladılar. O günden sonra seramik endüstrisindeki kadın işçilerin sayısı hızla arttı.[14]

Bu örneklerden yola çıkarak, tekstilde fabrika sistemi ve diğer endüstrilerde fabrika üretiminin gelişmesiyle geleneksel cinse dayalı iş bölümünün değiştiğini söyleyenlere katılmamak imkansız.

> Kadın ve çocuklar dokumacı olarak işe alınırken, erkeklerin işe alınmaması ailedeki geleneksel cinse dayalı iş bölümünün kesin bir şekilde değişmesine neden oldu. Fabrikada çalışan çocuk, evde dokuma yapan babasından daha çok kazanabiliyordu.[15]

Kapitalizmin ilk yıllarında, kapitalizm öncesi geleneksel iş bölümünün değiştiğine inanmak için her türlü neden vardı. Tekstil endüstrisi en parlak günlerinde geleceğin endüstriyel kalkınma modeli gibi gözüküyordu. Kapitalist sınıf, en ucuz ve esnek emek gücüne duyduğu ihtiyacı, kadın ve çocuk işçileri işe almakla gidermeye çalışıyordu. Bu süreçte ataerkillik otoritesine dayanan eski aile ilişkileri yıkıldı. Kapitalizm ücretli işçiler olarak erkekleri kadınlara tercih etmeyi ne istedi ne de tercih etti.

Ancak tekstil endüstrisindeki işçi modeli tipik model olmadı. Fabrika üretiminin gelişimi ile yeni teknolojinin üretim sürecine etkisi değişken oldu. Bazı endüstrilerde kapitalizm öncesi erkeklerin egemen olduğu durum devam etti.

Bununla beraber kadın işçiler daha çok tekstil endüstrisinde kaldılar, yeni gelişen endüstrilere geçmediler. Böylece on dokuzuncu yüzyıl boyunca kadınların büyük çoğunluğunun çalıştığı sanayiler tekstil ve ev hizmetleri oldu. Bölgelere göre değişiklikler de oldu. Kadınlar full-time sürekli işlerde olduğu gibi, iğnecilik, satış ve tarım işkollarında mevsimlik ya da geçici işlerde de çalıştılar. Ancak Britanya kapitalizminin gelişimi için tekstil sanayi önemini kaybedip yeni sanayiler önemli hale gelirken kadınlar tekstilde tıkanıp kaldılar.

Daha önce gördüğümüz gibi on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde madenlerde çok az kadın işçi (birkaç genç kadın işçi hariç) çalışıyordu. Aynı zamanda gemi yapımcılığı ve ağır

sanayilerde de hiç kadın çalıştırılmıyordu. Bunun için bazı nedenler vardı: koruyucu yasal düzenlemeler, sendikaların kadın işçileri bazı işlere almama kararlılığı.

Ancak bunlar gene de bu fenomeni açıklayamaz. Pek çok sanayi kolu koruyucu yasal düzenlemelerden ve sendikaların kapalılığından hiç etkilenmedi (1870'lerde bile sendika üyeliği 400.000 yani işçi sınıfının küçük bir bölümüydü).[16] Bu sorunun cevabı kapitalizmin değişen yapısında yatıyor. Kapitalist sınıf, işçilerden farklı olan ihtiyaçlarını karşılarken kadınların dezavantajlı olduğu koşulları yarattı.

İşçi sınıfı içindeki işbölümünü belirleyen iki önemli değişiklik oldu. Birincisi kapitalist sınıfın vasıflı emek gücüne yaptığı yatırımı arttırmasıdır. Diğeri işçi sınıfı içindeki değişikliktir. Aile içinde emek gücünün yeniden üretim masrafının artması ve kadının doğurganlığı iş bölümünün değişmesine neden oldu.

Endüstrinin doğasındaki değişim daha büyük işyerlerinin açılmasına ve kapitalist sınıfın daha büyük yatırımlar yapmasına neden oldu. Tekstil sanayi egemenliğini kaybetti, onun yerine ağır sanayi geçti. John Foster, Oldham'daki pamuk üretim kenti üzerine yaptığı çalışmada, süreci şöyle anlatıyor:

> Endüstri devriminin ilk dönemlerinde pamuk endüstrisi en yüksek gelir elde edilen sektörü oluştururken, mühendislik küçük sektör olarak görülüyordu. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında bu iki sanayi sektörü yer değiştirdi. Bu sektörlerdeki rekabet ortamı da farklıydı, pamuk üretimi oldukça rekabetçi bir sektör iken mühendislik bir avuç büyük şirketin tekelinde toplandı.[17]

Bu büyük şirketler, büyük sermaye birikimlerine ve büyük yatırımlara dayanıyordu. 1867'de Oldham'daki Platt şirketinin sermayesi 900.000 Sterlindi - bu rakam o bölgedeki bütün pamuk endüstrisinin sermayesinin toplamının üç katıydı.[18]

Bu makineleri çalıştırmak ve yatırımlardan en yüksek kârı elde etmek için egemen sınıf daha fazla eğitilmiş ve sürekli çalışacak işçileri işe almak istediler. Artık sürekli değişen, ucuz çocuk ve kadın emeğini işe çekmek yararlı bulunmadı. İhtiyaç duyulan belirli bir sayıda sürekli çalışacak ve makineleri kullanmayı öğrenmiş işçilerdi. Makineleri kullanmayı öğrenmek bazen belirli bir dönem

gerektiriyordu. İşlere belirli bir çıraklık dönemi sonucunda alınmak yaygınlaştı.

Emek pazarında eğitim ve çıraklık söz konusu olduğunda kadınlar dezavantajlı hale geldiler. Kadınların doğum yapmaları, kadın işçilerin doğum sürecinde işi ya bir süreliğine ya da tamamen bırakacakları anlamına geliyordu. Dolayısıyla sürekli çalışabilecek işçiler olamazlardı. Çıraklık eğitimi veren işler erkek işi oldu. Ağır sanayi ve gemicilik gibi diğer işlerde erkeklerin tekelindeydi. Ailenin yeniden güçlenmesi bu eğilimleri güçlendirdi.

İş hayatındaki değişiklikler, işçi sınıfı hayatındaki gelişmelerle paralel bir yol izledi. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru kamu eğitiminin artması emek gücünün bileşimini değiştirdi. Çocuklar işe daha geç başladıkları için evde onların doğumu ve bakımı daha fazla zaman ve para gerektirmeye başladı. Bunun yükü kadınlara yüklendi.

Bu yüzden aile ve içinde kadının işleri, ücretli işlerde cinse dayalı iş bölümünün merkezine oturdu. Ancak bundan yola çıkarak aileyi, kadınların işinin nedeni olarak görmek olayı çok basite indirgemek olur. Kadının ücretli işini, ailedeki işlerinin kopyası olarak gören bir grup feminist tarihçi bu indirgemeyi kabaca yapıyorlar. Bu yüzden, Sally Alexander, iş bölümünü şöyle tanımlıyor:

> Kadın ve erkek arasındaki işbölümü, biyolojiye değil, maddi manifestosu aile içinde yer alan ve yeniden üretilen ve aileden sosyal üretime transfer edilen ideolojiye bağlıdır.[19]

Bu analiz, işbölümünün geçmişte nasıl oluştuğu konusunda bize çok az yardımcı olabilir. Bugünkü ücretli kadın emeğini anlamakta ise hiçbir şekilde kullanılamaz. Kadın işleri çocuk bakımına uygun oluyorlar. Ancak part-time, geçici ya da gündelikçi işlerde çalışan kadınlar çocuk bakımını da üstlenebilmektedir. Kadın işçilerin büyük çoğunluğu çocukların okul saatleri ve okul tatillerinde çalışmıyorlar. Bu tür saatlerde çalışılan işler hiçbir zaman on dokuzuncu yüzyılda egemen kadın işleri olmadı. Bu tür işler emek pazarının uçlarında çalışan kadınlar için uygun.

On dokuzuncu yüzyılda kadınların ev işleri sektöründe çalıştığı doğruysa bile bu iş alanı geniş değildi. Daha çok tarımsal bölgelerdeki kadınlar ev işçisi oluyordu. Onlar için fazla alternatif yoktu.

Britanya bir endüstri gücü olmaya başladıktan sonra toprakta çalışan işçiler işgücünün daha küçük bir bölümünü oluşturmaya başladı. On dokuzuncu yüzyılın başında kadın işçilerin % 12'si tarımda çalışırken, 1881'de bu oran % 2'ye düştü.[20]

Tarım bölgesinde çalışan pek çok kadın, ev işçisi olmak için kasaba ve kentlere göç etmek zorunda kaldılar. 'Londra'daki hizmetçilerin sadece üçte biri Londra doğumluydu, Lincoln, Reading, Coventry ve Bath'ta hizmetçilerin dörtte üçü kırsal bölgelerden gelmişti, % 45-55'i 20 millik alan içinde doğmuştu'.[21]

Bu rakamlar bize iş bölümünün sadece cinse göre değil değişik kuşaklar, değişik coğrafyalar arasında da oluştuğunu gösteriyor. En az ücret alınan işler kırsal alandan gelen kadınlar tarafından yapılıyordu, çünkü ev işleri, çalışma koşulları ve ücret açısından tarım alanındaki işlerden daha iyiydi. Diğer işlerden geçimlerini sağlayabilecek kadınlar bu işleri kabul etmiyorlardı. Ev işlerini yapan kadınlar da önlerine başka bir iş imkânı çıktığında hemen bu işleri bırakıyorlardı ve çocuklarının bu işlerden daha iyilerinde çalışmalarını istiyorlardı. 1911'deki nüfus sayımı ev işlerinde çalışan kadınların sayısının azaldığını gösteriyordu. Kadınların en çok çalıştığı başka bir alan olan tekstil sanayindeki kadın sayısı da azalıyordu.

Bu işlerden çıkan kadınların hepsi ev kadını olmuyorlardı. Bir kısmı yeni ve gelişen sanayilerde çalışmaya başladı:

> Bu kadınlardan büyük bir kısmı sekreterlik ve dağıtım servislerinde işe başladı, daha az sayıda kadın metal, kağıt, kimyasal maddeler ve yiyecek, içecek ve tütün ticaretinde işe başladı. Bu işlerin açtığı istihdam alanı, 1901-1911 arası işe başlayan tüm kadınlara yetecek kadardı.[22]

Bu yüzyılın başında bile kadın işçilerin çalıştığı işler birbirine benzer işlerdi. Bu sektörel eğilimler, emek gücü ve bunun içinde kadınların sayısı artıkça daha da sağlamlaştı. Bütün kadınların bu işlerde çalıştırıldığını söylemek doğru olmaz. Kadınların, özellikle evli kadınların, aile gelirini desteklemek için çalıştıkları geniş bir çalışma alanı var. Bu iş alanına giysi dikmek ve diğer dikiş işleri, şapka yapımı, çamaşır yıkama, temizlik ve satış (genellikle perakende yapılan) da dahil. Ancak kapitalizm gelişirken bu işler önemsizleşti, diğer işler kadın işçilere büyük çapta iş imkanı sağlıyordu.

Kadının doğurma yeteneği ve cinse dayalı işbölümü

Kapitalist sistem geliştikçe cinse dayalı işbölümünde çok büyük bir değişiklik yaşandı. Kapitalizmin ilk gelişme ve yükselme dönemine, büyük bir nüfus artışı eşlik etti. Bu artışa ek olarak daha uzun yaşam olanakları ortaya çıktı. İlaç sanayindeki gelişmeler, daha iyi bakım ve yirminci yüzyıldaki sosyal devlet hizmetleri insanların daha uzun yaşamasını sağladı. Buna paralel olarak kadınlar daha az çocuk doğurmak istediklerinden çocuk doğurma oranı düştü. Genelleme yaparsak kadınların iş hayatına katılımı artarken, doğum oranı düştü.

Sadece işçi sınıfına bakarak kadınların doğurma oranının ortalamasını çıkarmak yanlış olur. On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında değişik bölgeler ve meslekler arasında doğurma oranında farklılıklar vardı. Örneğin bu yüzyılın ilk yarısında kömür ocaklarında çalışan aileler, en çok çocuk doğuran ailelerdi. Diğer yandan tekstil işçileri en az doğum yapanlardı. Onların doğum oranları vasıflı işçilerden daha da düşüktür.[23]

Bölgelere göre yapılan analizlerde aynı sonuçları veriyor. Kömür ocakları bölgesi Rhondda en yüksek doğum oranına sahipken, tekstil bölgesi Burnley en düşüğe sahipti.[24]

Bu farklılığın nedenlerinden biri, cinse dayalı işbölümünün kısmen de olsa değişik işçi sınıfı ailelerinde farklılaşmasıydı. Kömür ocakları bölgelerinde, özellikle Güney Galler gibi kırsal alanlarda, çok az kadın ücretli işte çalışıyordu. Ocaklarda çalışmaları yasaklanmıştı ve bu iş dışında yerel olarak çok az iş olanağı vardı. Bu yüzden kadınlar iş bulmak için (genelde ev işleri) kömür ocaklarından başka yerlere giderken, erkekler iş bulmak için tarım bölgelerinden kömür ocakları olan bölgelere göç ediyorlardı.

Tekstil sanayinde her zaman için kadınlara verilecek daha fazla iş vardı. Kadınlar ev dışında full-time iş olanağı bulabiliyorlardı. Bu yüzden, Burnley'de hem 1911 hem 1931 nüfus sayımında 15-64 yaş arası kadınların üçte ikisi çalışıyordu; bunların dörtte biri evliydi ve sadece % 15'i tekstilde çalışıyordu.[25]

Rakamlar gösteriyor ki kadınlar kendilerine yetecek para kazanabildikleri işler bulduklarında çalışmayı tercih ediyorlardı. Genelde tersi kabul edilse de, çalışma olanakları çocuk doğurma oranlarını belirliyordu. Yani kadınlar ücretli iş olanağı olmadığında

daha çok çocuk sahibi oluyordu. Lancashire tekstil bölgesi gibi kadınlara uygun iş olanakları olan yerlerde kürtaj oranları da daha yüksek oluyordu.[26]

Kadınlar ücretli işle ev işlerini uyumlu bir şekilde yapabildiklerinde de çocuk doğurma oranı artıyor. Bu sonuç, Diana Gittins'in Fair Sex kitabındaki ilginç çalışmasında var:

> Tarım alanlarında, kırsal yerlerde çalışmak doğurma oranını düşürmüyor, çünkü kadının çocuk doğurma ve bakma işleriyle çelişmiyorlar. Ancak iş koşulları, kadını evden ayırdığında, çocuk doğurma oranını düşürüyor.[27]

Bu yüzden, sadece kömür madenleri bölgesinde değil, aynı zamanda erkek işçilerin egemen olduğu gemi yapımı bölgesinde, mühendislik alanı Gateshead bölgesinde, vasıfsız erkek işçilerin yoğun olduğu Londra'nın Bethnal Green bölgesinde doğurma oranı yüksektir. Diana Gittins bu bölgelerin özelliklerini şöyle anlatıyor:

> İşlerin çoğu ya vasıfsız, ya az vasıflı, güvencesi olmayan cinstendi. İşsizlik yüksekti. Daha da önemlisi işlerin çoğu erkek işçilerin tekelindeydi (tekstil gibi değil). Erkeklerin ücretleri diğer bölgelerde kazanılan ücretlerden düşük olmasına rağmen, işçi kadınların o bölgede kazanabileceklerinden daha yüksekti. Evlilikler bu yüzden kadınların işten ayrıldıkları ve eşitsiz rollerin olduğu kurumlar yaratıyordu. Yerel sosyal grupların geleneksel değerlerine göre büyük aileler iyiydi ve kadınların görevi çocuk bakımıydı.[28]

Değişik işçi grupların arasındaki doğum oranı evdeki cinse dayalı işbölümünü de etkiliyordu. Kömür madenleri bölgesinde işçiler genç evleniyorlar, kadınlar çalışmıyor ve çok çocuk doğuruyorlardı. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Fransa'daki kömür madenleri bölgelerinde yapılan bir araştırmaya göre, 'cinse dayalı işbölümü kömür ve metal işçileri ailelerinde çok daha katıydı. Erkekler ve oğlanlar ev dışında çok ağır işlerde çalışıyorlar, evli kadınlar genelde evde kalıyor ve çocuk doğurup, ev işleri yapıyorlardı'.[29] Bu tür bölgelerde kadınlar çalışmadıkları zaman asıl görevleri bağımlı kadın ve anne olmak olarak görülüyordu. Bu da tüm eşitsizlikleri doğuruyordu.

İşteki kadınla evlendikten sonra evde kalan kadın arasındaki fark ev, aile ve çocuğa ilişkin ideolojileridir.[30]

Diana Gittins'in değişik işçi kadınları ile yaptığı röportajlar, özellikle erkeklerle birlikte çalışılan tekstil işlerindeki kadınla, çalışmayan kadının arasındaki farkı gösteriyor. Çalışan kadınlar evde daha fazla eşitlik sağlayabiliyor ve kadın ile erkek daha fazla ortak noktaya sahip. Tam tersi olarak da en eşitsiz ve sert ilişkiler, erkek ile kadının işlerini tamamen farklı gören ailelerde yaşanıyor. Böyle ilişkilerde erkekler hiçbir ev işini yapmıyorlar. Tekstil sektöründe çalışan kadınlar ise kocaları ve çocuklarıyla ev işlerini paylaşmayı anlatıyorlardı.[31]

Tabi ki bu cins araştırmaların sonuçları, sübjektif hatıralara dayandığı için kati olamaz. Ancak bu araştırma, işçi sınıfına ait stereotipi görüşün sadece az sayıda aile için geçerli olduğunu göstermekte önemli bir gösterge. Aynı zamanda cinse dayalı işbölümünün erkeklere ayrıcalık tanımaktan kaynaklandığı fikrini de çökertiyor. Görüldüğü gibi cinse dayalı işbölümü tamamen maddi faktörlerin sonucudur. Kadınlara emek pazarında alternatif sunulduğunda kadınlar kesinlikle bunu kullanıyorlar. Ev işlerini evde kimin yapacağı ev dışındaki çalışma koşullarına göre belirleniyor.

Yirminci yüzyıl ilerlerken işçi sınıfı içindeki doğum oranlarında bir eşitlenme görüldü. Yüzyılın başlarında Londra'daki çeşitli bölgeler arasında bebek ölüm oranlarında farklılıklar görülse de genel olarak doğum sonrası yaşam oranında artış ve aile üye sayısında azalma olduğu görülüyor. Shöreditch'te bebek ölüm oranı % 18'den fazla, Hampstead'ın iki katıydı.[32] Bu farklılık açık bir şekilde sınıf farklılığıyla açıklanabilirdi.

1930'lara gelindiğinde aileler iyice küçüldü. Bunun bir dizi nedeni vardı: işçi sınıfı içinde işsizliğin artması ailelerin küçülmesine sebep olmuş olabilir (Rhondda'da 1911 ile 1931 arası doğum oranının çok sert bir şekilde düşmesi gibi); eğitimin yaygınlaşması, bu yüzden yeniden üretim masraflarının artması sonucunda aile başına düşen çocuk sayısının azaltılması; eğlence zamanın öneminin artması; doğum kontrol yöntemlerine daha rahat ulaşma olanakları sağlanması. Bu faktörlerin bileşimi daha küçük ailelerin oluşturulmasına, kadınların sağlık olanaklarının artmasına ve daha uzun yaşamalarını sağladı (kadınların koşulları erkeklerinkinden

daha hızlı iyileşti).[33] Bu değişiklikler iş hayatında cinse dayalı işbölümünü derinden etkiledi, ve kadın işçi sınıfının bugünkü durumunu oluşturmaya başladı.

Yeni endüstriler

Modern endüstri ile bugünkü cinse dayalı işbölümünün köklerinin, 1940'ların sonu ile 1960'lar arası süren İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik refah döneminde atıldığı sanılır. Gerçekte bu kökler iki Dünya Savaşı arasında atıldı. Yüksek işsizlik oranlarına rağmen ücretli işlere alman kadın sayısı artıyordu. 1923 ile 1933 arasında ücretli işlerde çalışan kadın sayısı % 16.7 arttı.[34] Bunalım döneminde Britanya'dan daha çok etkilenen ABD'de 1930-1940 arası kadın işçi sayısı % 22 arttı.[35] Çalışan kadın sayısındaki bu artış günümüze kadar devam etti. Ancak yeni kadın işçiler, eski geleneksel işlere girmiyorlardı. Onun yerine yeni ve gelişen sektörlerde işe giriyorlardı. Bunun nedenini tespit etmek çok kolay. Savaşlar arası dönem endüstride büyük yenilenmelerin olduğu dönemdi. On dokuzuncu yüzyılın geleneksel tekstil ve ev işleri gibi kadın işleri hızla geriliyordu. Aynı zamanda kömür ocakları, ağır sanayi ve gemi yapımı gibi geleneksel erkek işlerinde de gerileme dönemi yaşanıyordu.

Özellikle evli olmayan genç kadınlar artık ev işleriyle sınırlı kalmak istemiyorlardı. Savaşlar arası dönemde bu sektörde çalışan kadın sayısında hızlı bir düşüş oldu. 1930'lara gelindiğinde endüstriyel sektörlerde çalışan kadın sayısı ev işlerinkinden daha fazla sayıdaydı.[36] Aynı dönemde, yeni endüstriler denen, motorlu araçlar, uçak, elektrikli aletler ve yiyecek metotları, ülkenin çeşitli yerlerinde (the Midlands, Londra, Güney Doğu) gelişiyorlardı. Bu değişikliğin sonucu kadınların iş olanakları arttı. Kadın emek gücü yiyecek, içecek ve tütün, kimyevi maddeler, mühendislik ve elektrikli aletler, banka, sigorta ve mali sektörler gibi endüstrilerde iki katma çıktı.[37]

Elektrik mühendisliği en tipik olanıdır. Endüstri müthiş gelişti.[38] Bunun için temel neden, elektrik ve elektrikli aletler için yoğun talebin olmasıydı. 1919'da yarım milyon ev ulusal elektrik ağına bağlanırken, 1938'de sekiz milyon ev bağlandı. Bu artış elektrikli aletler ve basit elektrik donanımlarına talebi patlattı. Radyo üreti-

mi 1930'dan 1935'e %378 arttı. Morphy Richards 1939'a gelindiğinde montaj hattı tekniğiyle bir haftada 5.000 elektrikli ütü üretiyordu. Kadınlar, lamba, pil, telefon ve telsiz, valf, ısıtıcı ve ocakların üretiminde vasıfsız ya da yarı vasıflı işgücünü oluşturdular.

1931'e gelindiğinde elektrikli aletler sektöründe 68.000 kadın çalışıyordu, bu rakam on yıl öncesinden % 123 fazlaydı. Diğer 'yeni endüstriler' ve gelişen sekreterlik sektöründe benzer bir artış vardı. Yeni gelişen endüstrilerde ağırlıklı olarak erkek işçi çalıştıran ağır sanayi gibi eski geleneksel sektörlerde olduğu gibi sadece vasıflı işçi alınmıyordu. Aksine yarı vasıflı işçiler daha da önemli oldular. Genelde kadınlar uzun bir çıraklık dönemi geçirmeden bazı karışık becerileri öğreniyorlardı. Ancak söylemeye gerek yok, bu kadınlar vasıflı erkekler kadar ücret alamıyorlardı.

Bu endüstrilerdeki gelişme bir dizi bekar kadının evden kopmasını sağladı. Aynı zamanda işçi evli kadın sayısını da artırdı. Sheila Lewenhak, savaş arası yıllarda başlayan ancak 1945'ten sonra iyice artan işçi kadınlarının yükselme grafiğini şöyle açıklıyor:

> Kadınlar konserve ve donmuş yiyecek yapan ve evdeki işlere verilen emeği azaltan aletleri üreten, üretim devirlerine girdiler. Bunlar hem onların evdeki yüklerini azaltıyordu hem de diğerleri için lüks maddeler oluşturuyordu.[39]

İkinci Dünya Savaşı patlamak üzereyken kadınların işe girme eğilimi oturdu. Ancak niye kadınlar bu endüstrilere alınıyordu? Niye erkekler alınmıyordu? Savaşlar arası dönemde işsizlik oranı oldukça yüksekti.

Cevabın bir kısmı endüstrinin yeniden şekillenmesinde yatıyor. Ağır sanayinin yoğun olduğu yerlerde kitlesel işten çıkarmalar ve işyeri kapatmalar oldu. Pek çok işçi özellikle genç kadın ve erkekler, Merkezi İskoçya, Kuzey Doğu ve Güney Galler gibi bölgelerden göç ettiler. Yeni endüstriler, yüksek işsizliğin olduğu ülkede işgücü sıkıntısının çekilmediği yerlerde, bunalımdaki bölgelerin uzağında gelişti. Dolayısıyla işsizlik bölgesinden gelen genç kadın ve erkek işçiler oldukça iyi karşılandılar. Genç, çalışkan ve esnek çalışma gücüne sahip olan kadın işçiler ihtiyaca tam cevap veriyorlardı, 1930'larda elektrik sektöründe çalışan işçilerin yarısının 21'in altında olduğu tahmin ediliyor.[40]

Kadın işçiler yeni üretim tekniklerine çok çabuk adapte olabiliyorlardı. Onların bakışına göre bu işlerin pek çok avantajı vardı. Ev işleri gibi işlere göre, daha iyi ücret alıyorlardı. Özellikle bunalım döneminde kadınlar için ücretli işler çok gerekliydi. Pek çok ailedeki erkek ücretlerinin kesilmesi, daha çok kadının emek pazarına girmesine neden oldu.[41]

Her ne kadar kadınlar bu işlere memnuniyetle alınıyorsa da, patronların koşullarıyla alınıyorlardı. Kadınların ücretleri erkeklerin çok altındaydı. Pek çok patron, kadınları uysal, yumuşak başlı, 'yeşil', erkekler gibi sendikalara bulaşmayan emek gücü olarak görüyorlardı. Bu yüzden erkeklerin yerine tercih ediliyorlardı.

Bugünkü durum

Bugün, emek pazarında cinse dayalı işbölümünün hala niye devam ettiğini anlamak istiyorsak, bu gelişmeleri bilmek önemli. Özellikle patriyarşi teorisiyle, buna cevap vermek mümkün değil.

Geleneksel endüstrilerde cinse dayalı işbölümü değişmeye karşı daha fazla direndi: tekstil, giysi, ayakkabı endüstrilerinde kadınlar; maden, gemi yapımı, ve ağır sanayi sektörlerinde erkekler. Ancak tüm bu endüstriler gittikçe gerilediği için cinse dayalı işbölümünde büyük değişiklikler yaşandı.

Eğer patriyarşi bu bölünmenin nedeni değilse, biz bunu nasıl açıklıyoruz? Öncelikle kadınların işe alınırken kapitalist sınıfın çıkarlarına uygun alındıklarını anlamamız lazım. İşverenler, her zaman, her yerde en ucuz, en esnek ve en az karşı çıkan işgücünü işe almak istemiştir. Kapitalist sistemin doğasında yer alan, üretim araçlarını sürekli olarak kökten değiştirmek zorunluluğu, kapitalistlere sürekli yeni emek gücü bulmasını dayatmıştır.

Bu yüzden son elli yılda, kadın ve göçmenler gibi yeni ve geleneksel olarak deneyimsiz işçiler, kapitalist üretimin içine çekilmiştirler. Cinse dayalı işbölümünün devam etmesinin ilk ve önemli nedeni, kadınların kitlesel olarak emek gücüne katıldıkları dönemde bulunabilir. Kadınlar yeni endüstrilerde, erkek işçilerden daha ucuz ve esnek emek arzı oluşturdu. Bu yüzden kapitalistler açısından, yeni endüstrilere kadınları işe almak konusunda hiçbir sorun olmadı.

Bu süreç 1945'den sonra daha da hızlandı. 1950'ler ile

1960'ların başındaki ekonomik gelişme döneminde, binlerce kadın, imalat ve daha sık büyüyen sekreterlik ve hizmet sektörlerinde part-time çalıştırıldılar. Kadınlar bu büyüyen sektörlerde işe alınmaktan son derece mutluydular. Aynı zamanda, yoğun olarak kadın çalıştıran sektörlerin doğası değişti ve kadın işi kabul edilmeye başlandılar. Sekreterlik işleri çok sayıda ücreti düşük, derecesi düşük kadının çalıştığı ve gittikçe sadece kadınların çalıştığı bir sektör oldu. Bugün, sekreterlik emek gücünün dörtte üçü, kadın işçilerden oluşuyor. Bu sektördeki işlerin derecesini düşürdü:

> 1911'de sekreterlik, tezgâhtarlık ve satış işlerinde çalışan kadın oranı, kadınların emek gücü içindeki oranına eşitti. 1971'e gelindiğinde bu işler as olarak kadın işi olarak kabul edilmeye başlanmıştı.[42]

Sekreterlik sektörü büyüdükçe kadınların emek pazarına girişi arttı. Sekreterlik işinin büyük çoğunluğunda kadınlar çalışıyordu.

Ancak bu işleri 'kadına özgü' diye tanımlamak, bizi olayı tamamen yanlış anlamaya iter. Halbuki erkeklerin bugünkü toplumda 'gerçek' işleri yaptıklarını, kadınların ise evdeki rollerinin kopyası işleri yaptıklarını savunan görüş oldukça yaygındır.[43] Bu teoriye göre kadınlar daha çok 'bakım, özen isteyen' işlerde çalışıyorlar, hemşire olarak hastalara bakıyorlar, kantinlerde aşçılık yapıyorlar, ofisleri temizliyorlar, çocuklara bakıyorlar. Hatta fabrikalarda bile evdeki işlerin aynısını yapıyorlar, örneğin imalat sanayindeki kadınların büyük çoğunluğu yiyecek hazırlama sektöründe çalışıyorlar.

Kadınların çalıştığı işler, bu basit açıklamadan çok farklı bir gerçekliğe sahip. Kadın işçilerin büyük çoğunluğu tahmin edildiği gibi aşçılık veya temizlik işlerinde değil sekreterlik, eğitim, sosyal güvenlik ya da satış işlerinde çalışıyorlar. Kadınlar işyerlerinde, evdeki 'geleneksel rollerini' tekrarladıklarında bile o işe ait özel bir vasıfa sahip olmaları gerekiyor. Örneğin sadece kadın olduğunuz için bir kantinde aşçı olarak çalışamazsınız, bunun için bir dereceye kadar eğitim almış olmanız ve yetenekli olmanız gerekir.

Daha da önemli olan nokta, kapitalist üretim sürecinin fabrika veya ofislerde kullanılan emeği nasıl değiştirdiğidir. Yiyecek üretim bandının evde yemek hazırlamayla hiçbir ilgisi yoktur. Biskü-

vileri paketlemek ya da bezelyeleri konservelere yerleştirmek ile evde yemek pişirmek aynı şey değil. Bazen, dikiş makinesinde giysi dikmek gibi bir fabrikada yapılan iş ile evde yapılan iş aynı olsa (ya da orijinal olarak evde yapılan bir iş olsa) bile işin doğası fabrika sürecinde değişmiştir. Yapılan işler, zaman sınırı ve ustabaşı sistemiyle genellikle üretim bant sistemiyle yapılmaktadır, verilecek aralar hem azdır hem önceden ayarlanmıştır. Fabrikada çalışan kadın yaptıklarını evdeki işle karşılaştıramaz bile, evde olduğu gibi hem çalışıp hem çocuk bakamaz, yaptığı işin ürününü ne kullanmak ne de satmak hakkına sahip değildir.

Gerçekte kadının işi yıllar geçtikçe, 'proleterleştirilmiştir'. Bu özellikle sekreterlik işinde açıkça görülebilir. Birinci Dünya Savaşı sırasında az sayıda genellikle erkeklerin çalıştığı bu sektör, zamanla toplumsal olarak değeri azalan, yeni teknolojilerle kitlesel işçi çalıştırılan bir sektöre dönüştü. Kadınlar bu sektöre binlerle alındılar. Sektörün büyümesinden bu yana kadınlar kitlesel olarak sekreterlik kadar daktilograf, operatör olarak çalışıyorlar. Bu kadın işçiler büyük ve sıkı kontrol altında çalışılan ofislerde, yüksek başarı kotalarıyla çalışıyorlar. Genellikle işe her gün bir şefe girişlerini kaydederek başlıyorlar. Bu işler fabrika işlerinden daha temiz ve kıdem olarak daha üstün, ancak sıkı bir düzen açısından onlardan aşağı değil.

Sekreterlik yapan kadın işçilerin esasında erkek patronların özel servislerini yaptığı popüler kanısı tamamen yanlıştır. Sekreterlik işi diğer tüm masa başı işler gibi proletaryalaştırılmıştır. Tek bir patronun servisini yapan ve genellikle daktilo işini bile yapmayan sekreterler bu iş kolunun küçük bir parçasını oluşturuyorlar. Bunlar yalnızca en üst yöneticilerin yanında çalışıyorlar. Bugün pek çok sekreter birden fazla patronun hizmetinde çalışıyorlar. Patronların telefonlarına bakmak ve dizgi işlerini yapmak gibi işleri rutin bir şekilde sürdürüyorlar.

Kadınların iş hayatındaki durumlarını evdeki 'kadınlara özgü' rollerinin devamı olarak açıklayamıyorsak nasıl açıklayacağız? Pek çok kişi ataerkilik ideolojisini bir açıklama olarak kullanmaya çalışıyor. Onlara göre erkekler kadınlar üzerindeki güçlerini sürdürmek için kendi işlerini kadınlara karşı korumaya çalışıyorlar. Ancak daha basit ve materyalist bir açıklama var. Daha önce anlattığım gibi, belirli bazı sektörler hızla büyürken, kadınlar bu sektör-

lerin ihtiyacı olan ucuz ve esnek emek gücüne uygun olduğu için, kadınlar bu işlere kitlesel olarak alındılar.

Bu teori özellikle emek gücünün yoğun kullanıldığı sektörler için doğru. Kadınların part-time çalışıyor olmaları pek çok hizmet sektörü patronunun işine geldi. Çünkü kadınların çalışma saatleri iş için gerekli zamanlara yayılabiliyordu. Kadın emeğinin erkek işçilere göre daha ucuz olması işveren sınıfın hoşuna gitti. Bunun sonucunda hizmet sektöründeki ücretler düşük kaldılar. Dolayısıyla geleneksel 'kadın işleri', vasıflı ya da mavi yakalı işlere göre daha az ücret alınan daha az vasıflı işler oldular.[44]

Bu içinden çıkılmaz bir kısır döngü yarattı. Bazı işler, rutin sekreterlik, düşük dereceli perakende satış, hastahanedeki yardımcılar gibi 'kadın işleri' olarak tanımlandılar. Erkek işçiler ya saat başına daha fazla ücret alman ya da fazla mesai saati ücreti alınan (ya da ikisi birden olan) işlere yöneldiler. Bunlar araba endüstrisi, ulaşım sektörü, telekomünikasyon mühendisliği ve benzeri işler. Kadınların bu sektörlerdeki oranlarında bir yükselme olduysa da kadınların bu sektörlere girme çabaları pek başarılı olmadı.

Cins koşulları, ideoloji, ve bundan kaynaklanan düşük dereceli beklentiler, bunların hepsinin bileşimi, cinse dayalı işbölümünün devamında etkili oluyor. Tabi ki bunda cinsiyetçiliğin de önemli bir etkisi var, örneğin Londra'da kadın itfaiyecilere 'yemin töreni' zorlaması yapılması gibi.[45] Ancak 'kadın işi' ve 'erkek işi' ustaca tanımlanmış olarak duruyor. Genelde de kadın işleri daha az karlı ve değerli oluyor. Örneğin patronlar elektrik gibi sektörlerdeki 'ustalık' kavramını kadınlara uyguladıklarında, 'kadın işini' hafif, esnek ve vasıfsız olarak tanımlıyorlar.[46]

Bu tanım tüm kadın işleri için geçerli değil. Özellikle beyaz yakalı işçiler arasındaki cinse dayalı işbölümünde büyük değişiklikler olduğuna dair işaretler var. Ancak kadınların yeni işlere alınmalarının hem erkeklere hem de kadınlara maliyeti oluyor.

Dizgi işi buna bir örnek teşkil ediyor. Bu iş ilk başladığında işte iyi ücret alan, oldukça hünerli erkek işçiler çalışıyordu. Bu iş kolunda sendikaların dağıtılması, endüstri, ulaşım, telekomünikasyon, mühendislik gibi işlerde stajın başlaması, işi daha basit ve esnek saatlerde yapabiliyor olmak koşulları değiştirdi. Bunların sonucunda daha kötü koşullarda daha az ücret alındı. Bu koşullarda kadınlar daha kötü koşullarla işe alınmaya başlandı. ABD'de kadın

işçilerin dizgi işindeki oranı 1970'de % 16.8'den, 1985'e gelindiğinde % 70.5'e çıktı.[47]

Genellikle çalışma koşullarının böyle kötüleşmesi kadın işçilerin belirli endüstri ve sektörlerde işe alınmasının temelini oluşturdu. Burada problem, cinse dayalı işbölümünü kırılmasından çok, iş hayatındaki koşulların düzeltilmesidir. Bu yüzden sosyalistler, kadınların işe alınmasında eşit haklar için mücadele ederken, aynı zamanda varolan ücret düzeyinde ve çalışma koşullarında da eşitlik savunmuştur. Ancak bu koşullar altında erkek ve kadın işçiler haklarını kazanmak için beraber mücadele ederken, cinse dayalı işbölümünün kaldırılmasında birlikteliği yakalayabilirler. Ancak değişiklikler patronun isteği doğrultusunda olursa tam tersi gerçekleşebilir.

Emek pazarında geleneksel cinse dayalı işbölümünün kırıldığı başka bir alan daha var: profesyonel ve yönetici sınıflar. Bu alanlarda kadınlar son yirmi yılda gerçek bir çıkış yaptılar. Bütün işaretler bu sürecin devam edeceğini gösteriyor. Kadınlar, 1977'de bu alanların %18'ini oluştururken, şimdi % 25'ini oluşturuyorlar.[48] Profesyonel işler için yapılan sınavları geçme açısından da kadınlar büyük bir adım attılar. 1975'te Muhasebecilik sınavını geçenlerden % 7'si kadın iken 1980'lerde bu oran % 23'e çıktı. Yetkisiz avukat sınavları için % 21'den % 32'ye, yetkili avukatlar için % 19'dan, % 54'e çıktı.[49] 1987'de yılda 15.000 İngiliz Sterlinden fazla kazanan yatırım bankacıların % 15'ini kadınlar oluşturuyor.[50]

Kadınların üst yöneticiler olması önünde gerçekten ciddi barikatlar var, öncelikle çocuk sahibi olmak pek çok kadının işten bir süre ayrılmasına neden oluyor ve bu kadınların yükselmesini oldukça kötü etkiliyor. Bütün bunlara rağmen bir kısım kadının bu barikatları yıkarak yükselebildikleri ve cinse dayalı işbölümünü kırabildikleri ortada. Her zamanki gibi bu süreç öncelikle ABD'de ilerliyor: ABD'de muhasebecilerin % 44'u, yönetici düzeyindekilerin üçte biri kadın.[51]

Bu olanaklar ancak küçük bir azınlık için geçerli. Pek çok kadın işçi için böyle bir tercih hakkı yok. Aksine kadınlar, az ücret alınan, esnek çalışma saatlerine sahip, genelde vasıfsız rutin işlerin olduğu emek pazarında kilitli kalıyorlar. Bütün bu koşullar aynı zamanda kadının kapitalizm altındaki aile içindeki rolünün sonucu.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KADINLAR VE YEDEK İŞGÜCÜ ORDUSU

Kadınların emek pazarında ikincil bir role sahip olduğu fikrinin yanlış olduğunu gördük. Kapitalizm tarihi boyunca, evli kadınlarda dahil pek çok kadın, ev dışında ücretli işçiler olarak çalıştılar. 1930'lardan bu yana ücretli çalışan kadın sayısı, annelerinin ya da büyük annelerinin hayal bile edemeyeceği bir hızla arttı. Aynı zamanda kadınların çalıştığı iş alanları, onları ekonominin merkezine daha çok yakınlaştırdı.

İşe alınan kadın sayısındaki artış, binlerce bekar kadının iş alanına girmesini sağlarken, daha da önemlisi mümkün olabilecek en yüksek sayıda evli kadını da çalışma hayatına çekti. Bu süreç 1930'larda sekreterlik ve hafif imalatın gelişmesiyle başladı. Kadınların işe alınma süreci, İkinci Dünya Savaşı sonrası olağanüstü koşulların gelişiyle süreklilik kazandı.

Bu olağanüstü koşullar kapitalistlere kadın işçilerin önemini ve kadınların üretime katılmalarını sağlamak için neler yapmaları gerektiğini gösterdi. Evli kadınlar öncelikle gönüllü olarak çalışma hayatına atılmaya teşvik edildiler. Devlet tarihinde ilk kez evli kadınların nerede ve ne işte çalışacakları düzenleniyordu. Devlet, kadınların çalışabilmesi için alışveriş saatlerini düzenledi, işyerlerin-

de kadınlar için sağlık olanaklarında ve çocuk bakımında destek sağladı. Kadın Gücü Danışma Komitesi adında bir komite bu işlerle ilgilenmek için kuruldu.

Endüstriyel ve askeri işe mecburi alınış erkeklere uygulandığı kadar kadınlara da uygulandı. 1941'de Gerekli İş (İş için Kayıt) Emiri, bu süreci başlattı. Yünlü giysiler ve perakende satış işlerinde çalışan kadınlar işten alınıp gerekli olan işlere alındılar. Kadın işçiler izin almaksızın iş değiştiremez oldular. 1942'ye gelindiğinde daha sıkı düzenlemeler getirildi. 20 ile 30 yaş arası kadınlar ancak iş değişikliği sırasında bir süre işsiz kalabiliyorlardı. Sadece en az bir kişiye bakmakla yükümlü kadınlar, ücretli iş dışında kalabiliyorlardı. 1943'e gelindiğinde 18 ile 50 yaş arası tüm kadınlar iş ofislerine kayıtlıydı ve neredeyse yarısından fazlası ya endüstride ya da askeriyede çalışıyordular.[1]

1943'e gelindiğinde iki milyon kadın savaş araçları sanayinde çalışıyordu, bu rakam 1939'da yarım milyondu.[2] Kadınlar daha önce erkek işi olarak bilinen gemi yapımcılığı gibi ağır sanayilerde çalışmaya başladılar, hatta vasıf isteyen işleri bile kotardılar. Bu ilerleme kadınlar için eşit işe eşit ücret talebini gündeme getirdi. İşçiler 1943'te Glasgow'a yakın Hillington'da Rolls-Royce fabrikasında greve gittiler (grevler savaş zamanı yasal düzenlemeler altında yasa dışıydı). Bu mücadeleler sonucunda, kadın işçilerin aldıkları ücretlerde yükselme olsa da eşit işe eşit ücret hakkı kazanılamadı.

1939 ile 1944 arası kadınların metal, mühendislik ve gemi yapımı endüstrilerinde aldıkları ücretler, erkek işçilerinkine oranla % 6 artmasına rağmen, erkek ücretlerinin ancak yarısına ulaşabildi. Aynı endüstrilerde kadınların saat başına aldıkları ücret, erkeklerin aldığı ücrete göre % 62'den % 74'e yükseldi, haftalıkları neredeyse iki katına, 32 şilinden 56 şiline çıktı.[3] Bu ücret artışları, kadın ücretlerini her ne kadar erkek işçilerin ücretleriyle eşitlemediyse de pek çok kadın işçinin hayatında olumlu değişiklikler olmasını sağladı. Savaş öncesi düşük ücret alınan özellikle hizmet sektöründeki 'kadın işlerinden' daha iyiydiler.

Kadınların hayatında büyük değişiklikler yaratan savaş, aynı zamanda büyük sosyal alt üst oluşlara neden oldu. Kadınlar uzun saatler boyunca çalıştırıldılar. Evli kadınların çoğunun çocukları onlardan alındı. Beraber yaşayan anne ve çocuklar bile günlerce,

bazen haftalarca birbirlerini görmeden yaşadılar. Savaş zamanı ironilerinden biri devlet yetkililerinin, kadınlardan, savaşa hizmet etmek için çocuklarını bırakmalarını istemesidir. Hükümetin propaganda posterlerinden biri çalışan kadınların, kendilerinden alınan çocuklarını sık sık görmelerini engellemeye yönelikti. Savaş sırasındaki resmi yetkililerin tavırları barış zamanındakinin tam tersiydi. Annelerden savaş sırasında istenenler barış zamanı ilgisizlik olarak suçlanılan şeylerdi.

Savaş sırasında kadınlardan vakitlerinin çoğunu ev işleriyle geçirmeleri beklenmiyordu. Aksine evde fazla iş yapmamaları için teşvik ediliyorlardı. Devlet tarafından işletilen restoranlar, ucuz fiyatlarla sıcak yemek servisi yapıyordu. En azından bir grup kadın işçi için çocuk bakım olanakları sağlanıyordu. Bir kaç fabrika, savaş malzemeleri üreten işçilerinin çok zamanını alan sıraya girip alışveriş yapma işlerini yapması için birkaç eleman işe almıştı.

Bütün bu yardımlar ve kadınların çalışmasına yönelik propaganda araçları, kapitalistlerin büyük bir kaynak bulmalarını sağladı: evli kadın işçiler. Kadınlara yönelik ekonomik hayattaki tavırlar değişti.

Ancak kadınların sürekli çalıştığı zamanın, sadece erkeklerin uzaklarda savaştığı, savaş zamanlar olduğunu düşünenler de vardı. 1942'deki, Kadınların Milli Danışma Konferansında, evli kadınlara, işlerini bırakmaları ve ev işlerine daha büyük önem vermeleri için çağrı yapıldı. Aynı yıl toplanan, TUC (İngiltere Sendikaları Konfederasyonu)'nun Kadın Danışma Konferansı, bu çağrıyı oy birliğiyle ret etti.[4]

Ancak evli hatta bekar kadınlar için problemler başladı. Daha savaş bitmeden savaş sonrası yılların iş olanakları açısından çok güllük gülistanlık olmayacağı belli oldu. Öncelikle savaşta çarpışan erkeklerin döndüklerinde eski işlerini alma hakları yasal düzenlemelerle sağlanmıştı. Bu binlerce kadın işçinin işten çıkarılması anlamına geliyordu. Kadınların savaş sırasında rahat çalışmalarını sağlayan, komünal restoranlardan kreşlere kadar reformların savaş sonrası devam etmesi garantilenmemişti.

Savaş sonrası kapitalist sınıfın kadın işçilere yönelik amaçları, savaş sonrası İşçi Partisi hükümetinde Maliye Bakanlığı Danışmanlığı yapan Sir Stafford Cripps tarafından net bir şekilde anlatılmıştır. Bay Cripps, 1943'de yaptığı konuşmada, kadınların evde

geleneksel rollerini oynamaya devam ettikleri kadar ev dışında da çalışmaları gerektiğini söylüyordu:

> Bu ülkenin insanlarına savaş sonrası da, iyi bir yaşam standardı sağlamak istiyorsak sadece tüm erkekleri değil alabildiğimiz kadar evli, bekar kadın işçiyi de çalıştırmamız lazım. Ancak eşitliği en çok savunanlar bile itiraf etmelidir ki kadınların bir başka sorumluluğu daha vardır: çocuk doğurmak ve bakmak. Bu sorumluluğu kadınlar görmemizlikten gelemezler. Kadınlar yuva inşacısıdırlar ve öyle kalmalılar.[5]

Cripps'in söylediği şeyler gerçekleşti. Kadınlar işgücünün önemli bir kısmını oluşturdular, ancak aynı zamanda ev işleri ve çocuk bakımı da onların sorumluluğu oldu. Savaş sonrası dönemde iş hayatındaki pozisyonları de değişti.

Savaş sonrası ekonomik refah dönemi

1943-1948 arası çeyrek milyon kadın işten ayrıldı.[6] Bu işten ayrılmalarının çoğunluğu, savaş araçları ve savaşa bağlı endüstrilerinin gerilemesinden kaynaklandı. Yüksek oranda işten çıkarmalar önceden erkek işi olan ve şimdi bir kez daha erkek egemenliği sağlanan iş kollarında oldu.

Kadınlar genelde bu çıkarmaları kabul etmediler ve bazen karşı çıktılar. AEU (Mühendislik sendikasının) savaş bitmeye yakın 1000 kadın işçi arasında yaptığı ankete göre 663 kadın bu endüstride çalışmaya devam etmek istiyormuş. Bunlardan 50 tanesi hariç tümü full-time çalışmak istiyormuş. Çalışmaya devam etmek isteyenlerden üçte biri evli kadınlarmış.[7]

Kadınların bu endüstrilerden çıkışı genellikle sürekli oldu. Ancak ücretli işlerden çıkarılmaları (eğer olduysa) kısa sürdü. 1947'de emek arzı o kadar azdı ki, hükümet hastahane ve ulaşımda çalışması için 300.000 kadın işçiyi, işbaşı yapmaya çağırıyordu.[8] 1948'e gelindiğinde 1939'a göre ücretli işlerde 683.000 daha fazla kadın çalışıyordu. Savaş öncesine göre sendikalarda, çeyrek milyon daha fazla kadın vardı.[9]

Savaştan kısa bir süre sonra kadın işçilere ait bir çalışma modeli inşa edildi. Kapitalizm tarihinin en büyük ve en istikrarlı ekonomik gelişme dönemi başlamıştı ve kadın işçileri hızla emek paza-

rına çekiyordu. Süreç içinde, kadın işçilerin, savaş dönemindeki gibi olağanüstü koşullarda işe alınıp sonra çıkarılan işçiler olmayacakları, aksine emek gücünün sürekli elemanları olacağı gerçeği ortaya çıktı. Evli kadınların çalışmaya başlama eğilimi gittikçe arttı. Erken yaşta evliliklerin artışı, daha çok kadının eğitime devam etmesi ve tabi ki kadınlar için uygun işlerin artmasının bu artışa olumlu etkileri oldu.

Evli kadınların çalışma eğilimi 1950'ler boyunca sürekli arttı. Ancak 1950'lerde evli kadınlar emek pazarında bekar kadınlardan daha azdılar. Ancak on yıl sonra 7.7 milyonluk toplam kadın işçilerin 4 milyonu evli kadınlar olduğunda bu oran tersine çevrilebildi.[10] Bugün evli kadın işçi sayısı bekar kadınların iki katı.[11]

Evli kadınların çalışma hayatı içindeki oranları hayrete düşürecek kadar hızlı arttı. 1951'e gelindiğinde evli kadınların % 20'si çalışıyordu. Bu yirmi yıl öncesinin iki katı kadardı. Yüzyılın başlarında bu oran hep % 10'da kalmıştı. Geçen yirmi yılda bu oran hızla yükseldi, 1980'lere gelindiğinde evli kadınların % 50'sinden fazlası ücretli bir işte çalışıyordu.[12]

Son zamanlarda tüm işler arasından kadın işçilere uygun işlerin oranında bir artış var. Gerçekten 1970'lerin başından 1980'lerin ortasına kadar 'tamamen kadın işi kabul edilen işler 1.7 milyon civarında arttı'.[13]

1920'lerden bu yana yaşları 20 - 24 arası değişen genç kadın işçilerin sayısında sürekli bir artış oldu. Ancak işe alınmada en çok sayısı artan kadınlar daha yaşlılar, otuzlarının ve ellilerinin ortasında olan kadınlar oldu. Bunlar genç bekar kadınlardan daha çok işe alındılar. Bunun nedenini bulmak o kadar da zor değil. Bunun kadının anne ve çocuk bakıcısı olmasıyla çok yakından ilişkisi var. Kadınlar en çok çocuk doğurdukları ve çocukların okula kadar büyütüldükleri yaşlarda yani, yirmilerinde ve otuzlarında işten geçici ayrılırlar. Kadınların iş hayatının şekillenişi, onların aile içindeki rolüne uygun belirleniyor. Bu olay aynı zamanda kadınların iş hayatındaki önemli bir özelliği part-time işçiliği gündeme getiriyor:

> kadınların ev dışında ve full-time çalışıp çalışmayacağını belirleyen etken, çocuklarının özellikle beş yaşın altındaki çocuklarının olup olmadığıdır.[14]

Part-time iş

1985'te çalışan 9,3 milyon kadın işçinin neredeyse yarısı part-time çalışıyordu (5 milyon full-time, 4,3 milyon part-time).[15] Son yıllarda part-time çalışan kadın işçilerin sayısında bir artış yaşanırken full-time çalışan kadın sayısında bir düşüş gözleniyor. Ancak son istatistikler bu sürecin artık devam etmediğini full-time çalışan kadınların sayısının part-time çalışanlara göre yeniden yükseldiğini gösteriyor.[16] Proje konusundaki vasıflı işçi ihtiyacı full-time çalışan kadın işçi sayısının artmasında etkili olmuştur. Bütün bunlara rağmen part-time çalışan kadın işçi sayısı gelecek eğilimler dikkate alınmadan artmıştır ve artmaya devam ediyor.

Part-time işlerin bu kadar yaygın olması, hem işveren açısından hem de kadınlar açısından avantajlı olmasıdır. İşverenler daha az çalışma saatinde daha verimli emek çıkardıkları için tercih ediyorlar. Part-time işçilerin işverene doğrudan masrafı daha az olmuştur (1960'lar boyunca Sigorta Primi ödemek zorunlu değildi ve full-time işçilerden daha az yardım alıyorlar). Bazı monoton işleri part-time çevirmek bu işlerdeki sürekli işçi devrini engelliyebilir. Part-time çalışanlar daha esnek çalışma saatlerine sahip oluyorlar. Ancak kanıtların gösterdiğine göre çocuk sahibi kadın işçiler part-time işlerde bile kendi full-time karşıtlarına göre daha az esnekler ve daha az iş değiştirme şansına sahipler. Çocuk sahibi kadınlar için part-time iş saatleri, ya çocuk bakımına uygun olmalı, ya okul saatlerine uyumlu olmalı ya da kocasının iş saatlerine uygun olmalı.

Büyük çaplı part-time iş olanakları, kadın işçilere emek pazarında büyük problemler de yarattı. En belirgin olanı part-time iş ile annelik arasındaki bağlantıdır. Çocuk sahibi çalışan kadınların % 70'i part-time çalışırken, toplam kadın işçilerin sadece % 26'sının çocuğu yok.[17]

Part-time işler genellikle koşulları kötü, sendikalaşma oranı ve yükselme olanağı düşük işler. Son zamanlarda kadınların iş hayatı üzerine yazılmış en kapsamlı çalışma olan Jean Martin ve Ceridwen Roberts'in yazığı Women and Employment-a lifetime perspective'de bu görüşü doğruluyor.[18] Sadece 'kadın işi' kabul edilen işlerde çalışan kadınların oranı full-time çalışan kadınlar arasında % 58'i iken, part-time işlerde bu oran % 70'i buluyor. Full-time çalışan kadın işçilerin % 69'u sendika üyesi olabiliyorken, part time

da bu oran % 50'nin altında. Full-time çalışanların yarısından fazlası sendikalı iken part-time çalışanların sadece dörtte biri sendikalı. Haftada 16 saatin altında çalışan part -time işçilerin sadece % 17'si sendikalı. Full-time ve erkeklerle beraber çalışan kadınların sendikalı olma şansları daha fazla.[19]

Kadınlar yedek işgücü ordusunu mu oluşturuyor?

Kadın ve erkek işlerinin arasındaki farklılık, büyük miktarlarda kadın işçinin part-time işlerde çalışıyor olması oldukça yaygın olan kadınların 'yedek işgücü ordusu' oluşturduğu argümanını yarattı. Bu argümana göre, kadın işçiler ekonomik genişleme dönemlerinde işe alman, kriz dönemlerinde evlerine gönderilen, kullanıldıktan sonra atılabilen emek gücünü oluşturuyorlar.

Bu argüman 1970'lerde pek çok feminist düşüncenin alt yapısını oluşturdu ve hala kadın hareketi içinde 'akla yatkın' açıklama olarak kabul ediliyor. Bu argüman oldukça önemli çünkü işçi sınıfının doğasını ilgilendiriyor ve erkek ve kadın işçiler arasındaki birlikte mücadele bağına karşı bir tez oluşturuyor.

'Yedek işgücü ordusu' kavramı Marks'tan alınmıştır. Marks, sermayenin sürekli yeni işçiler bulmak zorunda olduğunu anlatmıştır. Üretim araçlarını kökten değiştirmek, eski işçi gruplarını emek pazarından çıkarırken yeni işçi gruplarını emek pazarına sokmak demek oluyor. Yeni işçiler aramak işi binlerce yeni işçiyi emek pazarına sokuyor. Bu işçiler, kapitalist sınıfın ihtiyaç duyduğu belirli zamanlarda, emek pazarına sokulmak için 'yedek işgücünü' oluşturuyorlar.

Marks kendi döneminde üç çeşit yedek işgücünden bahsediyordu: gizli olan, gezgin, ve durgun.[20] Gizli yedek emek gücünü, Marks 'tek bir kez kullanılan ve çözülen' olarak tanımladı. Kapitalist üretim sürecine kolayca çekilebilecek ancak bir kez çekildikten sonra eski işlerine geri göndermek mümkün olmayan işçilerin oluşturduğu gruptu. Marks'ın bu gruba gösterdiği temel model tarım işçileriydi. Tarım işçileri Marks'ın döneminde sürekli olarak tarım alanından alınıp, imalat sanayine yerleştiriliyordular. Gezgin emek gücü, mevsimsel çalışan ya da talep üzerine çalışılan işlerde çalışan işçilerdi. Bunlar zaman zaman işe girip sonra oradan çıkıp başka işler arayanlardı. Marks'ın döneminde en yaygın gezgin yedek

emek gücünü, yol ve demiryolu yapımında ve inşaatlarda çalışan İrlandalı göçmenler oluşturuyordu. Durgun yedek emek gücünü o zaman ki sürekli işsiz işçiler oluşturuyordu.

Marks'ın değişik kategorilerine baktığımızda bunlardan hiç birinin kadın işçilerin durumuna uygun olmadığını görebiliriz. Buna rağmen feministler, Marks'ın kategorilerini kadın işçilerin emek gücünün kullanılıp atılan bölümü olduğu tartışmasında kullanıyorlar. Feministlere göre patronlar kadın işçileri kendi heveslerine göre işe alıp sonra atıyorlar. Bu bölümde göreceğimiz gibi kadın işçilerin çalışma modelleri bu açıklamaya uymuyor. Ancak kadınların yedek işgücü oldukları teorisinde iki nokta var ki bunlara dikkatle bakmak gerekiyor.

Birinci nokta ücretler sorusudur. Kadın işçiler yedek işgücü olarak diğer işçilerin ücretlerinin düşürülmesine neden oluyorlar mı. Bazı durumlarda kadınların bu rolü oynadığı aşikar. Kadın işçilerin ücreti genelde erkek işçilerin ücretlerinin dörtte üçünden daha aza tekabül ediyor. Bir dizi endüstri dalında kadınların işe alınması işçilerin ücretinin azaltılması sonucunu doğurdu. Buna en son örneği dizgicilerde yaşandı. Yeni teknolojiyle binlerce kadın işe alınırken ücretlerin hepsinde ciddi azalmalar oldu. Kadınların ücret düzeyi genelde erkeklerin ücretlerinin de düşmesine neden oldu.

Ancak bu konuda bile durum bu kadar basit değil. Her ne kadar kadınların ücreti erkeklerinkinden düşükse de 1970'lerin başındaki Eşit Ücret Yasasından sonra iki cins arasındaki ücret farkı küçüldü.[21] Gene özellikle kadınların yoğun çalıştığı endüstrilerde bir dizi vasıflı kadın işçinin erkeklerle aralarındaki ücret farkını iyice kapattığı hatta eşitlediği durumlarda var.

Bütün bunlara rağmen kadınların erkeklerin ücretini düşürdüğü tartışmasında bazı gerçeklikler var. 1970'lerin başında yapılan Harry Braverman'ın emek gücü üzerine yaptığı araştırması bile, ABD'de kadınların yoğun çalıştığı, hizmet ve sekreterlik işlerinin aynı zamanda en düşük ücret alınan işler olduğu sonucunu vurguluyordu.[22]

Kadınların yedek emek gücü olduğunu söyleyenlerin ikinci noktası, onların istendiğinde işe alınıp, işten çıkarılacak olmalarıdır. Evli kadınların iş hayatına katılmaları ve part-time işlerin oranının yüksek olması bu tartışmayı destekleyen unsurlardır. Bu unsurlar gerçekten özellikle evli kadınların yedek işgücü olduklarını

kanıtlıyor ancak işe alınıp sonra atılacak unsurlar olduğu tezini kanıtlamakta zorlanıyor. On beş yıllık kriz dönemi deneyimleri bu iddiayı doğruluyor gibi.

Eğer kadınların emek pazarında işe alınıp atılacak oldukları hipotezi her halükarda doğrulanacaksa, o zaman kriz ve kamu harcamaların kesilmesinin kadının emek pazarındaki pozisyonu üzerinde büyük aksamalar yaratması gerekir. Ancak gerçekte bunun tersi yaşandı. Her bakımdan kadının pozisyonu daha da güçlendi. 1975'ten 1986'ya kadar ki istatistikler genel olarak krizden erkek işçilerin kadın işçilerden daha fazla etkilendiklerini gösteriyor. Eğer 1971'deki iş sayısını 100 olarak alırsak 1986'da kadın işleri 114.8'e çıkmışken, erkek işleri 86.5' düşmüş oluyor. Kadınlar 1971'de işgücünün % 38'ini oluşturuyorken, 1986'da % 44.8'ini oluşturuyor. Kadın full-time işgücü sabit kalırken, part-time işgücü 1971'de 100 ise 1986'da 145.5'e yükseldi. 1971-1986 kriz yılları arasında kadın işlerinin artışı as olarak part-time işlerin artışıyla sağlandı.[23]

Bu rakamlar işsizlik için de aynı. İşsiz kalan erkek sayısı, işsiz kalan kadın sayısından sürekli olarak daha fazla oldu. 1985'te erkek işgücünden % 15.9'ü işsiz iken kadın işgücünün % 9.9'u işsiz idi.[24] Kadın işgücünün işsizlik oranını ölçmenin, evli kadınlar işsiz olarak kaydedilmediğinden, daha zor olduğu kabul edilse de bu rakamlardan kadın işsiz oranının erkeklerinkinden daha fazla olduğunu iddia etmek zor.

Bu durum nasıl oluştu? Buna ait açıklamaların bir kısmı, 1930'lardaki büyük kriz sırasındaki kadın işçilerin emek pazarına girişinde bulunabilir. O dönemdeki deneyimler oldukça çelişkiliydi. Bir yandan yapılan propagandanın büyük bölümü kadınların özellikle evli kadınların çalışmamasına yönelikti. O dönemde iki fikir eş zamanlı ve eşit derecede yapılıyordu: kadınlar as olarak eş ve anne olarak zamanlarını doldurmalıydılar ve eğer iş olanakları az ise ki dünya savaşları arası azdı, erkek ve bekar kadınlara öncelik verilmeliydi.

Britanya'da 1929-1931 yılları boyunca İşçi Partisi hükümetinin başkanı Margaret Bondfield, bir yandan işsizlik için zorlayıcı testler koyarken, bir yandan da devlet yardımlarını kısmaya çalıştı. Sigortalı kadın işçilerin üçte birinin evli oldukları o yüzden de sosyal yardımlarının kesilmesi gerektiği düşünüldü.[25] Bir grup kamu

çalışanı kadın için evlilik bir engel haline getirildi. Benzer koşullar ABD'de de vardı. AFL sendikası erkek işçiler için iş olanakları zorlarken, kadın işçilerin işlerini almayı düşünüyordu. Onlara göre kocaları çalışan kadınlara iş konusunda ayırımcılık uygulanabilirdi.[26]

İş koşullarına bakıldığında bunun tam tersi görünüyordu. ABD'de binlerce kadın iş başı yaptı:

> 1930'lardan 1940'a kadar emek gücü içindeki kadın işçi oranı % 22 arttı. Bu oran Amerikan tarihi içindeki en yüksek artıştı. Ona en yakın yüksek artış 1965-75 arası % 19 ile yaşandı.[27]

Kadın işçilerin sayısında artış, dünya savaşları arası dönemde Britanya'da yaşandı.

Kadınların evde çalışmaları gerektiğini söyleyen ideoloji ile gerçekte iş alanlarında sayısı artan kadın işçiler arasındaki çelişkiyi nasıl açıklıyoruz? Bunun cevabı kriz dönemlerinin işçi sınıfı üzerindeki korkunç etkisinde bulunabilir. Kolko tam da kriz dönemlerinde kadınların emek pazarına girme olasılıklarının en çok artığını söylüyor. Bunun nedeni oldukça basit:

> Kriz dönemlerinde işsizlik ya da ekonomik sıkıntı aileyi vurduğunda, geleneksel olarak erkek işçinin gelirine bağlı yaşayan ailelerdeki kadınlar kapitalist emek pazarına çekiliyorlar.[28]

Kadınlar ekonomik nedenler yüzünden çalışmak zorunda kalıyorlar. Kadınların daha düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmeleri onların daha rahat işe alınmalarına yardımcı oluyor:

> Kadınların kriz ve durgunluk dönemlerinde daha çabuk işe alınmalarının nedenlerinden biri de, genelde kadınlar için var olan işlerin varlığı ve daha çok kadın işçinin çalışmaya hazır olmasıdır.[29]

Şu andaki kriz deneyimleri bu tespiti doğruluyor. Kolko'nun kendisi, araştırma yaptığı on beş ülkeden onunda emek gücü içindeki kadın işçilerin oranının arttığı sonucu çıkan OECD raporunda, bu deneyimi gösteriyor.[30]

Buradan çıkan soru, bu işlerde niye erkek işçiler kadınların yerine çalıştırılmıyordur? Bu tür bir yerine işe alma burjuva ideoloji-

sinin evli kadınların çalışmasına ilişkin düşünceyle de çakışacaktır. Ancak bunun gerçekleştiğine dair çok az tecrübe var. Aksine tersi doğrulanıyor. İşverenler, cinsine ya da evli olup olmamasına bakmadan, sadece daha ucuz işgücü arıyorlar.

Bazıları işçi sınıfı içindeki cinse dayalı işbölümünün çok katı kuralları olduğunu, bu yüzden bir cinsin diğer cinsin işini almasının mümkün olmadığını savunuyorlar. Ruth Milkman 1930'lardaki kadın işçi sayısının artmasını bu argümana dayanarak açıkladı. Ona göre kadınların çalışmaya devam etmelerinin nedeni, kadınların ucuz işgücünü oluşturmaları değil cinse dayalı işbölümüydü.[31]

Bu açıklamadaki problem, her ne kadar kadın işçiler evrensel olarak, her yerde eşit olmasa bile erkek işçilerin yerine işe alınmalarında yatıyor. Daha önceki bölümde gördüğümüz gibi kadınlar orantısız olarak özellikle sekreterlik ve hizmet sektöründeki yeni işlere alınıyorlar. Bu işlerden bir kısmı tamamen yeni işlerken bazıları eski işler ancak yeni teknolojiler veya modern üretim metotları kullanılıyor. Bu işlerden bir kısmında kadınlar açıkça erkek işçilerin yerine işe alındılar. Dizgi işi ve banka memurluğu bunların en çok göze çarpanları. Öbür endüstrilerde özellikle gerileyenler de neredeyse hiç yerine alma olmadı.

Bu değişik varyasyonlar tek bir teoriyle açıklanamaz. Aksine bir dizi noktaya dayanıyor: 'yeni' (kadın, göçmen) işçilere ulaşım olanakların olup olmadığı; sendikaların ücret ve çalışma koşullarını korumak için yeterince güçlü olup olmadıkları; işin doğal yapısı ve toplumsal olarak ona verilen değer. Dünya savaşları arası yıllarda, hizmet endüstrisinin imalat sanayine göre daha hızlı gelişmesi kadın işlerinin artmasına yardımcı oldu.

Bütün bunlardan dolayı, kadınların işe alınıp, sonra atılan işçiler olduklarını savunan görüş tamamen yanlıştır. Kadınlar erkeklere göre daha az işsiz kalıyorlar. Kadınlar aynı zamanda emek gücünün sürekli bir parçasıdır. İş olanakları üzerine yapılan tüm projelerde, emek pazarının gelişmesinde kadınlar oldukça önemli bir rolde gözüküyorlar. 1995'e kadar olacak artış düşünüldüğünde, 900.000 kişilik işçi artışının 800.000'nini kadınların oluşturacağı tahmin ediliyordu.[32]

Kadınların 1990'lardaki iş olanakları

Kadınların gelecek iş olanakları oldukça iyi gözüküyor. Kadınların emek pazarında yer aldıkları sektörler aynı zamanda gittikçe büyüyen ve gelişen endüstri alanlarında yer alıyor. Kamu harcamalarındaki kesintiler ve dükkan tezgahtarlığı ve sekreterlik gibi işlerdeki yeni teknolojiler genelde kadınların iş olanaklarının üzerinde olumsuz bir etki bırakmadı.

Ancak kadınların ekonominin ikincil unsurları olduğu fikri devam ediyor. Kadınları 'yedek işgücü' olarak görmeyenler bile ya çift yönlü bir emek pazarı, ya da kadın işçileri işgücünün etrafında esnek, az ücret alan, vasıfsız bir emek gücü olarak tanımlıyorlar. Bu iki tanımda da kadınlar dezavantajlı, esnek ve işe alınıp atılması kolay işgücü olarak tanımlanıyor.

Bu fikirlerde ısrar edilmesinin bir nedeni, kadınların hala esnek çalışma saatlerinde çalışan işçilerin büyük kısmını oluşturmasıdır. Kadınlar çocuklara baktıkları için part-time işçilerin büyük bölümünü oluşturuyor ve oluşturacak. Çocuk bakımı yüzünden genç anneler 'çalışma saatleri esnek işleri' tercih ediyorlar. Eğitim alan kadın işçilerin (örneğin hemşireler) çocuk sahibi olduklarında, işyerlerinin evlerine veya okullara daha yakın olması gerektiği veya daha esnek çalışma saatlerine ihtiyaçları olduğu için vasıflarının altında işlerde çalıştıklarına dair pek çok kanıt var.[33]

Ancak işlerin bu gidiş şekli egemen sınıfın geniş bir kesiminin işine gelmiyor. Onlara, birkaç sene sonra gelişmeleri anlamsız hale gelecekse, kadın işçileri eğitmek ve yetiştirmek için onlarca para yatırmak anlamlı gelmiyor. Bu yüzden pek çok işveren şimdi evli kadınları sürekli işlere geri almak okul tatilerinde izin vermek (Dixons and Boots), menajerler için iş paylaşımı (Boots) ve işyeri kreşleri (Midland Bank) gibi uygulamalar başlattı.[34]

Bu kadın işçilerin çıkarları full-time çalışmak isteyen pek çok kadınla çakışıyor. Kadınlar hayatlarının büyük bölümünü full-time çalışabilecekleri işlerde geçirmek istiyorlar. Bu yüzden vasıf edinebilecekleri eğitim ve öğretim koşullarına erkeklerle eşit bir şekilde ulaşmak istiyorlar. Kadınların iş hayatına ilişkin beklentilerinin artığına dair pek çok işaret var. Bunu gösteren işaretler: kadınların iş değiştirme oranlarının düşmesi, vasıflı kadın işçi sayısının artması ve sendikalı kadın işçilerin sayısının artmasıdır.[35]

> Bu eğilimler özellikle full-time çalışan kadın işçiler arasında daha iyi örgütlenen ve daha istikrarlı çalışan kadın sayısının artığını gösteriyor. Bu var olan durumu daha da pekiştirecektir. Bu durum kadın işçiler arasındaki bölünmeyi artırabilir. Kadın işçilerin çoğunluğu kötüleşen koşullarda çalışmaya devam ederken, küçük bir azınlığa emek pazarında geleneksel olarak erkek işçilere tanınan olanaklar verilebilir.[36]

Bu yüzden kadın işçilerin emek pazarındaki durumu pek çok feministin anlattığı gibi değil. Kadın işçiler iyi çalışma koşullarında çalışan erkeklerin emek pazarında oluşturduğu birinci sıranın arkasındaki sırayı oluşturmuyorlar. İşyerlerinde daha fazla çelişki iş başında. Bazı kadın işçiler ekonomide ikincil roller oynayabilir, hatta istendiğinde işe alınıp işten çıkarılabilirler, ancak genel anlamda kadın işçiler emek pazarında vasıflı ve sürekli bir parça olarak yerlerini aldılar.

1971 - 1981 arasındaki kadın işçilerdeki değişiklikleri gösteren istatistikler bu durumu kanıtlıyor. Vasıfsız hizmet sektöründeki artış % 1.3 iken sekreterlik sektöründe % 6, öğretmen gibi profesyonel işlerde artış % 6.7 ve şef düzeyinde artış % 9.5 olmuş.[37]

Bu rakamların gelecek kadın örgütlenmelerinin nasıl olacağı yönündeki etkileri açık. Kadınlar daha önce kapitalizm tarihinde hiç olmadığı kadar ekonominin önemli bir parçasını oluşturuyorlar. Bu yüzden geleneksel olarak erkek işçilerin haklarını korumak için kullandıkları sendikalara üye olmak, greve gitmek gibi işler de artık kadınlar da yer alıyorlar. Part-time işçiler full-time işçilerle beraber çalıştıklarında aynısını yapıyorlar. Emek pazarında çok az sayıda kadın değişik vasıflara sahip olduklarından erkeklere karşı avantajlı olan kendi pozisyonlarını koruyabilecek durumdalar.

Ancak bütün bunlara rağmen kadın işçilerin sendikalı olma ve greve gitme durumlarında da farklılıklar var. Bunu anlayabilmek için kadın işçilerin tarihsel olarak sendikalı olmak ve sendikalı bürokratlarla ilişki sürdürmek konularında karşılaştıkları ve günümüze kadar devam eden sorunları irdelememiz lazım.

ALTINCI BÖLÜM

KADINLAR VE SENDİKALAR

Kapitalizm altındaki işçi sınıfı tarihi boyunca kadın işçiler her zaman kendi sınıfındaki erkeklerle birlikte örgütlenmiştir. Kadınlar işçi sınıfı mücadelesinin yükseldiği dönemlerde, mücadelenin içinde yer almış, bu mücadeleler geri çekildiğinde ise işçi sınıfı örgütlenmelerindeki katılımını düşürmüştür. Ancak sendika mücadelesinde erkek ve kadın işçiler arasında her zaman bölünme yaşanmıştır. Kadın ve erkek işçiler iş olanakları, ücretler ve sendika hakkı için sürekli çarpışmışlardır.

Bu tür bölünmeler, kadınların kendi özel talepleri için sendikalarda ayrı örgütlendikleri pek çok olaya neden olmuştur. Bugün ayrı örgütlenmeler, kadınları örgütleme araçları olarak kabul ediliyorlar. Ancak ayrı örgütlenmeler kadınlar için güçlü sendikalar yaratmadı. Ayrıca kadın ve erkek işçilerin birlikte örgütlendiği güçlü bir sendika geleneği de var.

Sendikacılık ya da 'birlik' on dokuzuncu yüzyılın ilk on yılında yasak olmasına rağmen kadınlar sendikalaşma olayında tam rol aldılar. 1815'teki Napolyon Savaşlarından sonra, kadınların ağırlıklı çalıştıkları tüm endüstrilerde 'birlikler' de yaygındı.[1] 1824'te sendika faaliyetinin yasalaşmasından sonra, kısıtlamalar hemen başlasa da pek çok işçi birliklere yöneldi.

1834'te, Tolpuddle Şehitlerinin 'yasadışı yemin ettikleri' için sürüldükleri aynı yıl, Londra'da bir konferansla Büyük Ulusal Birleşik Sendika (GNTCU) kuruldu. Bu ütopik sosyalist Robert Owen'in en büyük hayaliydi. Bu sendika, kuruluşundan itibaren kadın işçileri de kapsadı ve genellikle kadın pansiyonlarında örgütlendi. GNTCU'nun gazetesi **The Pioneer**'de bir kadın sayfası vardı.[2] Ancak kısa zamanda yarım milyon kadın ve erkek işçiyi üye yapan GNTUC'un ömrü kısa oldu.

Pek çok işçi hiç bir zaman sendikalı olmadı. Olanlar ise belirli vasıflı işçileri toplayan, oldukça özel ve yerel sendikaları inşa ettiler. On dokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde büyük sendikalardan daha çok bu tür sendikalar örgütlendi. Bunlar da çoğunluğunu kadın işçilerin oluşturduğu vasıfsız işçileri dışarıda bıraktılar.

Bu arada patronlar daha verimli çalışacak iş koşulları yaratmak ve işçilerin ücretlerini azaltacak yollar arıyorlardı. İşçilerin çoğu sendikasız iken bunu yapmak daha kolaydı. On dokuzuncu yüzyılın başlarındaki pek çok tartışma, ücretlerin düşürülmesinde kullanılan kadın işçilere karşı erkeklerin muhalefeti etrafında döndü.

İşverenler arasında kadınları ücret indiriminde en çok kullananlar, İncil ve diğer dini kitapçıkları basan yayımcılardı. Örneğin 1825'te, Londra Ciltçi Ustabaşılar Sendikası, Hıristiyan Bilgilenmeyi Artırma Derneğini, işçilerin ücretlerini haksız bir şekilde düşürdüğü için protesto etti. Gene 1834'te sendika, British and Foreign Bible Society (İngiliz ve Yabancı İncil Derneği)'nin ücret düşürmesine karşı 200 kadın dosyacı ve dikiciyi destekledi. 15 yıl sonra İncil Deneği'ne karşı ciltçi işçiler greve gittiler. Sendika bu grevi destekledi ve grev komitesi 650 sterlin topladı. Maalesef grev yenildi, ancak bundan önce sendika kadın grevine para verilmesine karşı çıkan 150 tane işçisini sendikadan atmak zorunda kaldı.[3]

Bu durum aynı yıl, 1849'da Edinburgh basım işçilerinin durumuyla karşıtlık oluşturuyor. Orada Basım İşlerinde Edinburgh Kadın Derneği kuruldu. Kadınların düşük ücretle çalışmaları erkek işçilerin adeletsiz rekabete karşı çıkmalarına neden oldu. 1870'lere gelindiğinde kadın işçiler, şehirdeki erkek dizgicilerin grevini kırmak için işe alındılar. Kadın işçiler erkeklere karşı hareket etmeye hazır olduklarından endüstride yer edinmeye başladılar. On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde Edinburgh'daki tipografya i-

şinde çalışan kadın işçi sayısı tüm İngiltere'dekinden daha fazlaydı.[4] Ancak kadın işçilerin tipografya sendikasına üye kabul edilmeleri ancak 1916'da gerçekleşti. Bu durum işçiler arasında cinsiyetçiliği ve geri tavırları besledi.

O zamanki sendikaların yapısıyla, herhangi bir sendikanın grev ya da başka bir eylemini değişik sektörler arasında genelleştirmek mümkün değildi. Gittikçe artan bir şekilde erkek sendikacılar yaşam standartlarını en iyi koruma yöntemini kadın işçilerle rekabeti azaltmak olarak görüyorlardı. 1840'lar boyunca, bu tür olaylar - genelde kadın işçi alınmasına neden olabilecek yeni teknolojilere karşı çıkış - Sheffield'de metal dosyalar imalatında, bot ve ayakkabı endüstrisinde ve kurdele imalatında[5] ve seramik endüstrisinde[6] gerçekleşti.

Buna benzer bir mücadele, 1834'te Londra'daki 9.000 erkek terzinin daha yüksek ücret, daha az çalışma saatleri ve parça başı iş ve eve iş göndermeye karşı greve çıktıklarında yaşandı. Her ne kadar açıkça söylenmese de bu grev kadın işçilerin çalışmasına karşı bir protestoydu. Kadınlar kısa bir süre sonra grev kırıcı olarak kullanıldılar. Sendikadaki Owenciler kadın işçilerin işten çıkarılmasına karşı çıktılar. Terziler zamanla işe dönmek zorunda kaldılar. Bu endüstride sömürünün arttığı, parça başı üretimin başladığı ve kadın işçilerin çalıştığı bir dönem başladı.[7]

GNTCU'nun ortadan kalkmasından sonra sendikalardaki eğilim cins bölünmesine paralel örgütlenmekti. Bu yüzden işçi sınıfı içindeki bölünme gittikçe daha fazla güçlendi. Barbara Taylor'un ortaya koyduğu gibi bu eğilimin sonucunda 'el sanatlarının değerinin düşmesi ve endüstrilerin yeniden organizasyonu sırasındaki erkek ve kadın işçiler arasındaki gerginlik, kadın işçilerin vasıflı ve yetenekli erkek işçiler için ciddi bir tehdit oluşturmasına neden oldu'.8

1830 ve 1840'lardaki gittikçe artan sınıf mücadelesi ve Çartist hareketinin büyümesi sırasında pek çok kadın, erkeklerle birlikte politik aktivitelere katılmaya başladı. Ancak bu mücadele uzun soluklu organizasyonlar inşa edemedi. Çartist hareketin 1848'deki çöküşü, işçi sınıfının üzerinde olumsuz sonuçlar yarattı. Bu sonuçlardan bir tanesi, sendika örgütleri ve politik kurumlarm artık sadece vasıflı işçiler etrafında örgütlenmesiydi. Dolayısıyla pek çok kadın ve göçmen işçinin dahil olduğu vasıfsız işçiler bu örgütlerin dışında kaldı.[9]

Bunun tek bir istisnası vardı: Lancashire'deki tekstil endüstrisinde kurulan dokumacılar sendikası. Burada on dokuzuncu yüzyıl boyunca işçiler karma bir şekilde ve büyük ölçüde eşit koşullarda birlikte örgütlendiler. Ayrıca on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kurulan, Blackburn Powerloom Weaver' Association (Blackburn Dokumacılar Derneği) ve North East Lancashire Amalgamated Association (Kuzey-Doğu Lancashire Birleşik Derneği) kadın ve erkeklerin eşit koşullarda olduğu sendikalardı. 1876'a gelindiğinde dokuma sendikasının 15.000 kadın işçi üyesi vardı, bu üyelerinin yarısıydı. 1891'e gelindiğinde kadınlar, sendikanın üyelerinin % 62'sini oluşturuyordu.[10]

> Kadın ve erkek dokuma işçilerinin ayrı örgütlenmesi sorunu hiç olmadı. Sendikalarda kadın ve erkekler birlikte mücadelenin gücüne sahiptiler. 1850 ve 1860'larda başarılı kadın sendikacılar ortaya çıktı. 1874'lere kadar kadınların ayrı sendika faaliyeti yoktu.[11]

Erkek dokumacılar arasındaki eski el sanatlarına ait fikirler çok uzun yıllar önce el sanatlarının değer yitirmesiyle yok olmuştu. Fabrikalardaki dokumacıların eski elitist fikirlere bağlanmaları, imalat sanayisine karşı hala eski sanatlarını savunmaya devam edenlerden daha az olanaklıydı.

Ancak dokumacıların sendika deneyimi on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar istisna olmaya devam etti. Onun yerine vasıflı mühendislerin 1851'de kurduğu Amalgamated Society of Enginners (Mühendislerin Birleşik Derneği) tarzı 'yeni model' sendikalar yaygınlaştı. Buna benzer örgütlenmeler ütücüler, marangozlar ve duvarcı ustaları arasında kuruldu. Pek çok endüstride yerel ve bölgesel sendikalar temelinde örgütlenildi. Bu örgütlenme modeli kömür ocakları, terziler ve ayakkabı imalatında da yaygındı.[12] Yeni inşa edilen ulusal sendika hareketi ve Sendika Kongresi (1868'de kurulan) üzerinde yeni model örgütlerin pek çok etkileri oldu. Bu etkiler, politik muhafazakârlığın ve dar bakışın izlerini taşıyorlardı.

Kadın sendikacılığın gelişimi bu muhafazakârlık ve darlığın yansımasıydı. Kadın sendikacılığı sınıf mücadelesinin değil, sınıflar arası dayanışma ve orta sınıf hayırseverliğinin sonucunda inşa

edildi. Bu durum en açık, sonradan Women's Trade Union League (Kadın Sendikaları Birliği)'ne dönüşen Women's Protective and Provident League (WPPL) (Kadınları Koruma ve Destekleme Birliği)'nde görülebilir.

Kadınları Koruma ve Destekleme Birliği

Birlik bir tek kadın, Emma Paterson, tarafından kuruldu ve uzun yıllar boyunca idare edildi. Emma, Londra'daki bir özel okul müdürünün kızıydı, çok kısa bir zaman boyunca ciltçilik işinde çıraklık yapmıştı. Daha sonra gene kısa sürelerle Working Men's Club ve İnstitute Union (insanlara yardım etmek için kurulan orta sınıf kuruluşu)'nda çalıştı. 1873'te ince işler yapan marangoz Thomas Paterson'la evlendi. ABD'deki balayında kadın işçiler için sendika kurmak gerektiğine ikna oldu ve WPPL, Temmuz 1874'te kuruldu. Bu Birlik Sir Charles ve Lady Dilke, Arnold Toynbee, Harriet Martineau ve Charles Kingsley'in aralarında olduğu pek çok ünlü kişi tarafından desteklendi.

Başlangıçtan itibaren Birlik bir sendika değildi. Birliğin amacı kadın işçiler arasında sendikayı yaygınlaştırmak değildi. Birlik kadın işçilere destek için en çok orta sınıflara sesleniyordu. 'Emma Paterson kadın işçilere destek için doğrudan işçi sınıfına başvurma yanlışını yapmadı. O, Kadın İşçiler Ulusal Birliğini inşa etmek için... öncelikle orta sınıf desteğini araştırdı'.[13] Aynı zamanda bu Birliğin amacı sınıf çatışmaları da değildi. Amaçları tam tersiydi: 'birlik işverenleri kızdırmayı hiç istemiyordu'.[14]

Bu yaklaşım Birliğin yazılı amaçları arasında da yer alıyordu: üyelerinin çıkarlarını korumak; ücret düşüşlerini engellemek ve çalışma saatlerini eşitlemek; işsizlik ve hastalık fonları oluşturmak; iş bulma bürosu gibi çalışmak; işveren ve işçiler arasındaki uyuşmazlıklarda arabuluculuk işi yapmak.[15] Bu yüzden grev veya lokavt fonu oluşturmuyorlardı. Birlik bir genel kadın sendikası fikrini savunuyordu. Bu fikir 1874'te Bristol'da Çalışan Kadınların Ulusal Birliğini oluşturdu. Bunun dışında Birlik yerel birlikler ve sendikalar inşa etti.

Ancak bu organizasyon tüm yaşamı boyunca küçük kaldı. 1874'ten Emma Paterson'un öldüğü 1886'ya kadar Birlik yurt çapında 30 ya da 40 kadın birliği oluşturabildi. Ancak Sheila Lewenhak'ın vurguladığı gibi:

pek çok dernek ne yüzden fazla üyeye ulaşabildi ne de birkaç yıldan fazla uzun faaliyet sürdürebildi; derneklerin yarısı kuruldukları yıl içerisinde ortadan yok oldular. 1886'da sadece kadınların olduğu derneklerin üye sayısı büyük bir olasılıkla 2.500'den daha azdı; bunların en azından yarısı Londra bölgesindeydiler.[16]

Dernekler vasıflı ya da yarı vasıflı kadınlar (vasıflı dikiş işleri, değirmen işçiliği, kitap ciltçiliği) arasında da örgütleniyordu ve Londra bölgesinde yoğunlaşıyordu.[17] Kadınları Koruma ve Destekleme Birliği'nin 1886'daki konferansında Londra'da kurulan 10 dernekten sadece beşinin büyüyebildiği, birinin yaşam mücadelesi verdiği ve dördünün kaybolduğu rapor edildi. Ayakta kalabilen altı derneğin toplam üye sayısı 600 ile 700 arasındaydı. 21 tane bölge derneğinden sadece 9'u yaşayabildi, onların üye sayısı ise 1.800 idi. Aynı dönemde erkek ve kadın işçilerin birlikte üye olduğu tekstil sendikasının kadın üye sayısı 30.000 idi.[18]

Birlik ne kadar küçük kalsa da bir düzeye kadar etkili olmaya devam etti. Emma Paterson 1876'da TUC Konferansına (Sendika Konfederasyonu Konferansına) delege seçildi ve ondan sonraki yıllarda buna katılmaya devam etti. 1877'deki TUC Konferansında Emma Paterson ve onu destekleyenler ile sendika liderliğinin çoğunluğu arasında kadınlara yönelik koruma düzenlemeleri konusunda görüş ayrılığı yaşandı. Emma'nın tartışması yüzeyde çok çekici geliyordu: koruma düzenlemeleri babalık düzenlemesine göre değil işverenle pazarlık yapabilecek güçteki sendikaların yapacağı görüşmelere göre belirlenmeliydi. Ancak '1870'lerdeki kadın örgütlerinin gücüne bakıldığında parlamento ancak kadınların şu anda sahip olduğu koruma düzenlemelerini verecek durumdaydı'.[19]

O dönemdeki oy hakkı mücadelesi verenler de dahil pek çok feminist, eski güçlü kadın tipini savunan Liberaller ile aynı şeyi savunuyorlardı: işverenle işçileri arasına hiç kimse girmemeliydi. Eğer kadınlar eşit olmak istiyorlarsa erkeklerle aynı koşullarda rekabet etmeliydiler. Örgütlü sendika hareketindeki erkekler bu fikire tamamen karşı çıkıyorlardı. Onlara göre bazı nedenlerden dolayı, koruma düzenlemeleri tüm işçi sınıfının çalışma koşullarını iyileştiriyordu. Marian Ramelson bu konudaki duygularını şöyle anlatıyor:

> TUC konferansına katılan ilk kadın delegenin feminist bir noktadan olaya bakması oldukça üzüntü vericiydi. Bu kadının ne gerçek sorunlarla ne de onların çözümleriyle bir alakası vardı. Kadın ve çocukların çalışma saatlerini kısıtlayan koruyucu düzenlemelere karşı çıkmak anlamsızdı. Herkes çok iyi biliyordu ki 1847'deki 10 Saatlik İş Günü Yasası çok değerli bir lütuftu ve tüm çalışanların çalışma saatlerini azalttı. Sendikaları bu yasaya karşı durmaya çağırmak hem yapay hem de son derece tehlikeli bir yanlıştı. Daha da önemlisi erkek işçiler hayatlarında sanayide hiç çalışmamış kadınların, beraber çalıştıkları kadın işçiler için neyin doğru neyin yanlış olduğunu söylemelerini kabul edilmez buluyorlardı. Bu yüzden haklı olarak bu tutuma tamamen karşı çıktılar.[20]

Koruma yasalarına karşı bu duruş, serbest ticaret Liberalizmin egemen olduğu Birliğin zayıf ve çelişkili olan doğasını iyi yansıtıyor. Bir yandan kadın işçileri korumak istiyorlardı, zaten Birliğin kuruluş nedeni buydu. Öbür yandan, Birlikteki bazı kadınlar sınıf çıkarları yüzünden kadın işçileri ezen kapitalizmi desteklemek zorunda kalıyorlardı. Örneğin Birlikteki feminist Millicent Fawcett, aynı zamanda Bryant & May kibrit fabrikasında hisseleri olduğundan sarı fosforun kullanılmasını yasaklayan koruyucu düzenlemeye karşıydı.[21]

Kadınları Koruma ve Destekleme Birliği'nin çok az başarılı olmasının birleşik bir sonucu oldu. Birlikte aktivist olan orta-sınıf kadınlar daha uzak durmaya başlarken, işçiler arasında mücadele seviyesi düştü. Buna ek olarak Birliğin içinde uyuşmazlıklar çıktı. 1886 Konferansında daha yüksek bir faaliyet seviyesi için çağrı çıktı. Emma Paterson'a full-time profesyonellik önerildi, ancak o kabul etmedi. O aynı önergede sorulan Birliğin sekreteri olarak kalıp kalmayacağı sorusuna da cevap vermeyi ret etti. Emma Paterson aynı yıl içinde öldü.

Kadın işçileri ayrı sendikalarda örgütleme fikri Emma Paterson ile birlikte ölmedi. Ancak birkaç sene boyunca yeni gelişen sendika hareketinin altında etkisiz kaldı. Bu yeni hareket binlerce kadın işçinin de dahil olduğu vasıfsız işçilerin arasında yükseldi. Bu hareket içinde vasıfsız kadın işçiler ilk kez greve gittiler.

Yeni sendikalar

Yeni sendikaların tarihi 1888'deki kibritçi kızların greviyle başlatılabilir. Bryant & May'in Batı Londra'daki Bow fabrikasındaki koşullar, ilk kez Annie Besant'ın **The Link**'deki yazısıyla kamuoyunun dikkatini çekti. Haziran 1888 yayınlanan makalenin adı, "Londra'daki beyaz kölelik"ti. Annie Besant, bu makaleyi Fabian Society'deki fabrika koşulları üzerine yapılan bir tartışmadan sonra yazmıştı. Yazı yoluyla hakaret davası açma tehditlerine karşın Annie Besant, fabrikada el ilanı dağıtmaya ve çalışan kadınların kötü koşulları ile ortaklara ödenen yüksek kar payı arasındaki çelişkiye dikkat çekmeye devam etti. Sonunda 5 Haziran'da 672 kadın işçi greve çıktı.[22]

Grev yaygın bağışlar ve Londra Ticaret Konseyinin karışmasıyla kısa zamanda başarıya ulaştı. Ücretler yükseldi, kadınların nefret ettiği cezalar ve kesintiler kaldırıldı ve kadınlar Kibrit İşçileri Sendikasını kurdular. 800 üyesiyle bu sendika ilk en büyük kadın sendikasıydı. Bundan daha önemlisi bu grev, ondan sonraki yılı kaplayan arkası kesilmeyen bir grev dalgası yarattı. Bu hareket sadece işverenleri değil, eski tarz sendikacılığı ve TUC'un kendisini de salladı.

Bu grev dalgasının zirvesi bir sonraki yıl Tom Mann'ın liderliğini yaptığı Londra liman işçilerinin greviydi. Liman işçilerinin grevi kadın işçilerinin grevine benziyordu. Onun gibi Doğu Londra'nın en yoksul vasıfsız işçilerini kapsıyordu. Vasıfsız işçiler örgütlenip, kazanabileceklerini gösterdiler. Bu örgütsüz on binlerce işçiye kazanabilecekleri umudunu verdi. Petrol işçilerinin mücadelesi de aynı etkiyi bıraktı. 1889 ve 1890 yılları boyunca, Eleanor Marks'm, Petrol İşçileri Sendikasının ilk kadın şubesini açtığı Doğu Londra'daki Silver telgraf firmasından, East Ham'deki Crosse & Blackwell'deki soğan soyan kadın işçilere kadar bir dizi sanayi kolunda grev dalgası yayıldı.[23] Grevler sadece Londra'da olmuyordu. 1889'da Leeds'de kadın dikişçilerin grevi, bir hafta içinde 2.000 üyeye ulaşan Kadın İşçileri Derneğinin kurulmasını sağladı.[24] Liverpool'da 1889'da bir dizi kadın işçi sendikaları kuruldu.[25]

Bu dalganın net sonucu, on dokuzuncu yüzyılın son on yılında, sendikacılığın mantar gibi büyümesiydi. 1886'da sendikalarda 34.500'ü tekstil endüstrisinde olmak üzere 36.900 kadın işçi vardı.

1896'ya gelindiğinde tüm sendikalarda 117.888 kadın işçi vardı. Her ne kadar tekstil endüstrisi (106.540) hala en çok kadın sendikacı bulundursa da giyim, yiyecek, tütün ve seramik gibi sektörlerde de kadın sendikacı sayısı artıyordu. 1906'da bu eğilim daha açık görünüyordu. 166.803 kadın sendikalı vardı. Artış bu sektörler ile genel hizmet ve sivil serviste yaşanmıştı.[26]

Bu durumun genel resmi çok açık. Vasıfsız işçilerin bu güçlü grev dalgası erkekler kadar kadın işçiler açısından da uzun vadeli örgütlenme modelleri oluşturdu. Bu dalga o kadar güçlüydü ki tekstil gibi o güne kadar endüstriyel bir harekete kalkışmamış sektörlere bile yayıldı. Sendikaları herkese açtı. Kadın şubesi ya da derneği kurulan yerlerde bile bunlar merkez sendikalara ya bağlıydı ya da çok sıkı ilişkileri vardı. Genel sendikalar ya da 'kravatlı' sendikalar (beyaz yakalı ve saygın) olsun tüm yeni sendikalar, başlangıçtan itibaren kadın işçileri almaya eğilimliydiler.

Sendikalardaki bu davranış değişikliği tabi ki grevlerin bir sonucuydu. Tabandan yükselen grev dalgası, sendika ve cins ayrımını ortadan kaldırarak, işçiler arasında dayanışma duygularını güçlendirdi. Yeni sendikaların pek çok lideri geçen on yılda sosyalist fikirlerle radikalleşmiş kişilerdi. Bu yargı özellikle Tom Mann, Will Thorne, John Burns ve Eleanor Marks için doğruydu. Bunlar büyük çapta genel sendikacılık fikrini yaygınlaştırıyorlardı. Eski sendikaları inatçılığa sürükleyen sendika ayrımcılığını reddediyorlardı.

Bu yaklaşım artı düşük ücretliler ile vasıfsızları üye kabul etmeleri, onları çok kısa bir zamanda eski usulde çalışmak isteyen TUC liderliği ile karşı karşıya getirdi. 1890'daki Liverpool'daki TUC Kongresi bir kısım sorunu ortaya çıkardı. Bu Kongrenin bir yıl öncekine göre temsil yeteneği daha fazlaydı. Bir öncekinde delegelerin sadece yarısı 885.055 işçiyi temsil ederken, bu sefer 457 delege 211 örgütü ve yaklaşık bir buçuk milyon işçiyi temsil ediyordu.[27]

Yeni sendikacılığı savunanlarla eskiler arasındaki çarpışma kaçınılmazdı. Mann, Thorne and Burns eski sendikacılar tarafından marjinalleştirildiler. Thorne 'vasıfsız işçi temsilcilerinin hiç dikkate alınmadığını protesto etmek için bir oturum talebinde bulunmak zorunda kaldı'.[28] Eleanor Marks, Petrol İşçileri Sendikasının Konferansında delege olarak seçilmesine rağmen Kongreye delege bi-

le olarak alınmadı. Delegeliğinin kabul edilmeme nedeni olarak işçi olmaması söylendi. Ancak Eleanor Marksın işaret ettiği gibi Kadın Sendikaları Birliği'nden Clemenatina Black ve Lady Dilke, Kongre'ye delege olarak alındılar.[29]

Varolan sendika düzeni, gerçek işçi mücadelesine uygun değildi. Mücadelenin yüksek olduğu zaman bu uygunsuzluk sorun oluşturmadı. Ancak mücadele azaldığında ve işverenler işçi sınıfına karşı saldırmaya başladığında eski sendikalar ve onların liderleri bir kez daha kontrolü ele geçirdiler. Yeni sendikalar kurumsallaşmaya başladığında onlar da bürokratik bir yapı geliştirdiler ve liderleri tabandaki mücadeleden uzaklaştılar. Bu süreç 1890'larda hızlandı ve mücadelenin liderleri 1880'lerde sağa kayarak bu sürece eşlik ettiler. Yirminci yüzyılın ilk on yılında bu süreç tamamlandı. Büyük sendikalar sağlam olarak yerleşmiş bürokrasisiyle kurumsallaştı. Bu sürecin kaybedenleri tabanda çalışan işçiler, özellikle vasıfsız işçilerdi. Bunlara kadın işçiler de dâhildi.

Bütün bunlara rağmen yeni sendikalar kadın işçiler arasında sendikacılığın yaygınlaşmasını sağladı. Ancak el sanatlarına dayanan eski sendikalar kadınlara hala yarı açıktı. 1890'larda çömlekçilik ve baskı gibi işlerde erkekler hala kadınları, ucuz emek arzı sunduklarından dolayı tehlike olarak görüyorlardı. Eski erkek işlerinde bazen çözüm olarak kadınları da sendikalı yapmayı tercih ediyorlardı.[30] Londra Dizgici Derneği 1892'de ilk kadın üyesini 'işe uygun ücret' alma koşulluyla kabul etti.[31] Ancak diğer konularda kadınları iş alanına sokma konusunda gerçekten sıkı kısıtlamalar vardı. Bu yüzden 1890'larda 'sendikacılık özellikle metal ve tahta işletmeciliği alanlarında kadınlar arasında çok geriydi'.[32] Bu gerçeklik yirminci yüzyıl başlarken otomasyon ve kitlesel üretim tekniklerinin gelişimiyle birlikte daha çok kadının vasıfsız işlerde düşük ücretle çalıştığı için olumsuz sonuçlar doğurdu. Metal işçi sendikalarının kadın işçilere olumsuz bakışı ve darlığı sendikacılığın sınıf karekterini çok değişik bir temelle dayandırdı.

Bu kısıtlamalardan dolayı hala kadın sendikacılığı için bir temel vardı. Emma Paterson'un ölümünden sonra bile Kadınların Sendika Birliği kadınların ayrı sendikalaşması için kampanya yapmaya devam etti. Ancak Birlik en belirgin sınıf işbirliği özelliklerini bıraktı. 1886'da Emma Paterson'a pek çok sorun yaratan sol-ilhamlı önergenin geçmesinden sonra Birliğin emek ile sermaye a-

rasındaki entente cordiale tavrından vazgeçildi. Birlik sadece kadınları ucuz emek gücü olmaktan koruyan koruyucu düzenlemelere karşı erkeklere saldırmaktan vazgeçtiği gibi orta sınıf tavrından vazgeçip sendika hareketine daha sempatik davranmaya başladılar.[33]

Resmi sendika hareketi buna karşı Birlik ile daha kesin koşullar üzerinden devamlı bir ilişki yakaladı ve kadın sendikacılığına yönelik kurumsal bir yaklaşım sergiledi. TUC Kongresi 1888'de Birlikten Clementina Black'in önergesinden sonra kadınlar için eşit ücreti oyladı.[34] Emma Paterson TUC'un kadın işçilerin sorunlarının konuşulduğu Kongresinde başarılı bir şekilde kadınların TUC'u için çalışmaları başlatmıştı.[35] 1885'te Emma Paterson aynı zamanda ayrı kadın sendika komiteleri önerdi.[36]

Kadın işçiler arasında sendika faaliyeti hala zayıftı. Bunun bir nedeni işverenlerin saldırganlığıydı. Bu saldırganlık bazen 1892'de Bradford'daki Manningham grevi gibi anlaşmazlıklara neden oldu. Bu grev yenildi ve pamuk endüstrisinde 1892 - 93 arasında lokavta neden oldu. Zayıflığın bir diğer nedeni, Birliğin kuruluş raison d'etre (çn:varlık nedeni) kadınların ayrı sendikalarda örgütlenmesi gerektiği fikriydi. Bu fikir erkek işçileri de etkisi altında tutuyordu. Örneğin erkek ve kadın işçilerin birlikte çalıştığı Gloucester'deki turşu ve sirke fabrikasında 1896'da grev olduğunda erkekler işe geri döndüğünde kadınlar işsiz kaldılar. Erkek çocuklar grev kırıcısı olarak işe alındı. Yerel liman işçileri sendikası kadınları destekledi ancak Kadın Birliğine kadınları örgütlemesi için çağrı yaptı. Kendileri kadınları temsil etmeyi kabul etse bile kadınları örgütlemeye yanaşmadılar.[37]

Mary Macarthur ve Kadın Sendikaları Birliği

Mary Macarthur, kadın sendikacılığının en meşhur figürlerinden biridir. Henüz 23 yaşındayken Kadın Sendikaları Birliğine sekreter oldu. Babasının Ayr'da bir kumaşçı dükkânı vardı ve Mary orada çalışıyordu. 1901'de Ayr'deki Tezgâhtar Derneği'ne üye oldu, 1902'de konferansa katıldı ve 1903'te Birliğin sekreterliğini kazandı. Aynı zamanda Bağımsız İşçi Partisi'ne (Independent Labour Party) üye oldu.

Mary Macarthur hızla Kadın Sendikaları Birliği'nin bir sendika

olmadığını ve kadınların erkeklerin sendikasının dışında kaldıkları takdirde genel bir sendikaya ihtiyaçları olduğunu anladı. 1906'da Kadın İşçilerin Ulusal Federasyonunu kurdu. Bu genel bir kadın sendikasıydı ve 'önceki genel sendikaların fikirleri ve militanlığına dayanıyordu. Ücret ve koşulların geliştirilmesinde grevin elindeki tek silah olduğunu kabul ediyordu'.[38] 1909'a gelindiğinde Federasyonun üye sayısı 4.000'e ulaştı.[39]

Ancak Federasyon sadece kadın işçileri örgütleyen bir kurum değildi. Aynı zamanda resmi emek hareketi içinde kadınların sesinin duyulmasını da amaçlıyordu. Sheila Lewenhak bunu şöyle anlatıyor:

> Kadın İşçilerin Ulusal Federasyonunun inşa edilmesi onu kuran iyi eğitim görmüş orta sınıf kadınların Britanya Sendikaları Kongresinde seslerini duyurmalarını sağladı.[40]

Federasyon aynı zamanda bu kadınların, kadın işçiler arasındaki 'köleliğe varan' çalışma koşullarını ortadan kaldıracak yasal düzenlemeleri zorlamalarına neden oldu. Mary Macarthur kölelik koşullarında çalıştırılan işyerlerine karşı bir kampanya başlattı. Toplumun tüm kesimlerinden bu konuda yardım almaktan çekinmiyordu. Bunun sonucu 1906'da bu kampanyanın sergisini Prenses Beatrice açtı. İşçi sınıfını temsil eden konuşmacılar sadece George Lansbury ve Ramsay Macdonald oldu.[41] Bu açılışla Köle Koşullarına Karşı Birlik oluşturuldu.

Kadın İşçilerin Ulusal Federasyonu her ne kadar tüm sınıflardan destek istese de mücadeleye daha militan bir bakışı vardı. Örneğin Mary Macarthur 1908'de Güney Londra'da Tooting'deki Corruganza fabrikasındaki kutu yapımcısı kadın işçilerin ücret düşürmesine karşı başlattığı greve destek yürüyüşü örgütledi.[42] Yasal düzenlemelerle minimum ücreti sağlamak daha çok orta sınıf yardımsever reformistlerin çabasıyla olduysa da Mary Macarthur bunu faaliyetiyle destekledi.

1909'de Liberal hükümetin geçirdiği Ticaret Yasasında durum çok açık görülebilir. Dört endüstri kolunda minimum ücreti saptamak için kurullar oluşturuldu. Her ne kadar işveren sınıf bunu destekledi ise de konu olan endüstrilerdeki işverenler - zincir, kutu, bağcık yapımcıları ve giysi imalatçıları - bundan hoşlanmadı. West

Midlands endüstrisindeki işverenler kadın işçilerine önerilen ücret artışını yapmayı reddettiler ve altı ay anlaşmayı geciktirdiler. Bazı işverenler işçilerini eski ücretlerle altı ay çalışmaya ikna ettiler.

Mary Macarthur yeni ücretlerin hemen uygulanmasını istedi. Ağustos 1910'daki büyük bir toplantı sadece yeni ücretlerle çalışmayı kabul ettirdi. Federasyon kadın işçileri destekledi, ücret grevleri ve yürüyüşleri örgütledi, diğer sendikalardan destek aldı. Sonunda Cradley Heath'teki işverenleri yendiler ve minimum ücreti kazandılar. Bunun sonucu en azından o dönem için güçlü sendikalar kuruldu.[43]

Bu tür kampanyalar, federasyonun büyümesine yardım etti. Gazete **Kadın İşçi** 1907'de basılmaya başlandı. 1909'da dağıtım rakamı 32.000'e yükseldi.[44] Federasyonun üye sayısı ilk yıl 2.500 den 1914'e gelindiğinde 20.000'e ulaştı.[45] Bu büyümenin nedeni 1910'ndan sonraki yükselen mücadele oldu.

1910 - 1914 yılları arası Büyük Kargaşa yıllarıydı. İşçiler on yıldır sürekli düşen ücretlerini yükseltmek için militan eylemliliklere giriştiler. Başlangıçtan itibaren grevlere kadınlar da katıldı. Kadın işçiler bu mücadelenin birer parçasıydılar. Özellikle Güney ve Doğu Londra'da 1910 ve 1911 arasında kadın işçilerin katıldığı büyük grevler oldu.

> 1911'in sıcak yazında Londra'daki kadın işçiler arasında zincirleme grev dalgası yaşandı. Reçel ve turşu işçileri, bez toplayıcıları, bisküvi yapımcıları, şişe yıkayıcıları, teneke yapımcıları, kakao imalatçıları, içki yapan fabrikalar, haftada beş ile on şilin arası ücret alan tüm fabrika çalışanları ücret artışı için greve çıktılar. Grevlerin büyük çoğunluğu kazandı, bir ile dört şilin arası ücret artışı sağlandı. Pek çok alanda Federasyon şubeler açtı ve sendika kabul ettirildi. Tüm grevlerde Birlik, Federasyona yardım etmek için birer örgütçü yolladı.[46]

Grevler sadece Bermondsey'de 25 ile 30 firmada yaklaşık 15.000 kadını etkiledi. Kadınlar asıl olarak liman işçilerinin ailesinden geliyordu. Kadın Sendikaları Birliği 1911-12 arası 21 grevi rapor etti. Bunlardan 18'i başarılı sonuçlar verdi. 1913-14 arası gayri resmi grev sayısında da artış oldu.[47] Başka bir grev şekli de Millwall'de 1911'de Maconochies Reçel fabrikasında yaşandı. Burada kadınlar kız çocukların, kadınların yapması gereken işleri

yapmalarını engellediler. Bir hafta içinde % 80'i evli ve çocuk sahibi olan 4.000 kadın sendikalarda örgütlendi.[48]

Ancak tüm grevler başarıyla sonuçlanmadı, örneğin St Pancras'daki Idris fabrikasındaki kadın işçilerin grevi erkek grev kırıcıları yüzünden yenilgiye uğradı.[49] O dönemde kadın işçiler işçi sınıfının bir parçası olarak kendilerini güçlü hissediyorlardı. 'Kadın işçiler arasında insan kendisini aniden iyi hissediyordu'.[50]

Bu güven sendikalaşmada artan rakamlarla gözüküyordu. 1906'da 166.803 kadın işçi sendikalıydı. 1914'te bu rakam 357.956'a ulaştı.[51] Bunun önemli bir kısmı Büyük Kargaşa yıllarında üye oldu. Mary Macarthur, Federasyon ve Birliğin bu gelişmede önemli bir rolü oldu. Sendika üyeliğinin artması ve grev seviyesi Britanya Egemen sınıfı arasında kriz olduğu hissi uyandırdı. Bunlara ek olarak oy hakkı isteyen kadınlar ve İrlanda'nın kendini yönetme sorunu da vardı. Herhangi bir konuda mücadele verenler artan bir şekilde diğer iki konuyla bağlantılarını görmeye başladılar.

Hükümetin krizinin fitili 1914'de Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla söndü. İşçi Partisi ve sendika liderlerinin neredeyse tümü en azından bir dereceye kadar savaşı desteklediler. Hatta sol kesimleri bile belirli bir noktaya kadar savaşı desteklediler. Mary Macarthur savaş boyunca sermaye ile işçiler arasında önemli bir arabuluculuk rolü üstlendi. Bunu yapabilmek için Federasyon ve Birliği, Büyük Kargaşa yıllarındaki militan politikalarından uzak bir şekilde yönetti. Sınıf işbirliğine yakın politikalar uyguladı.

Savaşın başında Kraliçe Mary'nin Kadınlar için Fon kampanyası işsiz kadınlar için iş imkanı yaratacak atölyeler inşa etmeye çalışıyordu. Ocak 1915'e gelindiğinde 9.000 kadın için iş imkanı sağlandı ancak buralardaki koşullar Mary Macarthur'un yıkmak için yıllarca kampanya yaptığı köle çalışma koşullarından çok az daha iyiydi. Sylvia Pankhurst ve Doğu Londra Oy Hakkı Federasyonu bu atölyelere 'Kraliçe Mary'nin kölelik düzeni' dediler ve haftalık 1 sterlin minimum ücret istediler. Ancak Fon'un komitesi ve aralarında Mary Macarthur'un da olduğu kadın sendikacılar fonun verdiği haftalık olarak maksimum 11 şilin ve altı pensi savundular. Bu atölyelerin kadınların ortalama ücretini geliştireceği söylendi.[52] Bu rakam Mary Macarthur'un 1914'deki yıllık 350 sterlin olan aylığıyla büyük bir çelişki yaratıyordu.[53]

Mary Macarthur, sendikaların, kraliyet ailesinin bu işe karışmasına ilişkin tüm kuşkularını sakinleştirdi. Federasyondaki iş arkadaşlarına: 'Kraliçe bütün olayı bir sendikacı gözüyle görüyor. Ben ona sınıflar arasındaki eşitsizlik ve bunun adaletsizliği üzerine ders verdim' diyordu.[54]

Atölyelerin etkileri kısa süreli oldu. Ancak savaş zamanı ihtiyaçları yüzünden üretimin artışı işsizliğin büyük kısmını çözdü. 1915'in başında kadın emek arzına çok ihtiyaç vardı. Büyük miktarda vasıfsız ve sendikasız kadın iş hayatına atıldı. Kadın işçileri 1915'te çıkarılan Savaş Zamanı Yasa karşıladı. Buna göre grev ve lokavt yasa dışıydı. Ancak aynı zamanda mühendislik ve cephane endüstrilerindeki 'seyreltmelere' karşı mücadeleyle de karşılaştılar.

İşyeri temsilcileri ve kadınların erkek işlerine alınmaları

İşverenler savaşı, hem karlarını artırabilecekleri, hem de yeni uygulamalar başlatarak, iş oranını azaltarak güçlü sendika örgütlenmelerini zayıflatma aracı olarak gördüler. Bu süreç savaş başlamadan önce ilerliyordu. Otomasyon büyük miktarda üretim teknikleri, özellikle üretim hattı, ustalık yeteneği ihtiyacını ortadan kaldırmıştı. Artık daha düşük ücretlerle parça başına değil de çalıştığı zamana göre ücret alan vasıfsız işçiler işe alınıyordu. İşin değeri çalıştığı zamanla belirlenince işverenler işçilerden belirli bir zaman süresince çalışmalarını istedi. Yaptıkları şeye göre değil verdikleri zamana göre ücret alan işçiler üretim üzerindeki kontrollerini kaybettiler.

Ustalar bu değişikliğe karşı ellerinden gelen çabayı gösterdiler. Ellerinden alınan güç ve kontrolü kaybetmemek için her alanda çok sert ve savunmacı bir mücadele verdiler. Bu mücadeleler oldukça güçlü bir işyeri temsilcileri örgütlülüğü doğurdu. Bu örgütlülük savaşın ilk aylarında 'savaş aciliyeti' maskesi altında işçilere yönelik yapılan saldırılara karşı çıkışı oluşturdu.

Bazen mühendislerin kadın işçilerin işe alınmasına, savaş başladığında karşı çıktığı sanılır. Bu yanlıştır. Mühendisler, kadın işçilerin cephane üreten fabrikalara, işçilerin ücretlerini ve çalışma koşullarını düşürmeden alınmaları için koşullar dayattılar. Yeteneklerine yönelik bu saldırıların, bu koşullar yerine getirilmeden başarıya ulaşmasını çok tehlikeli buluyorlardı. Vickers Crayford'da

1914'deki ilk büyük uyuşmazlık, işverenin mermi yapımı için kadınları erkeklerin ücretinin yarısıyla işe almasıyla çıktı. İşverenlerle işçi sendikası arasında kadın işçilerin vasıf isteyen işlere alınmamaları, sadece otomasyon işlerine alınmaları konusunda anlaşma sağlandı.[55]

Bu sendikaların darlığı, kadın işçilere bakışlarından belli oluyor. ASE sendikası ile işveren arasındaki Mermi ve Metal yapımında kadınların da çalıştırılmasını düzenleyen anlaşmaya göre kadınlar daha önce erkeklerin yaptıkları işleri sadece savaş dönemi boyunca yapabileceklerdi. Cephane endüstrisinde eşit ücret ancak parça başına uygulanıyordu. Zamana göre ödemede ve ikramiyelerde eşitlik yoktu. Bu yüzden kadın işçilerle vasıfsız erkek işçilerin aldığı ücret, vasıflı işçilerinkinden çok daha azdı.

Vasıflı işçi sendikalarıyla işverenler arasındaki bu anlaşmalar yüzünden başkanlığını Mary Macarthur'un yaptığı Kadın Savaş İşçileri Komitesi, Nisan 1915'de savaş dönemi kadın işçiler için çalışma koşulları belirledi. Koşullar: Kadınlara sendika hakkı tanınacak, eşit işe eşit ücret ödenecek, kölelik koşulları olmayacak, işsizler için iş eğitimi verilecek, savaş sırasında kadın işçilerin erkeklerden aldığı işlerde, savaş sonrasında öncelik erkeklere verilecekti.[56]

Son nokta sadece Mary Macarthur'un bir hatası değildi, bu Federasyonun politikasıydı. Federasyon ücret koşullarında erkek işçilerin sendikasının desteğini alabilmek için savaş sonrası erkeklerin işlerini geri vermeyi ve kadın işçileri işten çıkarmayı kabul etti.[57] ASE sendikası diğer sendikalarla anlaşmak yerine Federasyonla anlaşmayı tercih etti. Ancak James Hinton'un söylediği gibi kadın işçiler ASE'ya rağmen Federasyonun yerine diğer sendikalara üye oluyorlardı.[58]

Bütün bunlara rağmen kadınların cephane fabrikalarına girmeleri ücretlerini, beklentilerini ve sendikalaşma oranını artırdı. Özellikle 1916 yılındaki Clyde İşçilerinin Anlaşması kadınların kötü ücretler ve koşullarda çalışmasını engelledi:

> Savaş boyunca kadın işçilerin iş hayatına katıldığı tüm sektörler içindeki en iyi anlaşma Clyde İşçilerinin Anlaşmasıydı. Cylde'deki yeni kurulan İşyeri Temsilcileri Hareketinin gücü sayesinde hazırlanan bu anlaşma işçiler açısından en iyi koşulları taşıyordu.[59]

Ancak Sarah Boston, 'çoğunlukla kadın işçilerin yaptığı, erkek işlerine kadın işçilerin alınması için gösterilen, eşit işe eşit ücret ya da her iş için ücret oranının belirlenmesi çabasının' kadın işçiler için yararlı olmadığını daha çok erkek işçilerin çıkarlarını korumak için olduğunu söylüyor.[60] Sarah Boston, kısmen doğru söylüyor, ancak bu çabanın iki tarafı olduğunu görmüyor. Bu çaba bir kısım işçiyi korumak için düzenlenmiş oldukça dar bir kampanyaydı. Ancak işyeri temsilcileri hareketi onu işverenin aleyhine çevirip onlara karşı mücadeleye çevirebildi. Aynı zamanda bütün bu süreç, vasıfsız işçilerin koşullarını düzeltti.

Bu yüzden vasıflı işçiler sadece kendilerini düşündü demek doğru değil. Gerçekte kadın işçileri savunmak için verdikleri mücadele pek çok yerde ve alanda, kadınların ayrı örgütlendikleri sendikalardan, Federasyondan daha iyi. Örneğin, Glasgow'daki Parkhead Forge'daki Federasyon'un sendikasının yüzde yüzü, ASE'nin işyeri temsilcilerinin mücadelesiyle kuruldu. Glasgow, Beardmore'daki East Hope Street fabrikasında iş yavaşlatmadan dolayı dört genç kız işten atılınca işçiler kızların geri alınması için greve çıktılar. Ancak erkek ve kadın işçilerin sendikalarının tutumu farklıydı. Kadın Federasyonu grevi tanımazken, ASE üyeleri grevi destekledi. Grev yayıldı, Clyde İşçilerinin Komitesi para topladı, bir ara patron genel grevle tehdit edildi. Uyuşmazlık arabulucu yoluyla çözüldü.[61]

Bu işçilerin tutumları kurdukları sendikaların kitlesel gücünü gösteriyor, ancak aynı zamanda vasıflı işçilerin kendileri dışındaki olayları görememe özelliklerini de yansıtıyor. Bununla birlikte vasıflı işçiler, işverenlerin her istediklerini yapmasını engelledi, bu süreç tüm işçiler için iyi çalışma koşulları sağladı. Savaşı izleyen endüstriyel ve politik kalkışmada vasıflı işçiler tüm kapitalist sınıfa karşı çıkan en gelişmiş işçi sınıfı parçasını oluşturdu.

Savaşın kadın sendikacılığı üzerine etkisi muhteşemdi. 1918'e gelindiğinde bir milyondan fazla kadın sendikacı vardı. On binlercesi vasıflı işçi sendikalarına, değil genel sendikalara üye oluyordu. Bu genel sendikalarda 1914'te 23.534 iken 1918'de 216.000 kadın vardı. 1914'te ulaşım sendikalarında sadece 650 kadın işçi varken 1918'de 54.000 olmuştu. Giyecek sektöründe 1914'te 26.000'dan az iken 1918'de 119.000 olmuştu. Dağıtım ve sekreterlik sektörlerinde de önemli sıçramalar yaşandı.[62] Bu artışlar sadece

eski erkek işlerindeki artış değildi, geleneksel kadın sektörlerinde ve kadınlara yeni açılan iş alanlarında da yaşanıyordu.

Savaşın sonuna kadar pek çok sendika üyeliği devam etti. Genel sendikalarda '1919'daki toplam kadın üye sayısı, ateşkes zamanından çok az fark ediyordu'.[63]

Savaşın sonunda Federasyonun üye sayısı 80.000 civarındaydı. Mary Macarthur, çeşitli hükümet komitelerinde çalışmak istediyse de savaş sonrası dönem için çok solcu bulundu. 1918 seçimlerinde İşçi Partisi'nde Stourbridge adayı oldu. Ancak Bayan Pankhurst tarafından aşağılayıcı bir şekilde yenildi. Onur listesine adları yazılmadı, çünkü Lloyd George, Kraliçe Mary'e onun ve kocasının radikal olduklarını söyledi![64]

Savaşın hemen sonrasındaki yıllarda bağımsız kadın sendikaları, tamamen resmi mekanizmalarla vakit geçirdi. 1921'den sonra, Kadın İşçilerin Ulusal Federasyonu, Genel İşçiler Ulusal Sendikasıyla birleşti ve onun Kadın Şubesi olarak çalıştı. TUC Kadın Departmanı oluşturdu ve Genel Konsey'de kadınlar için iki tane yer ayırdı.[65] Mary Macarthur, 1921'de Kadın Sendikaları Birliği TUC'un bir parçası olduğu yıl öldü.[66] Margaret Bondfield 1923'te TUC'un ilk kadın başkanı oldu, ancak başkanlığı döneminde İşçi Partisi'nden milletvekili seçilince başkanlığı bıraktı.[67]

Dünya Savaşları arasındaki yıllarda genel sendikaların üye sayısında artış oldu ancak bu işçiler arasındaki mücadelenin yüksekliğinden kaynaklanmadı. Gerçekte o yıllar yüksek işsizlik ve işveren saldırılarının artığı yıllardı. Bu saldırılara karşı mücadele, 1926'daki çok kısa süren Genel Grevle verilmeye çalışıldı. Ancak sendika liderlerinin korkaklığı yüzünden grev terk edildi. Grevin başarısızlığı sendika örgütlenmesi üzerinde olumsuz sonuçlar yarattı ve sonraki on yılda sendikacılığın ciddi zayıflamasına neden oldu. Politik olarak, sendika liderleri sağa kaydılar ve sınıf mücadelesi yerine modernleşmekten bahseder oldular.

Bir kez daha kadın sorunu bu sürecin dışında kalmadı. TUC örgütlü kadınlara yönelik egemen baskıcı fikirlere karşı çıkmak için çok az şey yaptı. Genel kabul gören, evli kadınların bazı işleri yapmamaları (yerel belediyeler ve bazı kamu sektörlerinde çalışmamaları) gerektiği ya da kadınlar asıl olarak ev işlerine uygundur vs gibi fikirlere karşı çıkmadılar. TUC, İşçi Partisi ile birlikte işsizliğin azaltılması için kadınların hizmet sektörüne dönmeleri gerekti-

ği fikrini savundu. İşsizliğe rağmen sendikalar kadın işçileri oldukça az ücret alınan ve kötü koşullarda çalışılan hizmet sektörüne döndürmekte zorlandılar. Kadınlar daha iyi koşullarda çalıştıkları için geri dönmek istemediler.

Genel Grev'in yenilgisinden sonra işçi hareketinin sağ kanadı uzunca bir süre egemen oldu. Komünist Partisi, kadınlarında yararlanacağı işçi sınıfı taleplerini yükseltmek için Azınlık Hareketi (sol ile sendikalardaki militanları birleştirmeye çalışan bir hareket) inşa etmeye çalıştıysa da üyeleri genelde ya cadı avıyla yakalandılar ya da marjinalleştirildiler. Sendika üyeliği azaldı ve bu en çok kadın işçileri olumsuz etkiledi:

> 1939'da TUC'a bağlı sendikaların kadın üye sayısı yarım milyondu. Bu 1918'deki rakamın yarısıydı. Bu arada işgücü içindeki kadın işçi sayısı 1923'de % 27.4'ten, 1939'da % 30'a artmıştı.[68]

Sendikalar ellerinden geldiğince kadın işçileri üye yapmaya çalışıyorlardı ancak, bunu bir faaliyet ya da mücadele üzerinden yapmıyorlardı. 1930'ların ikinci yarısında militanlık artığında, TUC hala kadınları sendikaya sağlık ve güzellik sağlayacağı iddiasıyla üye yapmaya çalışıyordu.[69]

Ancak 1930'ların sonlarında grev sayısının artması ve işsizlik oranının azalması, sendikaların işyerlerinde daha rahat çalışmalarını sağladı. Bu da daha çok kadın işçinin sendikaya üye olmasına neden oldu. İşçi azlığı kadın işçiler üzerindeki evliyken çalışmama yasağını kaldırdı. 1935'te Londra Bölge Konseyinde kadınlar öğretmen ve sağlık görevlisi olarak çalışmaya başladılar. 1930'ların ortasından itibaren daha çok sendikalı olmasının nedeni eşit işe eşit ücret talebiydi. Bu sonraki 40 yıl boyunca en önemli 'kadın sorunu' olarak kalacaktı.

Eşit İşe Eşit Ücret Kampanyası

1888'de TUC, Eşit Ücret hakkını prensipte kabul etmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki politik yerleşmeyi düzenleyen Versay Antlaşmasında, ücretlerin oranı, çok önemli bir yer tuttu. Söylenen oran pek çok kadın için gerçeklikten çok uzak bir orandı. Vasat işlerde çalışan kadınlar aynı ya da benzer işi yapmalarına rağ-

men erkeklerin en fazla yarısı kadar ücret alıyorlardı. Öğretmenlik, kamu sektörü işleri gibi beyaz yakalı işlerde bu konu Dünya Savaşları arasında oldukça canlı bir tartışma yarattı. Bu alanda genelde evli kadınlar işe alınmadıkları için kendini geçindirmek zorunda olan bekar bir kadının bir erkekten daha az ücret alması adaletsiz bulunuyordu.

1930'larda mavi yakalı sendikalar da bu konuyu gündemlerine aldılar. Talep 'işe göre ücret' şeklinde formüle edilmişti: belirli bir iş hangi cinsin o işi yapacağına göre değil, onda ne yapılacağına göre ücretlendirilmeliydi. Mühendisler sendikası şimdiki AEU, 1935'te eşit ücret için bir önerge geçirdi. Bu karar ilk kadın üyeler tarafından sekiz sene önce alınmıştı![70] 1936'da Avam Kamarası, hizmet sektöründeki 'sıradan sınıflar' için eşit ücreti oyladı. Muhafazakâr Başbakan Stanley Baldwin, bu oylamaya göre davranmayı ret etti. Ancak kadın işçiler arasındaki eşitsizliğe ilişkin bir kampanya başlatıldı.

Bu kampanya, sendikalardaki bir dizi kadın işçiden destek aldı. 1939'a gelindiğinde milyonlarca kişi bu kampanyaya katıldı.[71] 1930'ların sonlarında sendikalardaki kadın sayısının artması sadece genel anlamda değil işyerleri bağlamında da oldu. 1932dan sonraki savaş koşulları eşit ücret konusunu oldukça hızlı çözdü. Kadınlar, Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi cephane ve savaş sektörlerindeki erkek işlerine girdiler. Ancak gene de erkek ücretlerinin yarısını alabiliyorlardı. Bu iki alanda sorun yarattı: kadınlar erkeklerle eşit ücret talep ettiler; erkekler ise düşük ücretli kadınların ücretlerini düşüreceklerinden sonra da işlerini ellerinden alacaklarından korktukları için 'işe göre ücret' talebinde bulundular.

Bir kez daha erkeklerin olduğu sendikalar eşit ücret için öne düştüler, genellikle tüm işçiler için iyi bir ücret düzeyi oluşturabilme kaygısıyla bu talebi desteklediler. Bu konu 1943'de Glasgow, Hillington'daki Rolls-Royce fabrikasında greve neden oldu. TUC'un 1944 Kongresi'nde 'işe göre ücret' önergesi geçti. Aynı yıl hükümet Eşit Ücret için Kraliyet Komisyonu oluşturdu. Bundan önce parlamentoda Eğitim Yasası oylaması içerisinde kadın öğretmenlere eşit ücret öneren bir madde çok az farkla ret edildi.

İşçi Partisi hükümeti 1945'e iktidara geldiğinde kadın işçilere çok az faydası oldu. Maliye Bakanı Hugh Dalton, Eşit Ücret için Kraliyet Komisyonu karar alıncaya kadar eşit ücret konusun erte-

ledi. 1946'da Eşit Ücret için Kraliyet Komisyonu karar aldığında eşit ücret konusunda önemli bir gelişme olmadı. Sadece hizmet sektöründeki 'vasat işçiler' için eşit ücret önerildi. Diğer alanlarda eşit ücret kabul edilirse kadın işçilerin, erkeklerin işlerini ellerinden alacağına inanılıyordu. İşçi Partisi hükümeti bu dar kapsamlı öneriyi bile ekonomik nedenleri bahane ederek uygulamayı ret etti.[72]

Ne yazık ki savaş yılları, sendika liderlerinin kadın konularında hala eski kafalı olduğunu gösterdi. 1942'deki TUC'un Kadın Danışma Kurulu savaş sonrası planlarında, evli kadınların savaştan sonra işlerini bırakmalarını ve kadınların hizmet sektöründeki çalışmalarının artırılması gerektiği yer aldı.[73] Delegeler bu planlara karşı çıktılar. Ancak Savaş sonrası İşçi Partisi hükümetinin eşit ücret konusunu halledeceği hayalleri kısa zamanda yok oldu. Her ne kadar TUC, 1944'de eşit ücret işine asıldıysa da İşçi Partisi hükümetinin ücret dondurma talebini destekledikten sonra eşit ücrete ilişkin verdiği sözden de döndü.

Eşit ücret konusu bir kez daha politikada düğümlendi. Ancak kamu sektöründe bu talep en azından kağıt üzerinde gerçekleştirildi. 1950'ler boyunca öğretmenler ve kamu hizmetlerinde çalışanlar, "kadınlar için eşit ücret talebini" kazandılar. Bu arada Avrupa'da 1956'da Roma Anlaşmasının bir parçası olarak Avrupa Ekonomik Komitesi, Emek Örgütlenmesinin Konvansiyonun 100. Maddesi 'eşit işe eşit ücret' olarak kabul edildi. Bu madde, en azından anlaşmanın bağladığı altı ülkede, kadınların kağıt üzerinde eşit ücret alması gerektiğini sağladı. Britanya'da bu konu 1960'ların sonlarına kadar, Harold Wilson'un İşçi Partisi hükümetinin sonuna kadar devam etti. Eşit ücret ve cins ayrımcılığına karşı bir kanun tasarısı 1968'de ortaya kondu. Tesadüfen aynı sene Ford'da çalışan dikiş makinesindeki kadın işçiler eşit ücret için greve gittiler. Bir sonraki yıl Çalışma Bakanı Barbara Castle, kendi Eşit Ücret kanun tasarısını ortaya koydu.

Yasal düzenlemeler baştan itibaren gülünçtü.

Harold Wilson, TUC Kongresi'ne Eşit Ücret uygulamasının, ancak grev sayısı azaltılırsa başlatılabileceğini söyledi. Barbara Castle, kendisini ziyaret eden TUC delegasyonuna eşit ücretin uygulanmaya başlamasının en az yedi sene alacağını; İLO Konvansiyonun 100. Maddesinin henüz onaylanmadığını (böylece eşit ücret

için yasal düzenlemeleri yapmamaya çalışıyor), ve eşit ücret uygulamasının erkeklerin ücretinin kesilmesine neden olacağını söyledi.[74]

Barbara Castle sözüne sadık kaldı. Eşit Ücret Yasası 1970'de geçti, ancak 1975'e kadar uygulanmadı. Eşit ücretin uygulandığı iş alanları oldukça daraltılmıştı. Eşit iş kavramı erkeklerin yaptığıyla aynı iş ya da ' benzer' ('benzer' olup olmadığına, iş değerlendirme projesi tarafından karar veriliyordu) iş olarak tanımlandı. Eşit ücret böyle tanımlanınca erkek işçilerle yan yana çalışmayan binlerce kadın işçi hemen bu yasanın dışında kaldı. Bunun zamana yayılması işverenlerin yıllarca, İş değerlendirme projesinin önerilerini görmemezlikten gelerek, Yasayı dikkate almamalarına neden oldu.

Bütün bunlara rağmen Eşit Ücret Yasası, pek çok kadın için küçük ama önemli değişiklikler yarattı. 1970'de kadınların toplam ücreti erkeklerinkinin % 63.1'ne eşitti. 1975'te bu oran % 72.1'e, 1976'da % 75.5'ine çıktı. 1978'den beri bu oran 73-74 civarında dalgalanıyor ve bu seviyede kalacak gibi.[75] Haftalık ücretlerin istatistikleri bile (erkeklerin daha uzun saatler çalıştığını göz önünde tutarak) kadınların ücretlerinin artığını gösteriyor. Bu artış, kuşkusuz, Eşit Ücret yasasının uygulanmasının sonucudur. Buna ek olarak eşit ücret için sık sık greve çıkan kadınların iş hayatından beklentilerinin artmış olmasının da etkisi var. Ücret düzeylerinin artmış olması kadınların bugün emek gücündeki sağlamlaşmış pozisyonunu da sağladı.

1970'lerde eşit ücret için bir dizi önemli greve çıkıldı. Bu grevlerde resmi sendika mekanizmalarının tutumu önemliydi. Mühendisler sendikası AUEW ile Teknik ressamlar sendikası TASS, eşit ücreti zorluyorlardı. Bu yüzden grevlerin çoğuna bu işçiler çıktılar. Pek çok grev, kadınları en dibe atan yeniden derecelendirmeleri, protesto için yapıldı. Çoğu örnek işverenlerin eşit ücreti ödememek için hilekarlık yaptıklarını gösteriyor. Örneğin Bletch'deki Tetley Tea Bags fabrikasındaki iki haftalık greve, işverenin erkek işçilere ekstra 1 sterlin vermesinin nedeni olan forklift arabasını sürmeleri - ki hiç sürmemişlerdi, yalandı. Dunlop Coventry'deki işçiler dört haftalık greve, yeni 'üniseks' derecelerin konup, kadınların en alt dereceye düşürülmesini protesto etmek için çıktılar.[76]

Başarılı olan grevler o bölgede başka grevlere çıkılmasını sağ-

lıyordu. Örneğin 1976 Martı'ndaki, Stockport, Nettle Accessories'deki AUEW grevi gene Stocport'ta olan Friedlans ve Bowbros'ta benzer grevler olmasına neden oldu.[77] Grevin başarılı olması ya da yenilmesi genelde dışardan destek olup olmamasına bağlıydı. Örneğin, Lancashire, Heywood'daki SEI grevi, sekiz haftadan sonra kadınların dışarıdakilerden özellikle bölgedeki erkek sendikacılardan destek alamaması yüzünden yenildi. Ancak bu konuya benzeyen Liverpool'daki Wingroce ve Rogers grevleri destek sağladıkları için kazandılar.[78] Burada yeniden yerel sendika liderliğinin rolü kilit rol oldu. Bu değişik bölgelerdeki mücadelenin farklılığını da açıklıyor.

1970'lerde eşit ücret için çıkılan grev sayısının yüksekliği, aynı zamanda o dönemin sınıf mücadelesinin seviyesini de gösteriyordu. 1969-1974 arası, önemli sınıf başarılarının kazanıldığı, işçi sınıfı mücadelesinin yükseldiği bir dönemdi. Kadın işçiler özellikle eşit ücret konusunda daha önce görülmemiş bir şekilde mücadele verdiler.

Ancak bu olumlu süreç devam etmedi. 1970'lerin ortasında batı Londra'daki Trico grevinde olduğu gibi uzun ve etkili grevler yaşansa da grevleri kazanmak gittikçe zorlaştı. Örneğin Basildon, Yardley'deki kadın işçilerin grevi, endüstri mahkemesinin grevciler aleyhine karar vermesinden sonra, en sonunda yenildi.[79] Eşit ücret mücadelesi, artan sayıda sendika profesyonelleri tarafından endüstri mahkemelerinde savunuluyordu. Ancak grevlerin baskısı olmadan kadın işçilerin pozisyonu zayıf kalıyordu. Sadece mahkemelerle, kadınlar adaletsiz bir şekilde dezavantajlı durumda kalıyordu. Eşit ücret mahkemeleri üzerine yapılan bir araştırma, mahkemelerin tamamen etkisiz olduğu ortaya çıkınca, ilk birkaç yıldan sonra mahkeme başvurularının sayısının azaldığını gösteriyor. Eşit ücret mahkemelerinin büyük çoğunluğu davacının aleyhine sonuçlandı.[80]

Kadın işçilerin çoğunluğu en düşük ücret seviyesinde çalışmaya devam ettiler.[81] kendilerine karşı çalışan bir sistem karşısında pek çok kadın mücadele etmeyi bıraktı.[82] Sendika profesyonelleri, kadınlara mücadeleyi bırakmalarını öneriyorlardı. Avrupa Ekonomik Topluluğunun Yasayı daha geniş bir alana uygulama kararından sonra, birkaç bireysel başvuru olumlu sonuçlandı. Ancak Jeanne Gregory'nin çalışması, sendikaları başvurularının olumlu so-

nuçlarını belirlemede etkin bulan ile sendikaları 'yardımcı olmayan' olarak tanımlayan kadın işçilerin sayısının yaklaşık olarak aynı olduğunu gösteriyor.[83]

'Feminist gelir politikası'

Eşit ücret davalarında, pek çok sendika profesyonelinin, mücadele etmek ve kazanmak için gösterdiği isteksizlik, onların endüstriyel mücadeleye ilişkin dar kafalılıklarından kaynaklanıyordu. Çünkü onlar mücadeleyi bölümsel olarak görüyorlardı. Daha geniş bir politik bakış açısıyla bakamıyorlardı. İş ayrımcılığının yarattığı yapısal eşitsizliğe karşı mücadeleyi öneremiyorlardı. Aynı zamanda krizlerle dolu sistemin önceliklerine karşı çıkamıyorlardı. Bu sistem kadınlara eşit (dolayısıyla yüksek) ücret vermemek için elinden geleni yapıyordu. Sendika liderleri 1969'da Personel Yönetimi Enstitüsü'nün çıkardığı bir broşürdeki fikirleri tekrarlıyordu:

> Sendikalar, kadın işçiler için eşit ücrete ulaşmak için erkek işçilerle aynı ücret seviyesine ulaşana kadar kadınların ücretini sürekli artırmak lazım geldiğine ikna edilmelidir. Aynı zamanda eğer kadınlar daha yüksek ücret alacaklarsa erkeklerin daha az ücret almaları gerekir.[84]

Sendika liderleri işverenlerin ortada sabit bir para olduğu iddiasını kabul ettikleri için varolan ücret yapısını gerçekten değiştirmek için pek istekli davranmıyorlardı. Son yıllarda sendika liderlerinin yaklaşımlarını haklı çıkarmaya yarayan 'feminist gelir politikası' teorisi ortaya çıktı. Beatrix Campbell daha sonra geri çekmeye çalışmasına karşı bu fikri ilk ortaya atan kişi. Kadınların ücretini erkeklerinkine göre daha iyi bir hale getirmek için bu fikri geliştirdi. Bu fikir retorik olarak tersi söylense de, az gelirlilerin çıkarlarını savunmayan gelir politikasını anlama konusunda yetersizdir. Buna ek olarak tüm felsefesi, kadınların ancak erkeklerin ücretlerinin pahasına daha çok kazanacaklarına dayanıyor.[85]

Bu fikir eşit ücret konusundaki mücadelenin yenilmesinin sonucudur. Aynı zamanda statükonun kabul edilmesine dayanıyor. Bundan dolayı sadece marjinal değişikliklerin kazanabileceğine i-

nanılıyor. Yasal düzenleme reformunun yenilmesi paradoksal bir şekilde eşit ücrete ilişkin reformist fikirleri güçlendirdi. Özellikle son yirmi yılda reformist feminist fikri güçlendi.

Eşit ücretin gündeme gelmesi ve en sonunda yasal düzenlemelerin kabul edilmesi İkinci Dünya savaşından sonra sendikaların nasıl değiştiğine ilişkin bazı ipuçları veriyor. Kadınlar savaş sonrası genişleme döneminde emek gücüne katılırken aynı zamanda sendikalara da üye oldu. 1951-1974 döneminde sendikalı kadın sayısı iki katına çıkarak, yaklaşık iki buçuk milyon oldu.[86] 1960'lar ve 1970'lerin başında kadınlar yükselen işçi sınıfı hareketinin önemli bir parçasını oluşturdu. Bazı kadın işçilerin grevleri; örneğin Ford makinelerindeki eşit ücret grevi, ya da 1971'deki gece temizlikçilerinin örgütlenme grevi iyi bilinir. Daha az bilinenler, 1969'dan sonraki öğretmen grevleri, eşit büyüklükteki ücret grevleri, Asyalı kadınların Mansfiels Hosiery ve Imperial Typewriters'daki (orada aynı zamanda beyaz sendikacılara karşı da mücadele ettiler) grevleridir.

Kadınlar arasında sendikalaşma oranı hep arttı, hatta erkeklerinkinden daha fazla arttı. Ancak kadınlar arasındaki sendikalaşma oranı eşitsiz. Part-time çalışanlar ile sadece kadınların çalıştığı işyerlerindeki kadınların sendikalaşma şansları daha az.[87] Kamu sektöründe özel sektöre göre sendikalaşma oranı daha yüksek. Ancak kamu sektöründe işyerlerinde çalışan işçi sayısı, sendikalaşma da etkili oluyor. 1.000'den fazla kadının çalıştığı işyerlerinde full-time kadın işçilerin % 58'si sendikalıyken, 25'den az çalışılan yerlerde % 17'si sendikalı.[88] Kamu çalışanları sendikası (NUPE), öğretmenler (NUT), yerel belediye işçileri (NALGO), devlet memurları (CPSA) ve atölye işçileri (USDAW) gibi sendikalarda kadınlar çoğunluktalar.

Son otuz kırk yılda kadınların sendikalaşma oranlarının artması sendika hareketinin içindeki güçleri de değiştirdi. TUC içerisinde beyaz yakalı sendikalar oldukça önemli bir rol oynuyorlar. Bu sendikaların büyümek için kadınlara ihtiyaç duymaları gelecekte eşitliğe uygun değişimlerin olacağını gösteriyor. Genellikle bu tür değişiklikler, sendikanın üst yöneticilerinden değil tabandaki işçilerden geliyor. 1970'lerde pek çok beyaz yakalı sendikada kadınların örgütlenmesinde, tabandaki işçilerin resmi olmayan örgütlenmeleri oldukça önemli bir rol oynadı.

Şimdi pek çok sendika kadın eğitim programları örgütlüyor, kadın profesyonel çalıştırıyor, kadın komiteleri seçiyor, ve en azından sözde kreş ve eşit ücret taleplerini destekliyorlar. Ulusal Kürtaj Kampanyasının geniş sendika desteği almasında sendikalı kadın sayısının artmasının kısmen de olsa etkisi var.

Tabandaki sendikalı kadın sayısı ile sendika mekanizmasındaki kadın yönetici sayısı arasında bir çelişki var. Çeyrek milyon kadın üyeye sahip TGWU'nun 39 yöneticisinden sadece biri kadın, ve 502 çalışanından sadece 10'u kadın. Son yıllarda bir dizi beyaz yakalılar sendikasında bu durum değişmeye başladı. Bu kısmen rezerve edilmiş yerler sayesinde oluyor. Bazı sendikalar daha adil bir orana sahip, örneğin Kamu çalışanları sendikasında (NUPE), 26 yöneticiden 10'u kadın.[89]

Bu eşitsizlik sendikalarda feministlerin başını çektiği, pek çok pozitif eylem veya ayrımcılık için çağrı yapılmasına neden oldu. Sendika sekreterinin kadın olmasının, sendikanın her kademesinde daha çok kadın yöneticinin bulunmasının, sendika içinde kadınlara yönelik durumu olumlu değiştireceğine dair inanç oldukça güçlü. Pek çok beyaz yakalı işçi sendikaları ile bazı mavi yakalı işçi sendikalarında pozitif ayrımcılığa ilişkin kararlar alındı. Ancak bu değişikliklerin, kadın işçilerin durumunu olumlu yönde düzelttiğine dair çok az kanıt var. Bu yöneticilik işi, çoğunluğu feminist olan küçük bir azınlık kadının 'sendikalarda iş bulmasına, araştırma departmanlarını genişletmelerine, ve meslekten olmayan kadınlar olarak sendika politikalarının belirlenmesinde rol almalarına'[90] yaradı.

Bu kadınlar temsil ettiklerini iddia ettikleri tabandaki kadınlardan uzaklar. Bunlar sendika mekanizmasını idare eden ayrıcalıklı bürokrasinin bir parçasını oluşturuyor. Sermaye ile işçiler arasında arabuluculuk işini yapıyor. Kadın olarak kadın işçilerinin çıkarlarından çok bağlı oldukları grubun çıkarlarını temsil ediyor. Bu yüzden en sonunda erkek sendikacıların yaptığının aynısını yapıyor. Kadın sendika profesyonelleri ve yöneticileri, kadın işçilerin mücadelesini desteklemek ya da teşvik etmekten çok, kadın işçilerin zararına da olsa işverenle anlaşmak ve uzlaşmak için ellerinden gelen her şeyi yapıyor.

Kadın sendikacıların yöneticilikte çok az şeyi değiştirebilmeleri, sendikaların tutucu doğasını ve statükoyu değiştirmek konusun-

daki isteksizliklerini bir kez daha gösteriyor. Ancak kadınların sendikalaşmasının hem lehte hem de aleyhte yönleri var: örgütlü kadın sayısının artması, öğretmenlerden hemşirelere, onlardan temizlikçilere kadar pek çok işçi kadının verdikleri mücadele, kadınların sendikalaşmaktan dolayı kazandıkları büyük avantajları gösteriyor. Aynı zamanda kadınların mücadelesi sendika bürokrasisinin istek ve ihtiyaçlarının dışına çıkıyor, ve bürokratlar mücadeleyi dizginlemek için ellerinden geleni yapmak zorunda kalıyorlar.

Sendikaların politik ve ekonomik sınırlılıkları, sendikalarda kadınlara yönelik tutumların açıklanmasında yeterli değil. Kadınlara yönelik eski inançlar, kadınlar sadece para için çalışırlar en azından bürokrasi katmanında ve yerel aktivistlerde yıkıldı. Ancak bu inancın yerini bir asır önce Kadın Sendika Birliği'nin politikalarını oluşturan 'biz senin için yaparız' himayelik tarzı aldı. Bu himayelik tarzı sadece erkeklere özgü değil. Pek çok feminist de benzer pozisyon alıyor. Buna ek olarak feminist argümanlar, sendikaların işçi hareketini sağa kaydırmalarının maskelemek için kullanılıyor. Bu iddia, toplu sözleşmelere karşı çıkma ve kadın işçilerin çıkarlarının erkeklerinkinden farklı olduğu argümanlarında doğrulanıyor.

Feministlerin toplu sözleşmelere karşı çıkma nedeni; bu görüşmelerin hiyerarşik olduğu, farklılıkları devam ettirdiği, dolaylı olarak aile ücreti fikrini desteklediği, ve bütün bunlardan dolayı cins ayrımcılığı yarattığıdır. Bu argümanı en şiddetli savunan kişi Beatrix Campbell'dir. 1970'lerin sonunda Red Rag'da yazdığı makalelerle sendikalara saldırmaya başladı.[91] Bu tavrına 1982'de yazdığı Sweet Freedom ile devam etti:

> Ücretler ve farklılıkların devam ettirilmesine odaklanan geleneksel sendika pazarlıkları kadınların ne az ücret alınan gettolardan çıkmasına ne de ev içi sorumluluklarının azaltılmasına hizmet etti. Aksine 'toplu sözleşme görüşmeleri' diye bildiğimiz süreç öncelikli olarak erkek işçilerin çıkarlarını savundu.[92]

Bu argümanın sorunu oldukça basit. Toplu sözleşme görüşmeleri ve standart sendika faaliyeti sınırlıdır ve kapitalist sistemi bir bütün olarak karşısına almıyor. Ancak bunun alternatifi ne? Ya bölgesel ve bölünmüş olmayan politik mücadele ile sistemi yıkmak ya da feministler gibi tabandan zorlanan toplu sözleşme gibi sınırlı kazanımları bile reddetmek.

Tabi ki Campbell ikinci seçeneği tercih ediyor. O, sendikaların politize olmasını ve kadınlaşmasını istiyor. Kadınların ücretini iyileştirmek için de 'Feminist gelir politikasını' öneriyor. Ancak 1970'lerin deneyimi, kadınların erkek işçilere göre ücretlerinin artmasının, yıllarca eşit ücret için verilen, yüzlerce grevi de kapsayan mücadeleyle sağlandığını gösterdi. Ücret artışı TUC ile İşçi Partisi hükümetinin anlaştığı gelir politikası olan Sosyal Anlaşma'nın imzalanmasından sonra durdu. Bu anlaşmayla ücret komisyonlarına bağlanan işçiler iki yıl boyunca haftalık minimum ücret olarak 30 sterlinin altında kaldılar.[93] Gelir Politikası gerçek ücretlerin düşürülmesi için kullanılan bir yöntem oldu. Özellikle en düşük ücret alanlar ücret sınırlaması maskesi altında bundan zarar gördüler. Bundan dolayı, toplu sözleşmeye ilişkin efsanevi sözlerden değil, pek çok sosyalist ve bir dizi feminist gelir politikasına karşı çıktı.

Her ne kadar feminist gelir politikasını pek çok feminist bile kabul edemezken, NUPE gibi sendikalar bu fikrin kadınların durumunu düzeltmek için toplu pazarlık yerine minimum ücretin konması gerektiği noktasını kabul ediyorlar. Gene vurgu, kadın işçilerin iyi bir ücret için mücadele etmeleri üzerine değil, iyiliksever hükümetin (İşçi Partisi) kadınlara minimum ücreti vereceği üzerine yapılıyor. Ancak mücadele dışında minimum ücreti kazanacak başka bir mekanizma yok. İşverenler gönüllü olarak minimum ücreti tanımazlar ve tahmin edileceği gibi bu konuda çok az şey kazanılabildi. Bütün kanıtlar, hala kadınlar için en başarılı ücret artışlarının 1970'lerin başında olduğu gibi erkek işçilerin - özellikle daha iyi örgütlenenlerin - de kadınlarla birlikte mücadele ettiği dönemlerde kazanıldığını gösteriyor.

Sendikalar için feminist strateji isteyen Beatrix Campbell gibilerin bir başka büyük hatası da şudur:

> Erkek ve kadın işçilerin öncelikleri sadece ücret politikasında değil aynı zamanda çalışma zamanı konusunda da farklılaşıyor. Kadınlar için zaman çok önemlidir... Erkek sendikacıların tatil zamanlarını pozitif bir yarar olarak görmeleri bayağı vakit aldı.[94]

Bu argüman işçi sınıfı tarihindeki bazı büyük mücadeleleri görmemezlikten geliyor. Örneğin on dokuzuncu yüzyılda arka arkaya verilen çalışma gününün kısaltılması mücadeleleri. Kadınlar

yaşam standartlarını artırma mücadelesi verirken, erkeklerin sadece ücretler için mücadele ettiği fikri temelsiz bir iddia. İşçiler genelde, işlerini ve koşullarını savunmak için değil ücretler için mücadeleye atılırlar. Gerçek tartışma kadınları, kendilerine güvenlerini ve örgütlülük bilinçlerini artıracağı bu tür mücadelelere nasıl daha fazla katabiliriz konusunda olmalı. Nasıl ücret mücadelelerini durdururuz konusunda olmamalı.

Bu tür feminist fikirler pek çok sendika liderini etkisi altına almış durumda. Bunlar sendika liderlerinin savunduğu grevlerle bir şey kazanılmaz, uzlaşmayla kazanılır fikriyle çok güzel örtüşüyor. Kadınlar işyerlerindeki faaliyetler üzerinden değil, sendikalara sunacakları hizmet yüzünden katılmamalılar. Bu fikirler işçileri kolektif mücadeleden uzaklaştırıyor. Halbuki süreç, en düşük grev seviyesinin olduğu zamanlarda bile kadın işçilerin koşullarını değiştirmek için mücadele etmeleri gerektiğini gösteriyor. 1980'ler dönemindeki sınırlı sayıda grev bile kadın işçiler arasında sendikalaşma oranını artırdı. National Health Service (Ulusal Sağlık Hizmetleri) ve BBC'de olduğu gibi.

Biz bu gelişmelerden şaşırmamalıyız. İşçi sınıfı tarihi işçi mücadeleleri artığı zamanlarda kadın işçilerin işçi sınıfının bir parçası olarak erkeklerin yanında mücadeleye katıldıklarını gösteriyor. On dokuzuncu yüzyılın başında Yeni Sendikacılık döneminde, Büyük Kargaşa zamanında, 1930'lardaki Amerika'daki CIO örgütlenmesinde ve 1960'lar ve 1970'ler boyunca Britanya'daki deneyimler bunu kanıtladı. Bu bir kez daha yaşandığında, biz kadın işçilerin sendika liderliğinin dar kafalılığının dışına çıkacaklarını ve kendileri için mücadele edeceklerini göreceğiz.

ÜÇÜNCÜ KISIM

ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ

YEDİNCİ BÖLÜM

KADINLAR, İŞÇİ PARTİSİ VE OY HAKKI

Feminist fikirleri savunan kadınlar İşçi Partisi'ne katıldılar. 1960'lar ve 1970'lerin başlarında özgürlükleri için mücadele etmek isteyen kadınların çoğunluğu için parti gereksizdi. Parti eski moda ve erkek egemen bir örgütlenme olarak kabul edilirdi. Bu fikirlerin tümü 1970'lerin sonlarında değişti. Aynı feministler, partiyi kadınların her türlü değişikliği kazanabilecekleri tek yer olarak görüyorlar.

Onlara göre İşçi Partisi, hem bireysel olarak hem de sendikalar yoluyla en çok kadını örgütleyen kitlesel işçi sınıfı partisidir. En azından kısmen feminist fikirlere açıktır. Feministler, özellikle kadınları örgütlemeyi amaçlayan kadın bölümleri, yıllık kadın konferansı ve partinin diğer çeşitli yapılarını kendileri için birer araç olarak görüyor. Feministler, İşçi Partisi'nin kurulduğu dönemlerde, feminist faaliyetin olmasına rağmen bu yapıları savunmuştu.

Eski İşçi Partisi ve Bağımsız İşçi Partisi tatmin edici sayıda etkili kadın üyeye sahipti. Ancak işçi sınıfı kadınları ve onların mücadelesi hiçbir zaman Parti'nin merkezi konusu olmadı. İşçi Partisi'nin işçi sınıfının yaşam standartlarını yükseltme isteğine rağmen kadın konusundaki faaliyetleri her zaman zayıftı. Bunu anlamak için İşçi Partisi'nin tarihine bakmak lazım.

İlk yıllar: Women's Cooperative Guild ve Bağımsız İşçi Partisi

İşçi Partisi tarihi yirminci yüzyılın başlarına kadar gider. Ancak İşçi Partisi kurulmadan önce bile kadın işçileri örgütlemek için çalışmalar vardı. The Women's Cooperative Guild (Kadınların Kooperatif Locası) 1884'te kuruldu. The Guild kooperatif idealleri ile ev yönetiminde tutumlu olmayı destekleyerek, işçi sınıfı kadınının hayatını iyileştirmekle ilgileniyordu. Ancak liderliği tamamen orta sınıfların elinde idi. The Guild'in sekreteri 1889'dan itibaren, orta sınıf bir aileden gelen ve Cambridge Üniversitesi'nin Girton kolejinden mezun olan, Margaret Llewelyn Davies oldu.

The Guild'in üyeleri ise genellikle saygın işçilerden oluşuyordu. The Guild 'mavi yakalı işçilerin üst grubuna karşı önyargılıydı. Üyelerinin çoğu evliydi ve ücretli işlerde çalışmıyordu'.[1]

The Guild'in kampanyaları bu eğilimi yansıtıyordu, 1911'den itibaren daha çok annelik yardımı gibi konulara vurgu yaptı. The Guild, genellikle politik olarak ılımlıydı. Sadece kadınlar için oy kampanyasının genişlediği, İşçi ve Cooperative partilerinin büyüdüğü 1920'lerde daha politik bir tutum almak zorunda kaldı.[2]

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında politik olarak daha önemli görünen parti the Bağımsız İşçi Partisiydi (ILP). Bu parti 1893'de kuruldu ve sonraki 40 yılda İşçi Partisi içindeki baskın sol grup oldu. ILP baştan itibaren feminist çizginin yüksek sesle konuşabildiği bir parti oldu. Partide hem tabanda çalışan kadın aktivistler vardı hem de 1890'lar ve 1900'lerin başında tüm ülkeyi turlayarak şubeler inşa eden tanınmış kadın konuşmacılar vardı.[3] Bu kadınlar partide yeterince temsil edilmiyorlardı ancak en azından kadın eşitliği için teşvik ediliyorlardı.[4]

ILP kadınları, oldukça etkileyiciydi. Ancak fikirleri etkilerinin gerçek bir karışım olmasına neden oluyordu. ILP içinde, özellikle Fabian fikirlere yavaş yavaş yakınlaştılar. Fabianlar kendilerini işçi hareketi içerisindeki entelektüel kızıl grup olarak görüyorlardı. Fabianların sosyal değişikliklere ilişkin düşünceleri tamamen ılımlıydı. Hem işçi sınıfına sempati ile bakıyor, hem de onların kurtuluşu için elitist bir bakış besliyorlardı.

Her ne kadar ILP'deki kadınlar pek çok konuya ilgi gösterseler de onların öncellikli konularını seçimler oluşturuyordu. Daha son-

ra İşçi Partisi'ne dönüşen Labour Representation Committee'nin (Emek Temsil Komitesi) parlamentoda nasıl sandalye kazanacağını ve hükümet kuracağını düşünüyorlardı. Bu asıl faaliyetlerinin yerel ve ulusal çapta seçim kampanyaları inşa etmek olduğu anlamına geliyordu. Faaliyetin merkezinde kadınlar için oy hakkı tartışması vardı.

Kadınlara oy hakkı tartışması on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı boyunca canlı bir konu oldu. John Stuart Mill daha 1860'larda kadınlara oy hakkı verilmesini ve bir grup kadına oy hakkı veren yasalar çıkarılmasını savundu. Bir dizi yasa ile erkeklerin (mülk sahibi olma temeline dayanarak) oy hakkı genişletilmesine rağmen kadınlara ulusal seçimlerde oy hakkı verilmemişti.

1890'lere kadar durum beklenenden çok farklıydı. Bu durum en çok orta ve üst sınıf kadınları etkiliyordu, çünkü kocalarına, babalarına, erkek kardeşlerine ve oğullarına kolayca tanınan oy hakkı onlara verilmiyordu. 1851'den sonraki nüfus sayımlarına göre yirmi ve kırk yaşları arasındaki kadınların % 42'si evli değildi (hiç evlenmemişlerdi).[5] Dolayısıyla çoğu kadın bir koca aracılığıyla bile politik güç statüsüne müdahale edemiyordu.

Ancak konu orta sınıf kadınları alakadar etse bile, bir dizi işçi kadının da ilgisini çekti. The National Union of Women's Suffrage Societies (NUWSS- Kadınlar için Oy Hakkı Topluluklarının Ulusal Birliği) adından da anlaşılacağı gibi kadınlar için oy hakkı gruplarının oluşturduğu bir federasyondu. Birlik 1897'de kuruldu. 1903'te tüm Lancashire pamuk sanayinde oy hakkı için ajitasyon yapıyordu. Bu kuzey batı İngiltere'deki yaygın ajitasyonun sadece bir parçasıydı.[6]

Kadınların oy hakkı için mücadele eden örgütlerden en çok bilineni Women's Social and Political Union'du (WSPU - Kadınların Sosyal ve Politik Birliği). Herkes onları oy hakkı için mücadele edenler olarak tanıyordu. Birlik 1903'te Manchester'de kuruldu. WSPU işçi hareketinden doğdu ve kendilerine Women Labour Representation Committee (Kadın Emek Temsil Komitesi) adını verdiler.[7] The WSPU'u kuran Emmeline Pankhurst, ILP'nin eski üyelerindendi ve ILP'nin önemli liderlerinden Dr Richard Pankhurst'in dul eşiydi. O zamanlar Manchester'de öğrenci olan en büyük kızı Christabel de ILP üyesiydi.

The WSPU'nun taktik ve kampanyaları aşırı derecede yaratı-

cıydı. WSPU üyeleri Christabel ve değirmende çalışan Annie Kenney, Manchester Free Trade Hall'deki Sir Edward Grey'in Ekim 1905'deki toplantısını bastıklarında manşetlere çıktılar. İki kız da tutuklandı. Bu kampanyaya şöhret ve destek getirdi:

> Basının olumsuz vermesine rağmen Manchester kamuoyu iki tutukluya oldukça sempatik bakıyordu. Hapishanede büyük bir kalabalık onları karşıladı. Esther Roper ve Eva Gore Booth onlara çiçekler sundu. Oy hakkı mücadelesi verenler ülke çapında onların yaptıkları konusunda bölündü. Bazıları onlara sempati duyuyordu ancak hiçbir şey yapmıyorlardı, pek çoğu oturup beklemeyi ve seyretmeyi tercih ediyordu. 20 Ekim'deki Free Trade Hall toplantısındaki kalabalığın neredeyse hepsi onları iyi karşıladı.[8]

Militan taktikler bu noktadan yola çıkararak geliştirildi. Kampanya, 1906'da hükümet kuran Liberal yönetime yönelik bir dizi dikkat çekici gösteri ve diğer aktivitelerle başladı. Bu süreçte WSPU kendisini dönüştürdü. Bölgesel hafifçe solcu bir kampanyadan Londra merkezli ulusal çaplı bir kampanyaya dönüştü. Bu süreçte işçi sınıfı ve İşçi Partisi tabanı güç kaybetti.

> Ocak 1906'da WSPU, hala ekonomik, ..., tanıtım, ... ve dinleyici ihtiyacı olarak ILP'ye dayanan küçük bölgesel bir hareketti. Ancak 1906'daki büyük Liberal zaferden sonra WSPU kendini dar görüşlü Kuzey İşçi Partisi politikasından uzaklaştıran adımları atmaya başladı.[9]

Kadınlar için oy hakkı kampanyasının bu değişimi, Londra'ya vardıktan sonra WSPU'nun baş örgütleyicisi olan, Christabel tarafından yönetiliyordu. Christabel'in işçi hareketine bakışı Ağustos 1906'daki Cockermouth seçimlerinde net bir şekilde ortaya çıktı.

Oy hakkı kampanyasının taktikleri çok basitti: Liberal adaylara saldırmak. 'Christabel, Muhafazakâr Parti ya da İşçi Partisi'ne oy vermeleri hakkında en ufak bir ilgi bile duymadığını vurgulamaya özel önem veriyordu'.[10] Onun tavrı İşçi Partisi savunucuları arasında büyük çapta protestolara neden oldu. ILP'nin, The Manchester ve Salford şubeleri Christabel ve Teresa Billington'u ihraç etti. Ancak onlar başka bir şubeye bağlı oldukları için bunun onlar üzerindeki etkisi az oldu.[11]

Ancak Christabel'in seçimlere yaklaşımı tesadüfü değildi. WSPU'nun işçi hareketiyle bağlantısını çok fazla buluyordu. Bu WSPU'yu işçi sınıfı kadınına bağımlı hale getiriyordu ve orta sınıf kadınları yabancılaştırıyordu.[12] Bu yüzden ILP ile ilişkiyi koparmak kaçınılmaz oluyordu. Parti bir sonraki Nisan'da Derby'de buluştuğunda Bayan Despard ve Bayan Cobden Sanderson gibi partinin önde gelenleri, kadınları seçimlerde İşçi Partisi'ni desteklemeye çağırdı ve büyük alkış aldılar. Emmeline ve Christabel Pankhurst kısa bir süre sonra ILP'den istifa ettiler.[13]

WSPU bundan sonra her sınıftan kadına seslenmekte kendini özgür hissetti:

> Böylece İşçi Partisi'ni desteklediğinde gelmeyecek zengin bağışçıların girişine yol açılmış oldu.[14]

Christabel'in kendisini ve WSPU'yu onun ilk yıllarına damgasını vuran işçi hareketinden ayırmasının ideolojik temelinde sadece Christabel'in isteği yatmıyordu. Kadınlara oy hakkı ile Yetişkinlere oy hakkı tartışmaları çevresindeki tartışmalar İşçi Partisi ve kadın hareketi arasında keskin tartışmalara neden oldu.

Kadınlara oy hakkı kampanyası erkeklere tanınan oy hakkının aynısının kadınlara da tanınmasını amaçlıyordu. Varolan koşullar altında oy verme hakkı mülkiyet ilişkisine bağlı olduğundan oy hakkı as olarak işçi sınıfından olmayan kadınlara tanınacaktı. WSPU'nun talepleriyle kadın işçilerin büyük çoğunluğu ile pek çok erkek işçi oy hakkı kazanamayacaktı. Bu yaklaşım kısa zamanda İşçi Partisi'ne oy verenlerin kafasında kuşkular doğurdu. İşçi sınıfından olmayan kişilerin daha fazla oy hakkı almasının İşçi Partisi'ne avantaj sağlamayacağını aksine onun seçim başarısını engelleyeceğinden korktular. Kısmen sorunu tek bir sınıf olarak gördüler ve kendilerinin görevini toplumda en fazla ezilenlere destek olmak olarak gördüler.

Teresa Billington Greig ve Margaret Bondfield arasındaki kadınlara oy hakkı ile mülkiyet ilişkilerini ortadan kaldıracak olan yetişkinlere oy hakkı tartışması sorunu sınıf temeline oturttu. Teresa Billington Greig, kadınların evrensel olarak ekonomik bakımdan ezildiklerinden tek bir cins sınıfını oluşturduğunu iddia ediyordu. Margaret Bondfield, buna cevap olarak kadınlar arasındaki e-

konomik eşitsizliği dikkate almadığından kadınlara oy hakkının eşitlik sağlamadığını söylüyordu.[15]

ILP'nin içindeki pek çok kişi içgüdüsel olarak kadınlara oy hakkını savundu. Fikirleri bir yandan feminist fikirlerden kaynaklanıyordu, kadınlara oy hakkı kampanyasıyla özellikle WSPU ile yakın ilişkileri vardı, diğer yandan yetişkinlere oy hakkı isteyenlerin bir kısmının kadınlara oy hakkı verilip verilmemesiyle pek ilgilenmediklerini düşünüyorlardı. Bu iki duygunun bileşimi onları kadınlara oy hakkını desteklemeye itti. Yetişkinlere oy hakkını en çok eleştiren milletvekili Keir Hardie'ydi. Ancak o İşçi Partisi içinde her zaman azınlıkta oldu.

> İşçi Delegeler Komisyonu, bu konuda ilk başlarda ILP'nin egemenliğindeydi. Ancak 1904'ten itibaren Sosyal Demokratik Federasyonun üyeleri ve sendikacıların önderliğinde İşçi Delegeler Komisyonu yetişkinler için oy hakkı talebini desteklemeye başladılar.[16]

Yüzeyde tartışma oldukça basit görünüyordu. Pratikte pek çok feminist Sylvia Pankhurst'un görüşünü benimsedi:

> Yetişkinler için oy hakkı talebi, Kadınlar için Oy Hakkını önemsemeyen ve militan taktikleri sevmeyenler için sığınacak bir yer oldu. Partinin ülke çapında yaptığı işlerin çoğunda payı olan aktif ve ileri azınlığı, Kadınlara Oy Hakkı için Keir Hardie'nin arkasında yer aldılar.[17]

Hardie'nin kendisi bu fikri, bazı ileri İşçi Partisi üyelerinin desteklediği Yetişkinler için Oy hakkı kampanyasını 'ahırda bir köpek' diye tarifleyerek tekrarladı.[18]

Hardie'nin iddiasına göre kadınlar erkeklerle eşit koşullarda oy hakkı kazandıklarında pek çok kadın işçi bundan yararlanacaktı. Evrensel olarak herkese oy hakkı kazanmak imkansızdı, öyleyse kısmen de olsa oy hakkı kazanmak hiç kazanmamaktan daha iyiydi.

İşçi Partisi içindeki tartışmalar Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürdü, ancak 1905 ile 1907 arasında en sıcak günlerini yaşadı. Bu yıllar aynı zamanda WSPU'nun ulusal çapta büyüdüğü yıllardı. Christabel Pankhurst ve diğer WSPU aktivistlerinin 1906 seçimle-

rinde Cockermouth ve Huddersfield'deki tutumları yetişkinlere oy hakkı savunucularının korkularını doğruladı.

1907'deki İşçi Partisi konferansında çoğunluk kadınlar için oy hakkı fikrinden, yetişkinler için oy hakkı fikrine geçti. Christabel Pankhurst, İşçi Partisi'nin tutumunu daha sertleştirecek bir basın açıklaması yaptı. Basın açıklamasında WSPU'nun hükümete saldırırken Muhafazakâr Parti ya da İşçi Partisi arasında bir farklılık görmeyeceğini söyledi. 'Onun provokatör tutumu İşçi Partisi içindeki kadınlar için oy hakkı kampanyası hakkında kuşkuları olanları hızla yetişkinler için oy hakkı kampanyasına itti ve kadınlar için oy hakkı isteyenleri yabancılaştırdı'.[19]

Lancashire, Nelson'daki oy hakkı savunucularından, aynı zamanda Jill Liddington'un **Respectable Rebel** çalışmasının konusu olan Selina Cooper, hem yetişkinler için oy hakkı isteyen hem de kadınlara erkeklerle aynı koşullarda oy hakkı isteyen bir önergeden bahsediyor. Onun endişesi kadınlar için oy hakkı talebinin genel yetişkinlere oy hakkı talebi içinde kaybolacağı, yetişkinlere oy hakkının da kısa zamanda kazanılamayacağı yönünde idi. Sosyal Demokratik Federasyondan Harry Quelch, bazı erkekler oy hakkına sahip değilken bir grup kadının oy hakkı kazanmasını 'geri bir adım' olarak tanımladı. Konferansta Quelch'in fikirleri çoğunluğun desteğini kazandı.

1907 Konferansının etkileri yaygınlaştı. Kadınlara oy hakkını savunanlar bu duruma çok kızdılar. Konferansının kararının kadın haklarına bir saldırı, onlar için bir yenilgi olduğunu hissettiler. Hardie umutsuzluğa düştü hatta İşçi Partisi'nden istifa etmeyi düşündüğünden bahsetmeye başladı.[20] WSPU için Konferans, onların kadınlara oy hakkı için İşçi Partisi'ne güvenilmeyeceği fikirlerini doğruladı. WSPU, kadınlara oy hakkı ile yetişkinlere oy hakkı kampanyaları arasında köprü kurmaya çalışan Hardie de dahil İşçi Partisi'ne düşmanca davranmaya devam ettiler. WSPU'nun liderliğinin bu tavrı eski ittifakları koparmaya neden olsa bile bu tavırlarını değiştirmeyecekleri anlamına geliyordu.

Hem İşçi Partisi'ni hem de kadınlara oy hakkını savunan kadınlar için konferansın bu sonucu hem kafa karıştırıcı hem de moral bozucu oldu. Jill Liddington, Selina Cooper'in hem İşçi Partisi'nden hem de WSPU'dan yabancılaştığını hissettiğini söylüyor. Selina Cooper, İşçi Partisi'nin seçim çalışmaları için eskisi gibi aktif çalışamayacağını hissetmişti.[21]

Tartışmanın kendisi İşçi Partisi'nin reformist ve kademeci özelliğini ortaya çıkarıyor. İşçi Partisi, parlamento içinde sendikaların sesi olarak, sınırlı genel grevlerle işçilere oy hakkı sağlanan diğer Avrupalı sosyalist partilerden çok daha değişik bir yol izledi. Rosa Luksemburg'un Prusya'daki seçim sistemine karşı yürüttüğü mücadele gibi devrimcilerin mücadelesinde işçilerin kendileri reformları kazanmak için savaştılar. Öte yandan İşçi Partisi'nin tutumu, prensiplerden değil oportünizmden başlamak yönündeydi. İşçi Partisi, seçimler için neyin daha karlı olacağını düşünüyordu.

İşçi Partisi oy hakkı kampanyalarına hangi sınıftan oy verenlerin artacağı noktasından bakıyordu. İşçi Partisi, işçi sınıfından erkekler oy hakkına sahip değilken, orta ve üst sınıftan kadınların oy hakkı kazanmasını istemiyordu. Partinin liderleri yetişkinler için oy hakkı kampanyasının kendilerine yarayacağını, Liberal Parti'nin zararına olacağını anladılar. Basit bir mantıkla hükümet kurabilmek için İşçi Partisi'nin Yetişkinlere Oy Hakkı kampanyasını desteklemesi gerekiyordu. Parti bu süreçte yetişkinler için oy hakkının yanı sıra kadınlar için oy hakkı da dahil pek çok konuda uzlaşmaya gitti. Sosyalistlerin, İşçi Partisi'nin oportünizmini bilmelerine rağmen kadınlara sınırlı da olsa oy hakkı verilmesini yetişkinler için oy hakkının karşısında görmelerinin nedenini anlamak zor.

Kadınlara oy hakkını savunan pek çok feminist, yetişkinler için oy hakkını isteyenlerin, kadınların oy hakkı alıp almamasıyla pek ilgilenmediklerini söyleyerek tartışmaya cevap verdiler. Ancak ortadaki deliler yetişkinler için oy hakkını isteyenlerin kadınlara oy hakkını da istedikleri yönünde. Constance Rover'in vurguladığı gibi:

> Başlangıcından itibaren... (İşçi Partisi) yetişkinler için oy hakkını savunurken sıkça kadınlar ve erkekler için oy hakkı istediğini vurguladı.[22]

Kuşkusuz ki yetişkinler için oy hakkını savunanlardan bir kısmı oportünist oldukları için değil çeşitli nedenlerden dolayı kadınlar için oy hakkını desteklemediler.[23] Ancak ortada duran bir gerçeklik varsa o da yetişkinler için oy hakkını savunanların çoğunluğu aynı anda kadınların eşitliğini de savunuyorlardı. Bunların arasında pek çok kadın işçi de vardı.[24]

Bu işteki asıl sorun sınıf konusundaki politik farklılıklardı. Christabel Pankhurst anahtar rolünü üsteleniyordu. Kadınların herhangi bir politik partiyle bağlılığının olmaması gerektiği düşüncesini en yüksek sesle haykıran o oluyordu. Bu görüş, pratikte kadınları sağ fikirleri desteklemeye yöneltti.

> Zamanla bazı solcu eleştirmenler WSPU'yu Muhafazakar Partiyi destekleyen bir örgüt olarak kabul etmeye başladılar. Bayan Pankhurst ve Christabel'in Muhafazakar eğilimleri göz önüne alındığında bu görüş içerisinde gerçeklik taşıyordu.[25]

Solun WSPU'ya karşı şüpheci yaklaşımı WSPU'nun davranışlarıyla da doğrulanıyordu. 1906'dan itibaren WSPU açıkça tüm sınıflardan kadınlara seslenmeye başladı. O senenin Ekim ayında parlamento önünde yaptıkları militan gösteri

> WSPU'nun o zamana kadar devam eden işçi sınıfı kadınlarına bağımlılığının sonu oldu... 1906 yılının güzünde WSPU'nun aldığı desteğin ana gövdesini tabanda örgütlenen İşçi Partisi kadınları değil, iyi eğitim almış ve maddi durumları nispeten iyi kadınlar oluşturuyordu.[26]

Bu noktadan sonra WSPU ile İşçi Partisi'nin yolları ayrılmaya devam etti. Ancak İşçi Partisi kadın haklarını çözüm noktasında baskı altında kalıyordu. Margaret Macdonald, Ramsay Macdonald'ın karısı, 1906'da Women's Labour League (Kadınların Emek Birliği) kurdu. Bazıları bu girişimi kadınların oy hakkına sunulan desteğin engelenmesi olarak gördü. Sylvia Pankhurst ve Keir Hardie'nin görüşü bu yöndeydi.[27]

İşçi Partisi'nin kendi aktivistlerinin baskısı altında kaldığı kesindir. Örneğin Selina Cooper, 1907'deki İşçi Partisi kongresinde kadınların oy hakkı üzerine yapılan oylamadan sonra, Women's Labour League'de çalışmayı reddetti. Bu onun başkanı olduğu bölgesindeki Women's Labour League dağılmasına neden oldu.[28] Her ne kadar İşçi Partisi bu konferanstan sonraki yıllarda kadınların oy hakkına daha fazla önem verse de League'nin üye sayısı düşük kaldı. 1910'da üye sayısı çoğunlukla orta-sınıf olan 5.000 kadın civarındaydı.[29]

Ancak WSPU İşçi Partisi'nden uzaklaşırken, 'kurumsal' kadın-

lara oy hakkı örgütü, National Union of Women's Suffrage Societies (NUWSS - Kadınlara Oy Hakkı Dernekleri Ulusal Birliği) İşçi Partisi'ne yakınlaştı. NUWSS, İşçi Partisi adaylarını daha fazla desteklemeye başladı. Hatta 1912 ara seçimlerinde İşçi Partisi'nin kazanması için seçimi parasal yönden destekledi. Liberal Parti kadınlara oy hakkı konusunda uzlaşmaz bir tavır takındığından ortasınıf feministler bile partiyi terk etmeye başladı. İşçi Partisi liderliği ise bu konuya gittikçe artan bir şekilde sempatik bakmaya başladı. Her ne kadar İşçi Partisi yetişkinlere oy hakkı savunuyorduysa da, 1912 Konferansında yetişkinlere oy hakkı derken kadınlara oy hakkını bunun bir parçası olarak gördüklerini vurguladılar. 1912 yılından savaşın çıktığı 1914'e kadar İşçi Partisi ile kadınlara oy hakkını savunanlar arasında oldukça sıcak ilişkiler devam etti (ancak bu İşçi Partisi'ne ara seçimlerde sandalye kazandıramadı).[30]

Bu arada WSPU artan bir izolasyon ve küçük gruplara ayrılma dönemi yaşıyordu. İlk büyük ayrışma liderliği yürüten kadınlardan Charlotte Despard ile Teresa Billington Greig'in 1907'de ayrılmasıyla yaşandı. Bunlar daha sonra Women's Freedom League (Kadınların Özgürlük Birliği) ismini alacak bir grup kurdular. Tartışmanın temeli açık olmamasına rağmen sorun WSPU'nun demokratik olmayan yönetiminden ve Pankhurst'lerin otokratik davranışlarından çıkıyordu.[31] Sonraki dört yıl Emmeline ve Christabel Pankhurst ile Emmeline ve Frederick Pethick Lawrence'in yönettiği WSPU, bir dizi muhteşem gösteri düzenledi. Bunlar çeşit çeşit idi. Örneğin, binlerce kadının Parliament Square'i (Parlamento Meydanı) doldurduğu ve parlamentoya girmeye çalıştıkları gösteri ya da kadınların hükümet binalarıyla West End'deki dükkânların önünde çekiçleri sürekli sallayarak yaptıkları pencere dağıtma eylemi gibi. Bu hareketlerin amacı genellikle kitlesel göz altılarla kamuoyunun ilgisini çekmekti. Liberal hükümet, polis saldırıları ve hapishanelerle kadınları bu hareketten vazgeçirmeye çalıştılar.

Bu taktikler WSPU'yu diğer kurumsal kadınlara oy hakkı kampanyalarından oldukça farklılaştırdı. Öyle bir noktaya gelindi ki WSPU üyesi olmak oldukça yüklü sorumlulukların altına girmekle eşanlamlı oldu. Aktiviteler, kadınlar için illegal gösteriler, sürekli gözaltılar ve sağlıkların bozulması anlamına gelmeye başladı. Böyle olunca gittikçe daha fazla boş vakti olan kadınlara ihtiyaç

duyuldu. Bunlar da kesinlikle işçi kadınlar değildi.

1912'ye gelindiğinde WSPU kriz anlarını yaşıyordu. Kitlesel pencere dağıtma eylemlerinden sonra Christabel zorunlu olarak Paris'e kaçmak ve orada yaşamak zorunda kaldı.[32] 1912'den savaşın çıktığı aylara kadar WSPU'nun kampanyası kundakçılık ve binalara zarar veren eylemliliklere indirgenmişti. Gözaltına alınanlar açlık grevine gittiler ve zorla yemek yedirildiler. Bunun sonucunda Liberal hükümet 'Kedi ve Fare Anlaşması' denen korkunç ve baskıcı bir yasa geçirdi. Buna göre açlık grevinden sağlığı bozulanları serbest bırakıp, durumları düzelince tekrar tutukladılar. Açlık grevine katılanlar kısmi sürekli hastalıkların pençesinde kıvranıyorlardı. Genellikle tedavisi olmayan bozukluklar yaşıyorlardı.

Bu tür hareketlerin ağırlığı örgütün üzerinde baskı oluşturuyordu. Andrew Rosen 1909-10 ile 1913 yılları arasında aidatlarını ödeyenlerde ciddi düşüş yaşandığını gösteriyor.[33] Christabel Pankhurst'ün otokratik davranışını eleştiren ya da örgütün davranışlarını değiştirmeye çalışan kim olursa olsun, zor duruma sokuluyordu. Pethick Lawrence ile karısı 1912'de Kuzey Amerika gezisinden döndüklerinde WSPU'nun bürosunun yerinin değiştiğini ve kendilerine yeni görev verilmediğini gördüler.[34] 1912'den itibaren Londra'daki East End bölgesinde ajitasyon faaliyeti yapan Sylvia Pankhurst'dan, işçi hareketi ile bağlarını koparması aksi takdirde WSPU'dan ayrılması istendi.

The East London Federation of Suffragettes (Doğu Londra Kadınlara Oy Hakkı Federasyonu)

The East London Federation, kadınlara oy hakkı örgütlenmesinde pek çok yönden en etkili parçaydı. Pek çok sosyalist feminist, onu işçi kadınların feminist politikalar üzerinden nasıl örgütleneceği konusunda örnek olarak kullandılar. WSPU'nun tam tersi bir imaj yarattı. İşçi sınıfını ilgilendiren pek çok konuda kampanyalar yaptı.

Sylvia Pankhurst'ın Doğu Londra'da WSPU şubeleri açma çabası, işçi kadınları oy hakkı mücadelesine katmak hedefi taşıyordu. 1912'nin sonlarında Bethnal Green, Poplar, Limehouse ve Bow bölgelerinde WSPU şubeleri açıldı. Aynı tarihlerde, resmi WSPU'nun İşçi Partisi'ne düşmanlık gösterdiği ara seçimler yapı-

lıyordu.

İşçi Partisi'nin Doğu Londra'nın Bromley ve Bow bölgesi milletvekili George Lansbury, kadınlara oy hakkı mücadelesinin tanınmış destekleyicilerinden biriydi. Lansbury, seçimlerde kadınlara oy hakkı tanınana kadar İşçi Partisi milletvekillerinin hükümete karşı oy kullanmasını önerdi. Partinin desteğini alamayan George Lansbury ara seçimlerde İşçi Partisi adaylığından istifa etti. Kadınlara oy hakkı çerçevesinde oy toplamaya çalıştı. WSPU adaylığını desteklemesine rağmen pratikte ona yardımcı olmadılar. Seçim günü bile WSPU'nun ileri gelenleri, Lansbury'un taraftarlarının oy verecekleri seçim yerine götürmek için arabalarını kullanmalarına bile başta izin vermiyordu.[35] Lansbury seçimde kaybetti.

Bu olay bile Sylvia Pankhurst ve İşçi Partisi'ndeki kadınlara oy hakkını savunan Hardie ve Lansbury gibi İşçi Partisi milletvekillerinin yaklaşımı ile "sosyalizm bir yana işçi kadınları için sosyal reformların bile artık ana amaç olmadığını savunan"[36] WSPU'nun çoğunluğunun yaklaşımının arasındaki temel farklılığı gösteriyordu. Sylvia Pankhurst 1913'de Doğu Londra WSPU Federasyonu'nu kurdu. Bu federasyon evrensel oy hakkı kampanyasını savunuyordu, erkek düşmanlığı yapmıyordu, işçi sınıfına dayanıyordu ve taktikleri kundakçılığa dayanmıyordu.[37] Bütün bu özellikler asıl WSPU örgütününkilere uymuyordu.

WSPU aksine Birinci Dünya Savaşı'na kadar kampanyalarını gizli kundakçılık ve diğer saldırılarla sürdürdü. Emmeline ve Christabel Pankhurst'ın politikaları gittikçe sağcılaştı. 1913'te "büyük bela-cinsel hastalığa" karşı büyük bir kampanya başlattılar. Bu kampanyada evliliğe karşı ahlâki haçlı seferi başlattılar. İşçi hareketine ve işçi sınıfı politikalarına düşmanlıkları arttı. Mülkiyet sertifikaları çıkarılmasını istiyorlardı ve uluslararası erkeklere oy hakkı tanınmasına karşı çıkıyorlardı.[38] İşçi sınıfı ile herhangi bir ilişki istemiyorlardı. Sınıf ayrıcalıklarının genişletilmesi talebi azmlık olan ayrıcalık sahiplerinin kendi haklarını koruma mücadelesine girmelerine neden oldu.

Emmeline ve Christabel Pankhurst, savaş öncesi yıllardaki büyük grev dalgası dönemine düşmanca yaklaştılar.

> "Niye hükümet grevleri yasadışı ilan eden yasal düzenlemeler yapmıyor" diye sordular. Niye kadınlara oy hakkını savunanlara

düşmanca davranılırken, Tom Mann, askerlere 'grevcilere ateş etmeyin' dediği için meşhur olduğunda sadece altı haftalık hapis cezası alıyor?"[39]

Sylvia'nın işçi sınıfına ilgisi, işçileri zayıf ve iktidarsız gören kız kardeşleriyle karşılaştırılamaz bile. Farklılık, 1913'te Sylvia'nın Daily Herald'ın, Albert Hall salonunda Dublin'deki tutuklu işçilere destek için yapılan toplantısında konuşması ile su yüzüne çıktı. Bu olay WSPU'nun işçi sınıfıyla gereğinden fazla ilişkilendiğini düşünen Christabel'i çileden çıkardı. Kısa bir süre sonra Sylvia, Doğu Londra Federasyonunun WSPU'dan ayrılarak Doğu Londra Kadınlara Oy Hakkı Federasyonuna dönüşmesini kabul etti.[40]

O zamana kadar WSPU'nun düşüşü ölümcül noktaya ulaşmıştı. 1914 savaşı öncesi WSPU "bir zamanlar oldukça büyük ve mükemmel olan bir örgütün arta kalanları"[41] olarak görülüyordu. Emmeline ve Christabel Pankhurst aşırı derecede gürültülü bir şekilde savaşı destekliyorlardı. Gazetelerinin isimlerini Britannia olarak değiştirdiler ve Alman karşıtı fikirlere liderlik yaptılar. Christabel Pankhurst, kadınların Britanya ve ABD'de diğer ülkelerden daha iyi yaşam koşullarına sahip olduklarını söyledi. Kadınlara oy hakkı savunanları toplantılardan çıkaranların gırtlaktan aksanlı konuşan "Hanslar" olduğunu açıkladı.[42] Sylvia ise Doğu Londra Kadınlara Oy Hakkı Federasyonunda bir pasifist olarak savaşa karşı çıktı ve sosyal konulardaki ajitasyonuna devam etti. Savaş boyunca bu ajitasyon işyerlerinde, barlarda, vb yerlerde kreş hakkı ve yiyecek yardımı gibi sosyal yardım konularında yoğunlaştı. Bunlar asıl olarak işçi kadınların yüklerini azaltmayı hedefliyordu.

O zamanki pek çok diğer politika ile ilgilenenler gibi Sylvia da savaş boyunca sola yöneldi. Fikirleri başından beri işçi sınıfı merkezli olduğundan bu yolda daha hızlı ilerledi ve oy hakkı için ajitasyonu geride bıraktı. Sylvia, çeşitli işçi sınıfı konularını ele alan Worker's Dreadnought (**İşçilerin Büyük Sıfırı**) isimli bir gazete çıkarmaya başladı.

1917 Rus Devrimi Sylvia'nın daha da sola yönelmesine neden oldu. Savaştan sonra yeni kurulan Komünist partiye üye oldu. Ancak Leninist parti anlayışı ile pek çok anlaşmazlığı vardı. En önemli anlaşmazlık Sylvia'nın devrimci sosyalistlerin parlamentoya girmelerine karşı çıkmasıydı. Sylvia bunun politik olarak ilgisiz ve

yanlış olduğunu savunuyordu. Lenin'in, parlamento seçimlerine katılmanın ilkesel değil sadece pratik bir taktik olduğunu anlattığı "**Sol Kömünizm:Bir çocukluk hastalığı**" broşürü kısmen Syvlia'ya karşı bir polemiktir. Bu polemik sadece bu fikirlerin etkisinden kaynaklanmıyordu, aynı zamanda Sylvia'nın Britanya'daki solcular arasındaki etkisinden de kaynaklanıyordu.[43]

Birinci Dünya Savaşından sonra devrimci dalga geri çekilirken Sylvia da diğer yaşıtları gibi devrimci politikadan geri çekildi. Sylvia, sol kanat konulara biraz tuhaf bir şekilde ilgi duymaya devam etti. Özellikle Keir Hardie markalı ILP politikaları, Sylvia'nın kafasında karışık politik sorunlara neden oldu. ILP konulara ahlâki bakış açısıyla bakıyordu. Büyük oranda feminist politikalardan etkileniyordu ve işçi sınıfının etkisi altında kaldıkça sola ya da sağa yöneliyordu. Sylvia'nın politik gelişmesi bu kararsızlıklar arasında geçti.

Kadınlara oy hakkı hareketinin bilançosu

Kadınlar, 1918'de sınırlı (sadece yaşlı orta sınıf kadınlara) bir oy hakkı kazandılar. 1928'de bu hak 21 yaşın üstündeki tüm kadınlara tanındı. Popüler sağ kanat efsanesine göre oy hakkı kadınlara savaş sırasında gösterdikleri yurtseverlik ve sıkı çalışma karşılığında bir ödül olarak verildi. Pek çok sosyalist ise 1914'lere kadar devam eden kadınlara oy hakkı savunucuların mücadelesinin sonucu olarak elde edildiğini savunuyor. Cevap büyük olasılıkla başka bir yerde duruyor. Savaş sonrası Avrupa'nın pek çok yerinde patlayan devrimci mücadelenin korkusu egemen sınıfın pek çok konuda reform yapmasını sağladı. İşçi sınıfını tatmin edecek ve sosyal olarak tepki toplamayacak reformlardan bir tanesi oy hakkına ilişkin olandı. Böylece 1918'da tüm erkeklere oy hakkı verildi, bunu yapmışken kısmen de olsa kadınlara oy hakkı verilmemesi toplumda sorunlara neden olabilirdi bu yüzden bu hakta verildi.

Ancak bu reform statükoda radikal bir değişiklik yaratmadı. Bunun kanıtı parlamentoya giren ilk kadın milletvekili Muhafazakâr Parti üyesi Lady Astor idi. Liberal partinin 1914 öncesi bütün korkularının tersine kadınlara oy hakkı savunucuları hızlı ve rahat bir şekilde sistemin bir parçası oldular.

Kadınlara oy hakkı mücadelesi 1918lerde ortadan kayboldu.

Emmeline ve Christabel Pankhurst sağ kanatta kalmaya devam ettiler ve zamanla politik karanlığın içinde kayboldular. Sylvia pek çok konudaki mücadeleyi desteklemeye devam etti. Ancak hareketin kendisi ve yöneliminin bize taşıdığı pek çok ders var. Öncelikle WSPU'nun deneyimi kadınların sınıflar arası örgütlenmesinin her hangi bir zaman diliminde başarılı olamayacağıdır. Buna çalışmak orta ya da üst sınıf kadınların örgütte egemenlik kurmalarıyla sonuçlanıyor. Sylvia'nın bu egemenliği kırmaya yönelik çabaları bile başarısız oldu. Çünkü işçi sınıfı politikalarını cinse dayalı olarak belirlemeye çalıştı.

Savaş sonrası yükselen sosyal krizler sınıf polarizasyonun artmasına neden oldu. Bu kısa süreli olarak devrimci fikirlerin lehine oldu. Ancak egemen sınıf yeniden istikrarı sağladığında ve her şeyi kontrolü altına aldığında reformist fikirler güçlenmeye başladı. Savaş öncesi kadınlara oy hakkı savunucuları ve feministlerin pek çoğu İşçi Partisi'ne doğru yönelmeye başladılar. İşçi Partisi Britanya'da Liberal Partinin yerine ikinci büyük parti olmaya başladı. İşçi Partisi kadınların kendilerini hükümete getirecek oylar olduğunu düşündüklerinden kadın sorununa daha çok dikkat etmeye başladılar.

1906'da kurulan Women's Labour League 1918'de İşçi Partisi'nin kadın kolu olarak Kadın Bölümü'ne çevrildi. Profesyonel çalışanların atandığı yıllık konferanslarının yapıldığı bir bölüm haline getirildi. Bunlar oldukça başarılı sonuçlar elde ettiler:

> 1922 sonlarına doğru 1.000 tane Kadın Bölümü vardı. Bu sayıya Bölümlerin alt grupları dahil değildi. Bölümlerin toplam 120.000 üyesi vardı. 1924'ün ortalarında bölüm sayısı 1.332'e, üye sayısı 150.000'e ulaştı. Woolwich ve Barrow-in Furness bölümlerinde 1.000'den fazla üye vardı.[44]

Bu büyümenin nedeni oy veren yeni kadınlar ile savaş sonrası yükselen işçi hareketinin bileşkesiydi. İşçi Partisi'nin gelişmesiyle birlikte bürokratlaşma eğilimi bu hareketin de bürokratlaşmasına neden oldu.

Ancak İşçi Partisi kadın üyelerinin sayısının artmasından ve pek çok kadının bölgelerinde aktif politika yapmalarından yararlanıyorduysa da partinin kadın sorunlarına verdiği önem oldukça az-

dı. Bu yüzden hem İşçi Partisi hem de sendikalar 1922'de evli kadınlara verilen maddi desteğin azaltılmasını savundular. Aynı zamanda işsiz kadınların nefret ettikleri ev işlerine dönmelerini savundular.[45] İşçi Partisi hükümete geldiğinde de aynı şeyleri yapmaya devam etti. 1931'de İşçi Partisi kabinesinin çoğunluğu yardımların kesilmesini kabul etti. Bu en çok evli kadınlara ve part-time çalışanlara zarar verdi. Margaret Bondfield 1933'te çeyrek milyon evli kadının işsizlik parası için başvurduğunu ancak beşte birinin bu yardımı aldığını yazıyor.[46]

İşçi Partisi içindeki kadınların çoğunluğu bunlardan dolayı kendilerinin etkili olduğu konulara yönelmeye başladılar. Doğum kontrolü sorunu büyüyordu. Doğum oranları düşüyordu, ancak pek çok işçi kadın doğum kontrolü hakkında bilgiyi gizlice alabiliyordu ve genellikle bu konuya önem vermiyorlardı. Yasadışı ve tehlikeli kürtaj oldukça yaygındı. Daha önce oy hakkı için mücadele edenlerin pek çoğu ile feministler bu konu hakkında kampanya başlattılar.[47]

Pek çok kadın "öncüsüne" rağmen kadınları ilgilendiren büyük konular değişmeden kaldı. Ancak 1960'larda olaylar değişmeye başladı. Temel değişiklikler yaşanmaya başladı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1960'LARIN SONUNDAKİ KADIN HAREKETİ

Modern kadın hareketi yaklaşık yirmi yıldır var. ABD'de 1960'ların sonunda doğması özel tarihsel koşulların sonucunda oldu. Yeni kadın hareketi ile yüzyılın başında gerçekleşen kadınlara oy hakkı için kampanya arasında devam eden fikirler olmasına rağmen modern hareket büyük oranda benzersiz bir hareketti.

Hareketin inşasının arkasında üç tane faktör yatıyor. Kadınların iş hayatındaki pozisyonlarının değişmesi. Özellikle iyi ücret alan kadınların iş hayatında sayılarının artması yüzünden kadınların kapitalist toplumdaki rollerinde çelişkiler oluşmaya başladı. Ev dışındaki toplumsal hayatta da rol almaları beklenen kadınlara ikincil derece vatandaş muamelesi uygulanıyordu. Kadınlara uygulanan eşitsizlik çok net ortaya çıkıyordu. Kadınlara düşük ücret ödeniyor, "kadın işleri" veya part-time işlerde çalıştırılıyordu.

Kendi gelirleri olan kadınlar olduğunda bile onlara yetişkin büyükler gibi değil çocuk gibi davranılıyordu. Bu yüzden 1950 ve 1960'lar boyunca kadınların ev veya bulaşık makinesi gibi bir şey alabilmeleri için bir erkeğin izin vermesi ve parasal destek sunması gerekiyordu.

Bu durum pek çok kadın arasında şikayetlere neden oldu. Bu ö-

zellikle orta sınıf ya da profesyonel iş sahibi kadınlar arasında yaygındı. Bu şikayet yasal ve maddi eşitsizlikten doğdu ama daha çok konuda büyüdü. Kadınlar arasında tatmin olamama, orta sınıf evliliklerin ve onun sağladığı maddi rahatlığın bile gideremediği sıkıcı bir yaşantı sürdürme duygusu büyüyordu. Bety Friedan, Amerikalı bir kuşak kadının yaşadığı bu duyguyu "isimsiz problem" diye tanımlıyor.[1]

Bu problemin bir başka nedeni, bir grup kadın açısından gerçek bir kazanç olan ancak aynı anda onların tepkilerini artıran 1945 sonrası yüksek eğitim görme hakkıydı. Aralarında işçi sınıfı kökenli kadınlar da olan pek çok kadın yüksek eğitim görme hakkı kazandılar. Bunlar genellikle iyi ücret alınan, yüksek mevkilerde iş bulabiliyorlardı. 1960'ların sonunda Britanya'da 150.000 full-time kadın öğrenci vardı[2] ve bu sayı gittikçe artıyordu.[3]

Yüksek eğitim görme hakkı bir önceki orta sınıf kadınların hayal bile edemeyeceği iyi iş imkanları sağladı. Bu durum aynı zamanda kadınların nasıl zayıf bir pozisyona sahip olduklarını da ortaya çıkardı. Kadınlar, yüksek öğrenimde de alt grubu oluşturduklarını gördü. Aynı zamanda öğretmen gibi mesleklere başladıklarında alt mevkilerin kendilerine verildiğini farkettiler. Betyy Friedan'ın, isimsiz problem dediği his büyüyerek devam ediyordu.

Eğitimin kendisi bu süreci hızlandırdı. Genç erkek ve kadınlar eğitimin sınırlarına rağmen kendi ufuklarının genişlediğini gördüler. Kendi büyüdükleri çevrelerin fikirlerine ters olan fikir ve kavramları tartışmaya başladılar. Bu yeni fikirlerin bir kısmı onları kapitalist sistemin ilkeleriyle uyuşmaz hale getirdi.

Kadın hareketinin üçüncü nedeni, bir noktada kapitalizmin değişen yapısının bir ürünü: 1960 ortalarında başlayan politik hayatın genişlemesi ve "hareket" diye tarif edilen değişimin olması. Kadınların özgürleşmesi mücadelesini ve kadın grupların oluşmasını bu yeni politik süreci görmeden anlamak mümkün değildir. Bu özellikle kadın hareketinin çıktığı ABD için geçerlidir.

Amerikan Kadın Hareketinin Kuruluşu

Amerika'daki kadın hareketi de, Britanya'daki koşulların benzer sonucuydu. Ancak birkaç tane önemli farklılık var. Bu her ülkede kadın hareketinin değişik gelişmesinin nedenlerini de yansı-

tıyor. Yüksek öğrenim ABD'de çok daha fazla gelişmişti. Aynı zamanda akademik ortam Amerikan politik hayatında önemli bir unsur oluşturuyordu. Bir diğer farklılık Britanya'da kadın, savaş karşıtı ve öğrenci hareketi üzerinde önemli etkileri olan büyük işçi hareketinin ABD'de hiç olmamasıydı.

Bu özellikle ABD'deki sol öğrenci hareketinde ortaya çıkıyordu. Öğrenci hareketinin işçi sınıfı ile veya herhangi bir işçi sınıfı örgütü ile hiçbir ilişkisi yoktu. Zaten işçi sınıfı örgütlenmesi oldukça zayıftı. İşçi sınıfı, 1940 ve 1950'ler boyunca devam eden antikomünist cadı avı McCarthyism ve Taft-Hartley'in sendika karşıtı yasalarından büyük darbeler almıştı. İşçi sınıfına dayanan politik geleneklerin, Komünist Parti veya Troçkistler hepsi saldırılar karşısında zayıflamış ve ülkenin pek çok bölgesinde ortadan kaldırılmışlardı.

Yeni sol öğrenci hareketi kendi zamanının ve kendi sınıf pozisyonlarının ürünüydü. Bu Betty Friedan'ın kuşağının çocuklarıydı. Orta sınıf ekonomik refahı içinde büyümüşlerdi. Sara Evans, 1960'lardaki kadın ve sol hareketini anlattığı çok değerli **Personal Politics** kitabında bunun anlamını iyi açıklıyor. Amerika'daki sol, sivil haklar konusunda oldukça radikal ve liberal bir yaklaşım benimsese de kadın sorunu konusunda marksizmden etkilenen eski kuşak solculardan bile geri bir yaklaşıma sahiptiler. 'Yeni sol eski soldan çok daha güçlü olarak dişi mistik geleneğe sahip çıktılar'.[4]

Bu miras büyüyen sivil haklar hareketinin içinde yer tuttu. Amerika'daki politik hayat 1960'lar boyunca siyah ayrımcılığına karşı hareket tarafından belirlendi. Bu hareket özellikle sivil haklar üzerinde etkili oldu ve bir süre sonra sivil haklar hareketi, siyah hareketin güçlendiği bir hale dönüştü. Öğrenci hareketi bu hareketle içice geçti, savaş karşıtı hareket ondan etkilendi, kadın hareketi ise tamamen onun politik yansımasına dönüştü.

Güney Amerika'daki siyah hakların genişlemesi için verilen sivil haklar mücadelesi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gittikçe büyüyordu. 1960'ların sonlarına kadar Güney Amerika'da siyahlara oy hakkı verilmemişti ve beyazlardan ayrı tutuluyorlardı. Federal hükümetin yaptığı birkaç reform beyaz bağnazlar tarafından uygulanmıyordu.

Siyah ve beyaz (bazı güneyli beyazlar da dahil) genç radikal öğrenciler sivil haklar mücadelesine katıldılar. 1960'ların başında

bu öğrenciler sadece kuzey kampüslerinde oturup moral destek vermiyorlardı, aynı zamanda güney de yaşayıp, oy için kayıtlar yapıp, kampanyalar düzenliyorlardı. Öğrenciler asıl olarak Student Non-Violent Coordinating Committee (SNCC - Şiddete Kullanmayan Öğrenci Koordinasyon Komitesi) bünyesinde çalışıyorlardı. Öğrenciler genellikle bağnaz beyazlardan gelen fiziksel tehditler altında yaşıyorlardı.

Bu öğrencilerin politikası eşitlikçiliğe dayanıyordu. Genellikle güneydeki yoksul siyahların yaşadığı koşullarda yaşıyorlardı. "Bırak halk karar versin" en meşhur sloganlarıydı. Ancak eşitlikçi görüşleri kadınları kapsamıyordu. İmkanı olan kadın aktivistler Güney'e gitmiş olmalarına rağmen sivil haklar hareketinde kadınlar hep ikincil rollerdeydi.

Özel ilişkilerde de sorunlar devam ediyordu. Siyah erkeklerle beraber olan beyaz kadınlar kendi topluluklarındaki önyargılı fikirler yüzünden sıkıntı yaşıyorlardı. 1963-1965 arası periyodu yazan Sara Evans, 'güneydeki cinsel sömürü kuzeydeki yeni sola transfer edildi' diyor. Sara Evans, daha sonra "aynı şeyler beyaz hareketinde beyaz erkeklerden gelseydi daha rahat bir şekilde 'cinsel sömürü' kategorisine konulabilirdi" diyerek kadın hareketi ve solun içindeki değişimleri anlatıyor.[5]

Bu arada SNCC'inin erkek liderleriyle kadın üyeleri arasındaki gerilim artmaya başladı. Kadınların hareket içinde ikincil pozisyonlarının devam etmesi, beyaz kadınlarla siyah erkeklerin ilişkilerinde özgürleşmenin sağlanamaması, erkek liderlerle kadınlar arasındaki yabancılaşmanın sonucunda, SNCC'deki bazı siyah ve beyaz kadınlar 1964 konferansı için bir yazı yazdılar. Yazıda hareketteki eşitsizliklerden, kategorize etmekten örnekler veriliyordu. Buna cevap siyah liderlerden Stokely Carmichael'den geldi, "SNCC'deki kadınların tek rolü yüzükoyun yatmaktır".[6]

Ancak SNCC'de olaylar farklı gelişmeye başladı. Sivil haklar hareketi gölgede kalmaya başladı. Harlem ve Watts'daki siyah başkaldırılar ve Malcolm X etrafında büyüyen siyah milliyetçilik hareketinden sonra SNCC'deki beyazlar marjinalleşmeye başladılar. Casey Hayden ve Mary King iki beyaz kadın 1965'de siyah ve beyaz kadınların ortak noktalarını yazdılar.[7] Ancak hareket ırk etrafında bölünüyordu, bu kısmen kampanyanın başarısızlığından kaynaklanan hüsranın sonucuydu. Bu alanda etkileri gittikçe azalsa da

öğrenciler siyahların hakları için mücadele etmeye devam ettiler. Ancak korkunç koşullarda yaşayan kuzey siyah getolarına yönelmişlerdi. Aynı zamanda Vietnam savaşma karşı yürütülen harekete de ilgi duymaya başladılar.

Bu protestoların asıl aracı Students for Democratic Society (SDS, Demokratik Toplum için Öğrenciler) grubuydu. Bu grup bir dizi konudaki kampanyalara katılıyordu ve çok çeşitli yollarla kampanya yapıyordu. SDS'deki öğrenciler kendilerinin özgür olmasını affettirmek için gettolardaki ezilenlerle ilgileniyorlardı. Buralarda ekonomik ortamdan bağımsız örgütleniyorlardı. Böylece değişiklik için asıl gereken işçi sınıfı ile ilgilenmiyorlardı, onun yerine ekonomik veya politik olarak toplumu değiştirecek gücü olmayan kesimlerle uğraşıyorlardı.

Öğrenciler, aynı zamanda politikalarını kişisel deneyimlerine dayanarak oluşturmaya başladılar. SDS'in liderlerinden Tom Hayden ta 1962'lerde "kişilerin kendilerine yeniden güvenme zamanı geldi"[8] demişti. Kişisel politika ezilen urban siyahlarıyla aynı yaşam tarzını paylaşmak anlamına geliyordu. Bu diğer şeylerin yanı sıra bu siyah grupların sahip olduğu geri kültürel ve politik fikirleri de kabul etmek anlamına geliyordu. Bu fikirlerin arasında kadınlara yönelik cinsiyetçi fikirler büyük bir yer kaplıyordu. Bu radikal beyaz öğrencilerin ezilenlerin mücadelesiyle dayanışmaları, hiçbir şekilde harekette ikinci sınıf olarak görülen kadınların ezilmesine karşı mücadeleyi kapsamadı.

Buna rağmen kadınların ezilmesi harekette gittikçe büyüyen bir konu oldu. Kadınların ezilmesi konusu, Vietnam Savaşı'na karşı örgütlenen "Biz gitmeyeceğiz" kampanyasında, SDS toplantılarında ve "Kadınların Özgürleşmesi Atölyesinin" yer aldığı 1967'deki SDS konferansında yer aldı. Konferansta şaşırtıcı olmayan bir şekilde kadınların ezilmesi ve ikincil konumda olmaları durumu, siyah Afrikalıların veya Vietnamlıların sömürgeci ezilmesi ile eş görüldü. "Kadınlar erkeklerle ilişkilerinde sömürgeci bir ilişki içindeler ve biz kendimizi Üçüncü Dünyanın bir parçası olarak görüyoruz".[9]

Bu oldukça absürd olan politik pozisyon konferansın çoğunluğu tarafından yanlış nedenlerle alaya alındı. Kadınlar konferansta alaya alındılar. Kadınlar domates yağmuruna tutuldular ve sahneden indirildiler. New Left Notes dergisinin bir sonraki sayısında

kadınların haklarıyla dalga geçen cinsiyetçi ve iğrenç bir karikatür yayınlandı. Sara Evans'ın laflarıyla "SDS son şansını da kaçırdı".[10]

1967-68 dönemindeki çeşitli hareketlerin yarattığı hayal kırıklıkları kadınları, bir kadın özgürlüğü hareketi inşa etmelerine itti. Jo (Joreen) Freeman, 1967'de National Conference for the New Politics (NCNP - Yeni Politikalar için Ulusal Konferans) içinde kadınların müdahalesini örgütlemek için Chicago'da bir toplantı çağırdı. Konferans 1967'nin Ağustos ayında gerçekleşti ve "beyaz erkekler siyahların taleplerini bir suçlu iç güdüsüyle aynen kabul ederken kadınların aynı tarzdaki taleplerini alaycı ve hâkimiyetçi bir tavırla karşılayarak kadınların özgürlük mücadelesine son darbeyi vurdular".[11]

Konferansta kadınların özgürleşme sorunlarını gündeme sokmaya en çok çalışan Jo Freeman ve Shulamith Firestone'a kadının özgürleşmesinin tartışılmasından daha önemli konular olduğu söylendi. Ancak özellikle bu kadınlar ve diğerleri için kadın sorunu en önemli sorundu. Konferanstan sonraki hafta Chicago'daki bir grup kadın "Solcu kadınlara" başlıklı bir bildiri hazırladılar. Bildiride yeni soldan etkilenen kadınların inşa edeceği kadın özgürlük mücadelesi gündeme getirildi. Bir yıl içerisinde pek çok büyük ABD şehrinde kadın özgürlük grupları kuruldu.

Hareketin doğası

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi ABD kadın hareketi bir boşluktan doğmadı. Kendisi de zayıf olan Amerikan solunun bir sonucuydu. Britanya İşçi Partisi'ne benzeyen bir örgütlenme yoktu, ABD Komünist Partisi de küçüktü. Sendikalar Avrupa ile karşılaştırıldığında oldukça zayıftı. McCarthyism hareketi ise Amerikan solunu eritmişti. Bu arka plan hareketin politikalarını ve pratiğini belirledi. Kadın hareketi solcu ve radikal bir hareket olarak başladı. Hareketi inşa eden kadınların çoğunluğu öğrenci hareketinde aktif yer alan kadınlardı ve politikalarının büyük çoğunluğu öğrenci hareketinden aldılar. 1966'da kurulan National Organisation of Women (NOW-Kadınların Ulusal Örgütü) kurucusu Betty Fiedan doğru bir şekilde orta sınıf aktivisti olarak kabul ediliyordu ve mücadelesi reformlarla sınırlıydı. Kadın hareketinin ilk katılımcılarından Celestine Ware NOW'u "siyah hareketi destekleyen sivil haklar örgütlenmesi gibiydi. NOW'un tipik üyesi orta sınıf, full-time

iş sahibi ve evli kadınlardı"[12] diye tarif ediyordu.

Kadın Özgürlük Mücadelesinin üyeleri bunlardan oldukça farklıydı. Kadınlar genellikle evlilik olayına karşı çıkıyorlardı ve alternatif yaşam koşullarının önemini vurguluyorlardı. Az da olsa kapitalist sistemin tamamına karşı çıkan yönleri bile vardı. Aynı zamanda diğer radikal politik konularla da ilgileniyorlardı. Siyah gücü savunan Black Panter grubunun tutuklanmasına karşı protesto gösterilerine katıldılar. Bir grup 1969'da Nixon'un göreve başlamasını protesto eden gösteriler örgütledi. Hareket savaş karşıtıydı. Kadın özgürleşmesi hareketine uygun olarak Atlantik Şehrinde yapılan "Miss Amerika" yarışmasını protesto eden meşhur gösterileri örgütlediler.

Gene de kadın hareketi diğer hareketlere göre oldukça zayıftı. Hiçbir zaman kitlesel bir eylem yapmadılar ve harekete katılan kadın sayısı sanılanın tersine hep az kaldı. Hiçbir zaman büyük ve kız kardeşliğe dayalı bir örgütlenme olmadı. Hareket başından itibaren dağınık ve parçalıydı.

Kullandıkları politikalar, açık oldukları zaman bile oldukça sınırlıydı. Politikalar ya kendiliğindenliği kutsayan, işçi sınıfı ile herhangi bir bağ kurmayan, teoriyi hor gören yumuşak Maoculuktan ya da özgürlük için verilen mücadele formlarından etkilenerek belirleniyordu. Eski "Halk kararını versin" sloganı pek çok yeni solcu hareketi dolayısıyla kadın hareketinin de davranışını açıklıyordu.

Bütün bunlara ek olarak kişilerin kendi fikirlerini açıklama ve bilinç yükseltme sürecinin önemi üzerine vurgu yapılıyordu. Bugün bu unsurlar kadın hareketinin vazgeçilmez parçaları olarak kabul ediliyor. Gerçekte bunlar kadın hareketinde değil öğrenci hareketinde geliştirilmiş ve kadın hareketine geçmişti. Sara Evans, iki hareket arasındaki pek çok benzerliği vurguluyor: liderlik aleyhtarlığı; kişisel deneyim üzerine vurgu (1960'ların ortalarındaki SDS toplantıları kampus örgütçüsünün arka planını, nasıl radikalleştiğini anlatması ile başlardı); toplantıların içtenliğine yapılan vurgu ortak noktalardı.[13] Kadın hareketinin merkezinde yer alan temel ilke kadının bilincinin yükseltilmesi, bu pratiklerin bir sonucuydu. Bu aynı zamanda Maocu fikirlerin etkisinden kaynaklanıyordu. Çin Devrimi boyunca "Acı özeleştiri" süreciyle bilinç yükseltme seansları çok yoğundu.

En radikal politikaların bile zayıflığı kendini kısa zamanda gösterdi. Kadınların ezilmesini en önemli sorun olarak görmeye başladıkça diğer politik problemler ikincil olarak görüldüler. New York Radical Women (New York Radikal Kadınlar) 1969'da ilkelerini yayınladığı bildiride:

> Biz bir konuya bakarken "reformist", "radikal", "devrimci" veya "ahlâki" olup olmadığına bakmıyoruz. Biz "kadınlar için iyi ya da kötü olup olmadıklarına" bakıyoruz. Biz bir şeyin "politik" olup olmadığına değil "etkili" olup olmadığına bakıyoruz. Bizi istediğimiz noktaya en hızlı götürüyor mu götürmüyor mu, buna bakarız.[14]

New York Radical Women kısa zamanda bölündü. Ondan ayrılan grubun üçüncü bölünmesinden Redstockings (Kızıl çoraplar) grubu doğdu. Redstockings yukarıdaki görüşleri kabul ettiğini ve devam ettirdiğini prensiplerini açıklarken vurguladı:

> Biz erkeklerin egemen olduğu kültürün ürünleri olduğu için eski ideoloji, kültür ve felsefeye eleştirel bakıyoruz... Biz kaynak olarak şimdiye kadar ki tanınmayan kadın kültürünü kabul ediyoruz. Bu kültür yıllardır ezilenlerden beslenen, yaşamı güçlü bir şekilde kabullenen, konuşulmayan düşüncelerin hassasiyetini, basit şeylerin karmaşıklığını, insan ihtiyaçlarını ve duygularının güçlü bilgisini yansıtan bir kültür.[15]

Bu entelektüel karşıtı, bireylerin duygularını teori düzeyine yükselten yaklaşım, kadın hareketinin "sağduyusu" oldu. Açık politik pozisyonlar camdan atılmış oldular. Kendilerini siyah, öğrenci veya savaş karşıtı harekete ait hissetmeyen kadınlar kendilerini gerçekten "bir yere ait" hissettiler. Kadın hareketi sadece kadın konusunda çalışmak isteyenler için bir doğal ev oldu, aynı zamanda var olan politik sahnenin dışında kalmak isteyenlere de kucak açtı. Kadınların hareketini meşrulaştıracak bir atmosfer ve teori inşa edilmeye başlandı.

Bu karmaşık düşünceyi en iyi ifade eden örnek olarak 1970'lerde Mademoiselle dergisindeki Judy Laws'ın açıklamasından bir parça gösterilebilir. Laws, Chicago Üniversitesi'nden kadın ezilmesi sosyolojisi üzerine araştırma yapmak istediği için atılmıştı.

> Ben kadın sorununu en çok ihmal edilen hastalık olarak görüyorum. Ben savaş konusundaki etkimiz konusunda kötümser fikirlere sahibim, ve beyaz insanların siyah harekette yer alamayacakları konusunda ikna oldum. Ancak ben ne sosyalist ne de devrimciyim. Yani söylemek istediğim ben sütyen kullanıyorum.[16]

Kadın hareketinde politikanın belirleyici olmadığı iddia edilse de hareket içinde politik ayrılıkların gerçekleşmesi uzun sürmedi. New York Radical Women hareketinden, kopan en önemli grup olan Redstockings kadın ezilmesine karşı bilinç yükseltmenin önemli bir araç olduğunu beyan ettiler.

> Redstockings kadın özgürlük hareketinin diğer tüm fikirlerden öncelikli olduğuna inanır; resmi politik dilli kabul etmez ve kadın özgürlüğü için anahtarın kadının kendi deneyimlerinde olduğunu düşünür.[17]

1969'larda feministler ile Redstockings üyelerinin birleşmesinden New York Radical Feminists (NYRF- New York Radikal Feministler) kuruldu. Üyeleri arasında Shulamith Firestone, Anne Koedt ve Celestine Ware vardı. Bu kadınlar, sosyalist fikirlerden açıktan ve hızlı bir şekilde uzaklaştılar. NYRF manifestosu "kadınların ezilmesinin kendi sınıf dinamikleri vardır"[18] diyordu. Firestone bu görüşü The Dialectic of Sex (**Seksin Diyalektiği**)[19] kitabında geliştirdi.

Bazıları ayrı bir kadın sınıf dinamiği olduğu kavramını daha da geliştirdiler. Valerie Solanis, Society for Cutting up Men (SCUM- Erkekleri doğrayan bir toplum) manifestosunda "erkekler tamamlanmayan kadınlardır, yürüyen başarısızlıklardır, gen döneminde kürtaj edilmemişlerdir"[20] diyordu.

Kadının ezilmesine karşı güçlü, kolektif ve merkezi bir hareketin inşa edilebileceği fikri yavaş yavaş kayboluyordu. 1969'daki Birleşik Kadın Kongresi başarısızlıkla sonuçlandı. Oldukça saygınlık kazanmış olan NOW bile problemlerle karşılaştı. New York şubesi lezbiyenlik konusunda 1970'de neredeyse ikiye bölünüyordu. NOW'un bazı kadın üyeleri lezbiyenlik politikasını savunmak ya da var olan sistemin cinselliğe ilişkin fikirlerine karşı çıkmak istemiyorlardı. O zaman NOW üyesi olan yazar Rita Mae Brown "lezbiyenlik New York NOW yöneticilerine neredeyse kalp krizi geçirten tek kelimeydi"[21] diyordu.

Kadın hareketi diğer hareketlerin mirasından etkilenerek politik tartışmalardan uzak durmaktan ve kişisel yaşamdan beslenmekten, dağıldı ve bölündü. Zamanla kişisel anlaşmazlıklar olarak görünen ancak gerçek politik farklılıklardan doğan bölünmeler sonucu daha çok kadın grubu oluştu.

New York'taki şehir çapında örgütlenen ve haftalık toplantılar yapan Women's Liberation Coalition (WLC- Kadın Özgürlük Koalisyonu) örneği grupların o zamanki kırılganlıklarını iyi gösteriyor. WLC bir sol eğilimli, işçi sınıf temelli ve işçi kadınları örgütlemeye çalışan bir örgütlenmeydi. WLC, 1969 Kasımında New Haven hapishanesindeki hamile Panther örgütü kadın üyesinin kötü koşullarını protesto eden bir Panther gösterisini destekledi. Ancak bazı WCL kadınları gösterinin çok Panther eğilimli olduğunu söyledi, daha sonra sol harekette katılım konusundaki anlaşmazlık yüzünden WCL'de bölünme oldu. 1969 Aralığına gelindiğinde WCL artık toplantı yapamıyordu.[22]

Hareket bir çelişki daha yaşadı.

Bir yandan etkisi kitlesel olarak yayılmaya başladı. 1971'de yüzün üzerine kadın özgürlüğünü savunan yayın çıkıyordu. 1973'te ana feminist dergi olan **Ms** 350.000'den fazla satıyordu. 1974'e gelindiğinde 78 eğitim enstitüsünde kadın çalışma programları vardı. Ayrıca yaklaşık 500 kampusta 2000 kurs açılması planlanıyordu.[23]

Ancak feminist fikirler genel olarak yayılsa da harekete katılan aktivist sayısı bu etkiye oranla az kalıyordu. NOW 1973'e gelindiğinde 30.000 üyeye ulaşmıştı. NOW'un talepleri düşünüldüğünde oldukça düşük bir rakam, kitlesel bir örgütlenme hiç değil. Hareketin daha radikal bölümlerinin rakamları da yüksek değildi. WLC, her hafta New York'ta sadece 150 kadar kadını bir araya getirebiliyordu. 1969'daki Birleşik Kadınlar Kongresi sadece 200 kadını bir araya getirebildi.[24]

Hareketin etkisi ve rakamlar arasındaki bu çelişki hala bugün bile devam ediyor. Kadınların özgürlüğüne ilişkin fikirlerin bir kısmına kitlesel ancak pasif destek var. Ancak bu fikirlerle düzenli bir hareket arasında bağlantı yok. Bu durum kadın hareketi içerisinde bazı kadınların pasifist ve sekter bir tutum almalarına yol açıyor. Kendileri dışında herhangi birinin kadınlar konusunda fikir beyan etmesine ya da kadınların lehine hareket etmesine dayanamayan bir tutum yerleşiyor.

Amerikan kadın hareketi başlangıcından itibaren en büyük ve en etkileyici kadın hareketiydi. Fikirlerini, özellikle Avrupa'ya ihraç ediyordu. Bu yüzden yaşadığı tüm sorunları, tartışmaları Amerika'da olduğu kadar canlı olmasa da diğer ülkelere yansıtıyordu.

Britanya'daki kadın hareketinin ilk dönemi

Britanya'daki kadın hareketi genellikle 1968'lerden başlatılıyor. 1968'de ilk kez Ford fabrikasında çalışan kadın makinistlerin katıldığı eşit işe eşit ücret grevi oldu. Aynı yıl National Joint Committee for Women's Equal Rights (NJACWER - Kadınlara Eşit Haklar için Ulusal Birleşik Komite) kuruldu. NJACWER sendikalara dayalı kurulmuştu ve 1969'da kadınların eşit işe eşit ücret almalarını savunmak için bir gösteri düzenledi.

1969'lar boyunca bir dizi kadın grubu oluşturuldu. Bu gruplar genellikle aktif solcu erkeklerle evli olan ya da beraber yaşayan kadınlardan oluşuyordu. Ancak Sheila Rowbotham'ın yazdığı gibi "1970 Şubatı'nda Oxford'da yapılan Konferans ile Britanya'da hareketin varlığı ortaya çıktı".[25]

İlk Konferansa 500'den fazla kadın katıldı. Pek çok kadın konferansı oldukça çoşkulu ve heyecan verici buldu. Amerikalı kadınların iki yılda yaptıklarını Britanyalı kadınlar yeni yapmaya başlıyorlardı. Ancak başlangıçtan itibaren Britanyalı kadınlarla Amerikalı aktivistler arasında büyük politik farklılıklar vardı.

Britanya'daki hareketlerin kadın hareketine etkisi, Amerika'daki hareketlerin olumsuz ve güçlü etkisinin tersineydi. Sivil haklar ve siyah hareket Britanya'da neredeyse hiç olmadı. Öğrenci hareketi önemliydi ancak etkisi çok sınırlıydı. Savaş karşıtı hareket Britanya'daki insanları politize etmekte önemli bir etki oldu. Ancak savaş karşıtı hareket, en büyük saldırganın merkezi olan Amerika'daki gibi hareketi kesen bir rol oynamadı.

Britanya'daki politik durum Amerika'dakine göre daha avantajlıydı. 1960'ların ikinci yarısında, boşanma yasasının liberalleştirildiği, kürtaj, eşcinsellik haklarının ve eşit işe eşit ücret haklarının tanındığı yasalar uygulamaya sokuldu. Ayrıca Amerika'da % 28 olan sendikalı oranı Britanya'da yüzde ellinin üzerindeydi. Bu durum kadın hareketindeki solcuların pek çoğunun başarıyı işçi sınıfı (sınıfı sendika ile sınırlı görseler de) ile bağlantılı görmesine neden oldu.

Kadın hareketinin doğduğu yıllarda yükselen işçi sınıfı mücadelesi bu eğilimin güçlenmesine neden oldu. Bu eğilimin en önemli sebeplerinden biri kadın hareketinin ilk yıllarında grevlerin büyük çoğunluğunda kadınların aktif yer almasıydı. 1970'deki Leeds giysi işçilerinin grevi, 1971'deki Postahane telefoncularının grevi, May Hobbs'ın Londralı gece temizlikçilerini örgütlediği direniş, ve diğerlerinin hepsi hareketin inşasında kullanıldı.

Sosyalistler ve kadın aktivistler bu direnişlerin, grevlerin inşasında yardımcı oluyorlardı. Bu gece temizlikçilerinin direnişinde oldu. Bir raporda şöyle anlatılıyor:

> International Socialists (IS - Uluslararası Sosyalistler), Camden Women's Action Group (Camden Bölgesi Kadın Eylem Grubu), Socialist Women and Workshop (Sosyalist Kadın ve Atölye) ile gece temizlikçileri ve yandaki işyerinden gelen temizlikçilerden oluşan grev gözcüleri grubu büyük sempati oluşturdu. Bu desteğin sonucunda TGWU sendikası işçiler adına temizlik şirketi ile anlaştı. Şirket, iki işyeri temsilcisinin işe geri alınmasını, sendikayı tanımayı ve sendika üyelerine karşı ayırımcılık uygulamamayı kabul etti.[26]

Bu sonuçlar, haklı olarak kadınların mücadele aracı olarak işçi sınıfına ve sendikalara bakmalarına neden oldu.1971'de gece temizlikçilerinin grevinin olduğu yıl eskiden yüzyılını başında sosyalist hareketin örgütlediği uluslararası kadın günü yeniden kutlanmaya başladı. Kadın günü kadın hareketinin dört talebi etrafında kutlandı: istendiğinde bedava kürtaj ve doğum kontrol servisi; eşit eğitim hakkı ve iş imkânı; 24 saatlik bedava kreş hakkı; eşit işe eşit ücret.[27]

Böylece kadın hareketi ilk döneminde oldukça canlı ve dışa dönüktü. En önemli başarılarından biri 1971'de Albert Hall'de yapılan Dünya Güzeli yarışmasını protesto gösterileriydi. Bu gösteriyle pek çok kadının gözüne çarptılar. Ancak Amerika'da olduğu gibi ilk birkaç yeni ve başarılı aktiviteden sonra kadın hareketi problem ve sıkıntılarla uğraşmaya başladı. Bunun nedenleri genellikle aynıydı.

Hareketin sağlıklı devam edebilmesi için kadınları ezilmeye karşı birlikte hareket ettirebilme kapasitesine sahip olması gerekiyordu. Başlangıçta kadınları işçi sınıfı mücadelesiyle bir arada tut-

manın mümkün olduğu sanılıyordu. Ancak hareketin içerisindeki politik farklılıklar ortaya çıktıkça bu olasılık daha uzak bir ihtimale dönüştü.

Oxford Konferansı bu politik farklılıkları gidermeye yaramadı. Ancak bir yıl sonra Skegness'de yapılan Women's Liberation Conference (Kadın Özgürlüğü Konferansı) büyük problemleri su yüzüne çıkardı. Konferans kötü ünüyle tarihe geçti. Ayrılıklar konferansı yapısı üzerinde başladı. Bazı kadınlar Cumartesi günkü bölümden çıkarak kendi aralarında tartışmaya gittiler. O akşam ertesi gün daha fazla küçük tartışmalar yapılmasına karar verildi. Ancak sonraki günün öğleden sonraki toplantısında bazı Maocuların karıştığı bir kavga çıktı. Bir Maocu kadın başkanlıktan alındı ve bir erkek Maocu toplantıyı dağıttığı için toplantıdan çıkarıldı. Sonra Konferans, Oxford'da kurulan Women's National Coordinating Committe (WNCC - Kadınların Ulusal Koordinasyon Komitesi) dağıtma kararı aldı. Kararın nedeni WNCC'nin sekter gruplar tarafından bölündüğü olarak açıklandı. Bu konferans kadın hareketinde bir dönüm noktası oldu. Bu toplantıdan sonra toplantılara erkekler alınmadılar ve sosyalistlere zaten duyulan tepki arttı. **Socialist Women** dergisi "Bu Konferansın sonuçlarından belli ki, Kadın Özgürlük Mücadelesi içinde bazen WNCC'lerde olduğu sanılan, ortak bir mücadele zemini gerçekte yok"[28] diye yazdı.

Kadınların özgürlük mücadelesinin dergisi **Shrew**'deki bir yazı da aynı noktaya vurgu yapıyordu.

> Biz kadın hareketinin bir örgütlenme modeli olduğunu iddia eden yüzlerce aktivistin itirazından korkuyorduk..... Örgütlenme ve entelektüellik genellikle otoriter ve dolayısıyla erkek egemen olarak görülüyordu, dolayısıyla kötü şeyler olarak kabul ediliyorlardı, bu ortaya çıktı.[29]

Ancak bu yazıda bile yazar bu tür konferanslara erkeklerin katılmaması gerektiğini savunuyordu.

Mart 1972'deki Manchester Konferansında da aynı tartışma devam etti. Sorun Konferansın Cumartesi Partisi'ne erkeklerin gelip gelmeyeceği etrafında tartışıldı. Ertesi gün Konferans erkekleri savunanlar ve karşı çıkanlar diye ikiye bölündü. Bir delege erkek karşıtlığını şöyle açıklıyordu:

> Eğer aramızda yılda sadece iki günü kadınlarla geçirmek isteyen ve erkeklerin varlığından ezilmek istemeyen tek bir kadın bile olsa, eminim ki biz kadınlar olarak bu kız kardeşimizin isteğine saygı göstermeliyiz ve erkeklerin olmadığı bir kadın konferansı yapmalıyız.[30]

Bu iki açıdan önemli bir adımdı. Öncelikle hareket toplantının alacağı kararlardan çok toplantının nasıl olacağı üzerine tartışmaya başlamıştı yani içe dönük tartışıyordu. İkincisi hareketin başında kadının özgürleşme sorununu, erkek işçilerin bir parçası olduğu işçi sınıfı mücadelesinin çözeceğine ilişkin fikirlerden uzaklaş ılıyordu. Aksine erkekler gittikçe artan bir şekilde sorunun nedeni olarak görülmeye başlandı. 1970'lerin sonunda erkekleri sorunun nedeni görme düşüncesi etkili bir teori haline dönüştü.

Tabi ki erkekler konusundaki tartışma daha derin bir farklılığın yansımasıydı. Bu farklılık sosyalist yönde toplumu değiştirmek isteyenler ile bir çeşit "kadın devrimi" ile bunu yapmak isteyenler arasındaydı. **Shrew**'deki ilginç bir yazıda 1971'de Ealing, Doğu Londra'da yapılan bir toplantıdaki tartışmayı anlatıyor. Kadınlar kişisel yaşam tarzının değişmesinin yeterli olup olmayacağı yoksa sosyal değişikliğin gerekli olup olmadığını tartışmışlar. Women's Liberation Workshop'tan bir konuşmacı "sosyalizmde kadınları özgürleştiren hiçbir şey yok. Eğer kadınlar sosyalist toplumda muhafazakâr olarak görülürlerse baskı altında tutulurlar"[31] diye konuşmuş.

Benzer tartışmalar gruplarda ülke çapında yayılmaya devam etti. Hareket geliştikçe sosyalist fikirler ortadan kayboluyordu. Bu bir açıdan sosyalistlerin kendi hatalarının sonucuydu. Ortodoks Troçkist, Uluslararası Marksist Grubun çıkardığı **Socialist Woman** dergisi sınıf konusuna vurgu yapıyordu ancak bunu çok biçimsel bir şekilde yapıyordu. Teorik tartışmaları ise ev içi kadın sorunu etrafında dönüyordu ki bu sorun oldukça verimsiz ve soyut bir tartışmaydı.[32] Grubun ilgisi Working Women's Charter isimli işçi kadınların bir dizi taleplerinin sıralandığı kampanya etrafında toplanmıştı. Ancak bu kampanya işçi kadınları harekete geçirmeyi değil sendikadaki alt düzey bürokratları harekete geçirmeyi hedefliyordu.

International Socialists (Uluslararası Sosyalistler Sosyalist İşçi-

nin önceli) grubunun çıkardığı **Women's Voice** (Kadınları Sesi) gazetesi işçi sınıfı temelli bir gazeteydi. Kurulduğu günden 1972'den itibaren eşit işe eşit ücret ve Ulusal Kürtaj Kampanyası etrafındaki mücadelelerde hep işçi sınıfı merkezli olmaya çalıştı. Ancak kadın hareketindeki tartışmalarda hiçbir zaman net tavır almadı, dolayısıyla harekette gelişen sosyalistlere karşı fikirlere karşı çıkamadı.

Ancak hareket içinde sosyalist fikirlerin etkisinin azalmasının nedeni pek çok kadında varolan sosyalizm anlayışıydı. Pek çok feminist açısından "sosyalizm" fikirlerin seçmece birleşimiydi. Daha sonra **Spare Rib**'in ortağı olacak olan bir eski feminist şöyle açıklıyordu:

> 1960'ların sonunda kadınlar katıldıkları mücadelelerin sonucunda analizlerden, gözlemlerden, ve deneyimlerinden ortaya çıkan politikalarla kendilerini tanımladılar... Mao, siyah güç, Fanon, Vietnam, Reich, özgürlük mücadelesi, cinsel özgürlük.[33]

Mao'dan gönüllüğü, ulusal kurtuluş hareketlerinden önderliği, özgürlükçülerden cinsel radikalizm ve bireyselliği alan bu politik çeşitlilik yeni Kadın Özgürlük Mücadelesini renklendirdi. Politikalar o kadar karışık ve eklektik idi ki bu kadınların açıklayamayacağı çeşitli şeyler olmaya başladı. Eğer Stalin ve Mao'yu izleyerek dünyanın üçte biri sosyalist ise niye o bölgelerde kadınlar hala eziliyordu? Sömürgeciliğe karşı kazanılan zaferler niye kadınların da özgürleşmesini sağlamıyordu?

"Sosyalist" teoriye ilişkin sorgulamalar özellikle 1970'lerin ortalarında oldukça büyüdü. 1960 sonları ile 1970 başlarında çeşitli mücadelelerin yenilgisi büyüyen "militanlık krizi" pek çok kadını etkiledi. Onlar için kadın hareketi örgütlü sosyalist politikalardan uzaklaşmak için uygun bir kılıf oldu. Pek çok feminist açısından sol grup üyesi olmak kabul edilmez bir durum olmaya başladı.

Amerikan deneyimi sorgusuz, tartışmasız Britanya'da aynen kabul edildi. Britanya'da Tom Haydens ve Stokely Carmichaels gibi Amerikalılara benzeyen solcular varmış gibi solcu gruplar cinsiyetçilik ile suçlandı. Gerçekte bu tür suçlamaları yapanların çoğunluğu başından itibaren sol gruplara düşmanca yaklaşıyorlardı. Bu durum onları iyice uça götürdü. Bazı kadınlar sol gruplar içerisindeyken kadın özgürlük mücadelesine hiç ilgi göstermemelerine

rağmen kadın gruplarına katılıp sol gruplara düşmanlık yapmaya başladılar.

Bütün sol gruplardaki erkeklerin problem olduğu fikri oldukça yaygınlaştı. Bazı solcu feministler bu yargıya katıldılar, başta çekingen sonra kendilerinden emin öncelikle feminist olduklarını söylemeye başladılar.

Çeşitli solcu kadınların olduğu ancak Komünist Parti'nin ağırlığında çıkan Red Rag dergisi ilk baskısında: "bu ülkede, örgütlü işçi hareketi, yani sendikalar, kooperatifler ve sol politik partiler, sosyal gelişim ve sosyalizmin mücadelesini zafere götürecek güçtür"[34] diye yazıyordu. Derginin dili Stalinist olsa de en azından erkekli, kadınlı işçi sınıfı örgütlenmesine bir bağlılık var. Derginin dördüncü sayısından itibaren değişiklik fark edilmeye başlandı: "bizim birinci sadakatimiz Kadın Özgürlük Mücadelesidir".[35]

Sosyalistler sınıf temelinde olmayan bir feminizmi benimserken sosyalist olmayan feministler kendilerine daha güvenli bir hale geldiler. 1974 İlkbaharında Birmingham'da Kadın ve Sosyalizm Konferansı gerçekleşti. Bu Konferansta bile feministler sosyalist feministlere saldırdılar:

> Sosyalist kadınlar, tüm kadınlarla hatta faşist kadınlarla bile işbirliğini onlarla dayanışmak ve kendi politikalarının üstüne kadın mücadelesini koymak zorundadırlar. Women Liberation Newsletter'de erkeklere karşı şiddetli beyanlar basıldı; Kingsway kadın merkezine erkek çocuklarla gelen kadınlar geri gönderildi; bürodaki kadınlar telefonlarda erkeklerle konuşmayı ret ettiler.[36]

Her ne kadar bu tür maskaralıklar öfkeyle karşılandıysa da radikal feministler harekette bölünmüşlüğü artırmaya çalıştıkça bu tür davranışların sayısı artmaya ve normalleşmeye başladılar. Sosyalist feministlerin politikaları o kadar karmaşık idi ki radikal feminist argümanlarla baş edebilecek güçte değillerdi. En sonunda göreceğimiz gibi teorik ve pratik seviyede teslim oldular.

Ancak hareketin zayıflığı, sınıf ve cins temelinde bölünmesi sadece içinde bulunan kadınların politikalarından kaynaklanmıyordu; aksine bu durum hareketin sosyal kompozisyonundan ve onun temellinin doğal sonucuydu. Amerika'daki hareket gibi Britanya'daki hareket de işçi sınıfı kadınına dayanmıyordu. Hareket eği-

timli, bilinçli, yüksek ücret alan işlerde çalışan kadınları çekti.[37] Sheila Rowbotham bir kadın grubunu şöyle tarif ediyor:

> Çoğu Amerikalı ve yirmi beş yaş üzerindeydiler. Bazıları Camden Vietnam Solidarity Campaign (Camden Vietnam Dayanışma Kampanyası) içinde aktif çalışmışlardı. Pek çoğunun kocası devrimci politikalara bulaşmıştı. Pek çoğunun küçük çocuğu vardı ve ev kadını ya da yabancı olarak kendilerini dışlanmış hissediyorlardı. Önce sadece Tufnell Park'ta bulaşmaya başladılar sonra önemli etkileri olmaya başladı.[38]

1972'deki **Shrew**'deki araştırma benzer sonuçlar verdi. Bir öğrenci bir Londra kadın grubundaki 12 kadından 7 ile röportaj yaptı. Dört tanesi 30 yaşın üstündeydi, sadece biri 20 yaşın altındaydı. Hepsi orta sınıftan geliyordu. Üç tanesi Kuzey Amerika'da Dört tanesi Britanya'da doğmuştu.[39] Politik görüşleri genele uygun olarak çeşitliydi: "tek bir tutarlı radikal ideoloji ifade edilmedi. Biz hala sınıf mücadelesi ile kadın mücadelesi arasındaki ilişkiyi kuramadık".[40] Ancak tutarlı bir fikrin olmaması olumsuz sonuçlar yaratmaya başladı. "Sadece birimizin geleceğe dönük umutları vardı. Geri kalan karamsarlar olarak hareketin somut bir amacı olmadığını bu yüzden biteceğini düşünüyorduk. Somut amaçlar bulmamız gerektiğini hissediyorduk".[41]

Bu araştırma ve Sheila Rowbotham'un Tufnell Park'taki grup çalışması izlenimci bir yaklaşıma sahip. Ancak aynı zamanda çok enteresan. İki vurgu oldukça önemli: kadınlar ne genç ne de harekete yeni gelmişler. Genellikle sol etrafında durmuşlar ve kadın hareketine pasif seyircilerden daha çok önem vermişler. Bu özellikleriyle politikaya yeni atılan devrimci fikirlere eğilim duyan gençlerden tamamen farklılar. Buna ek olarak Britanya'daki hareketin ilk yıllarında Amerikalıların katılım oranı oldukça yüksekti. Bu Amerika'daki hareketin Britanya üzerindeki yüksek etkisinin kanıtıdır. Bu durum aynı zamanda Amerika'da gelişen politik fikirlerin nasıl Britanya'da hızlı bir şekilde yayıldığını da açıklıyor.

Hareketin doğası, sınıf mücadelesi ile bağı olmaması, çok az kadın işçinin bireysel olarak katılması, hareket içindeki kadınların kendilerine güvenlerini kaybetmelerine ve karamsarlığa kapılmalarına neden oldu. Bu durum, bilinç yükseltme seanslarının hareketin merkezine oturmasına mükemmel bir şekilde uygun düştü. Or-

ta sınıf kadınlar, onları bireysel olarak ezen durumlar üzerine saatlerce konuştular. Bilinç yükseltme seansları kadınları otomatik olarak sınıf mücadelesinden uzaklaştırdı.

Shrew 1971'de çıkan "Kendimizi Örgütleyelim" başlıklı makalede bir kadın grubunun nasıl olacağı tarif ediliyordu. Her grup bölgesel olarak kurulmalı ve küçük olmalıydı, on ile on beş kişi arasında. Grup "politik çalışma modeli olmalı ve gelecek iyi toplumun bir mikro örneğini oluşturmalıydı".[42] Yani gruplar dışarıdaki dünyaya yönelik olarak kurulmuyorlardı. Kendi üyelerinin fikirlerini geliştirmeyi hedefliyorlardı. Dışarıdaki koşulları dikkate almayan hoş, feminist bilinç aşılanıyordu.

Bu eğilim kadın hareketini birden fazla yönde etkiledi. Gruplar gittikçe daha içe kapalı gruplara dönüştüler. Grup içindekiler yeni üyeleri de çok kısa zamanda etkiliyorlardı. Kısa zamanda gruplar içe dönük cazip dairelere dönüştü.[43] "Kişisel olan politiktir" sloganı hakim olmaya başladığından kişisel problemleri tartışmak sosyal değişiklik için mücadele etmekle aynı önemde görülmeye başlandı. Kişisel hayata verilen önem hareketin küçük kalmasına da sebep oldu. Londra'da hiçbir zaman 60 gruptan daha fazla olmadığı görülüyor[44] ve grupların on ile on beş kişi olması hareketin birkaç yüz kadınla sınırlı olduğunu gösteriyor.

Konferanslar ve gösteriler de aynı zamanda küçük oldular. Örneğin 1971'deki çeyreğini erkeklerin oluşturduğu Uluslararası Kadın Günü'ne 2.000 kişi katıldı.[45]

Yayınların durumu daha iyiydi. **Spare Rib** 1972'de kuruldu ve kısa zamanda kitlesel olmasa da yaygın bir dağıtım ağı oluşturdu. Ancak Aralık 1971'de **Shrew** satışlara ilişkin bir yazıda "her ay bastığımız 3.000 dergiyi bile satamıyoruz"[46] diye şikâyette bulunuyordu. **Red Rag, Women's Voice, Socialist Woman, WİRES** ve diğer kadın dergileri de en iyi tahminle benzer satışlara sahipti.

Bütün bu faktörler dikkate alındığında her yerde 1974'lerde bile kriz belirtileri olduğu görülebiliyordu. Hareketin ilk hevesi bitmiş, pek çok aktivistin heyecanı sönmüş, radikal feministler saldırganlaşmıştı. Shrew, 1974 sonlarından 1976'ya kadar iki yıl boyunca bir sayı bile çıkarmadı.[47] Socialist Woman, 1974'te "Pek çok işçi militanı, mücadelelerini merkezileştirmek ve koordine etmek için Kadın Özgürlük Mücadelesine hiç bakmıyorlardı" diye yazıyordu.[48]

Ancak dönem kadınlar arasında çok başarılı mücadelelerin olduğu bir dönemdi. Eşit işe eşit ücret talebi herkesi harekete geçiriyordu. 1974'te SEI ve Wingrove ve Rogers, 1975'te Electrolux eşit işe eşit ücret direnişleri oldu. Başka konularda da kadınlar mücadele ediyorlardı: Kenilworth Components'te Asyalı kadın işçiler; Hackney'de Öğretmenler; Coventrydeki Rolls-Royce ve Dunlop işçileri... 1970'lerin başında bu liste böyle devam ediyordu.[49] Kadın Hareketi'nin üyeleri grevlere bireysel olarak katılıyorlardı. İşçi kadınların kazanması için kadın hareketinin desteği görülmüyordu. Aksine grevlerin kazandığı yerler diğer sendikacıların, genellikle erkek işçilerin desteğe geldiği yerlerdi.[50]

Kürtaj Kampanyası

1975'te şaşırtıcı bir şekilde yeni bir mücadele gelişti. Bu mücadele "kadın konusunun" anahtarı oldu. Kadın hareketinin inşasından beri ilk kez kitlesel hareket şansı sağladı. Bu mücadele başladığından itibaren hareketin istediği mücadele olduğu ortaya çıktı.

Mücadele konusu kürtajdı. Hamilelik devam ettiğinde kadına fiziksel ya da zihinsel zarar verecekse kürtaj yapma hakkı tanıyan Kürtaj Yasası 1967'de geçti. Bu yasa sınırlı oranda kürtaj hakkı tanıyor olmasına rağmen daha fazla sayıda kadına yasal ve güvenli kürtaj izini verdi.

Yasal kürtaj sayısı fırladı. 1969'da 53.000 yasal kürtaj yapıldı. 1970'lerin ortasında yıllık rakam 100.000'i geçti.[51] İlk Kürtaj yasasına muhalefet eden kürtaj karşıtı lobi yasayı daha da sınırlandırmaya çalıştı. Sağcı bir İşçi Partisi milletvekili James White, kürtajları sınırlayan ve kürtajlar için sağlık hizmetlerini destekleyen klinikleri azaltmayı hedefleyen yeni bir kanun tasarısı önerdi.

1975 Nisan'ında Avam Kamarasındaki bir toplantı National Abortion Campaign (NAC-Ulusal Kürtaj Kampanyasını) başlattı. NAC White'nin kanun tasarısına karşı çıkmak ve 1967'deki yasayı savunmak için kuruldu. Başlangıçtan itibaren kampanya sosyalistler ağırlıklı başladı ve sosyalistler kampanyada pek çok iş yaptılar. Özellikle o zamanlar sayıları birkaç yüzü bulan Uluslararası Marksist Grup, NAC içerisinde ulusal çapta yer aldılar. Uluslararası Sosyalistler de özellikle yerel düzeyde çok aktiftiler. O dönemin en büyük örgütü Komünist Parti kampanyayı destekledi ancak pasif bir seviyede.

Kampanya ilk aylarda büyük başarı kazandı. NAC imza kampanyası sokaklarda, fabrika kapılarında ve yerel aktivitelerde yoğun kullanıldı. İşçi Partisi milletvekilleri yasa önerisine karşı çıkmak zorunda kaldılar. Daha da önemlisi konu işyerlerine sendika şubelerine kadar gitti. İşyerlerine gidiş işinde özellikle Uluslararası Sosyalistler uğraştılar. Onlar kürtaj yasasındaki sınırlamaların daha çok yoksulları etkilediğini zengin kadınların her zaman güvenli ve yasal kürtaj için para bulabileceklerini savundular.

Kürtaj hakkı şaşırtıcı bir şekilde popüler bir kampanya oldu. Pek çok kesimden imza toplandı, özellikle orta yaşlı ve yaşlı kadınlar imza atıyorlardı. Bunların çoğu muhtemelen 1967 yasasından önce yılda 100.000 olan illegal kürtaj deneyimlerinden geçmiştir. Hatta işyerlerindeki veya sendika şubelerindeki erkeklerin de tümü kampanyayı destekliyorlardı. 1975 Haziranında NAC'ın Londra'daki ilk ulusal yürüyüşüne 40.000 kişi katıldı. 700 kişi Glasgow'da ve 100 kişi Dundee'de yürüdü. Londradaki yürüyüşte Hull Liman işçileri sendikası, AUEW, birkaç posta işçileri sendikasının, gazetecilerin, sağlık işçilerinin, öğretmenlerin, ASTMS beyaz yakalı işçilerin sendikasının şubelerinin ve 18 tane sendikanın pankartı getirilmişti.[52]

İşçiler arasında konu gündeme geldiğinde açık ki katılım iyiydi. Öğretmenler sendikası ve Uluslararası Sosyalistler üyesi Beth Stone mitingte White'in karar tasarısını "işçi sınıfına yapılan saldırının bir parçası"[53] olarak açıklayınca korkunç bir alkış aldı. Miting oldukça iyiydi ancak hareketin içindeki bölünme hızla ortaya çıktı. Bölünme kadın hareketi içindekilerle paralel gelişti.

NAC yürütme kurulundaki Uluslararası Sosyalistler üyesi kadınlar Haziran mitinginin White'in saldırısına karşı bir yol olduğunu kanıtladığını ve bu yoldan devam etmek gerektiğini savundular. NAC'ın içinde geri kalanlar ise sempatik İşçi Partisi milletvekillerine güveniyorlardı. Halbuki İşçi Partisi hükümeti işbaşındaydı ve sorun bazı İşçi Partisi milletvekillerinin sorunu gibi gözüküyordu. Ancak İşçi Partili bir kısım milletvekilli sürekli olarak White'in tasarısını savunuyordu.

Eylül 1975'teki NAC toplantısı bölündü. IMG, Komünist Parti ve İşçi Partisi temsilcileri yeni bir ulusal miting çağrısını ret ettiler. Uluslararası Sosyalistler bulundukları yerel gruplarda aktivistler arasında mitingi kabul ettirdiler ancak ulusal toplantıda kabul ettire-

mediler. Women's Voice'deki bir makalede yazdığı gibi NAC'ın liderlerinin çoğu "etkili bir şekilde kampanyanın gömülmesi için tartışıyorlardı".[54]

Aynı bölünmeler aynı yılın Ekim ayındaki NAC konferansında da yaşandı. Uluslararası Sosyalistler ve Women's Voice çevresindeki kadınlar "istendiğinde bedava kürtaj hakkı - kadının seçim hakkı olmalı" sloganını konferansa kabul ettirdiler. Ancak kürtaj karşıtı SPUC kampanyasının yarattığı harekete konferansın ilgisini çekemediler. Bu yüzden SPUC'a karşı gösteriyi Women's Voice çağırmak zorunda kaldı. 200'e yakın kadın konferansı terk etti ve gösteriye katıldı.[55]

Devrimci fikirler çok açık bir şekilde sadece bir azınlığın ilgisini çekiyordu. Ancak kampanyanın asıl gövdesi başka bir yöne akıyordu. Solcuların büyük çoğunluğunda değişim için İşçi Partisi'ne bakma eğilimi gelişti. Bu yüzden IMG üyeleri gittikçe daha fazla Jo Richardson gibi İşçi Partisi milletvekillerine inanmaya başladılar. Hâlbuki İşçi Partili Bakan Barbara Castle daha o zamandan kürtaj karşıtlarının ekmeğine yağ sürecek bir şekilde özel kürtaj hakkını kısıtlamaya çalışıyordu.[56] James White'in kanun tasarısı mecliste reddedilince, bu red edilişte insanların öfkesini ortaya çıkaran meclis dışı gösterilerin büyük payı olmasına rağmen, bu eğilim daha da büyüdü.

Buna ek olarak kampanyadaki sosyalistler savunma pozisyonundaydılar. Yürütme komitesindeki bireylere de politik grup veya sendika örgütlerindeki üyelerle aynı yetki veriliyordu. Genelde bu komitelerde hava sosyalistlere karşıydı. Sosyalistlerden gelen herhangi bir kampanyayı politikleştirme önerisi hareketi bölecek tavır olarak değerlendiriliyordu. IMG ve Komünist Parti içindeki kadınlar bu işi uçlaştırıyorlardı ve bazen bu fikirleri destekliyorlardı.

Böylece NAC, kadın hareketinin öncelliklerini ve yapısını değiştirecek, işçi sınıfı ağırlıklı bir harekete dönüştürecek iken, kadın hareketinin küçük ve gittikçe marjinalleşen parçası haline geldi.

Kadın hareketinin kendisi oldukça uzun bir yol almıştı. Bir anlamda NAC'ın büyümesi bazı gelişmeleri gizledi. Ancak 1970'lerin ortasında yeni hareketin heyecanı bitti. Kız kardeşliğin politik farklılıklar kadar bir dizi çelişkiyi barındırdığı ortaya çıktı. O zamana kadar radikal feministlerin sert tavrı da bir kadın bile olsa artmıştı. Onların "sağduyusu" patriyarşi teorisi etrafında örgüt-

lenmekti. Bu arada patriyarşi teorisi sosyalist feministler tarafından kadınların ezilmesini açıklamak için sık kullanılmaya başlandı. Kadın hareketi, 1970'lerin ikinci yarısını, büyük durgunluk ve ekonomik kriz ile politik karışıklıklar ve dağınıklık ile kendi kriziyle geçirdi. Sonraki kadın hareketi öyküsü bundan oldukça farklıdır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

KADIN HAREKETİNİN DÜŞÜŞÜ

Kadın özgürlük hareketinin ilk yıllarındaki umutlar hızla bozulmaya başladı. 1970'lerin ortaları ile 1980'lerde hareket ve onu belirleyen feminist fikirler değişik bir yol izledi. İki farklı eğilim - birbirini zamanla destekleyen - hareketi egemenliğine almaya başladı. Birincisi hareketi yasalaştırmak ve onu tamamen saygın hale getirmek eğilimi. Yani toplumun ve devletin tüm kurumlarına parçalarına dâhil olmak onlarla bütünleşmek. İkincisi harekete bir bütün olarak radikal feministlerin egemen olma eğilimiydi.

Saygınlık Amerikan kadın hareketinin simgesi haline geldi. Kadın hareketinin içinden bir küçük kadın grubu üst düzey işlere ya da hükümetin yarattığı "eşitlik" işlerine yükseldi. Amerikalı önemli bir feminist olan Robin Morgan ile 1978'de yapılan bir röportaj bu işin boyutlarını iyi sergiliyor. Robin, Ms isimli popüler bir kadın dergisinde çalışıyor ve işiyle feminist fikirleri arasında herhangi bir çelişki görmüyordu. Bir arkadaşının popüler politikalarını savunan cümleler sarf ediyordu:

> Eleanor Holmes Norton ... onunla ilk kez neredeyse on beş yıl önce SNCC avukatı iken tanıştık. Beraber gaz bombası yedik. O şimdi Eşit Haklar Komisyonu başkanı ve ben hayatımı koyarım ki o kadınları satmıyordur.[1]

Amerikan kapitalizmi, eski kadın, siyah ve öğrenci hareketinin bazı radikallerini sistemin içine alacak işler bulmuştu. Bu bilinçli olarak devam etti. Bugün Amerika'da muhasebecilerin % 44'ü kadın, 1960'larda bu oran sadece % 16 idi. 1986'da İşletme mastırı derecesi alan kadın oranı % 30 iken 1975'te bu oran sadece 8.4 idi.[2]

Bu eğilim yüksek seviyede ideolojik muhafazakârlık ile devam etti. Bazı kadınlar sadece on yıl önce kadınların kaçtığı geleneksel rollere döndüler. Feminist tarihçi Linda Gordon, 1978'de pek çok feminist kadın arasında yayılan bebek sahibi olma isteği konusunda kendisinin "dikkatli olduğunu" hatırlıyor. Daha önce en azından kadınların ezilmesinin kısmen nedeni olarak gördükleri evlilik, aile ve annelik gibi olgulara değer vermeye başlamış gibi görünüyorlardı.

> Burada bir milyon bebeği olan kadın var ve ben onların içinde full-time çalışan tek kadınım. Benim dışında herkes normal erkek-kadın ilişkilerini yeniden kurdular..... neredeyse hepsi evlendi. Ben kendim bunun etkisinde kaldığımı görüyorum. Bir bebek sahibi olmak bir küçük aileye benzer ortama gittikçe daha çok girmemi sağlıyor.[3]

Birleşmiş Milletlerin 1975'teki Uluslararası Kadın Yılını örgütleyişi, kadınların sistemle nasıl birleştiğini iyi gösteriyor. Birleşmiş Milletlerin bu yılı seçmesine sebep olan talihsiz nedenlere rağmen, bu yıl hiçbir şekilde kadınların toplumdaki eşitsiz durumunu değiştirmedi. Yalnız Meksika'da oldukça eğlenceli bir konferans sağladı.

Konferans, farklı katılımcılar arasındaki büyük sınıf farklılıklarının bir kez daha ortaya çıkmasını sağladı. Bu sınıf farklılıkları özellikle Bolivyalı bir kalay madencisinin karısı olan Domitila Chungara gibi Üçüncü Dünyadan gelen kadınlar tarafından vurgulandı. Bolivya'daki kalay madencileri çok kötü çalışma koşullarında çalışıyor ve ortalama 34 yaşında ölüyorlardı. Bu işçilerin ve eşlerinin asıl mücadelesi birbirlerine karşı değil maden sahipleri ile hükümete karşıydı. Chungara, konferanstaki burjuva feministlerin önceliklerini duyunca çok şaşırdı. NOW'un lideri Betty Friedan, onu ve diğer kadınları politik konularda fazla konuştukları için e-

leştirdi. Betty Friedan gibiler için, politik konular farklılıkları net bir şekilde ortaya çıkarıyordu. Chungara, burjuva kadınları şöyle yanıtladı:

> Her sabah farklı kıyafetlerle ortaya çıkıyorsunuz, diğer yandan ben böyle yapamıyorum. Her gün zarif güzellik salonlarında saatlerce vakit ve para harcayacak kadınlar gibi makyajlı geliyorsunuz diğer yandan benim ne vaktim ne param var. Her öğleden sonra sizi bu salonun kapısından alıp gitmek için bekleyen şoförleriniz var, benim yok... Şimdi bayanlar söyleyin sizin durumunuzda benimkine benzeyen herhangi bir şey var mı? Benim durumumda sizinkine benzeyen bir şey var mı? Öyleyse ikimiz arasındaki eşitlikten nasıl bahsedeceğiz? Ben ve siz bu kadar benzemez iken, ben ve siz bu kadar farklı iken? Biz şu anda kadınlar olarak bile eşit olamayız, böyle düşünmüyor musunuz?[4]

İki yıl sonra 1977'de bu sefer Teksas Houston'da başka bir büyük kadın konferansı gerçekleşti. Eşit Haklar Konferansı, daha önceki Meksika'daki konferans gibi pek çok feminist tarafından büyük bir başarı olarak kabul edildi. Ancak gerçekte Konferans, Amerikan hareketinin sağa kayma eğilimini ortaya çıkardı. Konferans, Amerikalı Başkanların eşleri ile onurlandırıldı: Rosalynn Carter, Betty Ford ve Lady Bird Johnson. Üç kadında en zengin egemen sınıfın üyeleriydiler ve sıradan kadının sorunları hakkında en ufak bir bilgileri olamazdı.

Konferansa 15.000 kadın katıldı. Ancak katılanların % 20'si "aile savunucularından" oluşuyorlardı. Bunlar kürtaja, eşcinsellerin haklarına ve ABD Eşit Haklar Tasarısına karşıydılar. Irkçı Mississippi eyaletinden içlerinde Amerikan Nazi partisi üyesi dört erkeğin de olduğu tümü beyaz bir delegasyonda konferansa katıldı.[5]

Feministlerin, kız kardeşliğin tüm politik farklılıkları örteceği fikrinin, tamamen yanlış olduğu ispat edildi. Konferans değişiklik için bir güç olacağına geleneksel ve muhafazakâr değerlerin yeniden teyit edildiği bir yer oldu. Bu pek çok feministin hiçbir zaman anlamadığı bir durumdu. Robin Morgan, konferansı pek çok kadının ilgisini çektiği için bir dönüm noktası olarak gördü.

> Daha önce kadın hareketine, politikaya veya buna benzer hiçbir şeye katılmayan kadınlar geldi. Kadınlar, sokakların çocuklarını

oynayamayacağı trafik adaları olmasına öfke duydukları için, iş için veya tecavüz edildikleri için geldiler. Konferansta gördüler ki feministler pornografiye karşılar ve çok şaşırdılar.[6]

Ancak dönüm noktası kadın özgürlüğünün tam tersi yönde oldu. Robin Morgan'ın konuştuğu kadınların çoğu kadınlara özgürlük fikirlerini benimsemiyorlardı. Aksine bir zamanların kadın özgürlüğünü savunanlar itiraflarda bulunarak sağa eğilim gösteriyorlardı. Bunun net sonucu o günden bugüne devam eden bir sağa kayma eğilimidir.

Bu eğilime kapılmayanlar, en azından Amerika'dakiler burada orada, bulundukları yerde feminist kültür ve toplum oluşturmak için yaşam politikalarına yöneldiler. Bu feminist yaşam tarzı genellikle teorik olara feminist politikalar ve pratik olarak lezbiyenizmin etrafında inşa edildi. Kadınlar en azından büyük şehirlerde, bu yaşam tarzını, politikada, sosyal hayatta, cinsellikte hatta bazen iş hayatında erkekleri dışarıda bırakarak inşa edebiliyorlardı.

Britanya'daki kadınlar, saygınlık ve yaşam tarzı politikalarında Amerikalı kadınlar kadar ileriye gidemediler. Gene de bu eğilim Britanya'da da daha küçük çapta kendini tekrarladı. Yaşam tarzı politikalarının arkasındaki feminist teori zamanla, kadın hareketi içerisinde egemen fikir olan sosyalist feminist teorinin yerini aldı. 1970'lerin sonlarında Britanya'daki hareketin en çok göze batan özelliği radikal feminizmdir.

Başlangıçta bu eğilim büyük bir eğilim olarak görünmüyordu. Çeşitli faktörler tarafından görünmesi engelleniyordu. Özellikle hala devam eden sınıf mücadelesi yüzünden kadın hareketi içerisinde sosyalist fikirler hala tartışılıyordu. 1976'da Trico'daki eşit işe eşit ücret için yapılan büyük grev ile bir yıl sonra sendikanın tanınması için yapılan Grunwicks'deki grev bunlardan en çok bilinen iki tanesidir. İkisi de Londra'da oldu. Kamu hizmetlerindeki kısıtlamalar ile Londra'daki Elizabeth Garrett Anderson hastanesi gibi hastane kapatmalarına karşı çeşitli mücadeleler verildi. Gene 1977'de kürtajı kısıtlamaya çalışan Benyon yasa tasarısına karşı gösteriler oldu.[7]

Ancak hareketin gidiş yönü oldukça açık ve netti. Bu dönemde hareketin dört talebine; eşit işe eşit ücret, eşit eğitim hakkı ve iş olanakları, doğum kontrol yöntemi ve kürtaj hakkına, kreş hakkına

ek talepler kondu. 19765'te yasal ve finansal bağımsızlık talebi eklendi. 1978'de lezbiyenlere karşı ayrımcılığa ve erkek şiddetine karşı talepler eklendi. Kadınların birey olarak karşılaştığı sorunlara yapılan vurgu, kadınların ezilmesinin kolektif olarak bitirilmesi için çözümlerin yerine geçirilmeye başlandı. Bu oldukça mantıklı bir sonuçtu, hareket sınıf mücadelesinden uzaklaşıp ayrılıkçılık ve yaşam tarzı politikalarına doğru evrilmeye başladı.

Kadınlara Yardımın 1974'te başlaması ile kadınlara yönelik şiddet konusu hareketin içinde konuşulmaya başlandı. 1975'e gelindiğinde ülkede 90 kadar kadın sığınma evi vardı.[8] Bunlar genellikle gönüllüler tarafından kurulup işletiliyorlardı. Kadınlara Yardım büyük bir skandalın ortaya çıkmasını sağladı, pek çok kadın beraber yaşadıkları erkeklerden gelecek fiziksel şiddetten korkarak yaşıyorlardı. Ve kapitalist sistem bu sorunu çözeceğine yardım ediyordu. Polis normalde aile içi tartışmalara karışmıyordu, yerel belediyeler şiddetten dolayı evsiz kalan kadınlara ev vermiyordu. Sığınak fikri, en azından kadınların dayak yemeden kalabileceği güvenli yerlerin sağlanmasını savunuyordu. Sığınak fikri, bazı Muhafazakâr Partili belediyeler dahil kısa zamanda kabul edildiler.

Tecavüz ve pornografi hakkında da benzer fikirler gelişti. O zaman pek çok tartışmalı tecavüz davası açıldı. 1975'te ilk Tecavüz Kriz Merkezi kuruldu. Bir sonraki sene Women Against Rape (WAR - Tecavüze Karşı Kadınlar) kuruldu. WAR'ı iki sene önce ev kadınlarına ücret ödenmesi için kampanya yapan kadınlar kurdu. WAR oldukça yüksek oranda, ev içindeki ezilmenin etrafında örgütlenmeyi savunan ve bu yüzden bir seviyede destek bulan radikal feminizmden etkilenmişti.[9]

Pornografi de aynı güçlü tepkilere neden oldu. "Gecelerine sahip çık" kampanyası 1977'de başladı. Kampanyanın amacı özellikle Londra'daki Soho gibi seks dükkânlarının ve seks filmleri oynatan sinemaların olduğu bölgelere kadınların da girmesini sağlamaktı. Kampanyanın yöntemleri genelde oldukça militandı ve kadınlar açıkça porno sahtekârlarını kızdırdılar. 1978 Ekiminde Soho'daki bir yürüyüşe polis hunharca saldırdı ve on altı kadın tutuklandı. Ancak pek çok başka şehirde kadınlar yürümeye devam ettiler ve 1970'lerin sonlarına gelindiğinde "Gecelerine sahip çık" kampanyası kadın hareketinin en dinamik parçalarından biriydi.

Ancak sınıf mücadelesinden uzaklaşıp, şiddet veya tecavüz

problemlerine yönelik bireysel çözümlere yönelme basit bir kaza sonucu olmadı. Bu değişim sınıflı toplumu veya kapitalizmi değil tüm erkekleri asıl düşman olarak gören teorinin harekette gittikçe fazla destek bulmasının sonucuydu. Bu yüzden "Gecelerine sahip çık" kampanyası yüzünden tutuklanan kadınlar 'erkeklerin pornografi savunmalarının kurbanlarıydı'.[10] Oldukça etkili ve ikna edici olan Susan Brownmiller'in Against Our Will adlı kitabında tecavüz 'tüm erkeklerin tüm kadınları bir korku durumunda tutmak için kullandıkları bilinçli bir gözdağıdır'[11] diye tarif ediliyor. İtalikler orijinal kitaptan alınmadır.

Radikal feministler açısından bakıldığında şiddet teorileri oldukça idealdi. Bunlar sınıf analizine oturmuyorlardı. Egemen sınıf açıkça hatalı değildi, bireysel erkekler daha doğrudan suçlu görülüyorlardı. Zaten ihtiyaç da duyulan buydu, böylece tartışma erkek güç ve egemenliğine karşı bağımsız "kadın devrimi" gerektiği fikrine kadar ilerledi.

Pek çok radikal feminist teori bu fikirleri savundu. Mary Daly ve Dale Spender gibi kadınlar radikal feminist fikirlerde yeni ve güçlü bir eğilimi temsil ediyorlardı. Onlar her şeyi erkek egemen ilan ettiler ve yeniden burjuva kadın tarihini vurgulayarak burjuva tarihine paralel bir kadın tarihi yarattılar.[12] En azından Britanya'da kadın hareketinde ilk zamanlarda nüfuz sahibi olan sosyalist feministler, şimdi en basit teori alanında bile kendilerini savunmada hissetmeye başladılar.

Patriyarşi teorisinin harekette önemli bir güç olması o zamanlarda başlar. Bu süreç Sosyalist feministlerin yenilgisinin üzerinde yükseldi. "Patriyarşi" kelimesi her zaman kullanılmıştı. "Ataerkil" kavramı da çeşitli feodal ve köylü aileleri tarif etmek için oldukça sık kullanılıyordu. Bu ailelerde genelde büyükbaba olan "patrik" denilen kişi aile içinde sosyal ve ekonomik olarak egemenlik kurar ve diğer aile bireylerini baskı altına alır. Tabi ki bu tür ataerkil aileler kapitalist aileden farklı olarak, bir üretim ünitesi oluşturuyorlardı. Ancak ataerkil kavramı daha geniş bir anlamda kullanılmaya başlandı. 1979'a gelindiğinde Sheila Rowbotham kavramın tümüne yönelik problem ve tereddütleri şöyle açıklıyordu:

> Kavram çok geniş bir yelpazede kullanılıyordu. "Patriyarşi" kavramı, erkeklerin akrabalık grupları içinde kadınları yönetme gü-

cünden çıkan bir ideoloji, sembolik bir erkek prensibi, babanın gücü (kelime anlamı olarak) olarak tartışılıyordu. Kavram, erkeklerin kadınların cinselliği ve doğurganlığı üzerindeki kontrolü, erkek egemenliğinin kurumsal yapısını tanımlamayı açıklamak için kullanılıyordu. Yakın zamanda kullanılan "Kapitalist patriyarşi" kapitalizme ait döneme özgün bir dönemi açıklamak için kullanılıyordu.[13]

1970'lerin sonlarında her şey erkek egemenliği ile açıklanmaya başlandı. Bu teori, kadınların ezilmesinin temelinde ailenin olduğu teorilerinin yerini almaya başladı. Bunun sonucu oldukça tek düzeydi: erkek egemenliği basit bir sınıflı toplum, kapitalizmin ürünü değildi. Aksine bundan ayrı bir ezilmeydi ve kapitalizm devrildikten sonra da devam edecekti. Bu bağımsız kadın örgütlerinin teorik gerekçelendirilmesi için de kullanıldı. İki sosyalist feminist tarihçi Sally Alexander ve Barbara Taylor 1980'lerde bu görüşü kabul ediyorlardı:

Sınıf çelişkileri ile Marksist teori ne kadar geliştirilirse geliştirilsin cinsel çelişkilere ait tüm sorularımızı cevaplayamaz. Dolayısıyla cinsel ezilmeye ilişkin bir alternatif geliştiremez. Eğer iki analiz alanını ayrı tutmamız gerekecekse öyle olsun.[14]

Sosyalist feministler arasında patriyarşi teorisinin güçlenmesi, bu kadınların materyalist olmayan, idealist teorilere doğru büyük tavizler verdiğinin göstergesiydi. Bu tavizler sosyalist feministler arasında büyük geri çekilmelere neden oldu. Çünkü kadınların özgürlük mücadelesinde erkeklerin de bir rol oynayabileceğine dair fikri ret etmek zorunda kaldılar. Eğer erkekler kadınların ezilmesinin en azından bir parçası iseler o zaman mücadelenin en azından bir kısmının erkeklere karşı yürütülmesi gerekir. Bunu kabul etmek, daha radikal feminist fikirlerin kabul edilmesine götürdü.

Amerika'daki ilk radikal feministler, erkeklerin biyolojik farklılıklarını göstererek büyük düşman ilan etmişlerdi. Şimdi bir kez daha ezilmenin ana nedeni erkek ve kadının içinde bulunduğu sistem değil de aralarındaki biyolojik farklılıklar olduğuna dayanan bir teori ortaya çıkıyordu. 1970'lerin sonlarından itibaren kadınların ezilmesi, sınıf farklılıklarına dayalı aile teorileri ve sınıf ile değil, cinse dayalı patriyarşi teorisi ile açıklanmaya başlandı.

1982'ye gelindiğinde iki sosyalist feminist, sosyalist feminizmi savunurken temel Marksist fikirlerden ne kadar çok uzaklaşıldığını gösterdi. Beatrix Campbell ve Anna Coote, **Sweet Freedom** adlı kitapta " sınıf sömürüsünü açıklayan Marksist teori kadınların ezilmesini açıklayamaz"[15] diyor ve şöyle devam ediyorlardı:

> Sosyalist feministler sınıf sömürüsü teorilerine titiz bir eleştiri geliştiriyorlar. Solun çoğunluğu tarafından içtenlikle çevresinde gezilen ideolojik mücadelenin merkeziliğinde ısrar ediyorlar. Yeniden üretim ve aile ilişkileri ekonomik teori ve stratejinin merkezine kondu.
> Bu nokta, radikal feministler (biyolojik farklılıklar olmayan biçimde) ile sosyalist feministler arasındaki aralığın en az olduğu noktadır. İkisini birbirinden ayıran nokta, sosyalist feminist politikaların ne erkekleri ret etmeyi ne de onları ikna etmeyi gerektirmiyor olmasıdır. Ancak erkek egemen güç ilişkilerinin hem içerisinde, hem karşısında mücadeleyi gerektiriyor. [16]

Campbell ve Coote, sosyalist feministler ile radikallerin arasındaki aralığın daraldığını söylemekte haklıydılar. Ancak anlamadıkları iki güç arasındaki denge radikal feministlerin lehine sallanıyordu. Bu durum kadın hareketinin geleceği üzerinde önemli karışıklıklara neden oldu. Patriyarşi teorisinin tümünün kabul edilmesi, sadece kadın hareketinin radikal feminist kanadının güçlenmesini sağladı.

Her halükârda her şey çok hızlı ilerliyordu. 1978'de Birmingham'daki kadının özgürleşmesi konferansı bunun işaretlerinden biriydi. Konferans Britanya'daki son konferans olarak kötü bir üne sahiptir. Tartışmalar o kadar kötü ve anlamsız idi ki ne her hangi bir birey ne de herhangi bir grup bunu tekrar etmeyi düşünmedi. Konferansa 3.000'den fazla kadın katıldı. Hareketin içindeki tüm kanatlar konferansta temsil edildi, ancak bazıları diğerlerinden daha fazla harekete egemendiler.

Pek çok radikal feminist, sosyalist fikirlerin olduğu veya erkekleri içeren herhangi bir strateji değişikliğine (bunları erkeklerin tayin ettiğini düşünüyorlardı) karşı sabırsız davranıyorlardı. Bunların arasında Devrimci Feministler de vardı. Kendilerine böyle demelerinin sosyalist fikirlerle ilgisi yok, erkeklerle her hangi bir iş birliğine karşı katı bir düşmanlık besledikleri için bu adı almışlardı.

Devrimci Feministler bir önceki kadının özgürleşmesi konferansında ortaya çıkmıştı. Sheila Jeffreys, "Devrimci Feminizm İhtiyacı - Kadın Özgürlük Mücadelesinde liberal egemenliğe karşı" isimli bir atölye çağırmıştı. İki yüz kadın politik feminizm tartışmak için atölyeye katıldı. "Cins rollerini kabullenenler, yaşam tarzı savunanlar ve sosyalist feministler vardı . Ben (Jeffrey) erkek gücünden bahseden ve onu nasıl onlardan alacağımızı tartışan radikal feminist teoriyi arıyordum. Politika vasat sosyalizm, teori Marksizm uzantısı olarak kabul ediliyordu."[17]

Jeffreys, iyi bir nokta bulmuştu. 1978'e gelindiğinde sosyalist karşıtlığı oldukça yaygındı. Konferans tüm büyük konularda bölündü. Spare Rib dergisindeki raporda buna işaret ediyor. Konferans üç konuyu tartışmak üzere atölyelere bölündü: "Birbirimizi nasıl eziyoruz? Kampanyaların yapısı nasıldır, ne kadar etkililer ve alternatifi nedir? İç örgütlerimizle nasıl bir araya gelebiliriz?" Atmosfer oldukça gergindi. Raporun yazarları Anny Bracx, Gail Chester ve Sara Rance'in belirttiği gibi:

> Bu tartışmalarda bugüne kadar geliştirdiğimiz kız kardeşlik çok az gözüktü... birbirini dinlemeye ilişkin çok az tolerans vardı; daha çok bir saldırı ve savunma durumu vardı.[18]

Tartışmalar kadın hareketinin yeni yedinci talebi, erkek şiddetine karşı çıkmak, etrafında dönüyordu. Bu durum "kadınlara yönelik erkek şiddeti, erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik ve politik kontrol kurma isteğini mi ifade ediyor" deyimi ile açıklanabilir mi?

> Uzun bağırışmalardan sonra, oylama sonucunda yedinci talepten suçlayıcı cümle çıkartıldı.[19]

Ancak zarar verilmişti. Konferansa kadınlar arasındaki gerçek kız kardeşlik deneyimini yaşamak için gelen kadınlar, acı bir hayal kırıklığına uğradılar. Bu **Spare Rib**'in sonraki aylarda çıkan mektuplar bölümüne yansıdı. Birmangham'daki bir kadın şöyle yazmıştı:

> Ben ve arkadaşlarımın gördüğü tehditkar tutumlar, küstah ve ki-

> birli pozlar ve kendi dışında kimseyi takmama tavırları; bizim bir daha asla hareketle bir ilişki kurmamamıza karar vermemizi sağladı.[20]

Diğer yandan aralarında Lezbiyen Sol, Kadın Hakları ve Irkçılık ve Faşizme karşı Kadınlarında olduğu feminist gruplar hareketin "bizim farklılıklarımızı da barındıracak kadar geniş olduğunu"[21] yazıyorlardı. Brighton Kadın Özgürlüğü üyeleri aşağıdaki fikirleri yazanları desteklediler:

> Toplantı bir felaket ve altüst oluş yaratsa bile bizim karşılaşmaktan korktuğumuz hareketteki gerçek politik farklılıkları ortaya çıkardı.

Cümle tamamen doğruydu. Harekette gerçek politik farklılıklar vardı. Aşağıdaki mektup bunu iyi yansıtıyor:

> Politikalarımız feminist. Ezilme nedenimizi patriyarşi ile yani erkek egemenliği ile analiz ediyoruz. Bizi ezenler soyut bir "sistem" değil erkekler, onlar bizim düşmanlarımız. Sistem tüm erkeklerin çıkarı için erkekler tarafından yaratıldı ve sürdürüldü. Kapitalizm, sınıf, ırkçılık, faşizm, sömürgecilik ve emperyalizm, tümü erkek kurumları, güncel erkek egemen yönetiminin, patriyarşinin alametleri.[22]

Bu feministler, politikalarında çok nettiler ve gittikçe artan bir güvenle bunu ifade ediyorlardı. Kadınların ezilmesi patriyarşiden kaynaklanıyordu. Kadınların ezilmesine karşı mücadele etmek için sadece sınıf veya emperyalizm konularına odaklanmak yetmiyordu, kadınların ezilmesinde erkeklerin rolünün birincil olduğunu kabul etmek gerekiyordu. Böyle bir analiz erkeklerle birlikte yapılacak herhangi bir politik aktiviteye yer bırakmıyordu.

Bu analiz sosyalist feminizmi kurmaktan millerce uzaktı. Bunun Sheila Rowbotham'ın tarih üzerine yazdıklarıyla, ev içi emek tartışması ile, gece temizlikçileri, Ulusal Kürtaj Kampanyası veya Trico'daki eşit işe eşit ücret konularıyla hiç ilgisi yoktu. Ancak sosyalist feministlerin bir sorunu vardı. Onlar patriyarşi teorisini ve en azından bir kısım sonuçlarını kabul etmişlerdi. Şimdi pek çok feminist, sonuçları sosyalist feministlerin istediğinden daha da

ileriye götürüyorlardı. O dönem, sosyalist feminizmin krize girdiği dönemdir.

Sosyalist feministlerin 1970'ler boyunca politik olarak nasıl değiştiklerini Kathie Sarachild'in açıklamasında görebiliriz. Kathie Sarachild, Redstockings eski kurucularından, önde gelen Amerikalı sosyalist feministlerden biriydi. 1978'de **Spare Rib** dergisindeki röportajında, şöyle dedi:

> New York Radical Women, her zaman politikacılar ve feministler arasındaki çelişkiyi kapsıyordu. Daha sonra feministleri radikal ve sosyalist feministler olarak çağırdık. Ancak politikacılar kendilerine feminist demediler. Onlar feminizme karşıydılar.[23]

1970'lerin sonlarında "politikacılar" kesinlikle feminizme karşı değillerdi. Onların kendilerini sosyalist olarak görmeye karşı savunmaları neredeyse tüm sosyalist feminist yayınlara yansıdı. O dönemde artık tamamen komünist partili feministlerin egemenliğine geçmiş olan **Red Rag** dergisi, 1980'de krize girdi. Başmakale şöyle diyordu:

> Krizimiz... sosyalist feministler olarak kadın özgürlük mücadelesi sonucunda erkeklerin değişebileceğine duyduğumuz önermemizden çıktı. Ancak geçen birkaç yıllık kişisel ve politik hayatımız bize ikincisinin birincisini izlemediğinin gösterdi.[24]

Başmakale şöyle devam ediyor:

> Sosyalizm sadece patriyarşi teorisine karşı çıkamamayı başaramadı; ancak Britanya'daki sosyalizm neredeyse sosyalizmin tamamını öldürecek.[25]

Socialist Woman, 1978'de sosyalist feminist bir akım yaratma konusu etrafında benzer bir kriz yaşadı.[26] Socialist Workers Party'nin **Women's Voice** dergisi, 1978'deki kadınların özgürleşmesi konferansındaki acı bölünmeden sonra, eski birleşik hareketlerinin nasıl bir ihanete uğradığını gördü. Konferanstan sonra yayınlanan bir mektupta 1970'teki Oxford Kuruluş Konferansından bahsederek şunları yazılıyordu:

> Biz oradaydık, hareketin nasıl gelişeceğini bilmeden, birbirimizi tanımadan, bizi hiç duymayan binlerce kadın arasında kampanyalar inşa edebileceğini henüz kanıtlamadan biz oradaydık. Ancak orada, Birmingham'dan daha fazla kız kardeşlik, dayanışma ve amaçlara ait fikirler vardı. Sekiz yılda biz bunu mu başardık?[27]

Bütün bu açıklamalar sosyalist feminizmin kendini içinde bulduğu derin krizi kanıtlıyor. Ancak bu krizin çözümü hemen gelecek gibi değildi. Çözüm arandığında bile radikal veya ayrılıkçı feminizme herhangi bir saldırı söz konusu değildi. **Red Rag** dergisinin çevresindeki feministler, özellikle Beatrix Campbell, erkek işçilere ve sendikacılara saldıran radikal feminist teoriyi daha fazla benimsediler. Tabi ki bu onları daha geri sonuçlara ulaştırdı. Socialist Workers Party ve partinin kadın örgütü **Women's Voice** kendi iç krizini yaşadı, tartışmalar kısmen marksizm ile feminizm arasındaki ilişki etrafında döndü.

Diğer feministler erkekleri dışlarında bırakmayan aksine onları iyi karşılayan örgütlenmeler kurdular. Ancak kadınlara söyleyecek ya da önerecek yararlı hiçbir şeyi olmadığını savundukları "leninist örgütlenmelere" büyük bir saldırı düzenleyerek bunu yaptılar. Sheila Rowbotham, Lynne Segal ve Hilary Wainwritght oldukça etkili olan kitapları **Beyond the Fragments**'ı 1979'da yayınladılar.[28] Kitap özgürlükçü politikaları savunan ve "leninist tarzlı örgütlere" karşı polemik yapan bir yerde duruyordu. Kitabın ana tezi sol politikaların kadınlar tarafından kadın hareketinin deneyimleri doğrultusunda değiştirilmesi gerektiğiydi.

Beyond the Fragments neredeyse solun bütünü tarafından övüldü. Hatta **Guardian** gazetesinin kadın sayfasında Jill Tweedie kitap üzerine bir makale yazdı. Kitabı destekleyen bir yazı yazdı:

> Politik ve sınai jargon pek çok zaman insanları kalitesiz, cahil, güçsüz hissettirir. Lenin ve Marks gibi tanrılar sizi olmanız gereken yere koyar ve mücadele eden sıradan insanları - olabilecekleri tek yer olan - dışarıya koyar.[29]

Bu gerçekten eşyaları baş aşağı etmekti. Kadınlara özgürlük mücadelesi, sistem tarafından yaratıldığına ve gene sistemin yani egemen sınıfın fikirleri tarafından sürdürüldüğüne inanılan ezilme ilişkisine, karşı başladı. Şimdi tartışma tam tersine dönmüştü. Ka-

dınların ezilmesi, erkekler tarafından değil sistemi bittirmeyi hedefleyen sosyalist erkekler tarafından sürdürülüyordu. Tartışmayı açığa çıkarmak için de makalenin yanına iki emekli kadının resminin üzerine "devrimi beklerken:sol örgütler onları hayal kırıklığına mı uğrattı?" sözleri konmuştu.[30]

Bu fikir, pek çok sosyalist adayının Beyond the Fragments kitabından aldığı mesaj oldu. Lynne Segal'ın sonradan itiraf ettiği gibi bu kitabı, bazı kadınlar sınıf politikalarını bırakmayı meşrulaştırmak için, diğerleri İşçi Partisi'ne girmek için yeşil ışık olarak kullandılar.[31] Yazarların amacı bu olmasa da kitap böyle kullanıldı. 1980'deki Beyond the Fragments Konferansı bayağı popüler oldu. Ancak örgütlenme açısından çok az sonuç çıktı. Yerel "fragment" kurma çabaları iki nedenle başarısızlıkla sonuçlandı: 1970'lerin sonlarında "fragment tipi" grupların azalması; bu tür örgütlenmelere ilgi duyanların İşçi Partisi'nin etkisi altında kalması. Bu eğilim, 1980'ler boyunca sosyalist feministlerin anahtar politik yönelmeleri oldu.

Kadınlar ve İşçiler - değişim için bir güç mü?

1970'lerin sonlarında sol gittikçe daha fazla hayal kırıklığı yaşıyordu. 1974-79, Wilson-Callaghan İşçi Partisi hükümetinin sert işçi sınıfı karşıtı politikaları İşçi Partisi'ne karşı sol bir alternatif yaratma girişiminden çok derin bir hayal kırıklığı yarattı. Uluslararası alanda 1960'ların sonlarıyla 1970'lerin başlarını belirleyen sol politik grupların yükselişi durdu hatta pek çok yerde düşüşe geçti. İşçi Partisi'ne duyulan hayal kırıklığı gittikçe sertleşen grevlere yol açtı. Özellikle 1979'deki "Winter of Discontent" (Hoşnutsuzluk Kışı) aylarında hayal kırıklığı o kadar güçlü idi ki işçiler Callaghan'a alternatif olarak Margaret Thatcher'in Muhafazakâr Parti hükümetini kurdurdular.

Seçimlerdeki yenilgi İşçi Partisi içindeki solu güçlendirdi. İşçi Partisi içindeki sağcı, işçi düşmanı kanat, 1979'deki yenilginin nedeni olarak görüldü. Eski bakanlar kurulu üyesi Tony Benn'in etrafındaki partiyi demokratikleşme sürecinden geçirmeyi hedefleyen hareket bu noktadan işe başladı. Hareket İşçi Partisi liderlerinin parti konferansında alınan kararlara bağlı kalmasını savunuyordu. Bu hareketin zirvesi 1981'deki parti liderinin vekili kam

panyasında yaşandı. Tony Benn neredeyse sağ kanattan Denis Healey'i yeniyordu.

Benn kampanyasının aktivistleri ve bir kısım destekleyicisi eski sol grup üyeleriydi. Onlar da binlerce diğer solcu gibi hareket ve kampanyaların gerçek sosyal değişikliğe dönüşmemesinden hüsrana ve hayal kırıklığına uğramışlardı. İşçi Partisi'ni değiştirmeyi alternatif olarak görüyorlardı. Harekettin başından itibaren Tony Benn'in çevresindekiler feminist öğeleri barındırıyordu. 1968'den sonra ya kadın hareketi ya da aşırı sol gruplar içinde politize olanlar İşçi Partisi içinde kendilerini daha rahat buldular.

Benn her zaman feminist konusunu desteklediğini söyledi. 1980'de **Spare Rib**'in yüzüncü sayısında yapılan röportajda Benn, düşmanca sorgulanmaya karşı, İşçi Partisi içinde sosyalist feminizmin olması gerektiğini anlattı.[32]

İşçi Partisi'nin başka bir özelliği de feministlerin meydan okumasını sağladı.: kadınların bütün seviyelerde yeterince temsil edilmemeleri. Bu esasında genel olarak toplumun sorunuydu. 1967'de 2000 yerel komite yönetiminde yapılan anket sonucunda sadece yüzde onunu kadınların oluşturduğunu gösterdi.[33] Ancak partide de durum iyi değildi. Partinin ulusal komitesinde sadece beş sandalye kadınlara ayrılmıştı ve bunun dışında partinin hiçbir yönetim kademesinde kadın yoktu. Yönetimdeki birkaç kadın parlamenter partiden veya sendikalardan deüil, seçim bölgelerinden geliyorlardı. Parti konferans delegelerinden sadece % 11, sendika kongre delegelerinden sadece % 5'i kadındı.[34]

Kadın üye sayısı bunlardan kat kat fazlaydı. 1970'te kadınlar üyelerin % 40'ını oluşturuyordu. Ancak partinin kadın örgütlenmesi kadınları aktifleştireceğine pasifize ediyordu. 1970'lerin ortalarında 'İşçi Partisi ve kadın' araştırmasının yazarı şunları yazabiliyordu:

> Kadın örgütlenmesinin güçlü olduğu yerler kırsal bölgeler ve İngiltere'nin kuzeyiydi. Buralar geleneksel kadın rollerinin hala geliştiği bölgelerdi.[35]

İşçi Partili kadınlar, bu sorunları düzeltmek için feminist fikirlerin partide etkin olmasını istiyorlardı. Kadınlar, partinin kadın bölünmelerinin yeniden canlanmasını, yerel belediyelere bağlı ka-

dın komitelerinin kurulmasını böylece kadınların taleplerinin karşılanmasını istiyorlardı. Partide daha çok kadın milletvekili, belediye başkanı ve buna benzer yöneticinin olması için pozitif ayrımcılığın uygulanmasını istiyorlardı. İşçi Partisi 1981'de kadın konusu üzerine politik yayınlar yaptı ve 1982'de Londra'da bir kadın festivali düzenledi. Özellikle Büyük Londra Belediyesi, kadın sorununa ilgi gösterdi ve belediyenin kadın komitesi basın tarafından çok çekici bulundu.

İşçi Partisi'nin feministlere bu kadar çekici gelmesinin nedeni ne İşçi Partisi'nin sicili ne de kadınlar konusundaki politikalarıydı. Aksine, İşçi Partisi'nin sicili oldukça kötüydü. Callaghan hükümeti geleneksel aile değerlerinin faziletlerine vurgu yapıyordu hatta bir ara Evlilik Bakanı kurulmasını bile önerdi.[36] Öyleyse feministler niye İşçi Partisi'ni çekici buldular. Cevap en azından kısmen partinin kendisinde yatıyor. Feminist Review dergisinin başmakalesi olayı şöyle açıklıyor:

> İşçi Partisi'nin kendine has bir dizi özelliği ve sol kanatı, feministlerin son birkaç yılda İşçi Partisi'ne "girmelerine" neden oldu.... İşçi Partisi bir siyasal partiden çok bir foruma benziyor. Ve tabi ki İşçi Partisi demokratik merkeziyetçiliği savunan bir parti değil. İşçi Partisi kadınların kurtuluşu için bir politikası olduğunu veya onların yerine bir politika oluşturduğunu savunmuyor. Dolayısıyla kadınlar İşçi Partisi'nden bir marksist gruptan daha azını beklediler. Aynı zamanda kendi feminizmlerine daha az saldırılacağım veya hiç dokunulmayacağını düşündüler. Çünkü İşçi Partisi daha az "ideolojik" bir partiydi.[37]

İşçi Partisi her zaman "geniş bir kilise" olmuştur. Bu yüzden her zaman çok farklı fikirleri, hatta çelişenleri bile içinde bulundurmuştur. Özellikle 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başında İşçi Partisi içindeki solun etkisinin düştüğü dönemde, İşçi Partisi, katı marksist bir gruptan daha çekici geliyordu. Aynı zamanda, eğitimli, yüksek ücret alan kadınlar İşçi Partisi'ni çekici buluyorlardı. Bunlar erkek iş arkadaşlarıyla birlikte son yıllarda İşçi Partisi'nin omurgasını oluşturuyorlardı.

İşçi Partisi içinde genç aktivistlerin merkezi olarak örgütlenebileceği yerler yerel yönetimlerdi. Aktivistler sönük İşçi Partisi içerisinde çok iyi karşılanıyordu ve genellikle belediye üyesi bazen i-

se milletvekili olarak seçiliyorlardı. 1980'lerin başlarında öncellikle Londra'da ancak ayrıca Sheffield, Lothian ve Liverpool'da sol kanat belediyeler kuruldu. Yerel yönetimler tacındaki mücevher Büyük Londra Belediye Başkanı Ken Livingstone idi. Ken, belediyede kadınlar, siyahlar ve eşcinseller için eşit haklar konusunda büyük işler yaptı.

Büyük Londra Belediyesinin kadın komitesinin bütçesi 8 milyon Sterlindi ve düzenli çalışanları vardı. Komitenin kurulmasına karşı basın, belediye paraları lezbiyen ve geyleri finanse ediyor diye kampanya başlattı. Her ne kadar paraların bir kısmı lezbiyen ve gey haklarını artırmak için kullanıldıysa da fonun büyük çoğunluğu başka yerlere kullanıldı. 8 milyon Sterlin'in yarısı çocuk bakımına gitti.

Ancak atılan çamurun bir kısmı tuttu. Muhafazakâr Parti pozitif ayrımcılık ve eşitlik hakları politikalarına karşı sevimsiz bir saldırı düzenledi. 1985'te Muhafazakâr Partinin İşçi Partisi belediyelerini ele geçirmesi ile oluşan politik yenilgiden sonra durum daha da kötüleşti. Hizmet ve ücret kesintileri, kadınları hem işçiler olarak hem de belediye servis ve eşit haklar politikalarından yararlanan kişiler olarak vurdu. Örneğin, 1980'lerin başında belediye başkanı ve yardımcısı kadın olan Londra'daki İslington belediyesi kadın başkanı, Margaret Hodge önderliğinde eşit haklar politikalarını bıraktı.

Belediye seçimlerindeki yenilgi, eğitim, sağlık ve hizmet servislerindeki kısıntılar sonucunda politik baskı arttı. 1984'de Büyük Londra Belediyesinin kadın bölümünde yapılan bir iç araştırmada yanlış yönetim ve kurumsallaşmış ırkçılık bulundu. Her ne kadar kadın komitesi başkanı Valeri Wise tarafından desteklendiyse de, yüksek ücret alan bölüm başkanının işine kısa zamanda son verildi. Londra'daki iki siyah kadın belediye liderleri, Brent'te Merle Amory ile Lambeth'ten Linda Bellos istifa ettiler. Bellos, Lambeth'teki kısıntıları kabul etti. Bellos, daha sonra İşçi Partisi'nin elindeki başka bir belediyede Hackney'de kadın görevlisi olarak işe başladı.

Yerel yönetimlerin verdiği umutlar kısa sürdü. Söylememize gerek yok ki ücret kesintilerinden ve kısıntılardan en çok zarar görenler yoksul, tek başına çocuk büyüten kadınlar ve her çeşit ezilen kesim oldu. 1980'lerin sonunda belli oldu ki eşit haklar politi-

kalarının asıl kazananları yüksek maaşlarla kadın birimlerinde çalışan bir avuç kadın oldu.

Ancak 1980'lerin başında pek çok feminist yerel hükümetlere ve onların yapabileceklerine kör bir inanç bağlıyorlardı. Bu hava pek çok kadını mobilize edecek bir pasiflik yarattı. Örnek olarak kürtaj hakkı için yapılan en büyük mitinglerden biri verilebilir. Mitingi, 1979 Corrie Yasasına karşı TUC (Sendikalar Konfederasyonu) çağırdı. Bu daha önce görülmemişti. Tüm ülkede sendikalar şubeler düzeyinde hazırlandı ve 80.000 kadın ve erkek mitinge katıldı. Sendika ve işyeri pankartları oldukça çoktu. TUC kendisi için mitingi örgütlemişti ve kendi kontrolü altında tutmak istiyordu. İşçi Partili kadınlar tarafından yürütülen Ulusal Kürtaj Kampanyası bu isteğe uymakta oldukça mutluydu. Pek çoğu radikal feminist olan bir dizi kadın aktivist erkeklerin yürüyüşün önderliğini yapmasına karşı çıktı ve birkaç yüzü kendiliğinden yürüyüşün başına geçti. Bu TUC bürokrasisini çılgına çevirdi.

Sosyalist-radikal bölünmesi tekrar gündeme geldi. Kadın bürokratlar ve Komünist Parti üyeleri Judith Hunt ve Terry Marsland, Spare Rib dergisinde yürüyüş düzenini savundular: Susan Hemmings, bu konudaki bölünmeyi açıkladı.[38] Ancak yürüyüşteki erkeklerin yaptıkları kadınların sol olarak gördükleri grupla ilişkilerini azalttı. Spare Rib dergisinde çıkan bir mektupta, Lezbiyen Solun yürüyüşten sonra geleceklerini konuşmak için toplantı yaptıklarını yazıyordu. Toplantıda

> Bir yandan feminist politikalar öbür yandan erkeklerin belirlediği sol politikalar bir çelişki yaratıyor. Toplantıdaki pek çok kişi artık 'sol' kavramını kabul edemiyeceğimizi çünkü solun hiçbir şekilde Patriyarşiye karşı çıkmadığına karar verdi.[39]

Ancak tartışmanın iki tarafı da yanılıyordu. Evet, yürüyüşe kadınlar önderlik yapmalıydı ancak erkek veya birkaç kadın sendika bürokratı değil, en çok ezilen ve sömürülen tabandan gelen kadın sendikacılar yapmalıydı. Yürüyüşe mücadelelerine işçi kadını katamayan, kürtaj hakkını kazanmak için erkek işçileri kazanmanın ihtiyacını görmeyen radikal feministler de önderlik yapmamalıydı.

Bu örnek 1980'lerin başındaki hareketteki pek çok hatayı ortaya çıkarıyor. Sosyalist feministler, reformları kazanma işini pasif

bir şekilde İşçi Partisi ve sendika bürokratlarına bırakmışlardı. Bu işleyiş pratikte kendilerine veya kendilerine benzeyen kadınlara, büyük şehir belediyesinde, diğer sol belediyelerde iş, komisyon üyeliği veya milletvekili olma şansı sağlıyordu. Radikal feministler harekette aktiftiler ancak sınıf mücadelesi ile hiçbir ilişkileri yoktu.

Sosyalist ve radikal feministler, Greenham Common barış hareketi içerisinde aşırı bölücü bir senteze ve İşçi Partisi içindeki feministlerden eleştirel olmayan desteğe ulaştı. Barış kampı ve hareketi, 1980'lerin başındaki politikaların en büyük etkilerinden biridir. Kadınlar, çeşitli Avrupa üslerine cruise füzelerinin konulmasına ilişkin ABD planlarına karşı Avrupa'ya yayılan büyük, pasif hareketin parçası oldular. Greenham Common, bu üslerden biriydi. Hareket Avrupa'nın süper güçler tarafından savaş tiyatrosunun "kontrol altındaki" veya "sınırlı" parçası olacağı düşüncesiyle büyüdü.

Greenham kadınları kampanyası, 1981'de bir kadının örgütlediği üsse karşı çıkma yürüyüşü ile başladı. Bir kez oraya gidince kadınlar orada kadın barış kampı inşa ettiler. Kadınlar CND üyelerinden ve savaş tehdidine karşı duyarlı olan kesimlerden destek aldılar. Kadınların özelleştirmeden çektikleri, askeri personel ile yerel belediyenin kadınlara kötü davranması bu desteği artırdı. Üs etrafındaki yürüyüşler, binlerce insanı yürüyüşlere katılmasına neden oldu. Tony Benn desteğini sundu ve Greenham'daki kadınların yolundan gitmek gerektiğini vurguladı. Burada gene kadın sorunu etrafında kitleleri harekete geçirecek bir konu ortaya çıktı.

Ancak kampanyanın iki büyük zayıf yanı vardı. Diğer kadınlar adına hareket eden az sayıda kadına dayanıyordu. Bu hareketteki pasifist yönü artırdı, çoğunluk Greenham kadınlarını alkışlarken pratikte hiçbir şey yapmıyordu. İkinci zayıf yan kampanyanın politikalarında yatıyordu. Kampanya hem politik fikirler olarak hem taktiksel olarak şiddet karşıtıydı. Ancak bu şiddet karşıtlığı bir kadın özelliği olarak kutsanıyordu. Nükleer silahların, kapitalistlerin savaş isteğininin değil erkek saldırgan değerlerin bir sonucu olduğu savunuluyordu. 'Erkeklerden oyuncaklarını al' sloganı popüler bir slogandı. Bir görüşe göre:

> Günümüzdeki hiyerarşi kendini süper hissetmek ve kontrol altına almak içgüdüsüne dayanıyor. Bunun için model erkeğin kadını

> hakimiyeti altına almasıdır... kadınların farklı bir bilinçleri var. Her ne kadar kendimizi pasif ve yardıma muhtaç hissetsek de ancak bir kaçımız erkeklerin kahraman değerlerini benimsedik.[40]

Ancak 'erkek kahraman değerlerinin' yerine ne konuldu? Onlara göre, kadının geleneksel rolü olan annelik ve eş olmanın tanımı itibariyle barışçıl-sevecen işlerdi. Bu yüzden kadınlar barış için kampanyada donanımlıydılar. Bu görüş kadın tanrıları ve ejderhalara ilişkin bir dizi mistik ve yarı dinsel fikirlerle süslenip geliştirilerek, üssün çevresi mistik ağlarla örüldü. Bu son hareket savaşı protesto eden bir kadının Pentagon çevresinde ağ dokumasından etkilenerek yapıldı:

> Biz ağ dokurken alkışlar, şarkılar ve ıslıklar vardı ve kadınlar şarkı söylüyorlardı. Generaller, kadınların yaptıkları ağlardan, günlük işlerine, kahkahalar ve alaylar arasından yapmacık bir nezaketle geçiyorlardı. Sonunda Pentagonun etrafında bir kordon ve tüm girişlerinde güzel dokumalar oluşturuldu.[41]

Kadınlar, kendi dişiliklerini kutlamak için kapitalizm öncesi döneme bakıyorlardı. GYN/Ecology'deki Mary Daly'i[42] izleyerek 'kız kurusu' kelimesini gururla benimsediler. ABD'de Vermot'taki bir barış grubu kendilerine 'Kız kuruları' ismini verdi ve eğirme ile dokuma işlerini erkek şiddetine karşı mücadele araçları olarak kullandılar. Onların çıkardıkları bir bildiri şöyle diyordu:

> Tüm ülkelerin kadınları buluşacağız, merkezde buluşacağız ve bir daire oluşturacağız; çocuklarımızı gömen güçleri birbirine dolayacak bir dünya ağı dokuyacağız.[43]

Bu politikalar sonuçta gericiydiler. Eski efsanevi altın çağdan bahsediyorlardı. Kapitalist devlet güçlerine karşı çıkılmadığı içinde olayın sonunda nükleer silahlardan kurtulmak için hiçbir çözüm önerilmiyordu. Greenham Common, etrafındaki hareket kadın hareketi içindeki radikal feministlerin egemenliğinin altını çizdi. Aynı zamanda hareketin, kadınların ezilmesine karşı herhangi bir sınıf analizinin de olmadığını gösterdi.

Parçalanma

Bu tür analizleri denkleştirmenin zorlukları çok fazladır. Kadınların özgürlüğü için sınıf mücadelesini savunan sosyalistler, işçi sınıfına ilişkin ütopik iddialarının arkasında durabilecek çok az şey bulabildiler. 1970'lerin ilk yarısının tersine, Thatcher hükümetinin ilk yıllarında sınıf mücadelesi seviyesi düşüktü. Kadınların da katıldığı bir dizi başarılı grev yaşandı. 1981'de Batı İskoçya, Lee Jeans'taki kadın tekstil işçileri, işgal eylemleriyle işyerinin kapatılmasını engellediler. Aynı yıl, Liverpool City Council'deki daktilocular uzun bir grev sonunda kıdem artışını sağladılar. Slough, Chix'deki Asyalı kadınlar 1980'de sendika hakkı kazanmak için greve gittiler ve büyük bir destek gördüler. 1982'de hastahane işçileri ücret anlaşmazlığı yüzünden harekete geçtiler. Ancak tüm anlaşmazlıklar kısmen de olsa yenildiler ve hiç biri diğerlerine örnek oluşturacak bir başarı elde edemedi.

Parçalanma günün kuralıydı. Hareket düzinelerce değişik yöne dağıldı. Bunun bir örneği **Spare Rib**'i çıkaran grubun yaşadığı krizdir. Dergi her zaman hareketin en büyük başarısı olarak selamlandı ve 1972'den itibaren her ay çıktı. Her zaman ulaşılabilir ve canlı bir dergi oldu. Ancak yüzüncü sayıya yaklaştıkları 1980'de grup, problemlerini çözecek bir grup danışmanı getirmek zorunda kaldı. Sorunların kaynağı sert politik farklılıklardı. Başlangıçta bu sorunlar lezbiyenleri eleştiren bir yazının basılıp basılmaması tartışmasıyla ortaya çıktı. **Spare Rib** şöyle yazıyordu:

> Yayım faaliyeti bloke edildi. Kişisel ayrılıklar ve politik anlaşmazlıklar o zamana kadar göreceli hareketsiz kalan sorunu ortaya çıkardı. Ondan sonra iş yapmak ve kız kardeş havasıyla devam etmek zor olmaya başladı.[44]

Grup danışmanı, temelinde politik kriz olan bu sorunları çözemedi. Dergide bu durum itiraf edildi. Özellikle ırk konusunda ayrılıklar devam etti. Beyaz feministlerin siyah kız kardeşlerini ezdiklerine ilişkin suçlamalar yapıldı. Filistinlileri destekleyip İsrail devletine saldırarak, bazı feministlerin Yahudi kadınları da ezip ezmediği üzerine tartışma çıktı. Bu tartışmaların sonucu grubun yapısının tamamen değişmesi oldu. Üçüncü Dünyacılık yaklaşımının

egemen olduğu bir yapı oluştu. Bu yaklaşım özellikle, artık grubun çoğunluğunu oluşturan siyah kadınlar tarafından zorlandı.

Siyah-beyaz bölünmesi hareketin parçalanmasının karakteristik özelliğiydi. Ezilme ilişkisini toplumdaki merkezi faktör olarak görenler, dolayısıyla sadece bu ezilmeye karşı örgütlenmeye konsantre olanlar; bir süre sonra ezilmenin kendisine karşı mücadele edeceklerine, daha çok diğerlerinin kendilerini nasıl ezdiğiyle ilgilenirler. Bunun sonucu politik analizden çok ahlâkçılıktır.

1979'da siyah kadınlara tarafından kurulan Organisation of Women of Africian and Asian Descent (OWAAD-Afrikalı ve Asyalı Soydaş Kadınlar Örgütlenmesi) kadın örgütlenmesinin bölünmesinin işaretiydi. OWAAD başlangıçtan itibaren sekter bir örgütlenmeydi. Her zaman onu soldan ve hareketten ayıran nedenlere baktı. Bu örneğin 1980'deki ikinci Siyah Kadınlar Ulusal Konferansında görülebilir:

> ırkçı karşıtı ve anti faşist harekete (ilk başta Anti-Nazi Lig) katılmak isteyenlerimiz gördüler ki çoğunluğu beyaz olan üyeler kurumsallaşmış ırkçılıkla (örneğin, ırkçı göçmen yasaları....) uğraşmak yerine enerjilerini neden yerine semptomlara karşı mücadeleye aktarıyorlar.[45]

Anti Nazi Lig'in kayıtlarına ve grubun katılımcılarına bakıldığında bunun kesinlikle doğru olmadığı ortada. Aksine pek çok kere göçmen yasası gibi konularda kampanyalar örgütlendi ancak siyah topluluklardan çok az katılım oldu. Ancak bu bahane ayrılıkçılığı asmak için uygun bir kanca oluşturdu. Bunun sonucu daha fazla parçalanma ve hareketin daha fazla içe dönmesi oldu.

Bu yıllar boyunca, kadınların özgürlük mücadelesinin başarılması için işçi kadınların kendi sınıflarının bir parçası olarak mücadele etmesi gerektiğine inanan örgütlenmeye sosyalist bakış açısıyla bakan kadınlar için bir tek umut ışığı vardı. 1984-85 yıllarındaki madenciler grevine destek için başlatılan madencilerin eşlerinin hareketi herkesi şaşırttı. Women Against Pit Closures (WAPC-kadınlar maden kapatmalarına karşı) hareketi, madencilerin eşlerinin ve ailelerinin gücünü ve dayanışmalarını gösterdi.

Kadınlar evdeki geleneksel rollerini - yemek pişirmek, yiyecek almak vs - aynısını yaparak başladılar ancak kısa zamanda daha

çoğunu yaptılar. Toplantılarda konuştular, para topladılar ve grev gözcülüğü yaptılar. Süreç içinde tüm ülkeyi gezdiler. Ağustos 1984'te Londra'daki ulusal mitinge binlerce kişi katıldı. Grevin sonundaki Chesterfield'deki gösteriye de binler katıldı.

Sosyalistler ve feministler için bu kadınlar ilham kaynağı oldu. Greve desteğin inşasında pek çok feminist aktif rol aldı. Sosyalist feministlerden Jean McCrindle gibiler WAPC'ın inşasında önemli görevler aldılar. Ancak kampanya kaçınılmaz olarak grevin kaderine bağlıydı ve grevin yenilmesinden sonra devam edemedi. 1985'teki Konferansta kadınların, Ulusal Madenciler Sendikasına, üye yapılması talepleri, Komünist Parti gibilerin sendika başkanı Arthur Scargil'e muhalefetleri ile kabul edilmedi. Her ne kadar kampanya, katılan kadınları oldukça ileriye taşıdıysa da kampanyanın kontrolü sıkı bir şekilde sendika liderleri ile eşlerinin Betty Heathfield ve Ann Scargil'in denetiminde kaldı.

Gene de WAPC hareketi işçi kadınların gücüne bir nebze de olsa güç kattı. Geçici olsa da toplumdaki ayrışmanın cins üzerinden değil sınıflar üzerinden olduğu tartışmasını kazandı. Ne yazık ki grevin yenilmesi sadece daha da sağ feminist fikirlerin egemen olmasını sağlamadı, aynı zamanda dünyanın değişmesi için sınıf mücadelesinin gerekliliği fikrini de çöpe attı. Bu kadın hareketinin daha da kötüye gitmesine neden oldu.

Bugünkü kadın hareketi

Bize bugünkü kadın hareketinin gittikçe daha çok güçlendiği söyleniyor. Hareketin rehberi olarak feminist fikirler daha önce hiç bu kadar güçlü olmamıştı. Bize bunun için feminist yayınların veya gereğinden fazla olan kadın çalışmalarının başarısına bakmanız yeterli deniyor. Kadınlar daha önceye göre çok daha fazla mevki kazanmış durumdalar, özel endüstriden başbakan olmaya kadar.

Hatta daha çok şey bilmeleri gereken sosyalist feministler bile bu tartışmalardan etkileniyorlar. Bu değişikliklerden gelen yüreklendirme, ancak kadın hareketinin temel fikirlerini terk ederek kabul edilebilir. Her ne kadar, son yıllarda kadınlar için büyük ilerlemeler yaşansa da neredeyse hepsi burjuva feministlere yarayan ilerlemeler. Bir avuç orta ve üst sınıftan kadın eskiden kadınlara kapalı olan ticaret, finans, gazetecilik ve yüksek eğitim alanlarında

erkeklerin dünyasına giriş izni kazandı. Bu türden ilerlemeler, gerçekte, kadın hareketinin içinde daha önce olmadığı kadar, sağ fikirlerin egemen olmasını sağladı. Bu işçi kadınlara çok az kazanım sağladı ve daha önce kazanılmış haklara saldırıyı getirdi.

Her zaman olduğu gibi bu özellikler ABD kadın hareketinde daha belirgin. Sylvia Ann Hewlett'in hareket üzerine yazdığı kitabı **A Lesser Life**[46], pek çok kadın hakları savunan grubun Garland davasını nasıl savunduklarını anlatıyor. Dava, doğum iznini kullanan kadınların eski işlerine dönebilmeleri hakkını red ediyordu, yani doğum iznini ret ediyordu. Hewlett, San Francisco belediye başkanı Dianne Feinstein ve bir feministten alıntı yapıyor. Alıntıda iki kadında, kadınlar eşitlik istiyorlarsa onlara erkeklerle eşit davranılması gerektiğini ve özel ayrıcalıklar tanınmaması gerektiğini ileri sürerek davayı savunuyorlardı.

> Bizden istenen aslında hamile kadın ve yeni annelerden oluşan, özel bir grup işçi yaratmamız. Ben buna nedense razı olamıyorum. Ben iş piyasasının, çocuk sahibi kadınlara göre kendisini düzenlemek zorunda olduğunu düşünmüyorum.[47]

Görünüşe bakılırsa, National Organisation of Women (Ulusal kadın Örgütü) görüşü de aynıydı. Hewlett'in vurguladığı gibi bunun sonucunda kadınlar, çocuk sahibi olmak için, buz pateninde kaza yaptıkları zaman aldıkları izinden daha az izin alabiliyorlardı. Çünkü çocukları yalnız kadınlar doğurabilirken, kazayı herkes yapabiliyordu.

Kendisine feminist diyen birileri için, insanı şaşkına çeviren bir pozisyon. Aynı zamanda tam da Amerikalı feministlerin nerede yanlış yaptıklarını gösteriyor. Bu fikirler, her ne kadar yaygın ve etkili ise aynı zamanda içinde bulunduğu toplum tarafından şekilleniyor. Bu fikirler işçi sınıfı faaliyetleri üzerine dayanmadığı gibi eşitlikçi fikirlere bile dayanmıyor. Her beş işçiden birinin sendikalı olduğu günümüz Amerika'sında, en geri ve işçi sınıfı düşmanı fikirleri benimsiyor.

Ronald Reagan'ın başkanlığını yaptığı 1980'lerde, Amerika Anayasasına eklenen Equal Rights Amendment (ERA-Eşit Haklar Değişikliği) bile geri çekildi. Amerika Senatosunda 1972'de 84'e 8 ile geçmişti. On yıl sonra onayın kabul edilmesi için son günde,

onay için 38 oy gerekli iken sadece 35 oy alabildi.[48] ERA feministlerin umudu olmuştu. Houston Konferansında stratejinin ana planı olmuştu. Ancak kadın özgürlüğü için destek eridi gitti.

Bir başka örnek, kürtaj Amerika'da serbest iken elli eyaletten sadece on üçünde, kürtaj parasını ödeyemeyecek kadınlar için kürtaj imkanları sağlanıyor. Bu, NOW'un kadınların seçme hakkı olarak her zaman ihmal ettiği bir gerçeklikti.

Yirmi yıllık Amerikan kadın hareketi, küçük bir azınlığın kendisine ilerleme imkanı sağlarken, binlerce işçi kadın yoksulluk, işsizlik ve ayrımcılık içinde yaşamaya devam etmek zorunda kaldı.

Britanya'da bir kez daha durum aynı kutuplaşma içinde olmadı. Ancak model yine de benzer oldu. Kadın hareketi içindeki aktiviteler dramatik bir şekilde azaldı. Hatta bazı faaliyetler tamamen durdu. 1985'teki Victoria Gillick'a karşı kampanya bunun bir örneğini oluşturuyor. Gillick, 1985'te doktor ve kliniklerin on altı yaşın altındakilere doğum kontrol hakkında bilgi vermelerini yasaklayan bir davayı kazandı. Bu karara karşı, yarısını SWP'nin getirdiği 3.000 kişinin katıldığı bir yürüyüş örgütlenebildi. Şanslı bir şekilde karar bozuldu, ancak kadın hareketinin bu kararda etkili olduğuna dair çok az kanıt var.[49] Uluslararası Kadın Günü yürüyüşleri de feministlerin kendilerini gösterdikleri etkinlikler olmadı. O yıllarda, feministler neredeyse ortadan yok oldular. 1986'da yürüyüş, işten atılan matbaacıların eşlerine ve ailelerine destek için Rupert Murdoch'ın matbaa bölgesinde yapıldı. Yürüyüş daha çok grevteki işçiler ve eşleri ile sol gruplardan oluşuyordu. Kadın hareketi çok az örgütlendi. 1987'de Uluslararası Kadın Günü çok az haber verilerek çok küçük oldu. Basın daha çok İşçi Partisi'nin kontrol ettiği belediyelerin örgütlediği ve parasal destek sağladığı Uluslararası Kadın Haftasına ilgi gösterdi. Bir kez daha belediye feminizmi ciddi bir hareketin önüne geçti.

Niye bugünkü kadın hareketi bu kadar kötü durumda? Cevap örgütlenme ve politikanın bileşiminde yatıyor.

Sınıf mücadelesinin son on yılda düşüşü sosyalistler ve feministler arasında büyük krizlere neden oldu. Büyük bir güçlükle bu yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldılar ve ideolojik olarak sağa kaydılar. Saflarının bittiğini gördüler. Ancak sosyalist örgütler, bu süreci kadın hareketinden, karşılaştırılamaz bir şekilde daha iyi geçirdiler. Her ne kadar bazı gruplar tamamen ortadan kayboldular-

sa ve Komünist Parti endüstri alanındaki eski rolünü kaybetse de hala binlerce sosyalist aktivist vardı. **Beyond the Fragments** kitabının yazarları tarafından kutsanan kadın hareketinin yapısızlığı, parçalanma ve çürüme ile sonuçlandı.

Bu, hareketin politikalarının mantıklı sonucuydu. Eğer özgürlüğün amacını bilinç yükseltme olarak görüyorsanız, niye bunu evinizin mahremiyeti içinde yapmayasınız? Eğer akademik feminizm dünyayı değiştirmekle aynı ise niye aktivitelere katılasınız ki?

Her ne kadar artık bir tek hareketten bahsetmek mümkün değilse de kadın hareketi gene de ayakta kaldı. Fikirleri, bugünkü toplumun tüm bölümleri -akademide, yerel hükümette, burjuva politikalarında hatta özel endüstride- arasında kabul edildi. Ancak şimdi ideal bir hayat destek sistemi, İşçi Partisi var.

İşçi Partisi bugün feminizm için büyük bir destek oluşturuyor. Yerel belediye kadın komitelerine verilen parasal destek, şehrin merkezinde yoksulların oturduğu mahallerde feminist bir profili güvene alıyor. Profesyonel feministler bu mutluluğu garanti altına almak için para alıyorlar. Bu yüzden ez azından Londra'da, yüksek maaşlı işler feministler için özel olarak ayrılıyorlar. **Spare Rib** ve **Outwrite** gibi yayınlar, bu tür işler ve kadın komitelerinin diğer aktivitelerinin ilanları ile destekleniyordu. Bu yayınlar, GLC'inin ortadan kaldırılmasına kadar kadın komitelerinden doğrudan para yardımı alıyorlardı.

Feminizm sadece sağcı bir görüş değildi aynı zamanda bir gerçeklikti. Bununla birlikte Britanya kapitalizminin krizini düşündüğümüzde ve İşçi Partisi'nin reformist doğasını dikkate aldığımızda bu yeni marka feminizm isteneni daha az karşılayabildi.

İşçi Partisi içinde, feministler için sadece minimum eşitliği sağlamak için verilen kurumsal mücadele kalmıştı. Bu mücadelenin önemli bir parçası Women's Action Committee (WAC- Kadınlar hareket Komitesi) idi. WAC, 1980'de İşçi Partisi Demokrasi Kampanyasının bir parçası olarak kuruldu. Başlıca amacı parti yapısı üzerinde söz sahibi olmak, partinin geleneksel kadın konferansı üzerinde daha fazla güç ve kontrol istemek ve parlamento listesinde kadın adaylar olmasını istemekti. Kadın konferansında ulusal yürütmenin kadın bölümündeki kadınları seçmek ve ulusal konferansa verilecek önergelere müdahale etmekte taleplerin arasındaydı.

Parlamento listesinde kadın olması talebini, 1988'deki ulusal

konferansta kazandılar. Solun büyük çoğunluğunun ve feministlerin buna cevabı çok heyecanlı ve neşeliydi. Konferans Kampanya bildirilerinden birinde oylama, 'gelecek parlamentolarda çok daha fazla İşçi Partili kadının olması yolunda büyük bir adım atıldı"[50] diye veriliyordu. Ancak partinin seçim bölgelerinde kadın aday seçilmesini zorlayacak herhangi bir şey yoktu ve kadın İşçi Partisi milletvekillerinin sayısının yakın gelecekte çarpıcı bir şekilde artacağına dair bir ipucu yoktu.

WAC'ın diğer taleplerinin kabul edildiğine ya da edilmediğine dair çok az işaret var. Sendika liderleri, kadın konferansında kendi seslerinin daha çok temsil edilmesi için bir çeşit seçim biçimi talep ediyorlardı. Bu hareketten bir tek, blok oy kullanan, böylece politikalarını daha rahat kabul ettirecek olan sendika makineleri yararlanacaktı.

İşçi Partisi solu içindeki feminist fikirlerin egemenliği, politikaların bulanıklaşmasına neden oldu. WAC, sürekli olarak İşçi Partisi içindeki tüm kadınların eşit olduğunu vurguluyordu. Parti içinde asıl tartışma sağ veya sol olmak değil, beyaz erkeklerin siyahlara, kadınlara ve diğer ezilen gruplara karşı olduğuydu. Ann Pettifor 1985'te şöyle anlatıyordu:

> Kadınları birleştiren öyle bir çıkar dizisi var ki, partiyi yöneten beyaz orta sınıf erkekleri onları sağ ve sol diye bölemez.[51]

Aynı zamanda WAC, politik farklılıklar ve bölünmelerin gerçek ve materyal farklılıklardan değil, erkek egemen maço davranışlardan kaynaklandığını iddia ediyordu. WAC konferans bültenlerinden birinde şöyle yazıyordu:

> Maço politikalar zararlı politikalardır. Bu politikalar, bölücü, rekabetçi ve politik ihtilaf nedeni. Kadınlar genelde bu rekabetçilikten çok az kazanç olduğunu anlıyor..... İşçi Partisi içindeki erkekler ise kendi özel 'hat' veya stratejinin rekabette egemen olmasından büyük gurur duyuyor.[52]

Bu tür tartışmaların yaratabileceği tehlikeleri olaylar açıkça ortaya çıkardı. 1985'teki madenci yenilgisinden sonra oluşan sağcı geri çekilme döneminde WAC, feministlerin politik tartışmaların,

üstünde kalması gerektiğini savundular. WAC, parti liderliğinin NUM üzerindeki saldırılarını ve Liverpool'daki solcular üzerinde sürdürdükleri cadı avını, 'güçlü erkek kahramanların önderliğini yaptığı değişik kampların, şiddetli bir şekilde desteğimizi istedikleri'[53] olarak tanımladı. Bu sadece feminizm maskesi takan, Muhafazakâr Parti ve işverenlere karşı çıkmak isteyen tüm İşçi Partisi üyelerine saldıran, sağcı kanadın elini güçlendirdi. Sendika mücadelesi veya diğer mücadeleler kalıtımsal olarak maço ve eski usul olarak kavrandı ve herhangi bir mücadeleye katılmak isteyen her çeşit insana karşı kullanıldı.

Yakın zamanda WAC'ın liderleri, sınıf görüşünü daha fazla benimsiyorlar. Ann Pettifor, partinin sert solcularını destekliyor ve Marksizm Today'ın fikirlerine saldırmak için bayağı vakit harcıyor. Ancak WAC bültenindeki bazı formüller Marksizm Today'in fikirlerine oldukça benziyor.

İşçi Partisi içinde kurumsal değişiklikler yapmak isteyen feministlerin karşılaştığı ana problem partinin kendisi idi. İşçi Partisi anti demokratik bir parti. Parti milletvekillerinin kürtaj gibi konulardaki sorumsuzlukları rezaletti. Ulusal yürütme içindeki ayrılmış kadın bölümü, bölüm içindekilerin kim olacağına erkek sendika bürokratları karar verdiği için hastalıklı bir şaka. Uğurlu konular arasına çok az kadın sorununu ilgilendiren konu girebiliyor.[54] Demokrasi yokluğu, sendika bürokratlarının parlamentoda temsil edilme ihtiyacından doğan partiye özgü bir özellik. Partinin yapısı, bugün bile bürokrasinin kontrolünü sağlamak için şekilleniyor. Bu yüzden kurumsal değişiklikler sağcı kanadın egemenliğine bir karşı çıkışı temsil ediyor. Bu kurumsal değişiklik isteyen hareketten neden korkulduğunu ve hareketin neden etkili olmadığını açıklıyor.

Milletvekillerinin yeniden seçilmesi basit bir sembol olmayı geçmedi. Liderliğin seçilmesi varolan liderliğe bağlılığı kanıtladı. Kadınların parlamento listesinde olması da benzer bir şekilde etkisiz olacaktı. Sistem hala resmi olarak desteklenmeyenlere -özellikle sendika desteği almayanlara karşı işliyordu.

> İşçi Partisi kadın adayları, erkeklere göre sendikaların B listesine katılmak için daha az destek alabiliyordu. Partinin normal olarak desteklenen adaylar için bir A listesi vardı. Bir de sendikaların önerdiği ve desteklediği adayların olduğu bir B listesi vardı.[55]

B Listesinde olmanın önemi küçümsenemez:

> 1983'te sendikanın desteklediği 153 İşçi Partisi adayından 114'ü seçildi. Yani % 74,5'i kazandı. 153 adaydan sadece yedisi kadındı ve beşi seçildi.[56]

Hareketin önündeki engeller neredeyse her zamankinden daha fazlaydı. Bazı değişiklikler kazanılsa bile bunlardan her hangi bir sonuç alma ihtimali düşüktü. Örneğin, kadın konferansı ancak sendika liderlerinin yönlendirmesini kabul ederse parti yönetiminin kadın bölümünü seçebiliyordu. Yani sendikaların blok oyları etkilenmiyorsa kadınlar seçme özgürlüğü kazanıyorlardı. Bu yüzden, WAC'ın ortaya attığı parti içerisindeki politik güç forumlarına kadınların katılmasına izin verilmesi fikri sol ve pek çok feminist açısından elverişsiz koşullar oluşturuyordu.

İşçi Partisi içindeki değişiklik isteyen feministler tam bir çıkmazdaydılar. Herhangi bir şeyi değiştirebilecek gerçek güçleri yoktu. Bu yüzden giderek asıl istediklerinden geri adım atarak düşük seviyeli reformları kabul ettiler. Yerel hükümetlerdeki feministler örneğin, en azından bazı şeyleri kazanabileceklerini söylüyordu. Örneğin, daha fazla kreş açabileceklerini ve böylece işçi kadınlara yardımcı olacaklarını söylüyorlardı. Bugün kamu hizmetlerindeki büyük kısıntılar bu iddianın bile sahte olduğunu gösteriyor. İşçi Partisi'nin 1980'lerde kadın özgürlüğü için verdiği söz henüz yerine getirilmedi.

Sosyalist feministlerin krizi

Hareket içindeki burjuva veya radikal feministlerin veya ikisinin bileşiminin egemenliği sosyalist feministler açısından bir problemdi. Sınıf ve cins arasındaki çelişkiyi nasıl çözeceklerdi. Rahatça solcu örgütlenmelerde kalabilecekler miydi? Bunlar hala çözülemeyen büyük sorulardır. İşçi sınıfı karşıtı fikirlerin egemenliği yüzünden savunmaya düşen sosyalist feministler de kadınların ezilmesinin özellikle işçi erkeklerle ilişkili olduğunu kabul ettiler. Gerçekten bu tartışmanın gücü sayesinde bu fikir hareketin 'sağduyusu' olarak kabul edildi.

Bu fikrin şefi ve polemikci propagandacısı Avrupa Komünisti

gazeteci Beatrix Campell'di. On yıldan fazladır, Campell bu konu hakkında saldırgan davranıyor. 1978'de, **Red Rag**'ta, Valerie Charlton ile yazdığı "Yönetmek için çalışmak"[57] isimli makalede Campell, 'zanaatkâr erkek sendikacı hareketi, emek sürecinden kadınları dışlıyor. Bu sürecin benzer bir özelliği erkeklerin aile ücreti için ısrar ettiği zaman oldu'5[8] diyerek erkekleri suçluyordu.

Makale erkek ve kadın işçilerin çıkarlarının birbirine karşıt olduğunu söylüyor, toplu sözleşme hakkına saldırıyor ve kadınların lehine ücretlerin yeniden dağıtılmasını istiyordu. Campell, 1980'de Red Rag'ta 'birleşirsek yeniliriz'[59] isimli bir makalede bu görüşü daha da ileriye götürdü. Anna Coote ile yazdığı **Sweet Freedom** adlı kitapta bu konuyu işledi.[60]

Yıllar geçtikçe Beatrix Campell'in erkek işçilere ve sendika hareketine yönelik eğilimi düşmanca olmaya başladı. Bu eğilimin nereden geldiği halihazırda anlatılmış durumda. Vurgulanması gereken bu eğilimin zaten yenilen ve parçalanan hareket üzerindeki etkisidir. Sosyalist politikalardan uzaklaşıp sınıf farkı gözetmeyen feminizme yönelenlerin fikirlerine hizmet ederek sağcılara yardımcı oluyordu. Bütün bunlardan sonra, eğer erkekler geleneksel olarak kapitalist sistemin kendisi kadar büyük bir problem idiyse, o zaman erkeklerle beraber mücadele etmekte çok fazla yarar olamazdı. Bu sendikalara 'erkek hareketi' diyen pek çok feministin vardığı sonuçtu.

Diğer sosyalist feministler, bazen bu kadarını dayanılmaz buluyordu. Angelia Weir ve Elizabeth Wilson gibileri, kadın özgürlük sorununu sınıf tabanına geri götürmek için ciddi girişimlerde bulundular. Bu süreçte Beatrix Campell'in feminist gelir politikası ve aile ücreti teorilerine etkili vuruşlar yaptılar.[61] Anne Philips gibiler, ise sınıf, cins ve diğer konularda kararsız kaldılar.[62] Gene de erkeklerin sendikaları kadınları ezmek için kullandıkları fikri oldukça yaygınlaştı. Bu fikrin sürekli propagandası Marxism Today'de yapıldı. Ancak bu tür fikirlere ciddi karşı çıkan çalışmalar, akademik tartışmalarda kilitli kaldı ve Beatrix Campell'in kadar iyi bilinmiyorlar.[63]

Sosyalist feminizmin bu kriziyle uğraşan feministlerden biri Lynne Segal'di. Beyond the Fragments kitabının yazarlarından biri olan Segal, Is the future female? (Gelecek kadın mı) kitabında kadın hareketinin gittiği yön hakkındaki endişelerini anlatıyor:

> Bu kitabı 1980'lerde feminizmin kamuya açık yüzü olarak görülen durumdan rahatsız olduğum için yazmak istedim..... Benim gibi eski feministleri en çok rahatsız eden şey, 1970'lerin başında bizim önemsemediğimiz erkek ve kadın arasındaki farklılıkların, bu yıllarda iyice vurgulanıyor olmasıdır.[64]

Segal, tecavüz, pornografi ve şiddet gibi konular üzerine yazılan ve hala yaygın olan teorileri eleştirmeye devam ediyor. Erkekleri düşman görenlerle uğraşıyor. Sizin anlattığınız kadar basit değil diyor. Erkekler birbirlerinden farklı olmayan biyolojik kümeler değiller. Sosyalist veya feministleri savunan erkeklerle kadınları eve hapsetmek isteyenleri bir tutulmalı mı? Segal, bütün enerjisini gerçek düşmana yöneltecek gerçek bir sosyalist feminizm istiyor.

Sheila Rowbotham, yakınlarda aynı vurguyu yaptığı bir kitap yazdı.[65] Onların yaklaşımı pek çok çağdaşına rağmen yeni bir hava sağlıyordu. Ancak bu analiz - iki tane önemli özelliği nedeniyle kusurluydu -değişik yollarla Angela Weir ve Elizabeth Wilson'u da etkilediler.

Birincisi hepsi, değişik varyasyonlarını da alsalar patriyarşi teorisinin kadının ezilmesini anlamak için anahtar olarak kabul ediyorlardı. Bu hem teorik olarak yanlış, hem de işçi sınıfı karşıtı ve sosyalist teori karşıtı teorilere yol açıyor. Bu yazarlar gibi sosyalist feminist adına sadık kalmak isteyen kadınlar için en iyi sonuç, kadınların ezilmesinin sona ermesi için kime ve neye karşı mücadele edeceği konusunda kesin bir tavır alamamak ve çelişkiye düşmek oluyor.

İkinci problem sosyalizmin kendisini anlamada yatıyor. Angela Weir ve Elizabeth Wilson, Komünist Parti'nin Stalinist kanadını destekliyorlar. Bu yüzden sosyalizm ve kadın özgürlüğü hakkındaki fikirleri kendilerine sosyalist diyen ancak olmayan ülkeleri desteklediklerı için bozulmuş durumda. Lynne Segal ve Sheila Rowbotham, çoğu parti örgütlenmesini ret eden (hiç kimse üzerinde hiç bir talebi olmayan İşçi Partisi dışında) özgürlükçü sosyalistlerdir. Parti örgütleri yerine otonom hareketleri destekliyorlar. Ancak bugün en azından tek bir konu oldukça net: otonom hareketler büyümedi, hatta genelde bir arada bile bulunmuyorlar ve amaçladıkları noktadan her zamankinden bile çok gerideler.

Kadının ezilmesi sınıflı toplumun bir sonucudur. Bugün açısın-

dan bu kapitalizmin sonucu olmaktır. Ancak bugünkü sınıflı toplu-ma karşı çıkan politik bir örgütlenme kapitalizmi başarılı bir şekil-de devirecek stratejiyi dolayısıyla kadının tam özgürleşmesini sağ-layacak bir stratejiyi önerebilir. Bunu anlamadaki en ufak başarı-sızlık bile en iyi sosyalist feministlerin bile bugünkü kadınların e-zilmesinin problemlerinden bir çıkış yolu bulamamalarına neden olur. Bu yüzden gerçekte kadın özgürlüğünü arayanlar sosyalist ör-gütler dışındaki tüm alternatiflerin çıkmaz sokak olduğunu anlaya-caktır.

ONUNCU BÖLÜM

SOL VE KADIN HAREKETİ

> Troçkist hareket, İkinci Dünya savaşı'ndan 1960'ların sonuna kadar kadın özgürlük sorununu tamamen "unuttu". Bu unutuş önce Amerika sonra İngiltere'de kadın hareketi yükselip kendini gündeme sokana kadar sürdü.[1]

John Molyneux'un bu açıklaması, herhalde solun büyük çoğunluğunun bugünkü kadın hareketine yaklaşımını özetliyor. Kadın hareketinin kendine ait hataları olabilir, ama bu hareket olmadan sol hiçbir zaman kadının özel olarak ezilmesini ve bundan dolayı kadınların karşılaştığı sorunları görmezdi diye tartışmaya devam ediyorlar.

Ancak bu doğru mu? Cevap hayır olmalı. Öncelikle sol kadın sorununu "unutmadı". Amerika Birleşik Devletlerinde, sol, McCarthyism etkisinden ve sağ kanatın yükselmesinden dolayı kadın sorunundan ve diğer pek çok sosyal değişimden alenen uzaklaştırıldı. Örneğin, Progressive Party (İlerici Parti) 1940'ların sonlarında siyahlar ve kadınlar için bir kampanya örgütledi ancak sağcı kanatın güçlü tepkisi yüzünden kampanya yenildi.[2]

Stalinizmin, Komünist Partiler üzerindeki etkilerine rağmen ba-

zı Komünist ve Sosyalistlerin bireysel olarak kadınların eşitliği konusunda dikkatli olduklarını ve kendi kendilerine sorunu çözmeye çalıştıklarını söylememizi sağlayacak kanıtlar vardır. Kendisi ayrılıkçı bir feminist olmasına rağmen Sara Evans, 1940 ve 1950'lerdeki sosyalistlerin 1960'lardakilerine oranla ev işlerini paylaşma gibi konularda çok daha iyi olduklarını vurguluyor.[3]

Britanya'da hiç bir şekilde ABD'dekine benzer güçlü bir sağ kanat tepkisi olmadı. Ancak İşçi Partisi ve sendika bürokrasisi içindeki sağcı sosyal demokrat kanat, ABD'dekine benzer politikalarla kadın eşitliğini içeren konuların sembolik ya da bürokratik seviyede kalmasını sağladı. İşçi Partisi'nin solundaki en büyük parti olan Komünist parti endüstriyel faaliyetler ile "politika" arasında katı bir bölünmeyi korudu. Bundan dolayı endüstri alanındaki militanlarının çoğu genelde kadın sorununu da kapsayan geniş politik konularla hiç ilgilenmediler.

Buna ek olarak devrimci sosyalist gelenek hem Britanya'da hem ABD'de işçi sınıfı hareketinde marjinal kaldı. Devrimci sosyalist gelenek, Stalin'in SSCB'de yükselmesi, Troçki'nin yenilmesi, sürgünü ve en sonunda öldürülmesi ile yok edilmişti. Dünya çapında stalinizmin işçi sınıfı hareketi içerisindeki egemenliği, otuz yıldan fazla bir sürede, pek çok konunun saklanmasını veya ihmal edilmesine neden oldu.1960'ların sonunda stalinizme uluslararası bir devrimci alternatifin doğmuş olması, bu konuları politik gündeme yeniden oturdu.

Gene de 1945'den sonra devrimcilerin karşılaştığı büyük güçlüklere rağmen, kadınları ilgilendiren konular işçi sınıfı hareketi içinde yer buldu. 1940 ve 1950'ler boyunca sendikalarda eşit ücret konusu gündem oldu, Harold Wilson başkanlığındaki İşçi Partisi hükümetinin 1969'da kabul ettiği Eşit Ücret yasal düzenlemesinde sendikaların basıncının etkili olduğu söylenebilir. Gerçekten bireysel cinsel özgürlük ile ilgili savaş sonrası reformların en önemlileri, kadın hareketinin hem Britanya hem ABD'de çıkışından çok önce yasalaştı. Britanya'daki kürtaj yasası (1967), eşcinsellik (1967), ve eşit ücret (1970) gibi yasal düzenlemeler kadın hareketi başlamadan önce ya yasalaşmıştı ya da yasalaşma sürecinde oldukça yol alınmıştı.

Aynı zamanda kadın hakları için kampanya yapan örgütlenmeler de vardı. ABD'deki The National Organisation of Women (Ka-

dınlar için Ulusal Organizasyon) 1966'da kurulmuştu. Britanya'da Abortion Law Reform Association (ALRA-Kürtaj Yasal Reform Derneği) gibi uzun süreli kurumlar faaliyetlerine devam ederken, NJACWER gibi kurumlar 1960'ların sonunda sendikaların inisiyatifi ile kuruluyordu.

Kadın işçiler, aynı dönemde pek çok işçi eyleminde oldukça aktifti. Örneğin, 1968 sonlarında, Kuzey Londra'daki CAV, Lucas'taki kadın mühendisler sendikalarının eşit ücret talebini desteklemek için bir günlük grev örgütlediler.[4] Aynı zamanlarda Socialist Worker'da "Vardiya Usulü Çalışma Kadınları Tehdit Ediyor" başlığı atılmıştı. Altındaki hikayede o zamanki İşçi Partisi hükümetinin Fabrika Yasasının bazı bölümlerini iptal etme girişimleri anlatılıyordu. Bu kadın işçilerin daha fazla sömürülmesi anlamına geliyordu.[5]

Kadın hareketi, bu olayların yaratıcısı veya kışkırtıcısı değildi ancak onlara verilen bir tepkiydi. Peki o zaman, neden kadın hareketi olmadan hiçbir şeyin olmayacağı fikri sosyalistler arasında bile bu kadar yaygın bir görüş? Nedenlerin bir kısmı, yukarıda anlatılan ABD'deki kadın hareketi ile Yeni Amerikan Solu arasındaki köklü çelişkide yatıyor. Pek çok bireysel davranan kadın, bu süreçten oldukça çok korktular.

Ancak Britanya'da durum yine oldukça farklıydı. 1960'ların sonu, 1970'lerin başında örgütlü sol politikalardan ayrılan veya onlar yüzünden hayata küsen çok sayıda kadın yoktu. Kadın özgürlük fikirlerinden etkilenen kadınların çoğu aynı dönemde sol gruplara da katılıyorlardı.

Bu kadınlardan herhangi biri o dönemde devrimci solun kadın özgürlük mücadelesini "unuttuğuna" inanıyorsa da, bu unutmayı affedilebilir olarak kabul ediyorlardı. 1960'ların sonunda kısa bir süre Uluslararası Sosyalistlerin üyesi olan Sheila Rowbotham, Şubat 1970'de Oxford'da yapılan ilk kadın özgürlük konferansına destek vermek için Socialist Worker gazetesinde eşit ücret üzerine bir makale yazdı.[6] Socialist Worker gazetesinde, çıkan konferans raporu herhangi bir şekilde solun kadın özgürlük mücadelesine düşmanca davrandığına ya da ihmal ettiğine dair bir işaret taşımıyor:

> Özgürlük mücadelesinde bireysel mücadele edenler, genç ve yaşlı, ev kadını, işçi ve öğrenci karışık bir şekilde bir araya geldi. Kadın Özgürleşmesi atölyelerinin, sendikaların, radikal tek konulu baskı gruplarının ve içlerinde 50 tane İnternational Socialist'in olduğu pek çok sol grubun üyeleri vardı.[7]

Ancak 1970'lerin başından itibaren kadın hareketi ile İnternational Socialist ve Uluslararası Marksist Grup gibi devrimcilerin arasında her zaman bir gerginlik yaşandı. Bu kadın hareketini grevler ve diğer kadınları ilgilendiren konulara bağlama ya da bağlamama tartışması yüzünden olmadı. İnternational Socialist'in gece işçilerinin eşit ücret anlaşmazlığından kürtaj kampanyasına kadar ki tüm etkinliklerde faaliyeti doyurucuydu. Tartışma daha çok kadın hareketinin kendi doğasında yatıyor. Burada bir çelişki vardı. Hareket özellikle Amerika'da pek çok kadını etkilemişti. Pek çok kadın için hareket başka yerlerde olmayan bir canlılık, bir enerji sağlıyordu. Belirli bir seviyede dinamizme sahipti. Ancak aynı zamanda bireysel bir hareket olarak devam ediyordu. Hareketin kendisi kadınların ezilmesine karşı öfkeyi harekete geçirebiliyorsa da ezilme ilişkisine karşı gerçek bir mücadeleye liderlik edebilecek gücü yoktu.

Bunun nedeni hareketin sınıf yapısında yatıyor. Bu hareket işçi sınıfı mücadelesinin kolektif fikirlerine değil bireylerin değişik fikirlerine dayanıyordu. Fikirleri güçlü bir biçimde orta sınıfa hitap ediyordu. Bireysel yaşam tarzı, kişisel tatmin olma ve buna benzer şeylerin değiştirilmesine vurgu yapılıyordu. Bu yüzden desteğini daha çok orta sınıftan, özellikle teknik yöneticilerin oluşturduğu "yeni orta sınıf"tan alıyordu.

Bu yüzden hareket içlerinde işçi kadınların da olduğu pek çok kadına ilham verebiliyorken gerçek anlamda değişiklikler için onlara çok az şey önerebiliyordu. Her şey göz önünde tutulursa bu hareketin ilk yıllarında bile aşikârdı. Hareketin, tam da sınıf doğasından dolayı pratikte işçi sınıfı mücadelesine büyük bir katkısı olamazdı.[8]

1970'lerin başında kadın hareketi içerisindeki çelişkiler devrimci solun içindeki tartışmalara da yansıdı. Sosyalistler hareketin içinde mi veya hareket ile birlikte mi çalışmalı? Hareketin üyeleri sadece orta sınıftan mı? Fakat pek çok solcunun geçmişi de aynı sı-

nıftan değil mi? Kadın hareketi gittikçe büyüyen kadın işçileri de kapsayan mücadelelere bir şeyler sunabildi mi? Bu uyuşmazlıkların hiç biri çözülemedi. Bu arada İnternational Socialist üyesi bir grup kadın örgütün desteği ile önce bir gazete sonra bir dergi çıkarmaya başladı.

Women's Voice dergisi 1972'de çıkmaya başladı. Dergi, Spare Rib (aynı zamanlarda yayınlanmaya başladı) gibi kadınlarla "kadın dergisi" çerçevesinde ilişki kurmayı hedefliyordu. Dergi, Spare Rib'in tersine kadın işçiler ile bağlantısından hiç taviz vermiyordu. Ancak hareketin çelişkileri Women's Voice ile çözülemedi. Aksine bu çelişkiler dergiye de yansıdı. Dergi feminizmle bir çeşit birleşme yaratmaya çalıştı; kadın mücadelesi retoriği ile işçi sınıfı taraftarlığı yapıyordu.

1970'lerin ilk yıllarında netliğin olmaması bir problemdi, ancak yükselen işçi sınıfı hareketi ile bu sorun ortadan kalktı. Hem işçi sınıfının dünyayı değiştireceğine dair hem de kadın işçilerin sınıf mücadelesinde tam bir mücadele sürdürmeleri gerektiğine dair genel bir mutabakat vardı. Ancak olaylar değiştikçe problemler meydana çıkmaya başladı.

Devrimci solun krizleri uluslararası bir olguydu. Bu 1970'lerin ortasında aşikâr oldu. Krizin iki nedeni vardı: Birincisi, açıkça ortaya çıktı ki 1960'lardaki kitlesel başkaldırılar her yerde devrimci mücadelenin yükselmesine yol açmadı. İkincisi, işçi sınıfının varolan liderleri kapitalizmi korumak için krizlerin zayıflattığı kapitalizmle uzlaşmayı tercih ediyorlardı. İtalya'da Komünist Parti'nin "tarihsel uzlaşması" bunun örneklerinden biridir. Britanya'da TUC, Sosyal Kontrat yaptı ve benzer anlaşmalar başka yerlerde yapıldı. Devrimciler, işçi sınıfının büyük çoğunluğunun bunu kabullenmesini dehşetle seyrettiler.

Bunun sonucu pek çok devrimci işçi sınıfından hayal kırıklığına uğradı ve devrimci değişikliği öğrenci, siyahlar, kadınlar, Üçüncü Dünyacılık gibi başka hareketlerde aramaya başladılar. Buna ek olarak devrimci sol büyük bir güven krizi yaşadı: bütün çabalarının boşuna olduğu çünkü dünyanın değişmediğini dair duygular onları sarstı.[9]

Bu süreç, en gelişmiş İtalya'da yaşandı. İtalya, 1970'lerin başından beri Avrupa'daki en güçlü devrimci sola sahip olmakla övünüyordu. Orada devrimciler, on binlerle sayılıyordu ve Komünist

Parti'nin solunda üç günlük gazete çıkarabiliyordular. Ancak teorik karışıklık, hareketteki düşüşü tamamen anlamama ve bunun sosyalistler için ne anlama geldiğini kavramama ile birleşince hareket silahsız kaldı.

İtalyan devrimci solun teori ve pratiği Maocu politikalar ve kendiliğindenci fikirlerden şekilleniyordu. Mücadele yükselirken, bu fikirler uyum gösterdi ancak hareketin yenildiği dönemde fikirler döneme ayak uyduramadı. Dolayısıyla devrimci sol tam da İtalyan kadın hareketinin büyüdüğü ve kendine güven sağladığı dönemde kendine güvenini ve yönünü kaybetti.

İtalyan kadın hareketi Britanya ve ABD'den sonra başladı. Arka planında aşırı derecede erkek egemen bir toplum yatıyordu. İtalya, Avrupa'da evin dışında en az çalışan kadın bulunan ülkeydi. Kadın özgürlüğü için mücadele çok büyük bir görev olarak görülüyordu; Katolik kiliseye, büyük köylülüğe, ve yirmi yıllık faşizme karşı mücadeleyi kapsıyordu. Bütün bunların üstüne pek çok devrimci sol üyesinin kadın sorunu konusundaki tutumu da sorunu çözmeye yardımcı olmuyordu. 1974'teki boşanma referandumu hareketi ittirdi ve 1975'in sonunda hareket sadece kadınların katılacağı büyük bir yürüyüş çağrısı yaptı. Yürüyüş bir dönüm noktası oluşturdu. Yürüyüş

> sadece kadın hareketinin güvenini göstermesi açısından değil kadın hareketi ile devrimci sol örgütler arasındaki uzun ve sert geçecek savaşın da başlangıç noktasıydı. Örneğin, sadece kadınların katıldığı bu mitingde Lotta Continua (40.000 militanı olan en büyük örgütlerden biri) dışında kalmayı kabullenmek istemedi ve yürüyüşe katılmak için kadınlara fiziksel saldırıda bile bulundu.[10]

Bunun sonucunda pek çok kadın üye Lotta Continua'yı terk etti. Bir yıl sonra grubun Rimini konferansı karışıklık içinde gerçekleşti. Örgütte, değişik "otonom" hareketlerin sonucu olarak "hareketçilik" itibar kazandı ve örgüt bu hareketlerin içine düştü.

Bu olanların ardından oluşan hayal kırıklığı, suçlamalar ve açık kafa karışıklığı geniş bir kesime yayıldı. Neredeyse solda duran herkes bu yenilgiyi ve devrimci solun krizinin nedenini ayrılıkçı ve feminist fikirlerden çok solun kendisinde olduğunu kabul etti.

İtalyan deneyimi 1960'ların sonunda ABD kadın hareketinin

yaptığı gibi uluslararası feminist hareketin üzerine damgasını vurdu. Egemen feministlerin solcu örgütlere yönelik görüşü daha da olumsuzlaştı. Bugün kendilerine feminist diyen kadınların pek çoğu eskiden devrimci örgütlerin üyeleriydi ve bu örgütlerden devrimci liderler ve diğer erkeklerle yaşadıkları deneyimler sonucu ayrılmış gibiler. Bu sonuç açıkça Paris ve Amsterdam'da yapılan iki sosyalist feminist konferansta (çeşitli ayrışmalar yüzünden konferanslar ayrı düzenlendi) ortaya çıktı. Eski bir International Socialist üyesi olan Celia Deacon'un raporu, durumu iyi sergiliyor:

> Uluslararası ne kadar çok kadının eskiden sol gruplara üye olduğunu ve onları terk ettiğini görmekten şaşkına döndüm. Benim tecrübelerimle çok ortak yön ortaya çıktı. Pek çok devrimci sola ait sekterlik ve ekonomizm deneyimleri, Marksizmin dar kavranması, kadın fikirlerine karşı baş kaldırma, feminist fikirleri "burjuva" olarak nitelendirme, eski doğru hatta sıkı bir şekilde yapışma, erkek egemen yapılanma özellikleri hep ortaktı.[11]

Bütün bunların devrimci sol üzerine etkisi dramatikti. Bu süreç İtalya'da parçalanma ile sonuçlandı. Bir zamanlar Avrupa'nın en bereketli ülkesi olan İtalya politik bir çöle dönüştü. Britanya'da sonuç daha az sertti ancak orada da oldukça derindi. Kadın hareketinin sol karşısındaki ağırlığı arttı. Sol örgütler yerine, kadınlar, siyahlar ve diğer ezilen gruplar için otonom örgütleri daha çok savunulur oldular. Hatta kendi örgütleri içinde bile siyah ve kadın üyelere bir seviyeye kadar otonom olanağı sağladılar. Örneğin, daha önce monolitik olan Komünist Parti bile bu yöne savruldu.[12]

Her ne kadar IS/SWP diğer sol örgütlerin değiştiği kadar değişmedi ise de bu gelişmelerden oldukça çok etkilendi. Başta işçi kadınlar merkezli daha radikal bir kadın hareketi için çağrı yapmalarına rağmen zamanla feminist argümanlar ve fikirlerin etkisinde kalmaya başladılar. Bu basınç Womens' Voice'a yansıdı.

1976'da Kuzey Londra'daki ilk Womens' Voice grubunda "erkek işçiler gibi hatta daha çok kadınlar sol örgütlere karşı şüpheciler"[13] diye açıklama yapılıyordu. 1977 İlkbaharı yerel gruplar ve destekçi kartlarıyla birlikte tam bir devrimci kadın örgütlenmesinin inşasını gördü. O zamana kadar dergi her ay 10.000 sayı dağıtım yaptığını iddia ediyordu.[14]

Başlangıçtan itibaren bu örgütlenmede büyük problemler vardı.

SWP'nin kadın üyeleri arasında her zaman örgütlenmenin doğası ve ne inşa ettikleri konusunda örgüt içi ayrılıklar vardı. Bazıları, kadın gruplarının inşasından tamamen uzak durdular, diğerleri gruplar konusunda çok heyecanlı ve istekliydiler, bir kısmı ise grupların dayandığı politik temel hakkında şüphelere sahipti. Bu ayrılıklar açıkça ortalıkta görünmüyordu ancak pek çok gerginliğin ve tartışmanın altında yatan nedeni oluşturuyordu. SWP liderliği, bu politik problemlerle gerçekte karşılaşmadı. Womens' Voice dergisinin teorik temeli olan Joan Smith'in aile üzerine yazdığı makaleye birkaç yıl boyunca cevap verilmedi.

Bu arada derginin savunduğu hat oldukça heyecanlı hatta zafer kazanmış bir durumdaydı. 1978'in başlarında dergi "parlaklaşmaya" başladı, parlak bir kapak ve insanı ilgilendiren hikayeler basıyordu. Dergi, daha çok kadın gruplarının tanıtımını yapıp ve onların inşa edilmesi gerektiğini anlatıyordu.[15] Kadın hareketine bakışı, sosyalistlerin feministler ile ortak yönlerini ortaya çıkarma yönündeydi. 1978'de çok kötü geçen Birmingham konferansına ilişkin açıklamaları, eskiden arkadaşça geçen bu tür olaylardaki atmosferin yok olmasına ilişkin eleştiriydi.[16]

Bu olaylardan sonra SWP içindeki ayrılıklar gelişmeye başladı. Bazıları grupların ve derginin kadın hareketi konusunda politik olarak çok "yumuşak" olduğunu ve partinin kendisiyle daha çok yakınlaşması, aynı safa geçmesi gerektiğini savundular.[17] Diğerleri grupların inşasının henüz tamamlanmadığını Womens' Voice Örgütünün bağımsız devrimci kadın örgütlenmesine dönüşmesi ve SWP'nin "kardeş" örgütü olması gerektiğini savundular.[18]

Bu karışıklık ve anlaşmazlığın arkasında ne yatıyordu? Temelde iki şey vardı: içinde bulunulan ve çalışılan işçi sınıfı mücadelesinin düşüş politik dönemin tamamen yanlış anlaşılması; feminizmin doğası hakkındaki büyük teorik yanlış yorum. Bu iki yanlış birbirini besliyordu. Bundan dolayı tartışmaya katılanlarm büyük çoğunluğu ne başarılabileceğine ilişkin sahte abartılı beklentilere sahiptiler. En azından başlangıçta pek çoğu işçi kadın hareketinin sağlanabileceğine inanıyordu, sorun SWP ile ilişkilerin ne kadar yakınlaştırılması gerektiğinde çıkıyordu. Bu abartılı beklentiler bir tür gönüllülük yarattı.

Zamanla bu fikir, kadın mücadelesinde sorunun sol gruplar olduğu görüşüyle oldukça güzel örtüştü. Böyle bir sonuç politik ola-

rak bir felaketti. Bu görüş "erkek solculara" güvenmemeye ve kadınların özgürlükleri için otonom örgütlenmeler kurmaları gerektiği fikrinin güçlenmesine yol açtı.

Gerçekten de Womens' Voice Örgütünün kurulmasının altındaki gerçeklik otonom örgütlerle uyum sağlamaktı. Sosyalist karışık örgütlenmelerde erkeklerin her zaman egemen olacağı ve bundan dolayı kadınların ayrı örgütlenmeleri gerektiği fikri ifade edilmeden de anlaşılıyordu. Bu fikrin altında tüm kadınların tüm erkeklere karşı ortak özellikleri olduğu ve tüm erkeklerin kadınların ezilmesinden yarar sağladıkları düşüncesi yatıyordu.

Bu görüşün gerçeklerle ilgisi ya da teorik temeli hiç yoktu. Bu görüş kapitalist toplumda cins ayrımının sınıf ayrımından daha merkezi bir rol oynadığı fikrine dayanıyordu. Ancak bu görüş 1970'lerin sonunda sosyalistler arasında da yaygınlaşmaya başladı. Komünist Parti ve IMG gibi örgütlerde bu otonom teorinin kabulü mücadelelerin ayrıştırılması sonucunu doğurdu. Kadınlar kendileri için politik olarak neyin doğru olduğuna kendileri karar vermeliydiler. "Erkek" gruplar bir yana sol gruplardaki erkekler bireysel olarak bile bu konuda kadınları etkilememeli veya tartışmamalıydılar.

İşçi Partisi'ne katılan çok sayıdaki feminist için mücadelelerin böyle ayrışması oldukça elverişliydi. Erkek egemen, aile taraftarı ve oldukça cinsiyetçi bir örgütlenme olan İşçi Partisi'ne üye olmayı, otonom gruplarla kadın olarak feministlere "alan" açan örgüt savunusuyla meşrulaştırıyorlardı. İşçi Partisi'nin konferanslarında kadın haklarını savunan anlamsız önergeleri geçirebilmeleri üzerine feministler, diğer cinsiyetçi üyelerle birlikte Parti'de kalmaya ikna oldular.

Otonom teorisi, İşçi Partisi içindeki cinsiyetçi erkekleri sorumluluklarından kurtarmış olmasına rağmen devrimci örgütler üzerinde felaket bir etkisi oldu. Kadın ve erkekleri kolektif mücadeleden ve teorik olarak doğruyu aramaktan uzaklaştırdı; belirsiz kendiliğinden hislerin kutlanmasına götürdü.

Bu SWP içinde, Womens' Voice etrafındaki tartışmalar içinde geçerliydi. Kadın örgütlenmesi başlangıçtan itibaren üzüntü ve anlaşmazlık yarattı çünkü yanlış bir kavrama dayanarak kurulmuştu. İşçi sınıfı kadınlarını erkeklerden ayrı örgütlemenin zamanla ayrılıkçılığa ve yaşam tarzı politikalarına yönlendireceği anlaşılama-

mıştı. Bu yüzden kadın hareketi içerisindeki problemlerin SWP çevresine yayılmasına şaşırmamak lazım. Womens' Voice hassas, kolay fark edilmeyen, ama belirgin bir değişim yaşadı: grev gibi konulardan vazgeçip şiddet, geceyi istemek hatta zehirli tamponlar gibi "kadın konularına" daha fazla yer vermeye başladı. [19] Başka bir deyişle "kadın boyutunun" az olduğu kolektif mücadelelere daha az öncelik verilirken, onların yerine bireysel konulara vurgu yapılmaya başlandı.

Bunun yanı sıra kadın hareketinin gerçek doğası ve ne olacağı konusunda bir yetersizlik, anlayamama durumu gelişti. Bunun sonucunda Spare Rib'de 1981'de Anna Paczuska'nın yazdığı makalede "kadın özgürlüğü" kavramının "feminizm" lehine terk edilmesi gerektiği savunuldu. Bunun sadece bir kaza neticesi veya semantik bir problem olmadığı kadın hareketinin sağa kaymasından kaynaklı olduğunu anlayan kadın sayısı azdı.[20]

1979'da SWP içinde Womens' Voice gruplarının parti ile ne kadar yakın ilişki kuracakları üzerine yoğun bir tartışma yaşandı. Grupların parti ile yakın ilişki kurmaları gerektiğini savunanlar o yılki konferansta tartışmayı kazandılar. Daha sonraki on sekiz ay bireysel mi kolektif mi, feminizm mi sosyalizm mi, ve diğer pek çok konuda tartışmalarla su yüzüne çıkan çözülemeyen devamlı gerginliklerle geçti. Aynı zamanda SWP kadın üyelerinin karara çok katılmamaları ve gruplarla ilişkilerini azaltmaları hatta hiç gitmemeleri üzerine gruplar zamanla küçülmeye hatta bazıları yok olmaya başladı.

Bunun nedeni kadın özgürlüğü fikirlerine bağlılıklarının olmaması veya işçi kadınları örgütlemeye inanmamalarından kaynaklı değildi. Bunun nedeni Womens' Voice grupları ile parti birimleri arasındaki uzaklaşmaydı. Kadın grupları sadece "kadın işleri" ile ilgilenirken birimler onların dışındaki - kadın işçileri ilgilendiren endüstri faaliyetleri de dahil olmak üzere- tüm konularla ilgileniyorlardı. Bunun sonucunda kadın gruplarında çalışan SWP üyesi kadınlar kendilerinin bir çeşit gettoda kapalı kaldıklarını fark ettiler.

Durum gittikçe netleşmeye başladı. Womens' Voice erkek egemen örgütlenmelerin "politika dışı" bıraktığı kadınları devrimci parti gerekliliğine kazandırmak bir yana kendisi partinin dışında bir köprü oluşturmaya başladı. 1981'de SWP içinde daha keskin

bir tartışma yaşanmaya başlandı ve parti konferansında büyük çoğunluk Womens' Voice gruplarının kapatılması yönünde oy kullandı. Bir sonraki sene derginin yayınına da son verildi.

Her ne kadar uzun süren mücadele ve çok sert tartışmanın etkileri SWP'nin üzerinde kaldıysa da tartışmanın sonucunda büyük bir teorik netliğe ulaşıldı. Problemin bir parçası genelde böyle bir netliğin olmaması, teorik kafa karışıklığı ve kadın işçileri örgütlemedeki Marksist geleneğin bilinmemesiydi.

Erkeklerden ayrı devrimci bir kadın örgütü kavramının temelinin Marksist teoride olmadığı, bunun feminist teoriye yakınlaşmak için bir girişim olduğu genelde kabul edildi. Bu yaklaşım SWP içinde **Women's Voice**'u destekleyen kadınların (erkeklerin) pek çoğu için de geçerliydi. Partiden ayrılanların sayısı azdı. Özellikle kadın gruplarını savunanların iddia ettiği gibi grupları terk etmenin kadın özgürlüğü mücadelesini terk etmek anlamına gelmeyeceği ortaya çıktıktan sonra bu sayı daha da azaldı.

Pek çok kadının örgütte kalma kararında kadın hareketinin o dönemki çok kötü durumu da etkili oldu. Bu durum o zamanın pek çok partizan destekleyicisi tarafından bile kabul edildi. Örneğin, 1982'de **Feminist Review** başmakalesi bu duruma tanıklık ediyor:

> Her ne kadar bireysel sosyalist feministler politik olarak aktif olsalar da, sosyalist feministler grup olarak çok az politik faaliyeti başlattı ve ancak birkaç kampanyaya öncülük ettiler.1980 Kasım'mda yapılan emperyalizme karşı sosyalist feminist konferansı önemli olmasına rağmen bu ülkedeki kadın mücadelesini minimize etti ve örgütlenme hevesini kırdı.[21]

Tercihler çok netti: devrimci parti ile kalmak, politikanın dışına düşmek veya İşçi Partisi'ne üye olmak. Küçük bir azınlık birinciyi seçti ve diğer iki tercihi yapanları gördükçe ne kadar doğru yaptıklarını gördüler. Özellikle reformist feminizmin egemenliği sol için ibret verici olmaya başladı. Bir zamanlar sınıflı toplumu temelden değiştirmek isteyenler şimdi gittikçe daha azını istemeye, "burada ve şimdi olan" daha azını kabul etmeye başladılar. 1970'lerdeki pek çok feminist 1980'lerin ortalarında ve sonlarında İşçi Partisi belediyelerinin sosyal, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki kesintilerine başkanlık edenlerdi. Onların kaderi kadınları ezen sınıflı toplum yapısına karşı çıkmayan kadın hareketinin sonuçlarını gösteriyor.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

KADINLARIN ÖZGÜRLÜĞÜ İÇİN SINIF MÜCADELESİ

Yirmi yıl önce, kadın özgürlük mücadelesi pek çok insana görece daha rahat bir konu olarak gözükebiliyordu. Eğitim, yasal düzenleme ve pozitif ayrımcılığın bileşimi kadınların eşitliğine doğru daha çok farkında olmayı ve anlamayı sağlıyordu. Her şeyden önce talepler oldukça gerçekçi ve makuldü. 1970'lerin başındaki bir grev dövizinde yazıldığı gibi "Biz sadece kadın haklarını istiyoruz" deniyordu. Ancak deneyimler bu hakları kazanmanın kolay olmadığını gösterdi.

Son yirmi yıl kazanmanın hem çok yakın olduğunu hem de çok uzak olduğunu gösterdi. Kadın haklarında gerçek ilerlemelerin olduğunu gösteren durumlar var; kadınlar daha çok işçi olarak kabul ediliyor; çocuk doğumu ve evlilik rakamlarında düşüş var; boşanma rakamları hızla yükseliyor; çok daha fazla sayıda kadın yüksek eğitim görüyor. Bütün bunlar, kadınların ücretli emek piyasasında geçici bir fenomen olmadıklarını, ileri kapitalizmin sürekli bir parçası olduklarını gösteriyor. Ancak bütün bu değişiklikler eski rolleri kısmen değiştirdi, durum bir bütün olarak değişmedi. Geleneksel anne ve ev kadını rollerinden tamamen özgürleşmek için kapitalist birikimin ihtiyaçlarının egemen olduğu bu toplumdan kurtul-

mak gerekiyor. Bu yüzden bugünkü özgürlük aldatıcı, gerçek özgürlükle çok az benzerliği var. Aksine, bu tür özgürlükler özel yeniden üretim süreçleriyle birleşince sömürünün daha da artırılmasını sağlayabiliyor.

Bu kapitalizm altında kadın ezilmesinin merkezinde yatan çelişkidir. Daha önce gördüğümüz gibi, sistemin rekabetçi doğası gereği, aile emek gücünün yeniden üretiminin en önemli aracı olarak korunuyor. Bu yüzden kadın özgürlük mücadelesi -kadının aile yükünden kurtularak özgürleşmesi- sömürüye ve ezilmeye neden olan sistemin sona erdirilmesi için gereken mücadele ile birbirine bağlı olmak zorunda.

Ancak kadın özgürlük hareketinde ve feministlerin arasında egemen olan fikirler bu analitik çerçeve ile başlamıyor. Aksine patriyarşi teorisi kadın özgürlüğünün nasıl sağlanacağına dair net bir strateji sunmuyor. Bu İşçi Partisi, sendikalar ve kadın hareketinin kendisinin kadın konusundaki başarısızlıklarının nedenini kısmen açıklıyor. Sistem içindeki reformları kabul etmek, her zaman kadının özgürleşmesi için gerekli olan değişikliğin daha azını istemek anlamına geliyor.

Bu yüzden pek çok feminist bütün alabileceklerinin bu kadar olduğuna inanarak gittikçe daha az hakkı kabul etmeye başladılar. Aynı zamanda reformist feministlerin bu sınırlı değişiklikleri bile elde edemeyecekleri ortada. Kadınların özgürlüğü, kapitalist sistemin devrimci bir şekilde devrilmesi söz konusu olmadan, sağlanamaz.

Bunun nedenini anlamak için ezilmenin neden olduğuna dair net bir analizimiz olmalı. Analizin merkezinde sınıflı toplumun varlığı yatar. Engels'in çalışması sınıflı toplumun gelişimini "kadın cinsinin dünya tarihsel yenilgisi"[1] ile bağlar. Bu kitabın tam adı "ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni" bu konuyu açıklar. Toplum bir kez artı değerden servet üretince bu artı değere ulaşabilen kişiler onun üzerinde kontrol sağlamak ihtiyacı duyarlar. Bunun sonucu artı değer üretimi ile sınıflı toplumun yükselmesi arasında bağlantı oluşur. Sınıflı toplumun içinde servetin bir nesilden diğer nesille geçebilmesi için monogam cinsel ilişki gerekli olmaya başlar. Egemen sınıfın ortaya çıkışıyla birlikte serveti ve onu yönetenlerin gücünü korumak için, devlet gelişmeye başlar.

Engels'in ortaya koyduğu analizi, bazı feministler yanlış antropolojik kanıtlara dayandığı için kötülüyorlar. Gerçekten Engels'in

dayandığı bazı kanıtların yanlış olduğu kanıtlandı. Aynı zamanda daha yakın tarihte yapılan antropolojik çalışmalar Engels'in iddialarının çoğunluğunun doğru olduğunu ispat ediyor.[2] Engels'in temel tezleri hala geçerli.

Engels'in birkaç yüzyıl önce başardığı şey, erkek egemenliğinin insanlığın tüm zamanı için bir norm veya pek çok toplumda olduğu mitini yıkmaktı. Engels erkek egemenliği ve kadın teslimiyetinin ebedi gerçekler değil sosyal yapılar olduğunu anlattı. Bunu "ilkel komünal" diye tarif ettiği en eski toplumları örnek göstererek yaptı. O toplumlarda kadın olmak aşağılanmak veya kabiliyetsiz kabul edilmek anlamına gelmeyebiliyordu. Doğrudur, cinsler arasında ilk zamanlarda da işbölümü vardı. Ancak bu işbölümünde toplumdaki bir tür iş diğer türlerden daha üstün kabul edilmiyordu. Bu yüzden kadınların ezilmesi için maddi bir temel oluşmuyordu. Aksine bazı toplumlarda kadınlara oldukça çok değer verildiğine dair kanıtlar var.

Engels ve Marks için, tartışma çok daha basitti. Kadınların ezilmediği toplumlar vardı, Kadınların ezilme süreci sınıflı toplumların varlığı ve gelişimi ile bağlantılı gelişti. Ancak sınıflı toplum süreci bittiği zaman kadınların ezilmesi geçmişe ait bir şey olabilecek.

Bu fikirler, kadınların doğal yerinin evleri olduğu, asıl görevlerinin çocuklarına ve evin erkeklerine bakmak olduğunu savunan burjuva toplumunun egemen fikirlerinde büyük bir delik açtı. Ancak yakın zamanlarda feministler, kadının ezilmesini bireysel erkeklerin davranışlarına değil sınıflı topluma bağladığı için bu fikirlere karşı çıktılar.

Her ne kadar sınıflı toplum analizi gibi giydirilmek istense da patriyarşi teorisinin merkezinde kadının ezilmesinin temelinde erkekler ile aralarındaki biyolojik ve cins ayrımı yattığı fikri vardır. Bunu savunanlar kadın ezilmesinin arkasında sınıflı toplumun varlığını ret ederler. Bu ret feministleri, kadınların ezilmesine karşı kolektif sınıf hareketinden çok bireysel değişiklikler önermeye götürür.

Patriyarşi kuramcıları tartışmayı daha da ileri götürürler: sınıflı toplumun kadınların ezilmesinde ancak ikincil neden olabileceğini söylemekle kalmazlar, sınıfın toplumdaki bölünmede anahtar rol oynadığını da ret ederler. Bütün kadınların ortak noktaları vardır

(tüm erkeklerin ataerkil ayrıcalıklara sahip olması gibi) bu yüzden tüm kadınlar hangi sınıftan olursa olsun kadın problemlerine sempati duyarlar.

Ancak gerçekte değişik sınıftan kadınlar arasında büyük farklılıklar vardır. Egemen sınıfa bağlı kadınlar işçi erkek ve kadınların artı değerinden yarar sağlarlar. Pek çok orta sınıfa bağlı kadın yeni orta sınıf teknik veya yönetici kademelerinin parçalarını oluşturur, diğerleri doktor, avukat gibi profesyonel işlerde çalışır. Bunların gelir ve statüleri pek çok işçiden oldukça yüksektir. Bu ezilmelerinin ortadan kalktığı anlamına gelmez. Ancak bebek bakıcılarına, marketlerde satın alabilecekleri servislere ulaşım, arabalarının olması ve buna benzer olanaklar hayatlarını diğer işçi kadınlara göre rahatlatıyor.

Daha önemlisi ekonomik ve sosyal güç tüm kadınlardan esirgenmiyor. Pek çok orta ve üst sınıf kadını bu tür güçlere erişebiliyor. Her ne kadar kendi sınıflarında ezilseler de aynı zamanda diğerlerini ezen (ve bazen sömüren) olarak da davranabiliyorlar.

Bu tartışmanın sonucu işçi sınıfına mensup erkeklerin kadınları ezenler olmadıklarıdır. İşçi sınıfının sömürüsü işçileri bireysel olarak güçsüzleştirir ve yabancılaştırır. Bu sömürü, toplumdaki temel ve önemli bölünmeleri sağlayan sınıf farklılıklarını sağlar ve korur.

Bu yüzden kadınların ezilmesi sömürülen sınıfla birlikte sınıflı toplumun içinde yerleşmiştir. İşçi sınıfı kadın ve erkek, sınıflı toplumu devirmekten çıkar elde edecektir ve bunu yapabilecek gücü vardır. Kadınların özgürleşmesinin anahtarı, aynı zamanda sınıflı toplumu da bitirecek olan sosyal devrimler sürecinde yatar.

Kadınların özgürlüğü ve devrim boş hayaller değil. Modern zamanlardaki her devrimci hareket kadın faaliyetlerinde bir artış sağladı ve kadın özgürlüğü hakkında yeni fikirlerin gelişmesini sağladı. Kadınlar geleneksel rollerini ret ettiler ve kendi kaderlerini değiştirmek için lider roller oynadılar.[3]

Bunun nedeni çok basit. Sosyal değişiklikler için mücadele, bireysel olarak değil toplumsal olarak fikirlerimizin değişmesine neden oluyor. İşçiler ve ezilen gruplar omuz omuza mücadele ettiklerinde daha önce hiç bu konularda düşünmemiş olan insanlar, özgürlük, kurtuluş ve sosyalizm fikirlerini kabul etmeye başlıyorlar.

1917 Rus Devrimi bu tür değişikliklerin en yüksek olduğu dö-

nemdir. İşçi devrimi, Avrupa'nın en geri ülkesinde başka yerlerde hayal bile edilemeyen değişikliklere yol açtı. Kitlesel yoksulluk, cahillik ve Zhenotdel'in (kadın bölümü) batıl inançlarına rağmen Bolşevik Parti, çığır açan değişiklikleri başardı. Kadınlara ilişkin değişiklikler çok düşük bir seviyeden başladı. Çünkü Çar rejimi altında kadınlar hala babalarının ya da kocalarının malları ve mülkleri olarak kabul ediliyorlardı.[4] Bolşevik parti çocuk bakımı, çamaşır yıkama ve yemek yapmayı sosyalleştirdi. Bu sayede bu yükü ailelerden (dolayısıyla tek tek kadınlardan) alıp toplumun sorumluluğu yapmaya çalıştı. Kadın hakları üzerindeki yasal kısıtlamalar kaldırıldı. Kürtaj, hamilelikten korunma ve boşanma hakkı verildi. Evliliğin dinle ilişkisi kesildi. Hamile ve bebek bakan annelere her olanak sağlanmaya çalışıldı. Sheila Rowbotham'ın işaret ettiği gibi:

> Bu reformlar şimdi için muhteşem gözükmeyen ve çok temel olan reformlar. Ancak o zamanın Rusya'sı için inanılmaz başarılardı.[5]

Troçki 1930'larda Amerikalı bir gazeteci ile yaptığı röportajda benzer bir vurgu yapmış. Devrim sonrası Rusya'da kadınların durumu en gelişmiş kapitalist ülkelerdeki kadınlardan bile daha fazla gelişmişti. Troçki, kendisine "Taraflardan biri isteyince boşanma olduğu doğru mu?" sorusuna "Tabi ki doğru. Esasında 'hala evliliğin taraflarından biri istediğinde boşanma olmayan ülke var mı' diye sormak olurdu" diye cevap vermiş.[6]

Diğer bütün alanlarda olduğu gibi devrim kadının pozisyonunu ve erkeklerin kadınlara yönelik davranışlarında da önemli değişiklikler yapmış. Tabi ki yılların geleneği birkaç yıllık bir sürede kökten değiştirilemedi. Bazı reformlar oldukça ağrılı süreçlerle ilerlemiş. Devrimin yoksulluğu -iç savaşla kuşatılma, abluka ve açlık- bu reformların ideal olandan daha geri kalmasına neden oldu.

Her halükarda reformlar, kısa süreli yaşayabildiler. 1920'lerin sonunda Stalin'in ortaya koyduğu gibi Batı'yı yakalamak ve geçmek için devrim sırasında yapılan reformlar birer birer kaldırıldı. Kadınların özgürlük mücadelesi bir kez daha birikim için kontrol altına alındı. 1930'larda hala emek gücünün parçası olan kadınlar, aynı zamanda yine özelleştirilmiş çocuk bakımı yükünün altında kaldılar. Annelik, milliyetçilik adına yeniden kutsandı ve kadınlar

doğurdukları çocuk sayısı kadar madalya aldılar. Sadece ayrıcalıklı bürokratlar liberal yaşam tarzına yaklaşabildiler.[7]

Yine de Rus devriminin ilk yılları devrimci değişikliklerin sadece kadın özgürlüğünü sağlayabildiğini kanıtlayan bir dönemdir. Tarihte başka bir olay Rus devrimine yaklaşan değişiklikler yaratamamıştır.

Bu sonuç, bazı feministlerin devrimci sosyalistleri kadın özgürlük mücadelesini "devrimden sonraya" ertelemekle suçlamasına neden oluyor. Ancak devrimciler ikisini karşı karşıya koymazlar. Rosa Lüxemburg'un koyduğu gibi devrimciler devrimi amaçladıkları için en iyi reform savunucularıdır. Sistem içinde reform mücadelesi ile kendilerini sınırlayanlar, kadın yaşamına ilişkin reformlar da dâhil tüm reformları küçümserler.

Son yılların deneyimi bunu doğrulamıştır. Kürtaj ve eşit ücret gibi konulardaki mücadeleye sosyalistler liderlik yapmışlardır. Devrimciler başarılı bir mücadelenin hem bireysel olarak kadınların hem de genel olarak işçi sınıfının güvenini artıracağını bildikleri için bu kampanyalarda en önde yer almışlardır. Bu nedenle devrimciler tüm işçi sınıfının ve ezilenlerin güvenini inşa etmeye çalışırlar, bu sayede toplumu devirecek devrimci değişikliği inşa etmeye yardımcı olurlar.

Kadınların özgürleşmesi için bu devrim gerekiyorsa bu kendi kendine olmayacaktır. Örgütlenmeye ihtiyacı vardır. Bu İşçi Partisi ile olmayacaktır. Aynı zamanda otonom kadın hareketleri de bunu sağlayamaz. Özgürlük için mücadele toplumu değiştirecek güçe -kadın ve erkeklerin beraber inşa ettiği bir devrimci parti tarafından örgütlenen işçi sınıfına- dayanmalıdır.

Daha önce gördük işçi sınıfı hareketi yükseldiğinde kadınlar öne geliyorlar. 1840'lardaki Çartist hareket, 1880'lerdeki Yeni Sendikalar, 1910-1914'deki Büyük Altüst oluş, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başındaki mücadelelerde kadınlar önemli bir rol oynadılar. Thatcher hükümeti döneminde bile hemşireler ve madenci eşleri en iyi sınıf savaşçıları örneklerini gösterdiler.

Mücadele yeniden yükseldiğinde emin olmalıyız ki dokuz milyon kadın işçi kendilerini ve içlerinde yaşadıkları dünyayı değiştirmek için bir kez daha örgütlenecek ve mücadele edecekdir. Daha sonra kadın işçiler arasındaki gerçek özgürlük mücadelesi potansiyelini görebiliriz. Bu potansiyel aynı zamanda sınıflı toplum kafe-

sini temelli olarak sona erdirerek tüm insanlığı özgürleştirmeye yardım edecektir.

Notlar

Önsöz

1. Social Trends (Londra, 1994) s. 44
2. Social Trends (Londra, 1994) s. 62
3. The Economist (Londra 1994) 5 Mart s. 96
4. Patricia Hewitt, About Time (Londra 1993) s. 19
5. The Economist (Londra 1994) 5 Mart s. 97
6. Patricia Hewitt, About Time (Londra 1993) s. 19
7. Hewitt, About Time s. 15
8. Hewitt, About Time s. 14
9. The Economist 5 Mart s. 97
10. Jane Waldffogel (LSE), "women working for less", The Economist, 5 Mart, s. 97'den alıntı
11. Social Trends (Londra, 1994) s. 38
12. Social Trends s. 37
13. Social Trends s. 36
14. Jan Neilsen, "family values: the big lie", Socialist Review (No: 171, Londra, January 1994)
15. Sharon Smith, "The two year plan", Socialist Review (No: 172, Londra, February 1994)
16. Social Trends (Londra, 1994), s. 77
17. Socialist Worker, (US Chicago), No: 203, Mart 1994
18. Patricia Hewitt, About Time, s. 57
19. Hewitt, About Time, s. 58
20. Hewitt, About Time, s. 59
21. Social Trends (Londra, 1994), s. 146
22. Susan Faludi, Baclash (Londra 1992)
23. Katie Roiphe, The Morning After (Londra 1994). Roiphe'nin kitabının eleştirisi için Sharon Smith, "the right turn to rape", Socialist Review (Londra 1993), Aralık
24. Social Trends (Londra, 1994), s. 147
25. "Still a long road to equality", Labour Research (Londra 1994)

Bölüm Bir: KAPİTALİZM ALTINDA AİLE

1. Ferdinand Mount, The Subversive Family (Londra 1982), cilt 2
2. Bak Edward Shorter, The Making of the Modern Family (Londra 1975), Lawrence Stone, The Family, Sex and Marriage in England 1500-1800 (Londra 1977); Philippe Aries, Centuries of Childhood A Socialist History of Family Life (Londra 1965)
3. Margaret Hewitt, Wives and Mothers in Victorian Industry (Londra 1958), s. 3
4. Bu döneme ilişkin ayrıntılı tanımlama için Ivy Pinchbeck, Women Workers and the Industrial Revolution 1750-1850 (Londra 1981), Cilt 1
5. Pincbeck, s. 69
6. Pincbeck, s. 51
7. Pincbeck, s. 184
8. Pincbeck, s. 185
9. Bak Neil Smelser, Social Change in the Industrial Revolution (Londra and Chicago 1959), s. 202
10. Smelser, s 200
11. Marian Ramelson, The Petticoat Rebellion (Londra 1967), s. 24
12. Friedrich Engels, İngiltere'deki İşçi Sınıfının Durumu (Moscow 1973), s.182. Aynı zamanda Catherine Hall'in "The home turned upside down", Whitelegg (editör)'ın The changing experience of women (Oxford 1982) kitabındaki s. 17-29, yazısına bakın.
13. Ellen Barlee Lancashire ziyaretinde, Hewitt'en alıntı s. 63-4
14. Michele Barrett ve Mary Mclntosh, "The family wage", Whitelegg, s. 74
15. Karl Marks ve Friedrich Engels, Komünist Manifesto, Seçilmiş Eserler (Moskova 1968), s. 49-50
16. Friedrich Engels, Ailenin, devletin ve özel mülkiyetin rolü (Pekin, 1978), s. 75
17. Karl Marks ve Friedrich Engels, Alman İdeolojisi (Moskova 1964), s. 44
18. Engels, İngiltere'de...., s. 184
19. Engels, Ailenin...., s. 94
20. Michael Anderson, Family Structure in 19th Century Lancashire (Cambridge 1971), s. 115; ayrıca, R Burr Litchfield'ın "The Family and the Mill" yazısı, Anthony Wohl (editör), The Victorian Family (Londra, 1978) kitabı, s. 182'deki ve Hewitt, 8. cilt.
21. Hewitt, s. 21-2
22. Karl Marks, Kapital, 1. cilt (Harmondsworth 1976), s. 521
23. Karl Marks, Kapital 1. cilt, s. 393
24. Hewitt s.25
25. s Neil Smelser 1833 nolu Yasanın 13 yaşın altındaki çocukların çalışma saatlerini azaltarak, çalışma saatleri aynı oranda azaltılmayan baba ile çocuğun ilişkilerini bozduğunu iddia ediyor. Bunun sonucunda çocuk gelenceksel aile işbölümünü dağıtmış oluyor diyor. (Smelser, s. 241)
26. Pinchbeck, s.244

27. Royal Commission Report 1842, Pinchbeck'den alıntı s. 244
28. Jane Humphries, "Protective Legislation, the Capitalist State and Working - Class Men: The Case of the 1842 Mines Regulation Act", Feminist Review (Londra), sayı 7, İlkbahar 1981, sayfa 7'deki, yazısına da bakın; ayrıca Pinchbeck, s. 247
29. Humphries, Feminist Review, sayı 7,s. 8-9
30. Humphries, Feminist Review, sayı 7, s. 8
31. Pinchbeck, s. 264
32. Humphries, Feminist Review, sayı 7, s.15
33. Humphries'in, "The Working Class Family, Women's Liberation and Class Struggle: The Case of Nineteenth Century British History" yazısı, Review of Radical Political Economics (New York) Cilt 9, sayı 3 (1977), s.36.
34. Humphries, Feminist Review, sayı 7, s. 23
35. Humphries, Feminist Review, sayı 7, s.23
36. Diana Gittins, The Fair Sex, (Londra 1982) s. 39
37. Engels, İngiltere....., s. 323
38. Pinchbeck, s. 102
39. Engels, İngiltere..., s. 324
40. Against the Current (New York) İlkbahar 1980 içindeki Johanna Brenner, "Women's self organization: a Marxist justification" yazısı. Johanna endüstriyel kapitalizmin yeniden üretimi tehlikeye soktuğunu tartışıyor. Aynı zamanda, Humphries'in "class struggle and the persistence of the working class family", Cambridge Journal of Economics, cilt 1 (Eylül 1977) içindeki yazısına da bakın. Bu yazı, Alice Amsden (editör), The Economics of Women and Work, (Harmondsworth 1980), kitabında yeniden basıldı.
41. Karl Marks, Kapital 1. cilt, s. 518
42. Barbara Taylor, Eve and the New Jerusalem (Londra, 1983), kitabından alıntı.
43. Barbara Drek, Women in Trade Unions (Virago, Londra 1984), s. 6
44. Hewitt, s. 18
45. Taylor, s. 114
46. Pinchbeck, s.101
47. Humphries, Feminist Review, sayı 7, s. 11-13
48. Anderson, s. 114
49. Humphries, Review of Radical Political Economics (New York) Cilt 9, sayı 3 (1977), s. 36
50. Pinchbeck, s. 2
51. Diana Gittins, The Family in Question (Londra 1985) s.29
52. Bu ve diğer örnekler için Jane Lewis, Women in England 1870-1950 (Brighton 1984) s. 47-8
53. Burr Litchfield, Wohl'de, s. 185
54. Burr Litchfield, Wohl'de, s. 182
55. Hewitt, s. 13
56. Hewitt, s. 19
57. William Goodsell, A History of the Family as a Social and Educational İnstitution (USA 1915) s. 424
58. Louise Tilly ve Joan Scott, Women, Work and Family (Holt Rinehart

and Winston: New York and Londra 1978) s. 134-5

59. Nancy Grey Osterud, "Gender Divisions and the Organization of Work in the Leicester Hosiery İndustry" yazısı, Angela John (editör) Unequal Opportunities: Women's employment in England 1800-1918 (Oxford 1986) s. 59 içindeki.

60. Clementina Black (editör), Married Women's Work (Londra 1983)

61. Dorothy Thompson, 'Women and NineteenthCentury Radical Politics' yazısı, Luliet Mitchell and Ann Oakley (editörler), The Rights and Wrongs of Women (Harmondsworth 1976), s. 137.

62. Mitchell and Oakley içindeki, Thompson, s. 123-6

63. Mitchell and Oakley içindeki, Thompson, s. 137

64. Gittins, Fair Sex, s. 38

65. Richard Sennett, Families Against in the City: Middle Class Homes in İndustrial Chiago 1872-1890 (Cambridge, Mass, 1970), s. 50

66. Sennett, s.53

67. Tony Cliff, Kadın Özgürlüğü ve Sınıf Mücadelesi (Bookmarks: Londra 1985), s. 205

68. Wanda Minge, "The İndustrial Revolution and the European Family: 'Childhood'as a market for Family Labor"yazısı, Eleanor Leacock, Helen Safa ve diğerleri, Women's Work (Massachusetts 1986), s. 20

69. Humphries, Amsden, s. 154 ve 151

70. Burada bile rakamlar çelişkili. Viola Klein, Britain's Married Women Workers (Londra 1965) s. 27-8'deki, 1901 ve 1911 nufüs sayımındaki rakamlara bak. Genelde evli işçi kadınların oranı yaklaşık % 10 idi. Yakın tarihli bir araştırmaya göre ABD'de daha oran daha düşüktü: '1887'de ABD'de yasal düzenlemeler tamamlanmadan önce fabrika işçilerinden sadece % 4'ü evliydiler.', "Johanna Brenner ve Maria Ramas, Rethinking Women's Oppression", New Left Review (Londra) sayı 144, Mart/Nisan 1984)

71. Ann Oakley, Housewife (Harmondsworth 1976), s. 44

72. Christopher Lasch, Haven in a heartless World (New York 1977,) s. 8

Bölüm İki: BUGÜNKÜ AİLE

1. Lillian Rubin, Worlds of Pain (New York 1976), s.41
2. Social Trends 1988
3. General Household Survey, 1983
4. Social Trends 1988
5. Jonathan Bradshaw ve Jane Morgan, "Budgeting on Benefit", New Society (Londra), 6 Mart 1987
6. Kirsty Milne, "Why women are stil paid less", New Society, 3 Nisan 1987'den alıntı.
7. Bradshaw and Morgan, New Society, 6 Mart 1987
8. Kredi kartları son yıllarda patlama yaşadı, bu kitabın yazıldığı zaman 1986'nın sonlarında 12,1 milyon Visa Kart ve 9,8 milyon Access Kart sahibi vardı. 1975'te her birinden sadece 3 milyon vardı. Mart 1987'de kredi kartlarının toplam borç miktarı 31 trilyondu. (Social Trends 1988)
9. Social Trends 1988

10. Jean Renvoize, Web of Violence (Londra 1978), s. 113-124
11. Renvoize, s. 50
12. Renvoize, s. 40
13. Renvoize, s. 32
14. Renvoize, s. 171
15. Lindsey German, "Child abuse", Socialist Worker Review (Londra), sayı 112, Eylül 1988
16. Rubin, s. 30
17. Rubin, cilt 9
18. Social Trends 1988, ABD'de aynı eğilim görüldü. ABD Sayımı Bürosuna göre 1985 dollar değeri ile yıllık geliri 20.000$'ın altında olanların gelirinde 1973'te % 30,7'den 1985'te % 34'e düştü.50.000$'un üstünde alanlarınki 16,5'ten 18,3'e yükseldi. (Democratic Left, cilt xv, sayı 4, Eylül-Ekim 1987)
19. A. J. Brayshaw, Public Policy and Family Life (Londra 1980), s. 23
20. Renvoize, s. 171
21. Levinger'in çalışması Renvoize alıntılamış, s.23
22. Rubin, s. 36
23. Rubin, s. 93
24. Rubin, s. 97
25. İyi yiyecekler aorta sınıfın hakkı olmaya başladı. İşçi sınıfı genelikle ucuz olduğu için kötü yiyecekler yemek zorunda kaldı. Örneğin, beyaz dilimli ekmek neredeyse kahverengi ekmeğin yarı fiyatına satılıyor.
26. Pinchbeck, s. 133
27. Engels, Ailenin...., ilk baskıya önsöz
28. Kath Enis, "Women's Consciousness", Internatioanl Socialism (Londra), sayı 1.68, Nisan 1974.
29. Kadınların ücret almadan yaptıkları işlerin gerçek ekonomik değeri, çeşitli sigorta şirketlerinin tüm yapılan işleri yapan bir 'eşin' açık pazarda kiralansa ne kadara mal alabileceğini hesaplaması üzerinden anlaşılabilir. Haftalık masraf ortalama bir erkeğin haftalığının iki katına eşit çıkıyor.
30. New Earnings Survey, 1986, (Çalışma Bakanlığı, Londra)
31. New Earnings Survey, 1986, Ancak bu göründüğü kadar kolay değil. Erkeklerin % 49'u, kadınların % 59,7'si 36 ile 40 saat arası çalışıyor. Erkeklerin % 23,6'sı, kadınların % 8,3'ü 40-48 saat, erkeklerin % 15.6'sı, kadınların % 1.8'i 48 saatin üzerinde çalışıyor. Başka çalışmalar eşleri full-time çalışan erkeklerin eşleri part-time çalışanlara göre daha az çalıştıklarını gösteriyor.
32. Social Trends 1988
33. Harry Braverman, Labour and Monopoly Capital (New York and Londra 1974), s. 276
34. Social Trends 1988
35. Braverman, s. 276
36. Braverman, s. 278
37. Karl Marks, 'Emek Ücreti ve Kapital', Seçilmiş Eserler cilt 1, (Moskova ve Londra 1968), s. 74
38. Humphries, Amsden, s. 140
39. Gittins, Family in Question, s. 82-3
40. Gittins. Family in Question, s. 101

41. Social Trends 1987
42. Social Trends 1987
43. Jonathan Bradshaw ve Jane Morgan, "Budgeting on Benefit: the consumption of families on social security", Family Policy Studies Centre Society, 1987
44. Mount, s. 172
45. Brayshaw, s. 16
46. Chris Harman, Explaning the Crisis (Bookmarks: Londra 1984), s.105
47. Harman, s. 106

Bölüm Üç: AİLE TEORİLERİ

1. Engels, Ailenin...., ilk baskıya önsöz
2. Karl Marks ve Friedrich Engels, Alman İdeolojisi, s. 35
3. Karl Marks ve Friedrich Engels, Komünist Menifesto, s. 30-1
4. Kate Milett, Sexual Politics (Londra 1971), s. 36
5. Shulamith Firestone, The Dialectic of Sex (Londra 1971), s. 11
6. Juliet Mitchell, Psychoanalysis and Feminism (Londra 1975), s. 412
7. Christine Delphy, 'The main enemy' Close to Home (Londra 1984), s. 69
8. Delphy, s. 71
9. Delphy, s. 76
10. Sheila Rowbotham, Woman's Consciousness, Man's World (Harmonsworth 1973), s. 62
11. Rowbotham, s. 64-5
12. Engels, Ailenin...., s. 4
13. Engels, Ailenin...., s. 4
14. Engels, Ailenin...., s. 5
15. Annette Kuth, "Structures of patriarchy and capital in the family", Annette Kuhn ve Ann-Marie Wolpe (Editörler), Feminism and Materailism (Londra 1978), s. 65
16. Karl Marks, "politik ekonomi eleştirisine bir katkı" (Londra 1971)
17. Annette Kuth, Kuhn ve Wolpe, s.53
18. Roisin McDonough ve Rachel Harrison, 'Patriarchy and relations of production', Kuhn ve Wolpe, s.28
19. Joan Smith "Women and the family", Internatioanl Socialism (Londra), sayı 1.100, Haziran 1977
20. İrene Bruegel, "What keeps the family going?", Internatioanl Socialism (Londra), sayı 2:1Yaz 1978
21. Chris Harman,'Base and superstructure', Internatioanl Socialism (Londra), sayı 2:32, Yaz 1986
22. Karl Marks ve Friedrich Engels, Alman İdeolojisi, s. 49
23. John Harrison, 'Political Economy of Housework' Bulletin of the Conference of Socialist Economists, cilt 4 (Londra, İlkbahar 1974); Wally Seccombe, 'The housewife and her Labour under capitalism' New Left Review (Londra) sayı 83, 1974
24. Mariarosa DallaCosta ve Selma James, The Power of Women and Su-

bervision of the Community (Bristol 1975)

25. 'Women's domestic labour', On the political economy of women (Londra 1977) s.10

26. On the political economy of women, s. 9

27. On the political economy of women, s. 13

28. Paul Smith, 'Domestic Labour and Marx's theory of value', Kuhn ve Wolpe, s.214

29. McDonough ve Rachel Harrison, Kuhn ve Wolpe, s. 34

30. Heidi Hartmann, 'The unhappy marriage of marxism and feminism', Capital and Class (Londra), sayı 8, Yaz 1979, s. 11

31. Heidi Hartmann, Capital and Class (Londra), sayı 8, s. 6

32. 'Developing theory of capitalist patriarchy', Zillah Eisenstein (editör) Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism (Monthly Review Pres:Newyork 1978) s.5-40

33. Onlar, 'Kadın işçilerin 'hem full-time hem de part-time alanlarda çalışanların en güçlü kısmını oluşturduklarını..... Mart 1983 ile Eylül 1987 arasında erkek işgücü 394,000 artarken, kadın işgücü 1.116 milyon arttı.' (Financial Times, Londra, 17 Şubat 1988) gerçeğini anlayamıyorlardı.

34. Brenner ve Ramas, New Left Review (Londra) sayı 144, s. 40

35. Brenner ve Ramas, New Left Review (Londra) sayı 144, s. 45

36. Bu tartışma ayrıntılarıyla Internatioanl Socialism dergisinde yapıldı. Chris Harman, 'Women's Liberation and Revolutionary Socialism', sayı 2:23, (İlkbahar 1984) John Molyneux 'Do working class men benefit from women's opression? sayı 2:25 (Sonbahar 1984); Sheila McGregor, 'A reply to John Molyneux on women oppression', sayı 2:30; ve John Molyneux ve Lindsey German 'Debate on marxism and male benefits', sayı 2:32 (Yaz 1986); ayrıca Lindsey German 'theory of patriarchy', sayı 2:12 (İlkbahar 1981); Lin James and Anna Paczuska, 'Socialism needs feminism', sayı 2:14 (İlkbahar 1981)

37. Campbell and Cote, s. 247

38. Michele Barrett and Mary Mcintosh, The anti-social family (Londra 1982) s. 144-5

39. Heidi Hartmann,, 'Summary and response:Contiuning the discussion' Lydia Sargent (editör), The unhappy marriage of marxism and feminism, (Londra 1981), s, 364

40. Campbell and Valerie Charlton, 'Work to rule', Red Rag, sayı 14, (kasım 1978)

41. Bruegel, International Socialism (Londra), sayı 2:1; Michele Barrett, Women's Oppression Today (Londra 1980), s.172-5

Bölüm Dört: EMEĞİN CİNSEL İŞBÖLÜMÜ

1. Martin and Roberts, cilt 3, ABD için verilen rakamlar aynı modeli oluşturuyor. 1985'te full-time çalışan kadın işçilerin % 70'i, çalışanların en az üçte birini kadınların oluşturduğu yerlerde çalışıyordu. The American Woman 1987-88 (Newyork 1987) s. 118

2. Equal Oppurtunities Commission Report 1986

3. Equal Oppurtunities Commission Report 1986

4. Equal Oppurtunities Commission Report 1986
5. Equal Oppurtunities Commission Report 1986
6. Employment Gazete, Ocak 1989
7. Employment Gazete, Ocak 1989
8. Karl Marks ve Friedrich Engels, Alman İdeolojisi, s.42-3
9. Engels, İngiltere..., s.112-3
10. Burr Litchfield, Wohl, s.182
11. Burr Litchfield, Wohl, s.185
12. Smelser, s.202
13. Anderson, s. 129-130
14. Hewitt, s. 18
15. Hall, Whitelegg'de s.24
16. J G Rule, The labouring Classes in Early Industrial England 1750-1850 (Londra 1986) s. 166
17. John Foster, Class Strugle in the Industrial Revolution (Londra 1974) s. 229
18. Foster, s. 229
19. Sally Alexander, 'Women's Work in the Nineteenth Century', Mitchell ve Oakley'de, s. 111
20. Lewis, Women in England, s. 156
21. Lewis, Women in England, s. 157
22. Lewis, Women in England, s. 157
23. Gittins, Fair Sex, s. 82
24. Gittins, Fair Sex, s. 64
25. Gittins, Fair Sex, s. 101
26. Patricia Knight, 'Women and Abortion in Victorian and Edwardian England', History Workshop'da, numara 4, 1977 Güz, s. 58
27. Gittins, Fair Sex, s. 187
28. Gittins, Fair Sex, s. 88
29. Louse Tilly, 'Paths of Proletarianization: Organization of Production, Sexual Division of Labour, and Women's Collective Action', Leacock'da, Safa ve diğerlerinde, s. 28
30. Gittins, Fair Sex, s. 155
31. Gittins, Fair Sex, 5. cilt
32. Ellen Ross, 'Labour and Love: Rediscovering London's Working-Class Mothers, 1870-1918', Jane Lewis'de (editör) Labour and Love (Oxford 1986) s. 81
33. Lewis, Women in England, s. 23
34. Norbert Soldon, Women in British Trade Unions 1874-1976 (Londra 1978) s. 135
35. Gabriel Kolko, 'Working Wives: their effects on the structure of the working class', Science and Society'de, 3 numara, 1978, s. 262
36. Sheila Lewenhak, Women and Work, (Londra 1980) s. 208
37. Sheila Lewenhak, Women and Trade Unions, (Londra 1977) s. 217
38. Miriam Glucksmann, "In a case of their own?", Feminist Review'de, numara 24, 1986 Güz, s. 7-55
39. Lewenhak, Women and Work, s. 229

40. John Gollan'ın 1937'de yaptığı bir araştırmadan, Glucksmann'dan alıntı, Feminist Review, sayı 24, s. 27

41. Ruth Milkman'ın ABD'de kadınlar üzerine yaptığı ilginç araştırmaya bakın, "Women, work and economic Crisis: Some lessons of the Great Depression", Review of Radical Political Economics (New York) cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 1976, s. 73-97

42. Catherine Hakim, "Sexual Divisions within the Labour force: Occupational Segregation", Department of Employment Gazete, Kasım 1978

43. Joan Smith, İnternational Socialism, sayı 1:100; Hartmann, Capital and Class, sayı 8; Hakim, Department of the employment gazete, Kasım 1978

44. Braverman bunu ABD için Labor and monopoly capital adlı yazısında gösteriyor, s. 297 ve 367. Braverman aynı zamanda beyaz yakalılıar ile mavi yakalılar arasında çok sayıda evlilik olduğunu vurguluyor. 1971'de 9 milyon mavi yakalı erkek ve 4 milyon kadın ile sekreterlik işinde çalışan 3,3 milyon erkek ve 10,1 milyon arasında karşılaştırma yapıyor.

45. Julie Waterson, "Equal jobs and rights", Socialist Worker Review (Londra) sayı 74, Mart 1985

46. ABD deneyimi üzerine ayrıntılı ve değerli bir çalışma için Ruth Milkman, Gender at work, (Chicago 1987)

47. ABD Çalışma İstatistikleri Bölümü, Andrew Hacker'in New York Review of Books, 14 Ağustos 1986, kitabından alıntı, Ayrıca Barbara Reskin ve Heidi Harman (editörler), Woman's work, Man's work:Sex segration on the job (Washington 1980)

48. Labour Force Survey, 1985 (department of employment :Londra)

49. 'Turning Professional', The economist, 12 Eylül 1987, s. 34

50. 'women make slow progress up the corporate ladder', The Economist, 14 Mart 1987, s. 67

51. The Economist, 14 Mart 1987,

Bölüm Beş: KADINLAR VE YEDEK İŞ GÜCÜ ORDUSU

1. Soldon, s. 151

2. Royal Commision on equal pay 1944-46, Statistics relating to the war effort, Cmnd 6564 (Londra 1946)

3. Royal Commision on equal pay 1944-46, AEU notu, ek 8

4. Lewenhak, Women and trade unions, s. 241

5. Sir Stafford Cripp'in konuşması, Women at work, Journal of British Federation of Business and Professional Women, Mart 1943

6. Soldon, s. 156

7. Royal Commision on equal pay 1944-46, AEU notu

8. Ministry of Labour Gazete (Londra), Haziran 1947

9. Soldon, s. 157

10. Viola Klein, Britian's Married Women Workers (Londra 1956) s. 85

11. Labour Force Surveys 1983 ve 1984

12. Social Trends 1987

13. Employment Gazete, Ağustos 1986

14. Lesley Rimmer ve Jennie Popay, 'The family at work', Employment

Gazette, Haziran 1982. Equal Oppurtunities Commission report 1986

15. Equal Oppurtunities Commission report 1985
16. Labour Force Survey 1985, Employment Gazete, Mart 1988
17. Rimmer ve Popay, Employment Gazette, Haziran 1982, s. 120
18. Martin ve Roberts, cilt 5
19. Martin ve Roberts, cilt 5
20. Karl Marks, Kapital 1. cilt, s.794
21. Bkz. Jill Rubery (editör), Women and recession (Londra 1988) s. 120
22. Braverman s. 382 ve 384
23. Rakamlar Rubery'in kitabından alınma, s. 101
24. Rubery s. 101
25. Lewenhak, Women and Trade Unions, s. 200
26. William Chafe, The American Woman: Her Changing Social Economic and Political Role 1920-1970 (New York 1972) s. 108
27. Kolko, Science and Society, cilt 42, sayı 3, İlkbahar 1978, s.262
28. Kolko, Science and Society, cilt 42, sayı 3, İlkbahar 1978, s.263
29. Kolko, Science and Society, cilt 42, sayı 3, İlkbahar 1978, s.264
30. Kolko, Science and Society, cilt 42, sayı 3, İlkbahar 1978, s.265
31. Ruth Milkman, Review of Radical Political Economics, cilt 3, sayı 1, s.73
32. Bkz. Labour Force Survey 1987, Employment Gazette'de, Mart 1988
33. Bkz. Ann Rogers, 'The forgotten majority: women at work', International Socialism, sayı 2.32, Yaz 1986
34. ayrıntılar için, 'Nursery Times', Socialist Worker Review, sayı 118, Mart 1989
35. Bkz. Rubery, s.125-6
36. Rubery, s.127
37. Rubery, s.112

Bölüm Altı:KADINLAR VE SENDİKALAR

1. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.31
2. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.37
3. Drake, s.8
4. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.63
5. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.53
6. Drake s.6
7. Taylor, s.114-6
8. Taylor, s.94
9. Bkz. Doroty Thompson, Mitchley and Oakley kitabında, s.137
10. Soldon, s.6
11. Soldon, s.6
12. Soldon, s.9
13. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.69
14. Soldon, s.14, bkz. Drake s.11
15. Soldon, s.14
16. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.71

17. Sarah Boston, Women Workers and Trade Unions (Londra 1980) s.31
18. Soldon, s.24
19. Boston s.33
20. Ramelson s.103
21. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.74
22. Bkz. Yvonne Kapp, Eleanor Marx, cilt 2 (New York 1976) s. 267-270
23. Bkz. Kapp, cilt 2, s.337-363 ve 392
24. Drake, s.27
25. Soldon, s.30
26. Drake, tablo 1, s.237. Rakamlar 1886 için yaklaşık tahminler
27. Kapp, s.396
28. Kapp, s.397
29. Kapp, s.394
30. Drake, s.37
31. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.89
32. Drake s.38
33. Drake s.23-4
34. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.91
35. Soldon, s.19
36. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.74
37. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.93
38. Boston s. 61-62
39. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.115
40. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.116
41. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.118-9
42. Boston s. 68-9; Soldon s. 57
43. Bkz. Boston, s. 65-8; Lewenhak, Women and Trade Unions, s. 121.
44. Soldon, s. 59
45. Soldon, s. 58
46. Boston s. 69
47. Lewenhak, s.133
48. Soldon, s. 70-71
49. Boston s. 70
50. Boston s. 70
51. Drake, tablo 1, s. 237
52. Boston s. 97, Soldon s. 79
53. Soldon, s. 56
54. Soldon, s. 80
55. Drake, s. 69
56. Boston s. 105
57. James Hinton, The First Shop Stewards' Movement, (Londra 1973) s. 72
58. Hinton, s. 72
59. Boston s. 112
60. Boston s. 112
61. Hinton, s. 251
62. Drake, tablo 1, s. 237

63. Drake s. 181
64. Soldon, s. 100
65. Lewenhak, Women and Trade Unions, s. 172-3
66. Soldon, s. 107
67. Lewenhak, Women and Trade Unions, s.187
68. Boston s. 156
69. Boston s. 162
70. Lewenhak, Women and Trade Unions, s. 225
71. Soldon, s.148
72. Lewenhak, Women and Trade Unions, s. 247
73. Lewenhak, Women and Trade Unions, s. 241
74. Lewenhak, Women and Trade Unions, s. 286
75. Employment Gazete, Aralık 1986
76. Kath Ennis'in eşit ücret üzerine makalesi, Women's Voice (Londra), sayı 19, Temmuz 1975.
77. Women's Voice, sayı 19, Temmuz 1975
78. Women's Voice, sayı 14, Ocak 1975
79. Women's Voice, sayı 4, (yeni dizi), Nisan 1977
80. Campbell and Coote, s.140
81. Mandy Snell, "The Equal Pay and Sex Discrimination Acts: Their impact in the workplace", Feminist Review, sayı 1, 1979, s. 39-43
82. Jeanne Gregory, "Equal pay and Sex Discrimination: why women are giving up the fight", Feminist Review, sayı 10, 1982, s. 75-89
83. Gregory, Feminist Review, sayı 10, 1982, s. 75-89
84. G J Meepham, Problems of Equal Pay (İnstitute of Personel Managers 1969)
85. Campbell and Charlton, Red Rag, sayı 14, Kasım 1978
86. Soldon, s.164
87. Martin and Roberts, cilt 5
88. General Households Surveys 1983
89. Veronica Beechey and Elizabeth Whitelegg (Editörler), Women in Britain Today, (Milton Keynes 1986), s. 129
90. Campbell and Coote, s. 145
91. Campbell and Charlton, Red Rag, sayı 14 ve Beatrix Campbell 'United we fall', Red Rag, Ağustos 1980
92. Campbell and Coote, s.166
93. Anne Phillips, Hidden Hands (Londra 1983), s. 100
94. Campbell, Wigan Pier Revisited, s. 135

Bölüm Yedi: KADINLAR, İŞÇİ PARTİSİ VE OY HAKKI

1. Jean Griffin and David Thomas, Caring and Sharing: The Centenary History of the Cooperative Women's Guild (Manchaster 1983), s. 19-20
2. Griffin and Thomas s. 37
3. Arka plan için bkz Jill Liddington, The life and times of a Respectable Rebel (Londra 1984)
4. Bkz. David Howell, British Workers and The Independent Labour party

1888-1906 (Manchester 1983) s. 334-5

5. Constance Rover, Women's Suffrage and Party Politics in Britian (Londra 1967), s. 14

6. Bkz Liddington, Respectable Rebel, cilt 9, ve Jill Liddington and Jill Noris, One Hand Tied Behind Us (Londra 1978)

7. Bkz. Andrew Rosen, Rise Up, Women, (Londra 1974), s. 30

8. Sylvia Pankhurst, The Suffragette Movement (Londra 1977), s. 191

9. Rosen, s. 57

10. Pankhurst, s. 220

11. Rosen, s. 71

12. Rosen, s. 70

13. Rosen, s. 84-5

14. Rosen, s. 77

15. Sandra Stanley Holton, Feminism and democracy: Women's Suffrage and reform politics in Britian 1900-1918 (Cambridge 1986) s. 58

16. Stanley Holton, s. 53

17. Pankhurst, s. 242

18. Pankhurst, s. 245

19. Liddington, Respectable Rebel, s. 174-5

20. Pankhurst, s. 246

21. Liddington, Respectable Rebel, s. 178

22. Rover, s. 147

23. Bir dizi yazar bu vurguyu yaptı, bkz. Rover, s. 146, ve Liddington, Respectable Rebel, s. 178-80

24. Bkz. Örneğin, Drake s. 104 ve Doris Nield Chew, Ada Nield Chew: The Life and Writings of a Working Woman (Londra 1982)

25. Rover, s. 94

26. Rosen, s. 74

27. Pankhurst, s. 244-5

28. Liddington, Respectable Rebel, s. 178

29. Richard Evans, The Feminists (Londra 1977), s. 176

30. Liddington, Respectable Rebel, cilt 13

31. Rosen, s. 89-90

32. Bkz. George Dangerfield, The strange death of the Liberal England (Londra 1983), s. 158-62

33. Rosen, s. 211

34. Rosen, s. 173-4

35. Rosen, s. 182

36. Rosen, s. 183

37. Rosen, s. 217

38. Richard Evans, s. 197

39. Ramelson, s. 157

40. Rosen, s. 223

41. Rosen, s. 242

42. Richard Evans, s. 197

43. Ayrıntılı bir eleştiri için bkz V. I. Lenin, Left-wing Communism - an infantile disorder, Selected Works (Moskova 1977), s. 556-65

44. G. D. H. Cole, A History of the Labour Party from 1914 (New York 1969), s. 141
45. Lewenhak, Women and Trade Unions, s. 184-5
46. Lewenhak, Women and Trade Unions, s. 201
47. Bkz örneğin Sheilla Rowbotham, A New world for women (Londra 1977), ve Liddington, Respectable Rebel, cilt 18

Bölüm Sekiz: 1960'LARIN SONUNDA KADIN HAREKETİ.

1. Betty Friedan, The Feminine Mystique (Londra 1971), s. 15 ve sonrası
2. Social Trends 1970
3. Social Trends 1986
4. Sara Evans, Personal Politics, (New York 1979), s. 116
5. Sara Evans, s. 82
6. Alıntı Sara Evans, s. 87
7. Sara Evans, s. 98-100
8. Alıntı, Sara Evans, s. 104
9. Alıntı Sara Evans, s. 190
10. Sara Evans, s. 192
11. Sara Evans, s. 197
12. Celestine Ware, Women Power (New York 1970), s. 21
13. Sara Evans, s. 214
14. 'Principles of New York Radical Women', Robin Morgan (editör), Sisterhood is powerful (New York 1971), s. 520
15. Ware, s. 40
16. Alıntı Ware, s. 21
17. Ware, s. 39
18. Ware, s. 59
19. Firestone, cilt 1
20. Valerie Solanis, 'The SCUM Manifesto', Morgan, s. 514
21. Barbara Sinclair Deckard, The Women's Movement (New York 1979), s. 375
22. Ware, s. 50 ve sonrası
23. Deckard, s. 385
24. Ware, s.50
25. Sheila Rowbotham, "The Beginnigs of women's liberation in Britian", The Body Politic (Stage 1; Londra 1972), s. 97
26. Rapor, Shrew (Londra) cilt 3, sayı 1, Şubat 1971
27. Rowbotham, The Body Politic, s. 97
28. Socialist Woman (Londra) sayı 1, 1972
29. Juliet Mitchell and Anne de Winter, "The (Londra) N7 Women's liberation workshop", Shrew, cilt 3, sayı 9, Aralık 1971 s.
30. Shrew, cilt 4, sayı 3, Haziran 1972
31. Shrew, cilt 3, sayı 9, Aralık 1971
32. Bkz. örneğin Socialist Woman, Sonbahar 1974
33. Sue O'Sullivan "Passionate Beginnings: Ideological Politics 1969-72", Feminist Review, sayı 11, 1982, s. 72

34. Red Rag, sayı 1, 1973
35. Red Rag, sayı 4, 1974
36. Sally Alexander and Sue O'Sullivan "Sisterhood under Stres", Red Rag, sayı 8, Şubat 1975
37. Sheila Rowbotham röportajı, Elana Dallas and Alastair Hatchett, Socialit Review (Londra), sayı 3, Haziran 1978
38. Rowbotham, The Body Politic, s. 93
39. Shrew, cilt 4, sayı 1, 1972
40. Shrew, cilt 4, sayı 1, 1972
41. Shrew, cilt 4, sayı 1, 1972
42. Shrew, cilt 3, sayı 2, Mart 1971
43. 1972, Shrew'deki listedeki 41 grubun 28'i yeni üyelere açıktı, 13 tanesi kapalıydı. (Shrew, cilt 4, sayı 5, Ekim 1972)
44. "Organising Ourselves", The Body Politic, s.103. Shrew'deki rakamlar çok daha düşük, bu rakamlar daha cömert.
45. Shrew, cilt 3, sayı 3, Nisan 1971
46. Shrew, cilt 3, sayı 9, Aralık 1971
47. Shrew, Sonbahar 1976
48. Socialist Woman, Son bahar 1974
49. grev derlemesi için bkz. Red Rag, sayı 5, 1974
50. Örneğin, Liverpool'daki Wingrove and Rogerss ve Glasgow ve Coventry'deki ücret grevleri (Genellikle TASS/AUEW)
51. Abortion Statistics, sayı 19, Temmuz 1975
52. Women's Voicc, sayı 19, Temmuz 1975
53. Women's Voice, sayı 19, Temmuz 1975
54. Women's Voice, sayı 21, Eylül 1975
55. Women's Voice, sayı 23, Kasım 1975
56. Women's Voice, sayı 23, Kasım 1975

Bölüm Dokuz: KADIN HAREKETİNİN GERİLEME DÖNEMİ

1. Robin Morgan ile röportaj, Spare Rib, sayı 77, Aralık 1978
2. The Econimist, 14 Mart 1987.
3. Linda Gordon ile röportaj, Spare Rib, sayı 75, Ekin 1978
4. Domitila Barrios de Chungara (Moema Viezzer ile), Let Me Speak (New York and Londra 1978) s.198
5. Spare Rib, sayı 68, Mart 1978
6. Robin Morgan ile röportaj, Spare Rib, sayı 77
7. Bkz. Women's Voice, sayı 2 (yeni dizi), Şubat 1977
8. "Battered Women Need Refuges" (Women's Aid Federation 1975), yeniden basım, No Turning Back, (Londra 1981), s. 196
9. Bkz Women at War (Bristol 1978)
10. 'The Soho Sixteen and Reclaim the Night' 1978 bildiri yeniden basım, No Turning Back, s. 223
11. Susan Brownmiller, Against Our Will (Harmondsworth 1976), s. 15
12. Bkz. örneğin Dale Spender, Women of Ideas (Londra 1982)
13. Sheila Rowbotham, "The trouble with patriarchy", New Statesman, 28

Aralık 1979

14. Sally Alexander and Barbara Taylor, "In defence of patriarchy", New Statesman, 1 Şubat 1980
15. Campbell and Coote, s. 32
16. Campbell and Coote, s. 33
17. "Women's Liberation 1977", Spare Rib, sayı 58, Mayıs 1977
18. Spare Rib, sayı 70, Mayıs 1978.
19. Spare Rib, sayı 70
20. Mektup, Spare Rib, sayı 71, Haziran 1978
21. Mektup, Spare Rib, sayı 71,
22. Mektup, Spare Rib, sayı 73, Ağustos 1978
23. Spare Rib, sayı 79, Şubat 1979.
24. Red Rag, Ağustos 1980
25. Red Rag, Ağustos 1980
26. Socialist Woman, İlkbahar 1978
27. Women's Voice, sayı 17, Mayıs 1978
28. Sheila Rowbotham, Lynne Segal and Hillary Wainwright, Beyond the Fragmenst (Londra 1979)
29. Jill Twecdie, 'What every fragment knows', The Guardian, 29 Ocak 1980
30. Tweedie, The Guardian, 29 Ocak 1980
31. Lynne Segal, Is the future female? (Londra 1987), s. 209-10
32. 'Talking with Tony Benn' röportajı, Spare Rib, sayı 100, Kasım 1980
33. Alıntı Joni Lovenduski and Jill Hills, The politics of the second electorate (Londra 1981), s. 21
34. Lovenduski and Hills s. 18-19
35. Lovenduski and Hills s. 18
36. Spare Rib, sayı 75, Ekim 1978
37. "Feminism and the political crisis of the Eigthies", Feminist Review, sayı 12, 1982, s. 6
38. Spare Rib, sayı 89, Aralık 1979
39. Spare Rib, sayı 89, Aralık 1979
40. "Working as a group: Nottingham Women oppose the Nuclear Threat", Lynne Jones (Editör) Kceping the Peace (Londra 1983), s. 28
41. Ynestra King, 'All is connectedness: Scenes from the Women's Pentagon Action, USA', Jones, s. 56
42. Mary Daly, Gyn/Ecology (Londra 1979) s. 392-4
43. Catherine Reid, "Reweaving the web of life", Pam McAllister (editör), Reweaving the web of life: Feminism and non-violence (Philadelphia 1982) s. 289-90
44. Spare Rib, sayı 98, Eylül 1980.
45. Spare Rib, sayı 95, Haziran 1980
46. Sylvia Ann Hewlett, A lesser life (New York 1986), s. 146
47. Hewlett, s.146 .
48. Jane Mansbridge, Why we lost the ERA (Chiago 1986) s. 1
49. Bkz. Socialist Worker Review sayı 76, Mayıs 1985
50. "Campaign Briefing" İşçi Partisi Konferansı için çıkarılan bildiri, 4 E-

kim 1988, Salı

51. Alıntı, Patrick Seyd, "Bennism without Benn", New Socialist (Londra), sayı 27, Mayıs 1985

52. Labour Women's Action Committee bulletin for Labour Party Conference 1985

53. Labour Women's Action Committee bulletin for Labour Party Conference 1985

54. Bkz. Ann Pettifor'un 1984'teki TUC Kongresindeki Dayanışma toplantısı tasviri, New Socialist, sayı 20, Ekim 1984

55. Joni Lovenduski, Women and European Politics (Brighton 1986), s. 141

56. Lovenduski, Women and European Politics, s. 141

57. Campbell and Charlton, Red Rag, sayı 14

58. Campbell and Charlton, Red Rag, sayı 14

59. Campbell, 'United we Fall', Red Rag, Ağustos 1980

60. Campbell and Coote, bölüm 2 ve 5

61. Angela Weir and Elizabeth Wilson, "The British Women's Movement", New Left Review, sayı 148, Kasım/Aralık 1984

62. Anne Phillips, Divided Loyalties, (Londra 1987)

63. Bkz. Humpries, Amsden, not 40

64. Segal, s. ix-x

65. Sheila Rowbotham, The past is before us (Londra 1989)

Bölüm On: SOL VE KADIN HAREKETİ

1. John Molyneux, "Do working class men benefit from women's oppression", International Socialism, sayı 2.25, Sonbahar 1984

2. Bkz Decard, s. 323

3. Sara Evans, s. 116-18

4. Socialist Worker, 16 Kasım 1968

5. Socialist Worker, 21 Aralık 1968

6. Socialist Worker, 12 Şubat 1970

7. Socialist Worker, 5 Mart 1970

8. Bkz. Kath Enis, International Socialism, sayı 1.68

9. Ayrıntılar için bkz Chris Harman, The Fire Last Time (Bookmarks: Londra 1988), s. 345-355

10. Marnie Holborow, "Women in Italy", Socialist Review, sayı 13, Temmuz/Ağustos 1979

11. Celia Deacon'un raporu, Spare Rib, sayı 61, Ağustos 1977

12. Örneğin, kadın otonomisini savunan yazı için bkz Beatrix Campbell "Sweets from a Stranger", Red Rag, sayı 13, 1978

13. North London Women's Voice grubun raporu, Mandy Hurford and Diane Watts, Women's Voice, sayı 30, Haziran 1976

14. Bkz. Women's Voice, sayı 10, Ekim 1977

15. Bkz. Women's Voice, sayı 15, Mart 1978

16. Women's Voice grubunun konferansa yazdığı açık mektup, Women's Voice, sayı 17, Mayıs 1978

17. Bu pozisyon şimdiki yazarın ve Gill Brown gibilerinin aldığı tavırdı.

Aynı zamanda liderliğin örneğin Chris Harman ve Alex Callinicos'un aldığı tavırdı. Bu her zaman net değildi, çünkü iç sorunlardan dolayı (özel tartışmalar oluyor olsa bile) açık olarak tartışılmaya geç başlandı. Aynı zamanda örgütte başka konularda (Socialist Worker'ın rolü, ekonomik mücadele düşüş dönemi mi yaşıyor gibi konularda) da bölünme olduğundan durum karışıktı.

18. Loan Smith, Sheila McGregor ve Linda Quinn gibilerin aldığı tavır.
19. Bkz. örneğin Women's Voice, sayı 47, Aralık 1980
20. Bkz. Women's Voice, sayı 52, Mayıs 1981
21. "Feminism and the political crisis of the Eigthies", Feminist Review, sayı 12, 1982, s. 5

Bölüm On Bir: KADINLARIN ÖZGÜRLÜĞÜ İÇİN SINIF MÜCADELESİ

1. Engels, Mülkiyetin..., s. 65
2. Bkz. örneğin Eleanor Burke Leacock, Myths of Male Dominance (New York and Londra 1981); and Rayne Reiter (editör) Towards an Antropology of Women (new York 1975)
3. Bkz. Cliff, bölüm 1,2 ve 3
4. Çarlık Rusya'sındaki kadınların ezilmesine ilişkin grafik tasviri için bkz. Sheila Rowbotham, Women, Resistance and Revolution (Harmondsworth 1974), s. 138-9
5. Rowbotham, Women, Resistance and Revolution, s. 141
6. Leon Trotsky, Women and The Family (Londra 1974), s. 54
7. Leon Trotsky, The Revolution Betrayed (Londra 1972), s. 144-159

Kadın sorunu her zaman karmaşık, çok tartışmalı ve çok sayıda farklı görüşün üretildiği bir alan olagelmiştir. Özellikle kadınların ezilmişliğinin kökenlerine ve özgürlük mücadelesinin yöntem ve politik perspektiflerine ışık tutmayı deneyen sayısız çarpıcı derecede parlak yaklaşım üretilmiştir. Lindsey German, elinizdeki kitapta, kadınlar üzerindeki toplumsal-cinsiyetçi baskı biçimlerinin kapitalist toplumun egemenlik mekanizmaları arasında ne kadar önemli bir yer tuttuğunu anlatıyor.

Kadın sorununda basit ama en büyük soru şu: erkekler neden kendilerini kadınlardan daha üstün yaratıklar olarak görüyorlar? Cinsel kimlikler nasıl oluyor da toplumsal hiyerarşide doğuştan üstünlük ya da ezilmişlik garantisi verebiliyor?
Böyle bir üstünlük durumu ne kadar gerçek, ne kadar ideolojik? Erkeklerin kadınlardan üstün oldukları fikri, eğer fikirler kendi kendilerine yaşam sürme şansına sahip değil de gerçek toplumsal ilişkilerin bir ifadesiyse, hangi maddi gerçeklik bu fikirlerin geleneksel ve yaygın bir önyargı olarak üremesine ve hegemonya kurmasına neden oluyor?

Lindsey German bu sorulara kapitalist sistemin eleştirisini eksen alan bir yanıt üretiyor. Kadın sorununu kompleks hale getiren baskı biçimlerinin kapitalist sistemin üretimi ve yeniden-üretimi ilişkileri içerisinde anlamlandırılması gerektiğini savunuyor.

1800'lü yılların sonundan 1990'lara kadar kadınların özgürlük mücadelesinin ayrıntılı bir dökümü, toplumsal mücadelelerin keskinleştiği tarihsel dönemeçlerde kadınların rolü ve bizzat bu mücadelelerin kadınların özgürlüğü sürecinde yarattığı radikal etkiler gözler önüne seriliyor.

Babil

www.babilyayinlari.com
ISBN 9944-990-00-0